

HELSINGIN YLIOPISTON
KASVATUSTIETEEN LAITOKSEN
TUTKIMUKSIA 188

Airikki Pousi

NUORI ILMARI VAISSI

**Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa
talonpoikaisyhteisössä 1910–1939**

*Esitetään Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Helsingin yliopiston päärakennuksen pienessä juhlasalissa,
perjantaina 2. toukokuuta 2003 klo 12.*

HELSINKI 2003

HELSINGIN YLIOPISTON
KASVATUSTIETEEN LAITOKSEN
TUTKIMUKSIA 188

Airikki Pousi

NUORI ILMARI VAISSI

**Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa
talonpoikaisyhteisössä 1910–1939**

HELSINKI 2003

Kustos

Professori Martti T. Kuikka

Valvoja

Professori Pertti Kansanen

Ohjaaja

Professori Martti T. Kuikka

Esitarkastajat

Emeritusprofessori Juhani Jussila

Dosentti Saara Hakaste, Helsingin yliopisto

Professori Reijo Raivola, Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Arja Virta, Turun yliopisto

Kansikuva: Osa kuvasta ”Haapamäen yhteiskoulun V luokka vuonna 1927”.
Haapamäen yhteiskoulun arkisto.

Kuvankäsittely: Tuomo Aalto

Yliopistopaino, Helsinki

ISBN 952-10-0799-0 (nid.)

ISBN 952-10-0800-8 (PDF)

ISSN 1238-3465

HELSINGIN YLIOPISTO

Kasvatustieteen laitos

Tutkimuksia 188, 2003

Airikki Pousi

NUORI ILMARI VAISSI

Kasvun ja kehityksen vuodet suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä 1910–1939

Tiivistelmä

Tämän henkilöhistoriallisen tutkimuksen päätavoite oli selvittää, millainen oli Ilmari Vaissin kasvamisen prosessi suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä vuosina 1910–1939 tarkastelemalla perhettä, vertaisryhmiä, koulua, työtä, yhteisöä ja kulttuurista uskomusjärjestelmää sosialisaaion lähteenä.

Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana sosialisaaion prosessin analysoinnissa käytettiin Jeffrey Arnetin teoriaa kapeasta (narrow) ja avarasta (broad) sosialisaaion tarkoituksena kytkeä tutkittavan sosialisaaion prosessi kulttuuriseen kontekstiinsa.

Lähdeaineiston muodostavat Keuruun kuntakokousten, kunnanvaltuuston, koulujen johtokuntien pöytäkirjat, opetussuunnitelmat ja vuosikertomukset, Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat, Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset ja esikunnan pöytäkirjat. Keskeinen lähdeaineisto on Ilmari Vaissin yksityisarkisto ja hänen henkilökohtaiset haastattelunsa. Ilmari Vaissi kasvoi talonpoikaisessa perheessä Vaissin sukulilalla, Keuruulla. Sosialisaaion lähteenä perhe heijasti ja siirsi ympäröivän talonpoikaisen kulttuurin arvoja. Vanhemmat seurasivat niitä vaatimuksia, joita kulttuuri asetti vanhemmuudelle. Sosialisaaion Vaissin perheessä avasi perheyhteisön monilukuisuus. Ilmari Vaissi sai perheessä osakseen huolenpitoa ja lämpöä, mutta toisaalta hänelle asetettiin rajoituksia ja vaatimuksia. Hänen oli osallistuttava tilalla tehtävään työhön. Eemeli Vaissi, Ilmari Vaissin isä, oli tunnettu maatalousvaikuttaja. Vaissin tila oli talonpoikaisyhteisön keskeinen jäsen. Se uskomusjärjestelmä, joka Ilmari Vaissia ympäröi Vaissin tilalla, ei ollut yksipuolisesti kristillisyyden – isänmaallisuus – raittius, vaan sitä avasi monilukuisen työväen esillä pitämät työväenliikkeen ajatukset.

Ilmari Vaissin varhaislapsuutta leimasi vuoden 1918 sota. Sota muutti tilannetta keuruulaisessa yhteiskunnassa jakaen väestön kahteen osaan, joiden oli vaikea ymmärtää toisiaan. Ilmari menetti sodassa myös ihailmansa veljen. Ilmari Vaissi koki vapaus – kansalaissodan hinnalla ostetun isänmaan voimakkaasti ja se leimasi hänen toimiaan seuraavina vuosikymmeninä.

Ilmari Vaissin kansakoulu ajoittui molemmin puolin sotaa. Talonpoikaisyhteisön eri kerrostumat olivat edustettuina kansakoulussa. Siveellisyys – uskonnollisuus – raittius yhdistyneenä ankaraan kuriin olivat opettaja Frans Silvon kasvatuksen ohjeuorat. Pasifismin aatteen sisäistänyt opettaja oli myös työväen aatteen edustaja. Vaikka kasvatusta kansakoulussa täyttää kapea sosialisaaion piirteet, kansakoulu kokonaisuutena avasi Ilmari Vaissin näkemyksiä.

Oppikoulun myötä Ilmari Vaissi muutti pois kotoa Haapamäen asemakylään kouluasuntoon, virkamiesperheeseen, 11-vuotiaana. Kokemuspiiri laajeni. Hän sai asuintovereikseen Jyväskylän lyseosta tulleita poikia, jotka toivat virikkeitä kaupunkiympäris-

töstä. Koulussa oivallettiin, että yhteiskunnan normien ja käyttäytymissääntöjen omaksuminen vaati aikaa ja harjoitusta.

Harjaantumista yhteiskunnan jäseneksi tapahtui erityisesti toverikunnassa, jossa harjoiteltiin kokoustekniikkaa, pidettiin puheita ja esitelmiä, keskusteltiin. Toverikunnassa tuettiin oppilaiden monipuolista esiintymistä, itsensä ilmaisemista, yksilöllisyyttä ja itsenäistä työskentelyä. Toverikunta oli Ilmari Vaissille vertaisryhmä, jossa eri ikäiset ja eri sukupuolta olevat, mutta melko samalla lailla ajattelevat nuoret toimivat yhdessä. Haapamäen yhteiskoulussa oli sekä kapean että avaran, sallivan sosialisiaationkulttuurin piirteitä. Yhtenäinen uskomusjärjestelmä, Valkoisen Suomen arvot ja kuri täyttivät kapean sosialisiaatiokulttuurin piirteet. Oppilaiden itsenäisyyden ja itseilmaisun tukeminen taas edusti avaraa sosialisiaatiokulttuuria.

Ilmari Vaissi kiinnostui urheilusta, joka oli merkittävä osa myös suojeluskunnan poikatoimintaa. Suojeluskuntajärjestö oli merkittävä fyysinen ja moraalinen kasvattaja. Suojeluskunta täytti Ilmari Vaissin sosialisiaation lähteistä parhaiten kapean sosialisiaation tunnusmerkit. Avaran sosialisiaation piirteitä siinä oli, että hän joutui tekemisiin eri ikäisten poikien ja miesten sekä vastakkaisen sukupuolen kanssa. Vertaisryhmän sosiaalistavaa vaikutusta avarsi raittiusseura Kipinä, jonka toiminnassa oli koko kylän nuoriso Frans Silvon johdolla ja näin edustettuina myös eri yhteiskunnalliset näkemykset. Myös Kipinässä tuettiin itsensä ilmaisemista ja esiintymistä.

Työnteko kotitilalla kasvatti kurinalaisuutta, vastuuntuntoa ja yritteliäisyyttä. Ilmari Vaissi ei halunnut jatkaa lukiossa, vaan opiskeli vapaussodassa kaatuneen veljensä esikuvan mukaisesti Kurkijoen maamiesopistossa. Hän sai vastuuta tilanhoidosta toimiessaan ensin työnjohtajana sitten tilanhoidtajana. Hän teki muun muassa tilan tuotantorakenteen suhteen itsenäisiä ratkaisuja. Tässä suhteessa perheen sosialisiaatiokulttuuri oli avara.

Talonpoikaisyhteisö sosialisiaation lähteenä heijasti vanhaa suomalaista talonpoikaiskulttuuria. Kansalaissodan jälkeinen yhteiskunnallinen murros näkyi Ilmari Vaissin kotikylässä. Sota jakoi väestön kahteen osaan. Eri tavoin ajattelevat ihmiset tekivät yhteistyötä muun muassa kansakoulun johtokunnassa ja oppivat vähitellen tulemaan toimeen keskenään. Eri puolueet saivat kylässä jalansijaa ja vaalityötä tehtiin toinen toistaan kunnioittaen. Poliittisesti talonpoikaisyhteisö edusti avaran sosialisiaation kulttuuria. Kristinuskon oli laajin yhtenäinen uskomusjärjestelmä, jonka perusteita painotettiin Ilmari Vaissin kotona. Koulussa niitä iskosti Frans Silvo, joka kokosi koko kylän kristillisiin tilaisuuksiin koululle. Myös Haapamäen yhteiskoulussa kasvatusta tapahtui kristillisessä hengessä. Tässä suhteessa talonpoikaisyhteisö edusti kapean sosialisiaation kulttuuria.

Ilmari Vaissin kasvuprosessin tarkastelussa ei voida yksiselitteisesti osoittaa, että sosialisiaatio olisi ollut joko avaraa tai kapeaa. Kaikissa häntä ympäröivissä sosialisiaation lähteissä oli piirteitä kummastakin kulttuurista. Näytti siltä, että Ilmari Vaissi kasvoi kulttuurissa, jossa vallitsi tietynlainen tasapaino ja jännite kapean ja avaran sosialisiaation välillä. Toisaalta sosialisiaatio oli rajoittavaa ja edellytti tottelevaisuutta ja mukautumista ja kun kuriin oli mukauduttu ja opittu käyttäytymään sen edellyttämällä tavalla tuli esille salliva ja rohkaiseva sosialisiaatio, joka kannusti yksilöllisyyteen, omaperäisyyteen ja itsenäisyyteen.

Avainsanat: kasvatushistoria, Ilmari Vaissi, henkilöhistoria, mikrohistoria, Jeffrey Arnett, sosialisiaatio, Keuruu

Airikki Pousi

THE YOUNG ILMARI VAISSI

The Years of Mental Growth and Development in the Finnish Agricultural Community in 1910–1939

Abstract

The purpose of this historical research is to clarify Ilmari Vaissi's process of socialization in the Finnish agricultural community by examining family, peers, school/work, community and Cultural Belief System as sources of socialization.

Jeffrey Arnett's theory of broad and narrow socialization was employed to analyse the process of Ilmari Vaissi's socialization, and to place it in its cultural context.

The main sources consist of the minutes of societies, companies, associations and schools, the minutes of county councils, county sessions and the Civil Guard, personal archival material and personal interviews with Ilmari Vaissi.

Ilmari Vaissi grew up in an agricultural family on the Vaissi family farm in Keuruu. As an environment of socialization family practices reflected and transmitted the values of the agricultural environment and culture. The parents followed to some extent the role requirements for parents in their culture. When considering socialization in the Vaissi family, it is important to include not only the parents but also the extended family, which promoted broad socialization. Ilmari Vaissi was given warmth and affection, but otherwise limits and demands were placed on him, and he had to take part in the work on the farm. Eemeli Vaissi, Ilmari's father, was an influential person in the agricultural community. The Vaissi farm was a central member of the agricultural community. The Cultural Belief System at the farm was not one-sided Christianity – patriotism – temperance. Instead, the opinions of farm workers, who represented working class ideology, promoted broad socialization.

The Civil War in 1918 was part of Ilmari Vaissi's early childhood and influenced the many societal changes that took place in the society of Keuruu. The Civil War divided the population into two parts, and it was difficult for them to understand each other. Ilmari also lost a brother he admired in the war. Ilmari Vaissi intensely experienced the idea of a fatherland, which had paid a high price for independence and gone through a civil war. This influenced his activities in the following years.

Ilmari Vaissi was in elementary school before and after the Civil War. All parts of the agricultural community were represented in the school. Morals – Christianity – temperance along with strict discipline were teacher Frans Silvo's main principles in education. Silvo, having pacifistic values, also represented the working class ideology. Although the elementary school environment reflected narrow socialization, as a whole, it broadened Ilmari Vaissi's socialization.

When he began secondary school, eleven-year-old Ilmari moved away from home to the boarding school of a civil servant's family in the village of Haapamäki. His circle of experience widened. He had roommates from the Jyväskylä secondary school, who brought influences from urban surroundings. At the Haapamäki secondary school

it was realized that the learning of norms and rules of behaviour of society took time and practice.

The student union, where meeting techniques, speaking, lectures and conversation were practiced, was central in training students to be members of society. Performance in various situations, self expression, individuality and independent working were strengthened in the student union. The union was to Ilmari Vaissi a peer group, where young people of different ages and both genders and with the same way of thinking, worked together. There were socialization features both narrow and broad. The homogenous belief system, the values and discipline of White Finland reflected the features of the narrow socialization culture. On the other hand the strengthening of independence and self expression reflected a broad socialization culture.

Ilmari Vaissi became interested and active in sports also through the Civil Guard. The Civil Guard organization was a remarkable physical and moral educator. Of Ilmari Vaissi's environments of socialization the Civil Guard best supplied the features of a narrow socialization environment. Working together with boys, men and women of different ages supplied the features of a broad socialization culture. The Temperance association Kipinä broadened the socializing influence of the peer group. All young people in the village, led by Frans Silvo and representing different social opinions, worked together in Kipinä. Also, self expression and performance were supported in Kipinä.

Work on the family farm trained discipline, a sense of responsibility and the entrepreneurial spirit. Ilmari Vaissi did not want to continue on to senior high school, but studied at an agricultural institute of Kurkijoki, following the example of his brother, who died in the Civil War. Working first as a taskmaster and then as a manager of an estate on the Vaissi's farm, he assumed responsibility for the management of an estate. For example, he made independent decisions concerning the structure of production on the farm. In this sense the socialization culture of the family was broad.

The agricultural community as a source of socialization reflected the values of old Finnish agricultural civilization. The Civil War influenced the many societal changes that took place also in Ilmari Vaissi's home village. The war divided the population, but despite their different ideologies, people cooperated with each other, for example, on the board of the elementary school and learned little by little to get along with each other. In their political campaigns the different political parties in the villages were careful to respect each other's ideologies. Politically the agricultural community represented a culture of broad socialization. Christianity was the broadest common Cultural Belief System, and emphasized in Ilmari Vaissi's home. At elementary school, this system was emphasized by Frans Silvo, who also gathered the population of the whole village to the school for Christian meetings. Also, at the Haapamäki private secondary school, education took place in a Christian atmosphere. In this respect the agricultural community represented a culture of narrow socialization.

It cannot be clearly shown that Ilmari Vaissi's socialization was either exclusively narrow or broad. In all sources of socialization around him there were features of both cultures. It seemed that Ilmari Vaissi grew up in a culture which had a healthy tension and balance between narrow and broad socialization. On the other hand, this socialization was restrictive, requiring obedience and conformity. But when one had adapted to the discipline and learned to behave accordingly, there emerged a broad socialization that promoted individualism, original, innovative thinking and independence.

Keywords: educational history, Ilmari Vaissi, biography, microhistory, Jeffrey Arnett, socialization, Keuruu

Saatteeksi

Tutkimukseni, joka käynnistyi 1984 kouluhistoriallisella tutkimuksella, kääntyi toisessa vaiheessaan talonpoikaisyhteisön mikrohistorialliseksi tarkasteluksi. Tutkimukseni valmistumisesta on minun ennen muuta kiittäminen talousneuvos Ilmari Vaissia. Avaamalla arkistonsa ovet allekirjoittaneelle hän ennakkoluulottomasti antoi mahdollisuudet mielenkiintoiseen mutta yhtä aikaa haastavaan tutkimustehtävään. Jään kaipaamaan antoisia keskustelujamme.

Tutkiessani Ilmari Vaissin kasvun ja kehityksen vuosia suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä on työ ja harrastus kulkeneet käsi kädessä. Urakka on sekä opettanut että ollut antoisaa. Toivottavasti pystyn edes jotakin siitä välittämään lukijoilleni. Talonpoikaisyhteisön tutkimuksessa en halunnut rajoittua vain virallisten asiakirjojen tietoihin, vaan halusin antaa kylän elämästä inhimillisemmän kuvan ja ymmärtää sitä sen omista lähtökohdistaan käsin käyttämällä muistitietoa, jota on ollut vuosien varrella runsaasti saatavissa. Lämmin kiitos. Kiitokseni ei tavoita enää hyvin useita haastattelemistani henkilöistä, mutta kiitän erityisesti opettaja Terttu Silvoa, rouva Irja Helmistä ja rouva Annikki Rajalaa, joiden kautta kylän arkinen elämä on saanut lisävaloa.

Akateemisesta maailmasta Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan osalta haluan kiittää useita henkilöitä. Erityisen kiitollinen olen tutkimustani ohjanneelle professori Martti T. Kuikalle. Hänen ohjauksensa on ollut erittäin rohkaisevaa. Hän on kannustavasti seurannut työni kehitystä sen alusta alkaen asettamalla selventäviä kysymyksiä kiirehtimättä ohjannut sitä henkilöhistoriallisen tutkimuksen suuntaan. Kasvatuksen historian ja oman tutkimukseni kysymyksiä olemme pohtineet useissa professori Kuikan johtamissa seminaareissa ja vapaissa keskusteluissa. Toimiessaan myös lisensiaattityön toisena lausunnonantajana hän on suuresti vaikuttanut siihen, että väitöskirjani on nyt valmis.

Jatko-opintojeni valvojana toiminut professori Pertti Kansanen kannusti minua useassa yhteydessä suorittamaan tutkimukseni loppuun. Hän kehotti ajattelemaan kansainvälisesti ja pohtimaan tutkimustani erityisesti kasvatuksen kysymysten kannalta. Näitä neuvoja en unohtanut. Tutkimukseni oli esillä professori Kansanen johtamassa seminaarissa rohkaisevassa ilmapiirissä. Näistä tienviitoista olen kiitollinen.

Haluan osoittaa lämpimät kiitokset lisensiaattityöni toiselle lausunnonantajalle professori Sirkka Ahoselle ja opponentilleni dosentti Jukka Rantalalle syvällisestä paneutumisesta tutkimukseni ongelmiin. Monet keskustelut sekä vielä työni viimeistelyvaiheessa antamanne arvokkaat huomiot veivät tutkimustani eteenpäin. Työni esitarkastajille professori Reijo Raivolalle, emeritusprofessori Juhani Jussilalle sekä dosentti Saara Hakasteelle lausun kiitokset arvokkaista kommenteista. Dosentti Saara Hakastetta kiitän myös työni kieliasun tarkistamisesta.

Kiitän työyhteisöäni Helsingin normaalilyseossa tutkimukseen kannustavasta ilmapiiristä. Työtoverini ovat vuosien varrella rohkaisseet väitöskirjatyön loppuunsaattamisessa. Erityisen lämpimät kiitokset haluan lausua kaikille oppilailleni tämän 25 vuoden ajalta, ilman teitä ei näiden kysymysten esittäminen olisi ollut mahdollista.

Lämpimän kiitoksen osoitan lukuisille arkistojen ja kirjastojen toimihenkilöille. Erityisesti Keuruun kaupungintalossa olen aina saanut ystävällisen kohtelun. Jyväskylän maakunta-arkistossa, Kansallisarkistossa, Sota-arkistossa ja Työväen arkistossa olen saanut kiireettömän, ongelmiini paneutuvan ja ystävällisen palvelun. Helsingin yliopiston pääkirjaston, kasvatustieteellisen kirjaston sekä Helsingin kaupunginkirjaston henkilökunnalle olen kiitollinen erinomaisesta palvelusta vuosien ajalta. Kiitän Haapamäen yhteiskoulun rehtoria Laila Laaksosta sekä erityisesti lehtori Raija Sulkavaa, joka omaa aikaansa säästämättä auttoi eteenpäin.

Väitöskirjani ilmestyy Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisusarjassa. Kiitän tästä mahdollisuudesta laitoksen esimiestä dosentti Marja Martikaista sekä työn painokuntoon saattamisesta amanuenssi Tuomo Aaltoa.

Väitöskirjani ilmestyy suomen kielellä, ei pelkästään siksi, että Keuruu oli 1800-luvun lopulla kuuluisa kauniista suomenkielestään. Tällä ratkaisulla on ajateltu ennen kaikkea työn suomenkielisiä lukijoita kunnianosoituksena suomalaiselle talonpojalle ja sodan kestäneelle sukupolvelle.

Jo tutkimukseni alkuvaiheessa huomasin, että lähdeaineistoni suomenkieli oli niin rikasta ja monimuotoista, että sen englanninkielinen käännös ei olisi tavoittanut ilmaisun ydintä eikä aina edes asiallisesti oikeaa sisältöä. Suomen on myös kansakuntana kehitettävä tieteellisen ajattelun kieltään, ettei se aikojen kuluessa kadottaisi identiteettiään ja ettei nopeasti kehittyvä yliopisto menettäisi yhteyttä kansaansa.

Lopuksi kohdistan kiitokseni omaisilleni. Äitini on ollut tutkimuksen kestäessä uskollinen kannustajani ja tukeni. Puolisoani, Tapio Pousia, kiitän kriittisistä ja oivaltavista arvioista sekä tietoteknisestä avusta. Poikiani Patrik ja Panu Pousia kiitän kärsivällisyydestä. Historiantutkijana olen kokenut olevani kuin sillanrakentaja, Aale Tynnin sanoin: ”... Pane kappale niiden sydämistä, joita rakastat. He antavat kyllä sen anteeksi, jos sillan rakennat.”

Isäni on suurin vaikuttaja tämän tutkimukseni syntymiseen. Omistan väitöskirjani hänen muistolleen.

Suomalaisen kulttuurin päivänä 2003

Airikki Pousi

PROLOGI

”... herättää jäsenissään oikeata toverihenkeä ja hyvien ja jalojen aatteiden harjoitusta sekä valmistaa heille tilaisuutta itsenäiseen työhön ja toimintaan aatteitaan toteuttaessaan...”

Haapamäen yhteiskoulun toverikunnan säännöt ¹

¹ Haapamäen yhteiskoulun toverikunnan kokouspöytäkirjat. HYKA.

Sisällys

I Tutkimustehtävä	1
1 Aikaisempi henkilöhistoriallinen tutkimus	1
2 Tutkimuksen tarkoitus	7
2.1 Teoreettisia lähtökohtia	9
2.2 Tutkimusongelmat	14
2.3 Tutkimusmenetelmä	15
3 Lähdeaineisto	18
4 Tutkimuksen rakenne	21
II Kotiympäristö (1910–1916)	23
1 Kotikylä	23
1.1 Talot ja torpat	24
1.2 Muu väestö	28
1.3 Aloitekykyinen kylä	31
1.4 Yhteiskunnallinen herääminen	35
1.5 Kotitalo	37
2 Vanhemmat ja Vaissin perhe	39
2.1 Kansalaisyhteiskuntaa rakentamassa	46
2.2 Uudet suunnitelmat avaavat tietä koko seudun kehitykselle	49
2.3 Suuri perhe kasvuympäristönä	52
2.4 Kasvatuksen arvoperusta	56
III Murroskausi (1917–1919)	59
1 Vuoden 1918 sota	59
1.1 Punainen rusetti	59
1.2 Järjestyskaartit aktivoituvat	60
1.3 Sodan kosketus	66
1.4 Sodan jälkinäytös	76
2 Opintien alku	78
2.1 Leikkiä ja totta	78
2.2 Ylempään kansakouluun	80
2.2.1 Uskonnollisuus – siveellisyys – raittius – arvokasvatuksen peruspilarit	82
2.3 Kaikkien koulu	84
IV Itsenäinen maa – itsenäistyvä nuori mies (1920–1927)	87
1 Itsenäinen kansakunta	87
1.1 Paikallishallinto demokratisoituu	87
1.2 Maareformin toteutus	88
1.2.1 Maareformi Keuruulla	92
2 Uusi opintie	93
2.1 Oppikoulun murrosvaihe	93
2.2 Kasvatusta kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä	95
2.3 Oppikouluun – keskikoulu vai lukio	98

3	Uudet harrastukset	105
3.1	Toverikunnassa – vapaa-ajan toimintaa ja kulttuurityötä	105
3.2	Urheilu yhdistää	112
3.3	Aktiivijäsen raittiusseura Kipinässä	117
4	Harrastukset palvelevat maanpuolustusta	122
4.1	Urheilua suojeluskunnassa	123
4.3	Haapamäen suojeluskunnan koululaisjoukkueessa	127
4.4	Pojista kunnan kansalaisiksi ja sotilaksi	131
5	Työntekoa	134
5.1	1920-luvun nousukausi – määrätietoista työtä maatalouden nostamiseksi	134
5.2	Kurinalaisuutta oppimassa – arkipäivää Vaissin tilalla	137
V	Valmistautumista elämäntehtävään (1928–1939)	143
1	Maatalousopinnot	143
1.1	Harjoittelu aika herättää kirjallisuusharrastuksen	147
1.2	Kurkijoen maamiesopistoon	147
2	Taistelu 1930-luvun lamaa vastaan kehittää taloudellista ajattelukykyä .	150
2.1	Pula-aika koettelee viljelijöitä	150
2.2	Työnjohtajaksi	153
2.3	Tilanhoitajana – muutokset perhepiirissä johtavat ratkaisevaan uuteen tehtävään	154
2.4	Työ tehostuu	160
3	Urheilu – jalojen aatteiden harjoitusta	163
4	Luottamustehtävissä – vaikutteita ja vaikuttajia	167
4.1	Järjestökoulutusta	168
4.2	Maamiesseura ja osuustoiminta – vastuuta ja virikkeitä	173
5	Maanpuolustustyössä	177
5.1	Suojeluskuntatoiminta jatkuu	177
5.2	Reservin vänrikiksi	178
5.3	Suojeluskunnan esikuntaan	181
5.3.1	Suojeluskuntalaisuus näkyy kotikylässä	188
5.4	Suojeluskuntalaisuus velvoittaa – ihanteista totta	190
VI	Yhteenveto	195
	Lyhenteet	199
	Lähteet ja kirjallisuus	200

Kuvaluettelo

- Kuva 1. Vaissin puutarhaa päärakennuksesta katsottuna. Oikealla järvelle johtava koivukuja. (IVA)
- Kuva 2. Vaissin puutarhaa. (IVA)
- Kuva 3. Suihkukaivo päärakennuksen edessä. (IVA)
- Kuva 4. Haapamäen yhteiskoulun V luokka vuonna 1927. Takarivi: toinen vasemmalta Olavi Numminen, (hänen vieressään) Ilmari Vaissi ja Unto Vaissi, ensimmäinen oikealta Eino Jokela. Keskirivi toinen oikealta Eeva Riihonen. Haapamäen yhteiskoulun arkisto.
- Kuva 5. Oppilasliiton retki Kaiturille vuonna 1921. Vasemmalta Naimi Riihonen, Esteri Vaissi – Ida Helén – Katri Riihonen, Eeva Riihonen, Martta Riihonen (kahvipannun kanssa), Markku Riihonen, Väinö Peltonen, Bertta Riihonen – Eemeli Lampinen, Albin Helén, istumassa Frans Silvo, Tauno Silvo, Lyydi Silvo, Ilmari Vaissi – Alfred Ykspuu, Vilho Vääriskoski, Frans Josef Karhuniemi. Terttu Silvon kokoelma.
- Kuva 6. Haapamäen yhteiskoulun sk-joukkue 1924 – 1925. Takarivi vasemmalta: joukkueenjohtaja Yrjö Soini. Keskirivi: ryhmänjohtaja Yrjö Ruoho, Unto Kangas, Veikko Jokipaltio, Esko Koppinen, Matti Järvinen. Eturivi: Toinen vasemmalta Olavi Numminen, viides vasemmalta Veikko Koppinen, kuudes vasemmalta Ilmari Vaissi, Mauno Palmunen. Haapamäen yhteiskoulun arkisto.
- Kuva 7. Ruisleivän leipomista. Oikealla Seida Vaissi. (IVA)
- Kuva 8. Karjanhoitoa Vaissin tilalla 1920-luvun lopulla. Käytävällä karjakonsulenti, lypsämässä karjakkoo ja karjajharjoittelijat. (IVA)
- Kuva 9. Salaojittajat Vaissin pellolla. (IVA)
- Kuva 10. Eemeli ja Maria Vaissin perhe vuonna 1930. Vasemmalta Jorma, Unto, Ilma ja Eero Einola, Irja, pikkuserkku Terttu, Esteri, Maria, Eemeli, Aili ja Lauri Anttila sekä lapset Leena ja Lasse edessä, Aune ja Ilmari takana. (IVA)
- Kuva 11. Nurmikesantoa muokataan rukiille. Kuvassa pitäjän ensimmäinen traktori, kyntämässä Ilmari Vaissi. (IVA)
- Kuva 12. Vaissin talo järveltä katsottuna 1930-luvulla. (IVA)
- Kuva 13. Heinäntekoa. Ilmari Vaissi toinen vasemmalta. (IVA)
- Kuva 14. Haapamäen maamiesseuran edustajana Keski-Suomen maanviljelysseuran kokouksessa Jyväskylässä. Lampun vasemmalla puolella Ilmari Vaissi, hänen vieressään Markku Riihonen. (MRA)
- Kuva 15. Haapamäen suojeluskunnan paraati. Lipunkantaja Markku Riihonen, hänestä kolmas oikealle Ilmari Vaissi. Vasemmalla soittokunta. (MRA)

I Tutkimustehtävä

1 Aikaisempi henkilöhistoriallinen tutkimus

Henkilöhistoriallinen tutkimus nousi voimakkaasti 1980-luvulla. Yhtenä syynä siihen oli poliitikkojen ja muiden yhteiskunnan johtomiesten muistelmien julkaiseminen. Paasikiven päiväkirjat noudattivat aikaisempaa linjaa, joka pohjautui dokumentteihin, sama piirre on nähtävissä J. V. Snellmanin teosten julkaisemisena. Poliittinen henkilöhistoria onkin ollut elämäkertatutkimuksen avainalueita ja elämäkertatutkimus hyvin tärkeä ja kiehtova historian tutkimuksen osa-alue. Vuonna 1977 ilmestyi laaja, kolmiosainen Väinö Tannerin elämäkerta.¹ Uinon mielestä Tanner on kaivettu ansaitsemalleen paikalle historian estradille, ja tässä suhteessa osa ansiosta lankeaa Paavolaiselle.² Uusimpia poliittisia henkilöhistoriallisia tutkimuksia ovat muun muassa Kari Hokkasen laaja kaksiosainen Kyösti Kallion elämäkerta, Juhani Suomen Urho Kekkosen vuosia 1936–1944 koskeva tutkimus, Ari Uinon *Nuori Urho Kekkonen*, 1985 julkaistu väitöskirja, Marjatta Rahikaisen tutkimus N. R. af Ursinista. Seppo Zetterberg julkaisi Eugen Schaumanin elämäkerran, joka kosketti vuosisadan alun murrosvaihetta,³ Timo Soikkanen julkaisi Yrjö Ruudun elämäkerran 1991.⁴ Blomstedt pitää Uinon väitöskirjaa hyvin jäsenneltynä kertomuksena Urho Kekkosen kehityksestä. Urho Kekkosen nuoruusvuosien ja poliittis-yhteiskunnallisen käyntiinlähdon kuvauksena on väitöskirja perustavaa laatua olevana kartoitus. Blomstedtin mielestä Kekkosen erinomaisuus olisi paremmin tullut esille, enemmän olisi eri kohdissa hahmotettu niin sanottua ”tyypil-

¹ Paavolainen, Jaakko 1977. *Nuori Tanner, menestyvä sosialisti. Elämäkerta vuoteen 1911.* Helsinki. Siv. 528; Paavolainen, Jaakko 1979. Väinö Tanner, senaattori ja rauhantekijä. Elämäkerta vuosilta 1912–1923. Helsinki Siv. 591; Paavolainen, Jaakko 1984. Väinö Tanner, sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936. Helsinki. Siv. 441. Ks. myös Ari Uinon arvostelu: Tannerin elämäkerta – esimerkki biografisen tutkimuksen ongelmista. *Historiallinen Aikakauskirja* 1986,6, 242–243.

² Uino 1987,242.

³ Hokkanen, K. 1986. Kyösti Kallio 1. 1873–1929 ja 2. 1930–1940. Juva. Juhani Suomi 1986. Urho Kekkonen 1936–1944. Myrrys mies. Keuruu. Ks. Juhani Myllyn arvostelu *Historiallinen Aikakauskirja* 1986, 306. Uino, Ari 1985. *Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936).* Helsinki. Ks. myös Yrjö Blomstedtin arvostelu: *Nuori Urho Kekkonen. Historiallinen Aikakauskirja* 1985, 1, 63–64. Rahikainen, M. 1986. N.R. af Ursin – aatelismies Suomen työväen liikkeessä. Helsinki. Ks. Seppo Hentilän arvostelu *Historiallinen Aikakauskirja* 1987, 54; Zetterberg, S 1986. Viisi laukausta senaatissa. Eugen Schaumanin elämä ja teko. Keuruu; Soikkanen, Hannu. Kuinka pitkälle on ymmärrettävä kohdettaan, onko häntä arvioitava – elämäkertatutkimuksen haasteita. *Historiallinen Aikakauskirja* 1987: 4, 273–277. Uino, A. 1985. *Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936).* Helsinki.

⁴ Soikkanen, Timo 1991. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliitiikan juurilla. Juva.

listä”. Minkälainen oli ”tyypillinen” kajaanilainen koulupoika 1910-luvun lopulla, minkälainen ”tyypillinen” suomenkielinen ylioppilas 1920-luvulla, minkälainen ”tyypillinen” politiikkaan heittäytyvä henkilö 1930-luvun alussa.⁵ Nämä muut uusimmat elämäkerrat jakautuvat näkökulmiltaan kahteen ryhmään. Hokkanen ja Suomi ymmärtävät kohdettaan ja päätyvät suurin piirtein siihen, miten henkilö on itse ymmärtänyt itsensä ja tavoitteensa. Sen sijaan Rahikainen ja Zetterberg arvioivat kohdettaan. Molemmille heille on muodostunut tutkimuksen kuluessa käsitys, että niin af Ursinista kuin Eugen Schaumanista on muovautunut myytti, jonka kaatajiksi he ryhtyvät. Rahikaisen mielestä myyttiä on muovannut työväenliike, jolla on ollut siihen tarvetta ja sitä ovat paisuttaneet kritiikittömät tutkijat. Hänen mukaansa, jos ei ollutkaan yllättävää, että työväenliike tarvitsi tällaista myyttiä, niin ”sitäkin aiheellisempaa on ihmetellä, miten tämä myytti suuresta opettajasta pääsi luiskahtamaan myös tieteelliseen historiankirjoitukseen.”⁶ Zetterbergillä taas myytin tekijöinä ovat olleet kaksi elämäkerran kirjoittajaa ja sisar sekä aikakauden tarpeisiin erilaiset ryhmät.

Erityisesti Rahikainen, mutta myös Zetterberg arvioivat lähteiden pohjalta ja lähdekriittisesti aikaisemmin luotua kuvaa. Molemmat ovat löytäneet runsaasti uusia lähteitä, joiden valossa kohteet näyttävät toisilta kuin aikaisemmin luotu kuva. Hannu Soikkanen katsoo, että kohdettaan arvioiva ja analysoiva elämäkertatutkimus tuottaa mielenkiintoisen tuloksen. Zetterbergin Schaumanista rakentama ihmiskuva on jotenkin ristiriitainen. Schauman ei tavallaan tule valaistuksi omista lähtökohdistaan, vaan ulkopuolelta mitattuna.⁷

Muut uudemmat elämäkerrat ovat lähteneet liikkeelle kohdettaan ymmärtävämmiin. Kari Hokkasen Kallion elämäkerta lähtee ja päättyy varsin painokkaasti siihen ajatukseen, että tähän asti Kallio ei ole saanut hänelle kuuluvaa asemaa. Kallio esitetään usein historiassa ’sivullisena’. Tällainen hän ei Hokkasen mielestä ollut. Hokkasen mielestä Kallio jäi maltillisuutensa, sovittelukykyensä ja varovaisuutensa takia toiseksi Alkion, Svinhufvudin, Ståhlbergin ja Mannerheimin taakse, mutta yhteenlaskien hän oli sekä pitkäaikaisin että merkittävin vaikuttaja. Hokkanen nostaa esille kysymyksen, minkälaisia suurmiehiä ja johtajia me arvostamme. Hänen mielestään tähän asti esille ovat päässeet vain sankarit. Kallio ja Tanner ovat samantyyppisiä johtajia. Näin Hokkanen tutkimuksissaan päättyy täysin vastakkaiseen tulokseen kuin Rahikainen ja Zetterberg. Hokkasen esityksen mukaan Kalliolle kuuluu merkittävämpi paikka, minkä hän on tähän mennessä saanut. Onko Hokkanen siis myytinluoja. Soikkanen ei pidä häntä missään nimessä myytinluojana, vaan tyypillisesti kohdettaan ymmärtävänä tutkijana, elämäkerran kirjoittajana.⁸

Useassa yhteydessä on pidetty myös Stig Jägerskiöldin Mannerheim-sarjaa hyvin kohdettaan ymmärtävänä. Jägerskiöld kirjoitti kahdeksanosaisen Mannerheim-sarjan, joka päättyi vuonna 1982. Samana vuonna hän vielä julkaisi yhden teoksen,

⁵ Blomstedt 1985, 63–64.

⁶ Rahikainen 1987, 34.

⁷ Soikkanen 1987, 273–277.

⁸ Soikkanen 1987, 276.

johon hän kokosi saavutetut tulokset yhdeksi niteeksi. Nämä tutkimukset pohjautuivat suurelta osin Mannerheimin omiin kirjeisiin ja hänen päiväkirjoihinsa. Myös käytetään lähteinä Mannerheimin omia muistiinpanoja Japanin sodasta 1904–05, vasta viimeisessä kokoomateoksessa. Vuotta 1918 edeltäneen ajan kirjeet on lähinnä kirjoitettu hänen perheensä jäsenille, vasta vapaussodan jälkeen näihin liittyy joukko uusia kirjeenvaihtotovereita, enimmäkseen poliitikkoja ja sotilashenkilöitä. Arvokasta aineistoa sisältyy päiväkirjoihin, joita pitivät Mannerheimin ystävä, suurlähettiläs Georg Achates Gripenberg ja kenraali Waldemar Erfurth.⁹

Zetterberg pohtii Schauman-elämäkerrassaan yksityiselämän alueelle kuuluvien seikkojen vaikutusta julkisen toiminnan alaan. Soikkanen on sitä mieltä, että Zetterberg panee jopa liian vähän painoa ajan poliittiselle ilmapiirille. Jaakko Paavolainen Tanner-elämäkerrassaan menee eräissä kohdin vielä pidemmälle pohtiessaan yksityisen elämänpiirin vaikutusta julkiseen toimintaan ja ennen kaikkea niiden vuorovaikutusta. Myös Paavolainen pohtii tutkimuskohteensa julkisuudessa esittämää roolia ja hänen ”yksityisminäänsä”. Hän haluaa korostaa, että yksilön itsensä jättämät lähteet ovat sekoittuneita ja monikerroksisia. Siksi biografian kohdalla ei tule kantaa liikaa huolta lähteiden niin sanotuista kategorioista. On tutustuttava suorastaan kaikkeen, mitä kohde on tehnyt ja sanonut. Kaikella on tarkoitus ja mielekkäisyys hänen kokonaiskuvassaan. Jos tieto ei ”istu” kokonaiskuvassa, jompikumpi on virheellinen: tieto tai kokonaiskuva.¹⁰

Jukka-Pekka Pietiäinen on tehnyt väitöskirjan nuoresta Rudolf Holstista.¹¹ Zetterbergin mielestä hän on ryhtynyt kunnianhimoiseen yritykseen, valottamaan täysleveästi nuoren Rudolf Holstin elämää ja toimintaa syntymästä kesään 1919 saakka, jolloin Holsti alkoi ensimmäistä kertaa hoitaa ulkoministerin tehtäviä. Tutkimus on kokonaisvaltainen kehityskertomus siitä, miten Rudolf Holstista tuli ulkoministeri. Pietiäisen valitsemaa aihetta on pidettävä tutkimisen arvoisena, sillä toistaiseksi Holsti on esiintynyt tutkimuskirjallisuudessa fragmentaarisesti. Minikäänlaista kokovartalokuvaa nuoresta tai vanhemmasta Holstista ei ollut. Zetterbergin kritiikki ei kohdistukaan aihevalintaan, vaan asian periaatteelliseen puoleen. Vaikka poliittinen elämäkertatutkimus onkin meillä vanhastaan vireää, on osa- tai kokoelämäkertoja esitetty sangen vähän korkeimpina akateemisina opinnäytteinä. Syykin on Zetterbergin mukaan selvä. Kokonaisvaltainen elämäkerta tai sen osa ei ole sellaista ongelmakeskeistä probleemitutkimusta – siis esittä kuvattavan suhtautumista johonkin ongelmaan tai käsittele hänen toimintaansa tiettyä, rajattua lohkoa – kuin väitöskirjana esitettävän korkeimman opinnäytteen mielellään soisi olevan. Saarikosken mielestä tämä on vain yksi, oikeastaan osaelämäkerralliselle pitkittäisleikkaukselle tyypillinen ongelmanasettelu. Saarikosken mielestä on luonnollista ajatella, että keskeinen ongelma on kuvattava yksilö. Hän on

⁹ Soikkanen, 276. Jägerskiöld, Stig. 1983. Mannerheim 1867–1951. Suom. Kalle Salo. Esipuhe. Keuruu.

¹⁰ Paavolainen 1986, 206–207.

¹¹ Pietiäinen, Jukka-Pekka 1986. Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko. 1881–1919. Espoo.

tavallaan prosessi, joka kehittyi. Samaa mieltä on myös L. J. Niinistö, joka on kirjoittanut väitöskirjan Paavo Susitaipaleesta.¹² Kaikesta huolimatta Zetterberg pitää Holstia laatuunkäypänä tutkimuskohteena. Holstin elämä kytkeytyy lähes kaikkiin 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen tapahtumiin muun muassa: sortovuosiin, suurlakkoon, eduskuntauudistukseen, sosialismiin ja orastavaan työväenliikkeeseen, ensimmäiseen maailmansotaan, jääkäriaktivismiin, Venäjän vallankumoukseen, Suomen itsenäistymiseen. Näitä kaikkia tapahtumia toiminnassa mukana ollut Holsti heijastelee prisman tavoin. Pietiäinen on käsitellyt kohdettaan ymmärtäväisen empaattisesti, mutta samalla kriittisesti. Erityisesti hän on pannut painoa Holstin ajatusmaailman kehityksen ja hänen maailmankuvansa muotoutumisen analysoimiseen.¹³ Saarikoski pitää Soikkasen Yrjö Ruudusta kirjoittamaa elämäkertaa probleemitutkimuksena. Soikkanen piirtää Ruudusta kokovartalokuvaa mutta painotuksessaan, jossa keskeistä on Ruudun yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja hänen poliittisen toimintansa välisen suhteen problematisointi, se on probleemitutkimusta.¹⁴ Väitöskirja on myös L. J. Niinistön Susitaipaleesta kirjoittama elämäkerta Aktivismi elämänasenteena.

Elämäkerrallisen tutkimuksen keskeinen kysymys yksilön ja ympäristön välisestä suhteesta on Saarikosken mielestä sen punnitsemista, missä ja kuinka tiukasti muista riippuvaisena yksilö on historian rakennelmassa kussakin elämänvaiheessaan. Yksilön ja ympäristön erottamattomuus on ainakin tai sen pitäisi olla selviö. Kun yksilö sijoitetaan historialliseen ympäristöönsä, herää välittömästi kysymys vaikutussuhteesta: miten suuri on yksilön rooli. Näkökulmansa mukaan tutkija kirjoittaa ”yksilöllisen ja yhteisöllisen elämäkerran asteikolla.” Mitä lähempänä yksilöllistä sitä enemmän korostuu yksilö, mitä lähempänä yhteisöllistä sitä enemmän ympäristö. Tämä useimmiten kaiketi ilmenee siten, että tutkittavan henkilön uran rakentuessa kohti lakipistettään hänen vaikutuksensa ympäristöön lisääntyy. Merkittävän henkilön tutkiminen siirtää yleensä näkökulmaa yksilöllisen elämäkerran suuntaan. Vaarana Saarikosken mielestä on pahimmillaan se, että nähdään tutkittavan yksilön vaikutus suurena kaikissa asioissa kaikkina aikoina.¹⁵

Edellä mainittu käsitys merkittävien ihmisten tärkeydestä tutkimukselle suhteessa tavallisiin ihmisiin on vain osittain puolustettavissa. Voidaanhan nähdä, että tavallinen ihminen edustaa suurta, suhteellisen homogeenista joukkoa, jota hänen elämäkertansa voi esimerikinomaisesti kuvata. Saarikosken mielestä tuntuisi luonnolliselta, että tällaista ”edustajaa” tutkittaisiin läheltä yhteisöllisen elämäkerran näkökulmaa. Saarikosken mielestä ranskalainen Emmanuel Le Roy Ladurie on Montaillou -tutkimuksessaan tavoittanut sellaisen tutkimusotteen, jolla tavallista yksilöä olisi historiassa tutkittava. Montaillou -tutkimus on esimerkki mikroh-

¹² Niinistö 1998, 10.

¹³ Zetterberg, Seppo 1987. Nuori Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881–1919. Siv. 445. Espoo. Historiallinen Aikakauskirja 1987, 2, 129–130.

¹⁴ Saarikoski 1989, 177.

¹⁵ Saarikoski 1989 171–175; Häyrynen 1984, 252.

toriasta. Peltonen pitää sitä myös esimerkkinä mentaliteettien historiasta.¹⁶ Haapalan määritelmän mukaan mentaliteetti tarkoittaa tietyn ajan ja paikan ihmisten yhteistä tapaa jäsentää, käsittää ja erityisesti ”elää” maailma.¹⁷ Päiviö Tommila on päätenyt siihen käsitykseen, että yksilön merkitys historian kulussa on keskeistä, kun taas Marjatta Rahikainen on painottanut, että yksilö on ymmärrettävä tyypin edustajana, jonkun joukon jäsenenä. Jaakko Paavolainen toteaa nöyrästi, ettei löydä mitään kaavaa, jonka nojassa voisi määrittellä, miten tutkijan on painotettava itse henkilöä, miten hänen työtään ja ympäristöään.¹⁸

Kasvatustieteellisiä henkilöhistoriallisia tutkimuksia on jonkin verran kasvatuksen historian alalta. Toivio julkaisi v. 1955 tutkimuksensa *Pestalozzis' Lebenskriese' und seine Auffassung vom Menschen*. Filosofinen näkökulma näkyy myös Martti A. Sainion tutkimuksessa *Die Religion Herbarts* samalta vuodelta.¹⁹ Jussi Isosaari kirjoitti tutkimuksen Bruno Boxtrömin toiminnasta kasvatustieteen opettajana Sortavalan seminaarissa.²⁰ 1970 Keijo Elio laati väitöskirjan henkilöhistorian alalta, *Otto Kaarle v. Fieandt – suomalainen upseerikouluttaja*.²¹ Martti T. Kuikka kirjoitti Jyväskylän seminaarin uskonnonlehtori Nestor Järvisen elämäkerran vuonna 1974.²² U. Syrjä laati teoksen J. H. Tuhkasesta ja hänen seminaaristaan vuonna 1973, tätä voidaan nimittää kouluttajan elämäkerraksi.²³ Eelis Aurolan tutkimus *Venäjän koululaitos ja Uno Cygnaeus* 1969 toi esille toisenlaisen tarkastelutavan. Cygnaeuksesta oli julkaistu jo kaksi elämäkertaa. Kuikan mukaan Aurola kytkee Cygnaeuksen elämäntyylin yhteiskunnalliseen viitekehykseen, jolloin henkilön asema ja toiminta näkyy kokonaisuuden osana. Siksi Aurolan tutkimuksen jälkeen ei Cygnaeuksesta voisi hallinnollisesti käyttää nimitystä ”Suomen kansakoulun isä”, sillä kansakoulun perustaminen Suomen 1860-luvulla oli silloisen koulutuspolitiikan johdonmukainen seuraus, kuten kansakoulunopetuksen kehittäminen Venäjän muissa osissa. Ehkä venäläisen vapaamielisen politiikan ansiosta suomalaisilla oli suhteellisen hyvät mahdollisuudet toteuttaa omia kansallisia periaatteitaan ja arvojaan koulun uudistuksessa 1850-luvun lopulla ja 1860-luvulla. Cygnaeus-tutkimus jatkui 1980-luvulla kouluhallituksen toimesta, jonka tuloksena veli Nurmi julkaisi uuden elämäkerran 1988.²⁴ Mirja Härkösen tutkimus Casimir von Kothenista liittyi Cygnaeuksen aikakauteen, sillä Cygnaeus toimi ylitarkastajana 1870–87. Uusimpia 2001 julkaistuja henkilöhistoriallisia tutkimuksia kasvatustieteen alalta on Lauri Kemppisen tutkimus Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen kasvatustieteen ja koulutus-

¹⁶ Antero Heikkisen tutkimukset, trilogia Kuhmosta: Kirveskansan elämää 1988, Kirveskansan murros 1997 ja Kirveskansa ja kansakunta 2000, on nähty suomalaisena vastineena Le Roy Ladurien Montaillou -kirjalle. Peltonen 1992 a, 6; Le Roy Ladurie 1984.

¹⁷ Haapala 1989, 20.

¹⁸ Saarikoski 1989, 171–175.

¹⁹ Sainio 1955.

²⁰ Isosaari 1964.

²¹ Elio, Keijo 1973. Otto Kaarle von Fieandt – suomalainen upseerikouluttaja.

²² Kuikka, Martti T. 1974. Nestor Järvinen – seminaaripedagogi ja koulumies.

²³ Syrjä, U. 1973. J.H. Tuhkanen ja hänen seminaarinsa. Forssa.

²⁴ Kuikka 1991, 87.

politiikasta vuosina 1850–1852 sekä Kalevi Lämsän väitöskirjatutkimus Jonas Laguksesta kasvattajana ja opettajana.²⁵

Heikkilän mukaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen julkaistu W. I. Thomasin ja F. Znanieckin teos *The Polish Peasant in Europe and America* vakiinnutti elämänhistoriallisen tutkimuksen aseman yhteiskuntatieteissä. Vuosina 1899–1910 noin neljännes Yhdysvaltoihin tulleista siirtolaisista oli Puolasta. Empiirinen tutkimus puolalaisten talonpoikien kokemuksista muuttoliikkeen yhteydessä ei keskity pelkästään tiettyyn yhteiskunnalliseen ongelmaan, vaan sillä on laajempaakin merkitystä. Siinä käsitellään yksilön ja yhteisön välisiä suhteita, esimerkiksi, mitä tapahtuu perheelle nopean muutoksen aikana.²⁶ Muiden kuin merkkihenkilöiden elämäkerrat kiinnostavat myös kasvatustieteilijöitä. Tällöin metodina ei yleensä ole ollut historiallinen metodi vaan, kasvatustieteessä on tunnustettu elämäkertatutkimuksen monimuotoisuus. Leena Syrjälän mukaan muissa maissa ja muissa tieteissä tehdyt kasvatustieteelliset elämäkertatutkimukset²⁷ esimerkiksi Connel 1985; Sikes et al. 1985; Woods 1984; Ball & Goodson 1985, eivät ole innoittaneet maamme kasvatustieteilijöitä elämäkerrallisen materiaalin käyttöön, vaikka sen merkitys on tiedostettu.²⁸ Syrjälä kaipaa pohdintoja siitä, mitä merkitystä elämäkertatutkimuksella voisi olla kasvatustieteessä. On puhuttu metodeista,²⁹ aineiston analysointitavasta³⁰ ja tutkimusaineistosta.³¹ Aineisto on tällöin voinut koostua joko kirjoitetuista omaelämäkertoista, haastatteluihin perustuvista elämäntarinoista tai elämäkerrallisista dokumenttiaineistoista. Joskus myös tilastollisia kuvauksia ja strukturoituja kyselylomakkeita käyttäneitä tutkimuksia on nimetty elämäkertatutkimuksiksi. Syrjälän mielestä joitakin elämäntutkimuksia lukuun ottamatta kvantitatiivinen elämäkertatutkimus on menettänyt merkitystään. Nykyään elämäkertatutkimuksen taustalla on pikemminkin fenomenologiaan, symboliseen interaktionismiin, etnografiaan ja etnometodologiaan pohjautuvia taustaoletuksia.³²

Kvalitatiivista elämäkertatutkimusta edustaa Joensuun yliopiston ”Koulutuksen merkitystä etsimässä” -projekti. Tässä projektissa pyrittiin tietoisesti etsimään menetelmällisiä vaihtoehtoja ja analyttisiä lähestymistapoja. Tutkimuksessa selvitettiin, minkälaisia ovat haastattelujen avulla saadut elämäntutkimukset tutkimusaineistoina, mitkä tekijät vaikuttavat elämäntutkimuksen muovautumiseen.

²⁵ Kemppinen, Lauri 2001. Sivistys on Suomen elinehto. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen kasvatustutkimus ja koulutuspolitiikka vuosina 1850–1852; Lämsä, Kalevi 2001. Jonas Lagus (1798–1857) kasvattajana ja opettajana – ”En siksi, että olisin opettajanne ...”

²⁶ Heikkilä 1984, 52. Thomas 1974.

²⁷ Connell 1985; Sikes & et al. 1985; Woods 1984; Ball & Goodson 1985; Syrjälä 1985, 65.

²⁸ Jussila 1981. Jussila, M. 1981. Luokanopettajakoulutus opiskelijoiden kokemana. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja lähtökohdat; Sysiharju 1981; Syrjälä 1985; Syrjälä 1988, 65.

²⁹ Eriksson-Stjernberg 1992; Huotelin 1992; Plummer 1983.

³⁰ Berger & Berger 1976. Berger, P.L. – Berger, E. 1976. Sociology: a biographical approach. Penguin. Syrjälä 1988, 65.

³¹ Denzin 1986. Denzin, Norman. K. Interpretating the lives of ordinary people. Sartre. Life Stories 2, 6–11. Roos 1985. Syrjälä 1988, 65.

Elämäkertomuksissa tulivat esille kokemukset ja niille annetut merkitykset. Elämäkertomusten erilaisuus oli mahdollista huomioida aineiston analyysivaiheessa.³³ Syrjälä korostaa kuvatessaan elämäkerrallista tapaustutkimusta, että nimenomaan kasvatustieteessä pitäisi kunnioittaa ihmisen omaa näkemystä elämästään, kasvustaan ja kasvatuksestaan. Elämän mielekkääksi kokeminen ja elämän tarkoitus liittyvät läheisesti kasvuun ja kasvatukseen. Emme välitä omasta kasvustamme, jos emme koe elämäämme mielekkääksi. Elinikäisen kasvatuksen ja kehityksen korostaminen sinänsä voivat antaa yhden lähtökohdan elämäkerrallisen materiaalin käytölle. Elämäkertatutkimus kasvatustieteessä voi olla esitutkimusluonteista, jonka avulla saadaan kokonaiskuva tutkimuskohteesta. Oleellisiin kysymyksiin keskittyessään elämäkertatutkimuksella voi olla myös käytännön merkitystä. Ihmisen elämän kokonaisvaltainen kuvaaminen ei kuitenkaan ole helppoa. Haastatteluilta kerätty elämäntarina ei yleensä Syrjälän mukaan riitä. Tutkittavat eivät esimerkiksi tiedosta välttämättä niitä yhteiskunnallisia ehtoja, jotka ovat vaikuttaneet heidän toimintaansa. Tutkijan tehtävänä on ihmisen elämäntarinan asettaminen laajempaan kontekstiinsa. Usein elämäntarinan lisäksi haastatellaankin tutkittavan elämää seuranneita henkilöitä sekä kerätään dokumenttiaineistoa. Syrjälän mukaan muiden haastattelut ja dokumenttiaineisto voivat auttaa myös tulkintojen tekemisessä sekä unohdettujen elämäntapatahtumien tarkentamisessa.³⁴ Tässä siis lähestytään jo henkilöhistoriallista tutkimusmenetelmää.

Heikkilän mukaan hyvin usein biografiaissa tutkimuksen kohteena oleva henkilö nähdään pikemminkin yhtenä poliittisen tai kulttuurielämän toimijana kuin inhimillisiin kokemuksiin kykenevänä yksilönä. Elämänhistoriaa kirjoitettaessa täytyy ottaa huomioon ihmisen ympärillä oleva yhteiskunta, mutta myös inhimilliset kokemukset.³⁵ Elämänhistoria-käsitettä voidaan käyttää, vasta kun henkilön itsestään kertomaa selostusta täydennetään muista lähteistä saaduilla tiedoilla, esimerkiksi keskusteluilla muiden ihmisten kanssa tai virallisilla asiapapereilla, joilla pyritään tarkistamaan henkilön kertomuksen totuudenmukaisuutta.³⁶

2 Tutkimuksen tarkoitus

Tarkoituksena on tehdä henkilöhistoria suomalaisen talonpojan elämästä. Tutkimuksessa on kysymys arkihistoriasta. Arkipäivän historiassa tutkimuksen kohteeksi otetaan myös sellaiset kansankerrokset tai elämänvaiheet, joista ei jää todistukseksi filosofisia tutkielmia tai poliittisia pamfletteja. Laajenemassa on kodin, perheen, naisten ja lasten historiantutkimus, vakiintunutta taas kotiseutu- ja paikallishistoria.³⁷

³² Syrjälä 1988, 65–66.

³³ Huotelin 1992, 2.

³⁴ Syrjälä 1988, 69.

³⁵ Heikkilä 1984, 51, 52, 56.

³⁶ Bertraux 1981, 7–9; Huotelin 1992, 17; Saarenheimo 1988, 9; Punamäki 1993, 5–10.

³⁷ Peltonen 1992 a, 14–21; Haapala 1990, 19, 86; Peltonen 1990, 230–236; Tommila 1994.

Pyrin selvittämään, miten suuret yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset heijastuivat nimenomaan maaseudun ihmiseen. Mitä hän otti vanhasta ja mitä uutta hän toi mukanaan? Kun yksilö sijoitetaan historialliseen ympäristöönsä, on selvítettävä kysymys vaikutussuhteesta, miten suuri on yksilön rooli. Kun Saarikosken mukaan kirjoitetaan yksilöllisen ja yhteisöllisen elämäkerran ”asteikolla”, mitä lähempänä yksilöllistä sitä enemmän korostuu yksilö, mitä lähempänä yhteisöllistä, sitä enemmän korostuu ympäristö. Tämä ilmenee siten, että mitä pidemmälle tutkittavan ura etenee, sitä enemmän korostuu yksilöllinen elämäkerta.³⁸

Tälle tutkimukselle muodostaa taustan tutkimus, jossa selvitettiin Keuruun koululaitoksen kehittymistä viime vuosisadan lopulla ja tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä.³⁹ Erityisesti seurattiin kansakoululaitoksen kehittymistä Keuruulla ja Riihoskylällä. Tutkimus käsitteli koulun syntyyn ja sijaintiin vaikuttaneita tekijöitä, koulun toimintaa ja sen yhteyksiä ympäröivään kyläyhteisöön. Tutkimuksen kuluessa muodostui kuva talonpoikaisyhteisöstä, jossa elettiin kaukana suuresta maailmasta, mutta jossa seurattiin kehitystä. Yhteisössä toteutettiin saatuja ja syntyneitä ideoita niin, että kehitys oli monessa suhteessa pitäjässä ja jopa valtakunnallisestikin katsoen pitkällä. Näin muun muassa koulukysymyksessä ja vesivoimalan kohdalla sekä pankkitoiminnassa.⁴⁰ Saamani kuva oli kiehtova ja halusin jatkaa tätä mikrohistoriallista tutkimusta.⁴¹

Valitsin tämän tutkimuksen kohteeksi henkilön paikallisyhteisössään. Tutkimalla talonpoikaisyhteisön arkielämää saan vastauksia kysymyksiin, millaisten kysymysten eteen talonpojat joutuivat, millaisia ratkaisuja he tekivät, miten he hallitsivat omaa elämäänsä. Valitsemani henkilö on Ilmari Vaissi. Miksi sitten juuri hän? Ilmari Vaissi on Riihoskylän kasvatti. Hän on syntynyt, kasvanut ja tehnyt elämäntyönsä kyseisellä kylällä ja sen hyväksi. Ilmari Vaissin tunnen pitkältä ajalta. Tämä on tehnyt mahdolliseksi vuorovaikutuksen tutkimuksen kuluessa. Hänen elämänsä kautta valottuu myös erään suomalaisen väestönosan arkinen elämä. Miten siinä näkyvät ne yhteiskunnalliset ehdot, jotka vaikuttivat sen jokapäiväiseen elämään?

Kun on kysymys mikrohistoriasta, ja henkilöä tutkitaan paikallisyhteisössään, se merkitsee rajoittumista ajallisesti suppeisiin puitteisiin.⁴² Tutkimus jakautuu kahteen osaan: Ensimmäinen osa kattaa vuodet 1910–1939 ja toinen osa vuodet 1939 –. Ihmisen henkinen kasvu ja kehitys on elinikäistä. Tämän tutkimuksen päättämiseen vuoteen 1939 on kaksi syytä: Ensiksi talvisodan syttyminen vie hänet pois kotipaikkakunnalta. Toiseksi hän saa kotitilansa isännöyden vuoden 1940 alussa, mikä muodostaa luontevan päätepisteen nuoruusvuosien kasvutekijöiden

³⁸ Saarikoski 1989, 171–175.

³⁹ Pousi, Airikki 1988. Keuruun Riihosen koulu vuosina 1903–1936. Keuruu.

⁴⁰ Pousi 1988; Vaissi 1987 b; Vihola 1983, 176–181; Vihola 1986, 215; Ks myös Pousi 1996.

⁴¹ Mikrohistoria väestöhistoriallisessa tutkimuksessa. Ks. Teppo Vihola. *Leipäviljasta lypsykarjaan* ja Saara Hakaste *Yhteiskasvatuksen kehitys Suomessa 1800-luvulla ja vastaavia kehityslinjoja naapurimaissa*. Vihola 1991; Hakaste 1992.

⁴² Heikkinen 1993, 41.

tarkastelulle. Tämän tutkimuksen varaan voi rakentua yksityiskohtaisempi ja laaja-alaisempi selvitys Ilmari Vaissin elämästä ja yhteiskunnallisesta toiminnasta vuoden 1939 jälkeen.

2.1 Teoreettisia lähtökohtia

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa tarkastellaan Ilmari Vaissin kasvun ja kehityksen vuosia. Kasvuprosessin tarkastelussa sovelletaan Jeffrey Arnettin teoriaa ja käsitteitä kapea-alaisesta, kapeasta (narrow) ja laaja-alaisesta, avarasta (broad) sosialisatiosta.⁴³

Arnettin teoriaa kapeasta ja avarasta sosialisatiosta käytetään tässä tutkimuksessa tarkoituksena kytkeä tutkittavan sosialisatioprosessi laajaan ja monidimensionaaliseen kulttuuriseen kontekstiinsa. Teoria on käyttökelpoinen väline tarkastella tutkittavan sosialisatioprosessia myös siitä syystä, että teorian avulla on vertailtu sosialisatiota eri kulttuureissa. Teoria soveltuu tähän tutkimukseen myös, koska sosialisatiota tarkastellaan tiiviissä yhteydessä ympäröivään yhteisöön ja sen uskomusjärjestelmään. Henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa tutkija joutuu helposti liian lähelle tutkittavaansa. Koska tämä teoria yhdistää näkökulmia psykologiasta, sosiologiasta ja antropologiasta, se antaa välineen tarkastella tutkittavaa laajassa viitekehyksessä ja saada näin välttämätöntä etäisyyttä tutkimuskohteeseen. Arnettin teoria soveltuu sosialisatioprosessin tarkasteluun myös historiallisessa viitekehyksessä.

Arnett esittelee seitsemän sosialisatian lähdettä: perhe, vertaisryhmät, koulu/työ, yhteisö, tiedotusvälineet, oikeusjärjestelmä ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä. Kulttuurinen uskomusjärjestelmä toimii kaikkien muiden sosialisatian lähteiden perustana. Tiedotusvälineet ja oikeusjärjestelmä sosialisatian lähteinä jätetään tässä tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle.

Arnett erottelee kaksi yleistä kulttuurisen sosialisatian tyyppiä, kapea ja avara. Kulttuurit, joita luonnehditaan termillä avara sosialisatio rohkaisevat yksilöllisyyteen, itsenäisyyteen ja itsensä ilmaisemiseen, ei ainoastaan perheessä tapahtuvassa sosialisatiossa, vaan myös muissa sosialisatian lähteissä. Vastakohtana niissä kulttuureissa, joita luonnehditaan termillä kapea sosialisatio, pidetään tottelevaisuutta ja mukautumista korkeimpina arvoina eikä rohkaista poikkeamaan kulttuurisista odotuksista, ei sosialisatiossa perheessä, ei myöskään muissa sosialisatian lähteissä. Avara sosialisatio on avara siinä mielessä, että tuloksena on suhteellisen laaja skaala yksilöllisiä kehityseroja, jotka voidaan ennustaa yksilöllisyyttä ja itsenäisyyttä korostavilla sosialisatiokäytännöillä. Kapea sosialisatio on kapea siinä mielessä, että tuloksena on rajoitettu määrä vaihtelua kehityseroissa, joka voidaan ennustaa, kun yksilöt puristetaan kohti mukautumista tiettyyn kulttuuriseen standardiin.

Arnettin mukaan sosialisatian ydin on rajoissa, joita kulttuuri asettaa yksilön kehittymiselle. Sosialisatio merkitsee väistämättä rajojen määrittelyä, mutta kulttuurit poikkeavat toisistaan rajoittavuuden suhteen. Kulttuurin asettamat rajat ovat paitsi avoimia sääntöjä ja kehotuksia myös julkilausumattomia odotuksia.

⁴³ Arnett 1992 a, 1992 b.

Lapset alkavat sisäistää niitä jo varhain ja myöhemmin tietoisuus odotuksista riittää toimimaan normatiivisena ohjeena käyttäytymiselle. Kiintymys lisää odotusten normatiivista voimaa entisestään. Koska yhteisön odotusten sisältöä ei läheskään aina ole selkeästi artikuloitu, on mahdollista, että odotuksiin vastaamaan pyrkiminen on tiedostamatonta. Tällöin ihmiset eivät kykene kysyttäessä selittämään, miksi he kokivat oikeaksi toimia juuri tietyllä tavalla.⁴⁴

Arnettin mukaan sosialisatiolla tarkoitetaan prosessia, jossa ihmiset hankkivat sen sosiaalisen maailman eli kulttuurin käyttäytymistavat ja uskomukset, jossa he elävät. Tässä prosessissa on hänen mukaansa kolme päävaihetta: (a) omantunnon kehitys, (b) roolien muodostuminen, kuten ammatillinen rooli ja sukupuolirooli, (c) sellaisten merkitysten kehittyminen kuin, mikä on tärkeää, mikä on arvokasta, minkä vuoksi elää.⁴⁵

Olkoonpa sosialisatio avara tai kapea, lapsen tulisi ensimmäisessä vaiheessa oppia käyttäytymään hyväksyttävällä tavalla. Alhainen itsekontrolli on Arnettin mukaan yhteydessä ongelmiin sosiaalisissa suhteissa, ammatillisessa vakaudessa ja onnistumisessa aikuisiässä. Toinen sosialisatian päämäärä on roolien omaksuminen. Sosiaalisten roolien oppimisprosessissa on lukuisia aspekteja, jotka jatkuvat läpi elämän. Lapselle tämä tarkoittaa roolin omaksumista perheessä, suhteessa sukupuoleen, vertaisryhmässä ja roolin omaksumista koulussa. Vanhempana se merkitsee ammatillisen roolin muodostumista. Kolmanneksi sosialisatio-prosessissa tapahtuu uskonnollisten uskomusten muodostuminen. Näille on tyypillistä selittää ihmiselämän alkuperää, inhimillisen kärsimyksen syitä, mitä meille tapahtuu, kun kuolemme ja ihmiselämän merkittävyyttä ihmisen kuolevaisuuden valossa.

Perheen tehtävät lapsen sosialisatiossa voidaan nähdä kahtalaisena, yhtäältä perheen sisäisinä, lapsen hoivaan, fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin ja turvallisuuden tunteeseen liittyvinä ja toisaalta tehtävinä, jotka liittyvät laajemmin yhteisöön ja yhteiskuntaan.⁴⁶ Oppiminen yhteiskunnan jäseneksi, sosialisatio, alkaa perheessä.⁴⁷ Kasvatus- ja opetusjärjestelmän perimmäisenä tarkoituksena on välittää tuleville sukupolville sellaisia tietoja, taitoja ja valmiuksia, joita pidetään välttämättöminä yhteiskunnan säilymiselle ja kehittymiselle.⁴⁸ Kasvatuksen tulokset ilmenevät käyttäytymisessä, kuten tavoissa, uskomuksissa ja asenteissa.⁴⁹ Lähi-tavoitteena kasvatus pyrkii ohjaamaan nuoria sopeutumaan yhteisöelämäänsä sekä edistämään yksilön persoonallisuuden kehitystä.⁵⁰ Toisaalta lapsi on opetettava tekemään työtä ja toisaalta hänelle on tarjottava koulutus.⁵¹

⁴⁴ Arnett 1995, 617–627.

⁴⁵ Arnett 1995, 619; Gottfredsson & Hirschi 1990.

⁴⁶ Mittrauer & Sieder 1983, 73–84; Piha 1964, 54; Räsänen 1991, 77; Bruner 1999; Bruner 1963, 33–54.

⁴⁷ Bronfenbrenner 1981, 58–76.

⁴⁸ Räsänen 1991, 78

⁴⁹ Mm. Räsänen 1991; Bruner 1999; Bruner 1963; Mittrauer & Sieder 1983; Piha 1964, 54; Bronfenbrenner 1981; Silvasti 2000.

⁵⁰ Mittrauer & Sieder 1983, 80–81.

⁵¹ Mittrauer & Sieder 1983, 80–82.

Sosialisaation lähteenä perhe heijastaa ja siirtää ympäröivän kulttuurin arvoja kokonaisuutena. Vanhemmat eivät luo tyhjästä vanhemmuuskäytäntöjään; mieluummin he todennäköisesti seuraavat jossakin määrin niitä vaatimuksia, joita heidän kulttuurinsa asettaa vanhemmuudelle. Nämä vaatimukset he ovat oppineet oman sosialisaationsa kautta. Vanhemmat kaikissa kulttuureissa ottavat vanhemmuuskäytännöt ympäröivästä kulttuurista. Kulttuurissa on vaihtelua siinä suhteessa, kuinka paljon vanhempien sallitaan vaihdella kulttuurisen sosialisaation teemaa. Kapean sosialisaation kulttuureissa vanhemmilla on suurempi normatiivinen paine vaatia tottelevaisuutta ja mukautumista lapsiltaan. Avaran sosialisaation kulttuureissa vanhempien sallitaan mukauttaa yleinen kulttuurinen malli oman persoonallisuutensa ja arvostustensa mukaan. Kun tarkastellaan sosialisaatiota perheessä, on tärkeää ottaa huomioon perheen laajuus, sisarukset, isovanhemmat ja heidän sisaruksensa. Mitä väljemmin lapset ovat liittyneet vanhempiin ja perheyhteisöön sitä avarampi on sosialisaatio.⁵² Mitä enemmän vanhemmilla on kontakteja laajentuneeseen perheeseen, mitä vaativampia he olivat lastensa suhteen, sitä vähemmän todettiin nuorten riskikäyttäytymistä.⁵³

Vertaisryhmän asema sosialisaatiossa vaihtelee kulttuureittain. Vertaisilla ja ystävillä on huomattavampi vaikutus teollistuneissa kulttuureissa kuin esiteollisissa kulttuureissa, koska lapset ja nuoret teollistuneissa kulttuureissa viettävät niin paljon aikaa ikäistensä seurassa sekä koulussa että kouluajan ulkopuolella. Tämän nostaa vertaisten osuutta sosialisaation lähteenä ja vähentää vanhempien osuutta. Ero kapean ja avaran sosialisaation välillä näkyy siinä, että mitä avarampi on sosialisaatio sitä vapaammin yksilöt valitsevat ystävänsä. Vastakohtana, jos sosialisaatio on kapea, ystävyys-suhteet ovat rajoittuneita sellaisten piirteiden suhteen kuin sukupuoli, rotu, ikä ja sosiaalinen luokka. Avaran sosialisaation kulttuureissa on todennäköisesti enemmän vaihtelevuutta näiden piirteiden suhteen.

Sosialisaatioon koulussa vaikuttaa merkittäväällä tavalla muut sosialisaation lähteet. Koulu on tässä tutkimuksessa Salmisen tapaan instituutio, jonkinlainen väli-muoto ja vuorovaikutusmuoto pienyhteisön ja laajemman yhteiskunnan välillä. Koululla on yhtymäkohtia talouteen, politiikkaan, uskontoon, perheeseen ja kasvatukseen.⁵⁴ Koulun rakenteeseen ja eetokseen vaikuttaa niiden oppilaiden perheiden arvot, jotka kouluun pyrkivät sekä yhteisö ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä. Kulttuurinen uskomusjärjestelmä, joka korostaa kapeaa sosialisaatiota arvostaa itsensä kieltämistä, nöyryyttä, ja vastuuta ryhmälle ja edistää näitä korkeampina arvoina kuin yksilöllisiä oikeuksia. Kulttuurinen uskomusjärjestelmä, joka korostaa avaraa sosialisaatiota, edistää vahvasti itseilmaisua ja itsearvostusta. Tällaisessa järjestelmässä sekä opettajat että vanhemmat suhtautuvat epäilevästi yhdenmukaisuuden ja tottelevaisuuden vaatimuksiin.⁵⁵

⁵² Arnett 1995, 619.

⁵³ Arnett – Jensen 1993, 17.

⁵⁴ Salminen 2002, 9.

⁵⁵ Arnett 1995, 621.

Mitä tulee yhteisöön, sosiologit ovat jo kauan painottaneet yhteisön koon ja koheesion merkitystä määrittäessään sosiaalisen elämän ja sosialisaaion luonnetta näissä yhteisöissä.⁵⁶ Avaran sosialisaaion yhteisöissä löytyy yleensä länsimainen yksilöllisyyden korostus ja yleensä väestön suuri liikkuvuus. Kulttuurinen uskomusjärjestelmä luo perustan kaikille sosialisaaion lähteille. Kulttuurinen uskomusjärjestelmä on yhteiskunnan normien ja moraalisten standardien järjestelmä, joka sisältää käsityksen oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta, mitkä puolestaan asettavat odotukset käyttäytymiselle. Kapean sosialisaaion kulttuureissa kulttuurinen uskomusjärjestelmä edistää sellaisia arvoja kuin itsehillintä, itsensä kieltäminen, itsensä pyhittäminen ja mukautuminen erityisenä tapana ajatella ja käyttäytyä. Näitä arvoja, jotka liittyvät kapeaan sosialisaaioon edistetään, kun kulttuurinen uskomusjärjestelmä institutionaalistuu uskonnollisesti tai poliittisesti.⁵⁷ Syvälinen uskomusjärjestelmä liittyy kapean sosialisaaion kulttuuriin.⁵⁸ Jos sosialisaaio on avara ei kulttuurinen uskomusjärjestelmä ota edellisen kaltaisia tiukkoja muotoja.⁵⁹ Sellaisissa yhteisöissä, missä aikuisten välillä ei ole konsensusa sen suhteen, mikä on hyväksyttävää käytöstä ja mikä ei, tavataan nuorilla paljon vastuutonta käyttäytymistä, koska nuoret eivät saa riittävästi viestiä hyväksyttävästä ja ei hyväksyttävästä käyttäytymisestä. Nuorilla on vähemmän pelkoa siitä, että heitä rangaistaan sopimattomasta käytöksestä.⁶⁰

Olisi helppoa, mutta virheellistä, tehdä sellainen johtopäätös, että suuresti rajoittava kapean sosialisaaion ympäristö olisi suotava, koska sen tuloksena olisi vähemmän vastuutonta käyttäytymistä. Arnett ei kuitenkaan halua puhua kapean sosialisaaion puolesta, koska siinä menetetään luovuutta, omaperäisyyttä ja ilmaisu. Kapea sosialisaaio ei rohkaise omaperäiseen, luovaan ajatteluun. Sellainen ajattelu haastaisi yhteisön traditionaalisen järjestyksen ja äärimmillään kumoaisi sen kulttuurisen uskomusjärjestelmän, johon kapean sosialisaaion kulttuuri perustuu. Myös avaralla sosialisaaioilla on hintansa. Yksi näistä on suuri määrä nuorten vastuutonta käyttäytymistä. Avaran sosialisaaion kulttuuri sallii nuorelle vapautta, yksilöllisyyttä ja itsenäisyyttä. Jotkut nuoret viihtyvät tässä ympäristössä ja ilmaisevat itseään luovalla ja omaperäisellä tavalla, tavoilla, jotka edistävät kulttuurin kehitystä ja elinvoimaa ja aikuisiksi tultuaan he saavuttavat aikuisuuden taidot. Kuitenkaan kaikki nuoret eivät viihdy tämänkaltaisessa ympäristössä ja yksilöllisyys ja itsenäisyys ilmenevät negatiivisena käyttäytymisenä, josta voi olla vakavaa haittaa yhteisön jäsenille ja nuorelle itselleen.⁶¹

Vaikka yksi premissi edellä esitetylle teorialle on, että on mahdollista luokitella kulttuurin sosialisaaion malli joko avaraksi tai kapeaksi, se ei merkitse sitä, että kulttuurit voitaisiin dikotomisoida kahteen homogeeniseen tyyppiin. Tosiasiassa

⁵⁶ Wilson & Herrnstein 1985, kpl 11.

⁵⁷ Esimerkkinä mainitaan katolinen kirkko keskiajalla tai kommunistinen Kiina tai Neuvostoliito. Arnett 1995, 623.

⁵⁸ Arnett 1992 b, 402.

⁵⁹ Arnett 1995, 623.

⁶⁰ Arnett 1992 b, 398.

⁶¹ Arnett 1992 b, 403.

joissakin kulttuureissa socialisaatio on suhteellisen avara joidenkin lähteiden suhteen ja suhteellisen kapea joidenkin toisten lähteiden suhteen. Kuitenkin lähteet ovat suhteessa toisiinsa ja pyrkivät vahvistamaan toinen toisiaan. Esimerkiksi, jos socialisaatio on perheessä kapea, se on todennäköisesti sitä siksi, että socialisaatio yhteisössä ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä ovat kapeita. Kuitenkin, koska jokainen kulttuuri voidaan luokitella sen mukaan, missä laajuudessa se on kapea tai avara kaikissa socialisaation lähteissä, teoria avarasta ja kapeasta socialisaatiosta mukauttaa suuren hajonnan socialisaatiokäytäntöjä eri kulttuureista, mutta erottelee myös erilaiset socialisaation yleiset tyypit.⁶²

Toinen premissi on, että ei ole tarpeen eikä suotavaa ajatella, että avara socialisaatio olisi parempi kuin kapea socialisaatio tai päinvastoin. Kummallakin on huonot puolensa. Avarassa socialisaation järjestelmässä, koska siinä tuetaan yksilöllistä ilmaisua, on todennäköisesti enemmän luovuutta, enemmän innovaatiota, enemmän taloudellista kehitystä, mutta myös enemmän sosiaalisia ongelmia ja epäjärjestystä. Kapeassa socialisaatiossa on suurempi määrä sosiaalista yhtenäisyyttä, parempi sosiaalinen järjestys, mutta myös enemmän tukahduttamista ja torjuttua mielikuvitusta.⁶³

Teoriaa kapeasta ja avarasta socialisaatiosta on sovellettu useassa nuorten vastuuttoman (reckless) käyttäytymisen, ongelmakäyttäytymisen, tutkimuksessa sekä Yhdysvalloissa että Tanskassa.⁶⁴ Teoriaa on sovellettu myös nuorten median käyttämisen tutkimukseen,⁶⁵ sekä nuoruudesta aikuisuuteen siirtymisen tutkimiseen ja nuoruuden päättymisen tutkimukseen.⁶⁶ Teoriaa sovellettiin myös vertailevassa tutkimuksessa tanskalaisten ja amerikkalaisten nuorten suhteesta erilaisiin socialisaatioaspekteihin ja riskikäyttäytymiseen.⁶⁷ Arnett on soveltanut teoriaa tarkoituksenaan kytkeä perheen socialisaatio kulttuuriseen kontekstiinsa.⁶⁸ Silvasti on soveltanut väljästi teoriaa tutkimuksessaan *Suomalaisen talonpojan elämä*. Silvastin tutkimuksessa haastatellut viljelijät eivät osanneet selittää, miten he kasvoivat tai millaisin keinoin heidät kasvatettiin kiinni kotitilaan ja maahan. Heidän arvionsa tapahtuneesta sisältää usein toteamuksen elämän sosiaalisesta eristyneisyydestä lapsuuden aikana sekä vahvan ja varhaisen kytkennän tilalla tehtävään työhön.⁶⁹ Arnett painottaa, että teorian tarkoituksena on auttaa ymmärtämään nuorten käyttäytymistä vertaamalla nuoria eri kulttuureissa ja eri historiallisina ajanjaksoina tarkastelemalla nuorten socialisaatioympäristön ekologiaa kokonaisuutena.⁷⁰

Tutkittavan kasvun ja kehityksen vuosia tarkastellaan suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä. Peltonen on luokitellut autonomian loppukauden maatilatalouden

⁶² Arnett 1995, 623.

⁶³ Arnett 1995, 623.

⁶⁴ Arnett 1992 a; 1992 b; Arnett & Balle-Jensen, 1993.

⁶⁵ Arnett & Taber, 1994; Arnett 1995 b.

⁶⁶ Arnett & Taber, 1994; Arnett 1997.

⁶⁷ Arnett – Jensen 1993.

⁶⁸ Arnett 1995, 617–719.

⁶⁹ Silvasti 2001, 102.

⁷⁰ Arnett 1992 b, 404.

murrosta koskevia luonnehdintoja talonpojasta. Murroksen erilaiset tulkinnot ovat tuottaneet erilaisia käsityksiä siitä, mikä tai millainen talonpoika on.⁷¹ Tässä tutkimuksessa talonpojan käsite perustuu pohjoismaiselle talonpojan käsitteelle, joka on talonpoikaiston vahvistumisen malli. Mallissa korostuu talonpoikaiston homogeenisuuden ajatus, jota ei edes taloudellisten toimintaedellytysten erot tilojen välillä rikkoneet. Tässä tutkimuksessa talonpoika on Peltosen määrittelyn tavoin maanomistajaväestöstä se osa, joka harjoittaa itse maataloutta sekä torpparivapautuksessa itsenäistyneet ja maanviljelijöiksi jääneet.⁷² Talonpoikaisyhteisö, kyläkunta tarkoittaa tässä tutkimuksessa yhteisöä, jossa suurin osa väestöstä saa toimeentulonsa maataloudesta tai on muuten maatalouteen sidoksissa. Se muodostaa hyvin tiiviin yhteisön, kollektiivin. Tutkimuksen piiriin kuuluu myös yhteisön sisällä oleva ja siihen läheisesti liittyvä taajama, Haapamäen asemakylä. Tämän yhteisö koki tutkittavana aikavälinä suuria muutoksia. Miten nämä muutokset näkyivät heidän elämässään? Monet päätökset tehdään yhdessä. Miten yksilö voi vaikuttaa näihin päätöksiin?

2.2 Tutkimusongelmat

Tutkimustehtävänä on selvittää: Millainen on Ilmari Vaissin sosiaalistumisen prosessi suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä tarkastelemalla perhettä, vertaisryhmiä, koulua, työtä, yhteisöä ja kulttuurista uskomusjärjestelmää sosialisatiion lähteinä?

Tutkimukseni rajautuu vastaamaan tähän kysymykseen vuoden 1910 ja 1939 välisenä aikana. Ilmari Vaissi syntyi autonomian ajalla 1910, hän oli seitsemänvuotias, kun Suomi itsenäistyi, hän oli 29-vuotias talvisodan syttyessä. Tarkastelen henkilöä suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten kautta, kuten vuoden 1918 sodan ja 1920-luvun nousukauden ja 1930-luvun lama-ajan kautta. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole selvittää uudelleen Suomen historian tapahtumakulkuja, jotka on yleisesti ottaen jo sangen perusteellisesti tutkittu. Kasvamisen prosessin tarkastelussa sovelletaan Jeffrey Arnettin teoriaa laaja-alaisesta ja kapea-alaisesta sosialisatiosta tarkoituksena kytkeä tutkittavan sosialisatioprosessi laajaan kulttuuriseen kontekstiinsa. Kun tutkitaan henkilön kasvamista, kasvuympäristö ja siinä vaikuttavat ryhmät ja toimijat, etenkin tässä tapauksessa, jossa henkilö pysyy koko ikänsä samassa asuinpaikassa, ovat tekijöitä, joilla on suuri merkitys. Millainen oli sosialisatiokulttuuriltaan perhe, vertaisryhmät, koulu/työ, yhteisö ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä? Kun kysymys on elämäkerrasta, haetaan vastausta nimenomaan kysymykseen, miten ajassa liikkuvat voimakkaat yhteiskunnalliset ja aatteelliset virtaukset ja tapahtumat heijastuvat tutkittavan elämässä

⁷¹ Talonpojalla, ”peasant” on Euroopassa usein tarkoitettu koko traditionaalista maatalousväestöä: talollisia, palkollisia ja maanvuokraajia. Pohjoismaissa on omaksuttu suppeampi käsite, ”bonde”, jolla viitataan itsenäiseen, vapaaseen, maata omistavaan viljelijään. Pohjoismaisen tulkinnan mukaan vain talolliset ovat talonpoikia. Peltonen 1991.

⁷² Mallin edustajina Peltonen mainitsee Eino Jutikkalan, mutta myös Heikki Waris on korostanut ajatusta talonpoikaiston yhtenäisyydestä. Ks. muut mallit Peltonen 1992, 25–32; Silvasti 2001, 80–81.

ja ratkaisuihin. Millaisiin virikkeisiin hän omassa ajassa, ympäristössään ja kasvatuksessaan tarttuu ja miten se hänen toiminnassaan ilmenee? Tutkimuksessa selvitetään, millaisia aatteita ja virtauksia oli ajassa ja missä niistä Ilmari Vaissi oli mukana.

Vaissi on sukutila. Suvun historiaa pystytään seuraamaan 1700-luvulle. Ilmari Vaissi kasvoi sukutilalla. Tilan ja omaisuuden siirtäminen seuraavalle sukupolvelle on kriittinen vaihe tilan jatkuvuudelle ja omaisuuden perheessä säilymiselle.⁷³ Voidakseen toteuttaa talonpoikaisen elämäntavan keskeisimmän mallin ja siirtää jo satoja vuosia suvussa olleen tilan seuraavalle sukupolvelle vanhemmat tarvitsevat jatkajan.⁷⁴ Taatakseen tilan jatkumisen vanhemmilla on tarve sitoa jatkaja tilaan. Keinot voivat olla taloudellisia, mutta yleensä ne ovat kulttuurisia, joskus moraalisiakin velvollisuuksia ja odotuksia jatkajaa kohtaan.⁷⁵ Nuoret taas haluaisivat päästä käsiksi työnteon lisäksi myös isännyyteen. He haluaisivat ottaa vastuun tilaa koskevan päätöksenteon sekä taloudellisen vallan ja vastuun.⁷⁶

2.3 Tutkimusmenetelmä

Elämäkertojen, erityisesti tasavallan presidenttien biografioiden suosio, kertoo muutoksesta historian tutkimuksen piirissä. Vuosikymmeniksi laajoihin numerosarjoihin ja struktuureihin hukkunut ja osin hukutettu historian toimija, ihminen, on palaa-massa takaisin. Historiantutkimus arvostaa taas ihmistä, arvioi Suomen historian professori Päivö Tommila jäähyväisluennossaan. Uudet aiheet ja tulkintatavat tulivat esiin 1980-luvulta alkaen.⁷⁷ Nämä aiheet ovat nimenomaan mikrohistorian ja arkihistorian katonimien alla. Tämä henkilöhistoriallinen tutkimus, Ilmarin Vaissin kasvu- ja kehitysvuosien tarkastelu suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä on mikrohistoriaa. Tutkimuskohteena on ihminen pienyhteisössään. Pienyhteisö voidaan määritellä sosiaalisten suhteiden verkostoksi, jonka säikeet on tutkimuksen avulla kaivettava esille. Nämä säikeet ja niiden muodostama kokonaisuus vaihtelevat eri aikoina huomattavasti. Ihminen pienyhteisössään eli erilaisessa verkostossa sata vuotta sitten kuin mitä hän elää tänä päivänä. Peter Burke on ilmaissut hiljattain asian niin, että mikrohistorioitsijan tavoitteena on osoittaa maailma hiekanjyvässä. Mitä sitten on ”elämä” mikrohistorian tutkimuskohteena? Sosiologit ovat harjoit-

⁷³ Salamon 1992; Segalen 1983, 13; Segalen 1987; Silvasti 1986; de Haan 1994, 173; Katila 2000.

⁷⁴ Fennell 1981; Hutson 1987.

⁷⁵ Fennell 1981, Silvasti 2000, 107; Almås ym. 1995.

⁷⁶ Silvasti 2001, 107.

⁷⁷ Tommila viittaa ”rähmällä on” vuosikymmeniin, sillä ne eivät sallineet vapaata historiankuvan muodostusta, kun valtakunnan korkeimmalta taholta pyrittiin ohjaamaan, mitä on sopivaa ajatella ja tutkia. Kouriintuntuvasti muutos näkyy presidentti Risto Rytin elämäkerrassa, jossa Tommilan mukaan ”epähenkilö” on palautettu historian tärkeiden nimien joukkoon. HS 21.9.1994. Tommila, Päiviö 1994. Historiantutkimus arvostaa taas ihmistä.

taneet pitkään elämäntapa-tutkimusta, perinnetieteilijät ovat tutkineet 'kansankulttuuria'. Mikrohistoria voi käyttää molempien niiden saavutuksia, mutta sillä on oma erityinen tehtävänsä – elämänkokonaisuuden valottaminen.⁷⁸

Mikrohistorian kohteena on arkipäivä, tavallinen ihminen ja tavallisen kansan elämä vastakohtana hallitsijatutkimukselle. Mikrohistorian kohteena on myös elämä marginaalissa, jos marginaalilla käsitetään sitä, mikä nyt näyttää syrjäiseltä, vähäpätöiseltä tai poikkeavalta. Vähäpätöisyys johtuu lähinnä vertautumisesta historian suuriin tapahtumiin, hallitsijoiden toimiin, sotiin, valtioiden välisiin suhteisiin, jossa katveeseen jääneen arjen tapahtumat ja kehityskulut on nähty mielenkiinnottomina. Toisaalta myös tilastollisessa historian tutkimuksessa on tutkittu tavallisen rahvaan historiaa, mutta näissä tutkimusmetodeissa alemmat yhteiskuntaluokat jäävät kasvottomiksi tutkimuksen tuottaessa tilastoja keskimääräisistä lapsiluvuista, perhekoosta ja avioitumisiästä. Historiantutkimuksen valtaenemmistö keskittyy niin sanottuun valtaapitävien historiaan, joissa toimijoina pidetään eliittiä ja suurmiehiä. Alemman kansanluokan ihmisiä pidetään historiallisesti epämielenkiintoisina, koska heidän rationaalisuuttaan epäillään. Tässä suhteessa mikrohistoria on kääntänyt historiantutkimuksen suunnan alhaalta ylöspäin ja tuonut unohdetut tai merkityksettöminä pidetyt kansanosat tutkimuksen piiriin.

Mikrohistoriassa etsitään uusia asioita, rakenteita ja toimintatapoja. Tavoitteena on arjen selviytymiskeinojen konstruointi, kansan, rahvaan toiminnan rationalisointi. Oleellista on, että tavallista kansaa ei nähdä homogeenisena massana eikä staattisena ilmiönä, vuosisadasta toiseen paikallaan ja vanhoissa tavoissaan pysytelleenä rahvaana. Kansan moniaineksisuus, muuttuvuus ja selviytymiskeinojen kekseliäisyys on keskeinen tekijä. Passiivisuudessaan ja muuttumattomuudessaan tyhjä kansa -käsite pyritään täyttämään tietoisilla toimijoilla.⁷⁹ Tutkimuksessani pyrin selvittämään myös, miten tutkittava asennoitui ja ajatteli, miten hän löysi paikkansa sukupolvien ketjussa. Mikrohistoria on tärkeätä juuri yksilön identiteetin kannalta, ja sillä on näin terapeutista merkitystä etsittäessä vastausta kysymyksiin oman minän paikasta sukupolvien saatossa ja yhteisössä. Tommila vetoaa: "Kansan on ymmärrettävä omaa historiaansa, siitä on tehtävä voima kansakunnan toiminnassa."⁸⁰

Mikrohistoria ei Peltosen mukaan ole tutkimusmetodi, vaan jotakin suurempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategiaan ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin.⁸¹ Niin sanottua uutta mikrohistoriaa edustaa muun muassa Giovanni Levin teos *Aineeton perintö. Manaaja pappi ja talonpoikaisyhteisö*. Levi seuraa annalistista traditiota kirjoittaen mikrohistoriaa, jolle on leimallista monitieteinen tutkimusote. Hän syventää historiantutkimusta antropologian ja yhteiskuntatieteiden suuntaan. Levi yhdistää kiinnostavalla tavalla teo-

⁷⁸ Heikkinen 1993, 41.

⁷⁹ Valkeapää 2002, 2.

⁸⁰ HS 21.9.1994. Tommila, Päiviö 1994. Historiantutkimus arvostaa taas ihmistä.

⁸¹ Peltonen 1999, 21.

reettisen pohdiskelun ja perinteisen kertomuksen.⁸² Uutta mikrohistoriaa edustavat myös Huizingan *Keskiajan syksy*, Natalie Zemon Davisin työ *The Return of Martin Guerre* ja Emmanuel Le Roy Ladurien *Montaillou -teos*. Le Roy Ladurie on tutkinut hyvin pieniä episodeja, jyrkkiä katkoksia kuin pitkäkestoisia prosessejakin.⁸³ *Il formaggio e i vermi* on paras esimerkki Ginzburgin viljelmästä tutkimusstrategiasta. Siinä pitkän keston rakenteiden esittäminen lyhytaikaisten tapahtumien kanssa luo jännittäviä konflikteja. Lukemalla hyvin tarkkaan harhaoppisuudesta syytetyn mylläri Menocchion kuulustelupöytäkirjoja hän väittää, että Menocchion myöhemmän historian valossa varsin edistysellinen ajatusmaailma heijasti ikivanhaa eurooppalaista talonpoikaiskulttuuria – sellaisia vanhoja ajattelun kerroksia, joista kirjallisissa lähteissä on toistaiseksi löydetty vain hyvin vähän jälkiä. Mikrohistorioitsija ei tutki jotakin kylää tai perhettä sen itsensä vuoksi. Hän tarkentaa näkökulmaansa yksityiskohtiin, jotta saisi niiden kautta näkymiä laajempiin kokonaisuuksiin. Tutkiessaan pientä, hän tavoittelee suurta.⁸⁴ Mikrohistoria yhdistää mikroskooppisen ja teleskooppisen asenteen. Mikrotason ajallinen aspekti on lyhytkestoisuus. Mikrohistoria keskittyy suhteellisen suppeaan lähdeaineistoon, mikä mahdollistaa sen tarkan käsittelyn. Mikrohistorioitsijoiden mielestä on tutkimuksellisesti mielekkäämpää keskittyä tarkemmin rajoitettuun lähdemateriaaliin, kun laatia suuresta määrästä tilastoja. Perusajatus on se, että tutkiessaan aiheita mikroskooppisen tarkasti mikrohistorioitsija saattaa havaita asioita, jotka muuten jäisivät huomaamatta. Samalla kuitenkin mikrohistoria pyrkii näkemään laajatkin aihepiirit, joiden osaksi yksityiskohtat nivoutuvat. Mikrohistorioitsijat eivät siis itse asiassa ole metsästävässä ainoastaan pieniä yksityiskohtia ja askartele ainoastaan pienten yksityiskohtien parissa, vaan he pyrkivät näkemään nämä pienet detaljit osana suurempaa kokonaisuutta, merkityksettöminä paloina palapeliä, jotka kenties muu historiankirjoitus on jättänyt tutkimatta. Mikrohistoria siis keskittyy lähestymistavassaan yksityiskohtien tarkkaavaiseen tutkimukseen, toiveikkaana löytämään jotakin sellaista, mitä perinteinen historiantutkimus ei ole havainnut. Näiden yksityiskohtien tutkimisessa mikrohistoriallinen tutkimus käyttää metodeja muista tieteenaloista, kuten antropologiasta ja psykologiasta.⁸⁵

Mikroskooppisessa ympäristössä saavutettuja tuloksia ei voida automaattisesti siirtää makroskooppiseen ympäristöön ja päinvastoin. Tämä heterogeenisuus on samaan aikaan mikrohistorian suurin vaikeus ja suurin potentiaalinen voimavara.⁸⁶ Mikrohistoriallisen tutkimusintressin perimmäisenä tavoitteena on ymmärtää ihmistä. Ei minkään mallin valossa, vaan hänen lähtökohdistaan ja elämänkokonaisuudesta käsin. Heikkisen mukaan pyrkimys ymmärtää ihmistä leimaa kaikkea historiantutkimusta. Elämä eletään. Elämän tutkiminen on jotakin muuta. Tutki-

⁸² Levi, Giovanni 1992. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suomennos: Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Helsinki.

⁸³ Peltonen 1999, 21; Peltonen 1992 a, 6; Huizinga, Johan 2000. Keskiajan syksy. Juva; Le Roy Ladurie 1984.

⁸⁴ Häggman 1996, 69–71; Peltonen 1999, 55.

⁸⁵ Pitkä 2002, 2–4.

⁸⁶ Cinzburg 1996, 193–194.

mus voi osoittaa elämästä vain tiettyjä piirteitä ja rakenteita. Lisäämällä samassa yhteisössä piirteiden lukua ja ennen kaikkea osoittamalla niiden välisiä yhteyksiä voidaan luoda entistä monivivahteisempi kuva elämäkokonaisuudesta. Tutkittaessa konkretian kautta elämää ja elämäkokonaisuutta joudutaan usein rajautumaan ajallisesti suppeisiin puitteisiin, mutta vertailun avulla voidaan näitä rajoituksia lieventää. Vertailu on mielekästä niin horisontaalisesti kuin vertikaalistasikin.⁸⁷ Myös tästä syystä ei mikrohistoriallista tutkimusta Heikkisen mukaan ole syytä sijoittaa johonkin erityiseen lokeroon, muusta tutkimuksesta irralliseksi. Se tuo historian tutkimukseen uuden ulottuvuuden, ei yhtään enempää, mutta ei myöskään vähempää.⁸⁸ Carlo Cinzburgin mukaan lähteissä ei ole mitään salattua, vaan kaikki on tutkijan löydettävissä, mikäli hän hallitsee lähde työskentelyn, osaa asettaa lähteille oikeat kysymykset ja ennen kaikkea on perehtynyt tutkimuksen kohteena olevaan aikakauteen tarpeeksi huolellisesti ja siten osaa asettaa lähteen tiedot ajalliseen kontekstiin.⁸⁹

3 Lähdeaineisto

Jotta tutkimusongelmiin pystytään vastaamaan, on aikakaudesta yleisesti ja kyseisellä paikkakunnalla luotava kuva. Teppo Viholan Keuruun pitäjänhistoria⁹⁰ antaa joiltakin osin ylimalkaisen kuvan elämästä Keuruulla noihin aikoihin, joten sitä täydennetään yhdistysten, kuntakokousten, kunnanvaltuuston pöytäkirjoilla ja muiden historiikkien antamilla tiedoilla.⁹¹ Tutkimuskohteena oleva kylä kuului alueellisesti Keuruunkylään, pitäjän suurimpaan, sen lounaiskulmassa sijainneeseen maakirjakylään ja sai vasta koulupiirien muodostumisen aikoihin tarkat rajat ja nimekseen Riihoskylän. Tästä kylästä on varsin vähän mainintoja yleisissä teoksissa. Kylän asutus on vanhaa ja siellä on monta sukutilaa, joiden julkaistuista sukuselvityksistä saa kyläkuntaa koskevaa yleistietoa. Myös Vaissin suvusta on ilmestynyt selvitys, Vaissin suku.⁹² Veikko Heinonen kuvaa muistelmissaan elämää synnyinseudullaan ja painottaa sitä virikkeiltään runsaana kasvu ympäristönä.⁹³

⁸⁷ Heikkinen 1993, 41.

⁸⁸ Heikkinen 1993, 42, 43.

⁸⁹ Cinzburg 1996, 167–194.

⁹⁰ Vihola, Teppo 1983. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917. Vanhan Ruoveden historia III:3/1. Keuruu. Vihola, Teppo 1986. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918–1969. Vanhan Ruoveden historia III: 3/2.

⁹¹ Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto Kuntakokousten pöytäkirjat 1898–1918, kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1909–1939. KKA; Jukonen, Hannes 1928. Keuruun kirja. Kerava; Vaissi 1987a ja b.

⁹² Keuruun Väärisen sukuyhdistys 1974. Keuruun Väärisen suku Keuruu. Osa I; Keuruun Väärisen sukuyhdistys 1978. Keuruun Väärisen suku II Keuruu. Finne, Jalmari 1936. Sukututkimus. Teettänyt Markku Riihonen. Kankaanpää, Matti 1989. Vaissin suku. Pietari Tuomaanpojan jälkipolvet Keuruulta, Virroilta ja Mäntästä. Jyväskylä.

⁹³ Heinonen 1989.

Tauno Lampinen kuvaa tarkasti ja yksityiskohtaisesti elämänsä vaihteita ja tapahtumia kylässä.⁹⁴ Yksityiset muistelmat, kuntakokousten ja kunnanvaltuustojen pöytäkirjat, koulun johtokunnan pöytäkirjat, opetussuunnitelmat ja vuosikertomukset, Vääriskosken Sähkö Oy:n johtokunnan kokouspöytäkirjat tarkentavat kuvaa. Tutkimuksessa en ole halunnut pitäytyä vain yleisissä teoksissa ja tilastoissa, vaan olen haastattelemalla aikalaisia halunnut ymmärtää aikakautta sen omista lähtökohdista käsin.⁹⁵

Keskeisin lähdeaineisto on Ilmari Vaissin yksityinen arkisto: kirjeet, päiväkirjaluonteiset kirjoitelmat, asiakirjat, henkilökohtaiset muistelmat ja puheiden käsikirjoitukset. Muilta osin henkilökuva tarkentavat lehdistössä julkaistut Ilmari Vaissin artikkelit ja hänen antamansa haastattelut. Elämäkertomus, pääkohtia Ilmari Vaissin elämästä, talletettiin haastattelunauhoille. Muistelmista välittyy kertojan oma kokemus, subjektiivinen totuus. Itse tapahtumat, esimerkiksi vuoden 1918 sota ja kouluunmeno, ovat niin suuria muutoksia tutkittavan elämässä, että se on painanut tapahtumat tarkasti mieleen.

Lehtiartikkeleiden lisäksi on Ilmari Vaissi kirjoittanut historiikkeja muun muassa Riihosen kansakoulusta, Vääriskosken Sähkö Oy:stä sekä Haapamäen asemakylästä, Haapamäki 100 vuotta.⁹⁶ Lisäksi hänellä on julkaisemattomia käsikirjoituksia. Luottamusmiestoiminnasta saa kuvan järjestöjen kokouspöytäkirjoista,⁹⁷ lehtiartikkeleista ja eri tilaisuuksiin kirjoitetuista puheista, joita on tallennettu henkilökohtaiseen arkistoon. Haastatteluin on voitu täydentää kuvaa. Tutkimukseni ensimmäisessä vaiheessa tutkittavaa seurataan syntymästä 29-vuotiaaksi, jolloin luottamusmiestoiminta on vasta alkuvaiheissa. Myöhemmin pääosa aineistosta on siirretty Jyväskylän maakunta-arkistoon.

Ilmari Vaissi on myös kertonut elämäkertomuksensa, kohtia elämästään, joita hän pitää ratkaisevan tärkeinä. On muistettava, että tällainen tuotos on aina kahden henkilön vuorovaikutuksen tulosta. Elämäntarina on suullista kerrontaa henkilökohtaisista kokemuksista. Elämäntarina on henkilön selostus omasta elämästä tai sen osasta, jonka tutkija on kirjoittanut muistiin tai tallentanut nauhoille. Elämäntarinan avulla henkilö pyrkii vahvistamaan omaa identiteettiään. Elämäntarina on todiste kertojan sisäisestä elämästä, hänen motiiveistaan, ajattelustaan.⁹⁸ Huotelin puhuu elämäntarinan sijasta elämäkertomuksesta, joka on henkilön vapaamuotoinen kertomus omasta elämästään. Se koostuu siitä, mitä hän pitää tärkeänä ja merkittävänä ja kertomisen arvoisena omassa elämässään. Elämäkertomus syn-

⁹⁴ Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁹⁵ Riihosen kansakoulun vuosikertomukset ja opetussuunnitelmat, johtokunnan kokouspöytäkirjat vuosilta 1903. KKA; Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat. Lampinen kuvaa hyvään muistiinsa nojaten tarkasti ja yksityiskohtaisesti elämänsä vaihteita.

⁹⁶ Vaissi 1979; Vaissi 1987a; Vaissi 1987 b.

⁹⁷ Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Haapamäen suojelukunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk.2731. SA. Keuruun kunnanvaltuuston pöytäkirjat. KKA.

⁹⁸ Syrjälä 1985, 267; Bertraux 1981, 7–9. Vilkkö 1988, 81–90; Vilkkö 1995, 157–171; Bogdan ja Taylor 1975, 96.

tyy haastattelijan ja haastateltavan kielellisestä vuorovaikutuksesta, jossa on tavoitteena saada tutkittavan oma ääni kuuluviin. Elämäkertomus kuvastaa kertojan persoonallisuutta, minäkäsitystä ja identiteettiä.⁹⁹ Mielestäni elämäkertomus ei yksin ole riittävä aineisto tutkimusongelmien selvittämiseksi. Mielestäni historiantutkimuksen menetelmällä, tiukalla lähdekritiikillä ja moniin eri lähteisiin nojaavalla argumentoinnilla voin tuoda parhaiten ja luotettavimmin esille tutkimiani asioita. Ehkäpä ainoastaan tällä tavalla voin saada mieltäni askarruttaviin kysymyksiin luotettavat vastaukset.¹⁰⁰ Varsin tärkeitä ovat myös Ilmari Vaissin henkilökohdattaiset haastattelut ja hänen eri yhteyksissä esittämät näkökohdat omasta asennoitumisestaan ja kehityksestään kyseisenä aikana. Tässä on toki muistettava, että tämä on retrospektiivistä tuotetta. Niin haastattelu- kuin kirjoitustilanteessakin tutkittava kertoo oman tulkintansa omasta elämästään ja sen tapahtumista. Kertoja poimii menneisyydestä asioita, joita hän haluaa kertoa ja jättää pois asioita, joita hän ei pidä elämäkertansa kannalta relevanttina, joista hän ei muista syistä halua puhua tai jonka hän on yksinkertaisesti unohtanut. Hän selittää ja pohtii tekojaan ja ratkaisujaan, samalla antaa niille tulkintoja ja merkityksiä, yhdistelee niitä toisiin merkityksiin ja toisiin kertomuksiin muovaten elämänsä tarinaa. Tällöin tarina tulee ymmärtää kontekstuaaliseksi menneisyydestä tehdyksi tulkinnaksi.¹⁰¹ Hän saattaa katsoa menneisyyttä nykyisen tilanteen valossa. Se, mikä on mennyttä selittyy sen valossa, miten tällä hetkellä olisi edullisinta. Totuuden ongelma kvalitatiivisessa tutkimuksessa on kuitenkin pikemminkin sinä, että persoonalliset dokumentit ovat subjektiivisesti totta ja että niitä on käsiteltävä sellaisenaan. Mutta, jos niiden avulla halutaan löytää historiallisia tosiasiatietoja, niitä on tarkasteltava yhtenä lähteenä muiden joukossa ja verrattava niiden antamaa tietoa muista lähteistä saatuihin tietoihin.¹⁰² Haastattelunauhoihin ja jälkeempäin kirjoitettuihin kertomuksiin onkin syytä suhtautua varauksella. Muistelmiin täytyy suhtautua lähdekriittisesti. Tärkeää on kokemus. Millainen oli tutkittavan omakohtainen kokemus tietystä tilanteesta. Pääosa biografiasta muodostetaan historiallisten dokumenttien valossa, mutta kokemukset ja muistot täydentävät kuvaa. Näihin lähteisiin suhtaudutaan lähteinä lähteiden joukossa.

Ilmari Vaissi osallistui suojeluskunnan toimintaan vuodesta 1922 alkaen, jolloin Haapamäen kyläosasto kuului Keuruun suojeluskuntaan. Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset, Keuruun suojeluskunnan rekisteri, Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat, vuosikertomukset ja rekisteri, K. A. Ritokankaan muistelmat paikallisen suojeluskunnan toiminnasta, varsinkin sen poikatoiminnasta, kattavat Haapamäen suojeluskunnan toiminnan 1920-luvulta järjestön lakkauttamiseen asti. Jyväskylän suojeluskuntapiirin historia vuosilta 1918–1944, Suojelus-

⁹⁹ Ks. Titon 1980, 290; Bertraux 1981, 1–15; Huotelin 1992, 18.

¹⁰⁰ Kalela 2000, 95–110.

¹⁰¹ Silvasti 2001, 61.

¹⁰² Syrjälä 1985, 271; Tähtinen 1993, 21–22.

kuntien historia, Selénin tutkimus *Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta* sekä Vasaran tutkimus suojeluskuntien urheilu- ja kasvatustoiminnasta täydentävät kuvaa.¹⁰³

Biografisen tutkimuksen vaarana on yksityiskohtien runsaus, jolloin kokonaiskuva jää hataraksi tai häviää kokonaan. Siksi olen kirjoittamisessa lähtenyt liikkeelle toisin päin. Katson yksilöä kokonaisuudesta ja siinä vallitsevista yhteiskunnallisista lainalaisuuksista käsin. Varsinaista mikrohistoriaa kylän elämää ja ihmisen elämää valotan useista lähteistä käsin ja Ilmari Vaissin kokemuksia peilaan myös hänen ikätovereidensa ja saman väestönosan kokemuksiin. Näin voin lisätä piirteiden lukua ja saada totuudenmukaisemman kuvan. Samalla voin arvioida Ilmari Vaissin tekemiä ratkaisuja hänen aikalaistensa tekemiin ratkaisuihin.

4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus jakautuu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan Ilmari Vaissin kotikylää, sen taloja ja torppia sekä kylän asukkaita. Saadaan kuva talonpoikaisyhteisöstä, sen ryhmistä ja toimijoista, valaistaan Ilmari Vaissin aatteellista elinympäristöä. Millaisia aatteita liikkui kyläkunnalla? Samoin kuvataan Ilmari Vaissin vanhemmat ja Vaissin perhe ja heidän asemansa talonpoikaisyhteisössä. Tässä osassa tarkastellaan sosialisatiokulttuuria talonpoikaistalossa ja -perheessä, tarkastellaan vanhemmuuskäytäntöjä ja niitä arvoja, joita Ilmari sai kotoa Vaissista.

Ilmari Vaissin lapsuusvuosiin ajoittuu Suomen itsenäistyminen ja vuoden 1918 sodan murroskausi. Toisessa osassa tarkastellaan, miten nämä tapahtumat tuntuvatseudulla ja kylällä? Mikä oli Ilmari Vaissin kokemus sodasta? Mitä Ilmari Vaissi näki ja koki ympäristössään? Ilmari Vaissi aloittaa koulun. Tässä osassa tarkastellaan myös niitä virikkeitä, joita hän sai kasvulleen koulusta.

Tutkimuksen kolmas osa käsittelee torpparien itsenäistymisen ja kunnallishallinnon demokratisoitumisen. Ilmari aloittaa oppikoulun. Hän tarkkailee ympäristöään ja tekee vertailuja ja valintoja, mihin hän liittyy ja mihin ei. Tässä osassa tarkastellaan koulun ja vertaisryhmien sosialisatiokulttuuria. Neljännessä osassa tarkastellaan ammatinvalintaa, koulutusta, asevelvollisuutta, tilanhoitoa, vapaa-aikaa sekä ensimmäisiä luottamustoimia tiiviissä yhteydessä ympäröivään kulttuuriseen uskomusjärjestelmään. Viimeinen, VI luku, kokoaa lyhyesti tutkimuksen tulokset tutkimusongelmien ja teoreettisen viitekehyksen suunnassa.

¹⁰³ Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset Sk 841. SA; Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset. Sk 826. SA, Haapamäen suojeluskunnan rekisteri Sk 835; Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokouksien pöytäkirjat. Sk 2371. SA; Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. 1986. Toimittaneet Jari Rantanen ja Jussi Kylmälä. Raikkala 1964; Hersalo 1955; Hersalo 1962; Selén 2001; Vasara 1997; Vasara 1998.

II Kotiympäristö (1910–1916)

1 Kotikylä

Keuruunkylä tai Keuruun maakirjakylä sijaitsee Keuruun lounaiskulmassa ja on alueeltaan suurin Keuruun kymmenestä maakirjakylistä, 18 232 hehtaaria.¹⁰⁴ Keuruulla on käynyt niin kuin muuallakin, että kehitys on muovannut asutusta välittämättä kylien rajoista ja on syntynyt pinta-alaltaan pienempiä kyliä. Kansakoulu loi kehittyessään alueelle tarkkarajaiset alueet, koulupiirit.¹⁰⁵ Riihosen kansakoulun perustamisen aikoihin kylä, joka alueellisesti on osa Keuruunkylää, tunnettiin kirkollisen perinteen mukaan Moijasen kinkeripiirinä, mutta kansakoulun perustamisen ja sijoituspaikan ratkettua kylää alettiin kutsua Riihoskyläksi¹⁰⁶ Riihosen kantatalon mukaan.¹⁰⁷ Kylä sijaitsee noin kuusi kilometriä Haapamäeltä etelään. Kirkonkylään on matkaa 23 kilometriä.¹⁰⁸

Kylän läpi kulkee Keuruun reittiin kuuluva neljän erillisen järven muodostama vesistö. Järvet Ylinen, Moijasjärvi, Vaissinjärvi ja Riihijärvi myötäilevät kantatalojen nimiä, jotka sijaitsevat vesistön varrella. Moijasjärven rannalla sijaitsevat Moijanen ja Rantamoijanen, Vaissinjärven rannalla Vaissi, Riihijärven rannalla Riihiaho ja Vääriskosken rannalla Väärinen. Vesistö laskee Vääriskoskea pitkin Ukonselkään. Tästä vesistöstä erillään on Peräisenlampi, jonka rannalla on Peräinen. Vesistön ympärillä oli aluksi metsiä, joita kaskettiin, mutta maanviljelyksen kehityessä sinne alkoi muodostua yhä laajenevia yhtenäisiä peltoaukeita 1900-luvun alussa jo mallikelpoisesti hoidettuja viljelyksiä, jotka ovat harvinaisia näinkin pohjoisessa Suomessa. Kauempana viljelyksistä on laajoja metsiä, metsien keskellä kohoaa korkeita mäkiä muun muassa Himmamäki, Poikkele, Kangasvuori, ja kauempana Kaiturinvuori, jotka ovat hyviä näköalapaikkoja ja retkeilykohteita. Kyläläiset saavat pääasiallisesti elantonsa maa- ja metsätaloudesta sekä karjataloudesta.

¹⁰⁴ Rainio 1957, 209–210. Muut kylät suuruusjärjestyksessä ovat Suolahdenkylä, Pohjoislahti, Liesjärvi, Ampiala, Valkealahti, Haapamäki, Suojärvi, Jukojärvi ja Loila. Sama.

¹⁰⁵ Ks. Partanen 1999, 38.

¹⁰⁶ Kylä jaettiin kantatalojen mukaan pienempiin osiin. Puhuttiin Moijaskylästä, Vääriskylästä. Haapamäellä käytettiin nimitystä Peräkylä, kun katsottiin, että kylä kuluu Haapamäkeen. Virallisesti kylä oli Keuruunkylää. Vaissi 1987 b, 6–11. 1950-luvulla otettiin käyttöön lyhyempi nimi Riiho.

¹⁰⁷ S-KSan 111, 4.10.1979. Vaissi, Ilmari. Riihosen koulu vuosina 1904–1979. Vaissi 1987, 9; Rainio 1957, 209–210.

¹⁰⁸ Riihoskylän kartta vuodelta 1915. Vaissi 1987b, 6–7.

1.1 Talot ja torpat

Suuri maatilakirja antaa kuvaa asukkaista.¹⁰⁹ Pysyvän asutuksen kylä on saanut jo 1500-luvulla ja osa kyläläisistä edustaa tätä alkuperäistä väestöä. Maatilat ovat sukutiloja. Kylän varsinainen kantatila on ollut Moijanen. Tästä on erotettu Rantamoijanen¹¹⁰ ja Riiahio, joissa jatkaa edelleen kantatilan suku. Tilat ovat olleet yli neljäsataa vuotta saman suvun hallussa.¹¹¹ Riiahio oli kiinteästi Moijaseen sidoksissa.¹¹² Rantamoijasella oli isäntänä Lauri Rantamoijanen ja hänen puolisonsa oli Iina Vääriskoski, Väärisen tytär.¹¹³ Riiahion isäntäväki olivat Lydia Riihonen, Riiahion talon tytär, ja hänen puolisonsa Juho Riihonen,¹¹⁴ Antti Mäntän tyttärenpoika, joka oli tullut taloon kotivävyksi.¹¹⁵ Maat rajoittuivat etelässä Ukonsekkään, Vääriskoskeen ja Riijärveen.¹¹⁶ Moijasen tila joutui 1800-luvulla Arppen suvun hallintaan. Heiltä tilan, Isomoijasen, hankki omistukseensa Heikki Väärinen, jol-

¹⁰⁹ Suuri maatilakirja 1966, 204, 203, 188.

¹¹⁰ Rantamoijasen talo on 1839 erotettu Isomoijasen isännäksi jääneen veljelle. Nimi Rantamoijanen mainitaan maarekisterissä vasta 13.5.1856 päättyneen jaon jälkeen.

¹¹¹ Tilat ovat sukutiloja vuodesta 1586. Finne, Jalmari 1936. Sukututkimus. Julkaisematon. MRA

¹¹² Vuosina 1692–1737 Riiahion isäntänä ollut Matti Juhonpoika oli samaan aikaan kotivävyinä Moijasella. (Talollinen kotivävy Keuruun pitäjän Keuruunkylän Moijasen talossa Matti Juhonpoika. Käytti myös sukunimeä Moijanen. Puoliso: Elina Iisakintytär, s. 1695, k. 1770. Vanhemmat Iisakki Mikonpoika ja Liisa Paavalintytär Moijanen.) Finne, Jalmari 1936. Sukututkimus. Julkaisematon. MRA Hänen jälkeensä Riiahion isäntänä jatkoi heidän poikansa Tuomas Matinpoika. Tuomas Matinpojan kuolinvuosi ei ole tiedossa. Pikkuvihan aikoihin venäläiset sitoivat Riiahion talon isännän Tuomas Matinpojan, s. 1721, kahden hevosen väliin juoksemaan ja veivät mukanaan. Venäläisten kerrotaan sanoneen ”Thomas, Thomas”, kun Tuomas Matinpoika teki vastarintaa. Tuomaan pojasta, Matti Tuomaanpojasta, käytti nimeä Moijanen, tuli Riiahion tilan seuraava isäntä, vuosina 1775–1784, lautamies muun muassa vuonna 1777, jolloin on rakennettu Riiahion päärakennus. Hänen varhaisen kuolemansa jälkeen, 19.12.1784. Hänen pojastaan Heikki Matinpojasta, s. 21.12.1774, tuli Moijasen isäntä, joka piti hallussaan myös Riiahion tilaa, kunnes hänen veljestään Taavetti Matinpojasta, tuli täysi-ikäinen ja hän sai talon haltuunsa vuonna 1810. Vuonna 1833 tarkistettiin Riiahion tilan rajoja, silloin vielä 1400 hehtaarin suuruinen tila jaettiin osapuilleen kahtia kahden sisaruksen välisessä perinnönjaossa, jolloin siis puolet tilasta, lähinnä Ukonsekkään takaa, erotettiin Salo-nimiseksi tilaksi. Isännäksi Riiahion tilalle jäi Matti Taavetinpoika. Hänen poikansa Taavetti Matinpoika, Lydia Riihosen isä, kuoli varhain vain 37-vuotiaana. Finne 1936; JMA Keuruun rippikirjat; Riihonen, 1984 a.

¹¹³ Lauri Rantamoijanen s 12.3.1894, k 6.5.1930, pls Iina Vääriskoski, s. 8.12.1891, k 19.3.1963, Hermannin Väärisen tytär. Keuruun Väärisen suku I 1974, 110.

¹¹⁴ Riihosen isäntä vuosina 1889–1936, s. 25.12.1858, k. 17.7.1936, pls. Lydia Riihonen s. 23.2.1872, k. 11.6.1965. Isän kuollessa Lydia oli vasta 11-vuotias. Hän joutui ottamaan paljon vastuuta tilanhoidosta, koska äiti Henriikka oli siihen surunsa vuoksi kykenemätön. Lyydialla oli viisi nuorempaa veljeä. Haastattelu Markku Riihonen, s. 1909, 4.3.1984. Sukunimen mukaan taloakin alettiin vähitellen kutsua Riihosen taloksi.

¹¹⁵ Riihonen 1984 a. Riiahion tilan historian vaihteita.

¹¹⁶ Vaissi 1987 b, 12.

loin pinta-ala oli vielä yli tuhat hehtaaria.¹¹⁷ Sitten Moijanen jaettiin kahtia perinnönjaon yhteydessä. Moijasen isännäksi jäi Heikki Väärisen poika Einari Vääriskoski¹¹⁸ ja Syvälään hänen veljensä Toivo Vääriskoski.¹¹⁹ Syväälä muodostui Syvälän ja Ajoksen torpista sekä niihin liitetystä metsästä. Muodostuneet tilat olivat pinta-alaltaan 500 hehtaaria. Toivo Vääriskosken puoliso oli Rauha Vääriskoski, Väärisen tytär.¹²⁰

Heikki Väärisen syntymäkotina oli Väärinen.¹²¹ Vääriseen jäi isännäksi hänen poikansa ensimmäisestä avioliitosta Hermannin Väärinen. Hermannin Väärisen puoliso oli Aleksandra Matintytär.¹²² Väärisen torppia olivat Karhuniemi ja Tolkki.¹²³ Toinen Heikki Väärisen pojista, Oskari, Hermannin Väärisen veli,¹²⁴ siirtyi äitinsä kotitaloon Peräiselle ja otti sukunimekseen Peräinen.¹²⁵ Peräinen sijaitsee Peräisenlammin rannalla.¹²⁶ Näin kylän taloista ainoastaan Riipohden ja Vaissi eivät kuuluneet ”Väärisen dynastiaan”.¹²⁷

Talonpoikien vaurastuminen 1800-luvun lopulla toi mukanaan arvonantoa.¹²⁸ Jutikkalan mukaan yhteiskunnassa tapahtui muutos, joka ei ollut ainoastaan kvantitatiivinen vaan myös kvalitatiivinen: se juopaa, joka erotti tilalliset tilattomista, syveni ennen näkemättömän jyrkästi. Kaikki kehitystekijät veivät toista ryhmää ylöspäin ja toista alaspäin. Kruununtilojen perinnöksiosto ja talonpoikaista omistusoikeutta haittaavien rajoitusten poistaminen antoivat oman arvontunnetta; maaveron tosiasiallinen aleneminen, maataloustuotannon nousu 1870-luvulta lähtien ja ennen kaikkea metsien arvon suunnaton lisääntyminen kohottivat talonpojan varallisuuden moninkertaiseksi. Viimeksi mainittu seikka enemmän kuin mikään muu jyrkensi juopaa tilallisten ja tilattoman välillä.¹²⁹ Monien kohdalla ainakin Keuruulla vaurastuminen oli näennäistä, näin ehkä juuri Riipohden talossa oli aina 1800-lu-

¹¹⁷ Vuonna 1870. Heikki (Juho Henrik) Juhonpoika Väärinen, s. 61.1.1837, k. 27.8.1907, osti 15/32 manttaalisen Moijasen perintötalon 16.6.1870. 1. pls. Henriikka Euphrosyne, Peräisen tytär s. 6.11.1832, k. 28.5.1868. 2. pls. Judith Collin-Murtomäki, s. 11.2.1849, k. 6.12.1929, Murtomäen tytär. Keuruun Väärisen suku I 1974, 71–74.

¹¹⁸ S. 1.1.1876, k. 8.1.1932. Pls. Vilhelmiina Saramäki s. 23.7.1877, k. 15.5.1945. Keuruun Väärisen suku 1974, 148, 149.

¹¹⁹ S. 14.6.1881, k. 18.6.1965. Keuruun Väärisen suku 1974, 167.

¹²⁰ S. 7.3.1889, k. 1.5.1961, Hermannin Väärisen tytär, Iina Vääriskosken sisar.

¹²¹ sukutila vuodesta 1741.

¹²² S. 22.10. 1865, k. 30.4.1910. Keuruun Väärisen suku 1974, 106.

¹²³ S. 23.7.1859, k. 8.10.1921. Keuruun Väärisen suku 1974, 106. Keuruun Väärisen suku 1974, 68, 336.

¹²⁴ S. 14.12.1861, k. 26.12.1935. Keuruun Väärisen suku 1974, 118.

¹²⁵ Vaissi 1987 b, 9–11; Sakari, Aimo, Vapaaherra Palménin kirjeitä Keuruulle I–IV. Keuruun Joulukuu 1975–1978, 31.

¹²⁶ Peräinen on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1819. Peräinen, Erkki. Keuruun Joulukuu 1984, 31.

¹²⁷ Vaissi 1987 b, 9–11.

¹²⁸ Vihola 1983, 176; Zetterberg 1987, 247

¹²⁹ Jutikkala 1958, 341; Warén 1893, 25, 38–39; Siltala 1999, 268.

vun alusta alkaen isännät kuolleet hyvin varhain. Riihiaho oli pitkään lampuotien hallussa, lapset olivat ala-ikäisiä. Täysi-ikäisiksi tultiin vasta 24-vuotiaana. Torppareilla oli vapaa metsienkäyttöoikeus. Juho Riihosen tultua isännäksi hänen kerrotaan sanoneen, että reenjalaspuukin oli haettava naapurista.

Riihoskylän tilat olivat kooltaan 200–700 hehtaaria ja ne luokiteltiin suurtiloiksi. Riihoskylän torpatkin olivat keskimäärin suurempia kuin muualla Keuruulla.¹³⁰ Muun muassa Riihiahossa oli viisi torppaa,¹³¹ joista Iso-aho oli 30 hehtaaria, Ruuhela 20 hehtaaria, Syrjälä 18.¹³² Vuokraehdot noudattivat yleensä kunnassa vallitsevia ehtoja.¹³³ Bertta Korhosen mukaan:¹³⁴

”Yksi päivä viikossa oli miehen työtä, yksi miehen viikko ja yksi naisen viikko kesällä joko heinän tai elonkorjuussa, ehkä kauran tai ohranleikkuussa. Heillä oli neljä lypsävää ja hevonen, monta lammasta, kanoja, kaksi sikaa, syksyisin suuria sekä kaksi hevosta. Jos näissä oli vuokranmaksun kiristystä, niin ihme on.”

Paitsi, että Ruuhela oli paljon keskimääräistä suurempi torppa, oli siinä karjaa enemmän kuin muualla Keuruulla, muun muassa kaksinkertainen määrä lehmii verrattuna Haapamäen torppiin ja oma hevonen, mikä Haapamäen torpista oli vain hiukan yli puolella. Viholan mukaan torppien vuokrat kohosivat 1800-luvun lopulla. 1890-luvun alussa Keuruulla oli vielä joitakin torppia, joiden vuorausehdot olivat vanhoilta ajoilta. Näiden ehtojen mukaan torppa joutui tekemään vain yhden päivän viikossa päivätöitä puolen vuoden ajan. Ehdot kiristyivät kuitenkin nopeasti ja 1890-luvulla tehtiin yleisesti sopimuksia, jossa keskikokoinen torppa joutui tekemään päivätöitä yhden päivän viikossa koko vuoden ajan ja tämän lisäksi kokonaisen viikon kesällä ja talvella. Tämän enempää ei päivätöitä juuri Keuruulla tehty, ja jos vuokra sovittiin tätä korkeammaksi loppuosa suoritettiin rahana. Etelä-Hämeen ja Satakunnan maanviljelysalueilla päivätöiden määrä saattoi olla huomattavasti korkeampi. Keuruun torppareiden päivätöiden vähyyteen oli syynä se, etteivät keuruulaiset tilat tarvinneet suhteellisen pienten peltopinta-alojensa vuoksi enempää työvoimaa.¹³⁵ Metsiin oli ainakin Riihosen torppareilla vapaa metsänkäyttöoikeus.¹³⁶ Samoin karja laidunnettiin metsässä.¹³⁷ Metsien arvon nousu sai Keuruulla aikaan torppankontraktien lyhenemisen. Kun ennen torppien kontrahdit tehtiin elinikäksi tai 50 vuodeksi, 1890-luvulla yleisin vuokra-aika oli 20–30 vuotta.

¹³⁰ Vihola 1983, 57–63.

¹³¹ Bertta Korhonen (s. Riihonen) Markku Riihoselle 27.2.1973. MRA.

¹³² Keuruunkylässä peltoa oli torpissa keskimäärin 4,0 hehtaaria ja niittyä 2,6 hehtaaria, kun vastaavat luvut esimerkiksi Haapamäellä olivat 1,5 ja 2,4. Vihola 1983, 61.

¹³³ Vihola 1983, 57–58.

¹³⁴ Bertta Korhonen (s. Riihonen s. 1898) Markku Riihoselle 27.2.1973. MRA.

¹³⁵ Vihola 1983, 57.

¹³⁶ Keuruulla oli kaskeamisoikeus ja halkojen otto torpan tarpeisiin. Vihola 1983, 57–63.

¹³⁷ Kirje Bertta Korhoselta (s. Riihonen) Markku Riihoselle 27.2.1973. MRA.

Juho ja Lydia Riihosen välit torppareihin olivat hyvät. Korhosen mukaan ”talon isäntäväen ja taksvärkkäreiden, siis torppareiden välit olivat aina mitä parhaimmat, käytiin ahkerasti naapurissa, ei nykyisin sukulaisetkaan vieraile niin paljon.”¹³⁸ Erot elämäntavoissa torpparien, vuokraajien ja talollisten välillä eivät olleet suuria. Torpparit olivat usein sukulaissuhteissa talonväkeen ja samat suvut pysyivät torpissaan pitkään.¹³⁹ Myös talojen pojat, isäntien veljet jäivät asumaan samalle kylälle monessa tapauksessa.¹⁴⁰

Maatalous oli kehittymätöntä. Kaskiviljelys väistyi hitaasti.¹⁴¹ Huonosti lannoitetut pellot kasvoivat erittäin heikosti, minkä vuoksi oli yleisesti jouduttu turvautumaan kaskiviljelyyn. Kun puuteollisuuden kehityksen myötä metsien arvo nousi, kaskeamisesta alettiin hiljalleen luopua. Järeitä huhtakaskia ei enää poltettu, vaan tyydyttiin vähemmän tuottavaan lehtimetsäkaskeeseen. Vuoden 1910 maatalouslaskennassa Keuruulla oli viljaa kasvavaa kaskea vielä 29,2 hehtaaria.¹⁴² Myös kesannoiminen oli yleistä. Kesannoimisen määrässä oli kunnan sisällä merkittäviä eroja. Keuruun maakirjakylä, eteläisin Keuruun kylistä, johon Riihoskylä kuului, oli muita edellä, sillä siellä sijainneista pelloista vain runsas 13 prosenttia oli kesantona. Torpparit jättivät peltojaan runsaammin kesannoksi kuin talolliset. Kun talollisten pelloista vuonna 1910 oli kesantona 14 prosenttia. Torpparien kesanto-osuus lähenei 18 prosenttia.¹⁴³ Maatalouden suunnanmuutos maanviljelyvaltaisesta maataloudesta karjatalouden suuntaan vaikutti merkittävästi myös viljeltäviin kasveihin. Rehuviljat ja heinä syrjäyttivät rukiin viljelypinta-alassa ja leipäviljan viljelyä harjoitettiin enää omaksi tarpeeksi. Heinänviljely oli kehittyntä Keuruulla juuri Haapamäen ja Keuruun maakirjakylissä.¹⁴⁴ Riihoskylän taloissa oli suuria karjoja Peräisellä 17 lehmää, Isomoijasella ja Vaississa 16 kummassakin, Väärissä 17 ja

¹³⁸ Sama; Riihonen, Markku 1984, b. Tiivistettynä muistelmia tapahtumista Riihiahon (Riihosen tilalla) Keuruun pitäjän Keuruun kylässä, kylän kesken Riihoskylä. Tapahtumat perustuvat 21/4 1909 Riihosen tilalla syntyneen, nykyisin vanhan isännän keräämiin muistitietoihin. Merkitty ylös 20.7. -84; Riihiahon tilan arkisto. MRA. Bertta Korhonen (s. Riihonen) Markku Riihoselle 27.2.1973. MRA.

¹³⁹ Mm. Riihosen talon poika, Lydia-emännän veli, lunasti jo varhaisessa vaiheessa, perinnönjaon yhteydessä, asumansa Lampilan torpan itsenäiseksi.

¹⁴⁰ Riihosen isännän Taavetti Matinpojan veli, Matti Matinpoika asui Kellolassa. Oskari Riihonen Lydia emännän veli muutti Lampilan torppaan, joka itsenäistyi. Vaissin Fabianisännän veli asui Rimmin torppaa. Kankaanpää 1989, 279. Paavali Vaissin veli Pertti tuli vävyksi Kellomäenvuokraajalle. Riihonen 1984 a. MRA.

¹⁴¹ Keurusseudun talot polttivat kaskia vielä 1870-luvulla, mutta niiden alat olivat vaatimatomia. Viimeinen kaski poltettiin Keuruulla vasta 1932. Vihola 1983, 90; S-KSan 6.11.1959. Riihonen, Markku. Kulunut puolivuosisataistaival on ollut Haapamäellä vilkkaan kehityksen aikaa. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtaja maanviljelijä Markku Riihosen muistelmia maamiesseuran viisikymmenvuotistaipaleelta. 1959.

¹⁴² Vihola 1983, 90.

¹⁴³ Vihola 1983, 91.

¹⁴⁴ Vihola 1983, 94, 104; Vihola 1991, 17–21.

Riihosella 14 lehmää.¹⁴⁵ Riihosen mukaan¹⁴⁶ tiet olivat huonoja ja kun sunnuntai-aamuna lähdettiin kirkkoon oli aukaistava 18 porttia Keuruulle mentäessä. Elin-tavat olivat vaatimattomat ja työpäivä oli pitkä. Torpan mies tuli taksvärkkiin kello kuudeksi aamulla ja työ lopetettiin kello seitsemän illalla.¹⁴⁷

Jo monet aikalaiset kokivat vaikeuksia torpparin määrittelyssä. Aksel Warénille torppari oli pieni maanviljelijä. 1890-luvulla toimineelle maanvuokrakomitealle torppari oli aina tarjolla olevaa työvoimaa. Monet aikalaiset – kuten monet myöhemmät tutkijatkin – yrittävät määritellä torpparin kaksoismääreellä. Torppari oli sekä pieni maanviljelijä että työläinen. Jotkut kaikkein innokkaimmat ovat pitäneet torppareita myös palkkatyöläisinä ja viitanneet tässä yhteydessä heidän torpan ulkopuolelta saamiinsa ansioihin. Peltosen mukaan he olivat kuitenkin osa päätilojen työvoimaa, aivan kuten päätilojen omistajien omat perheenjäsenet. Pelkkä työnteko ei heistä voinut tehdä työläisiä, saati sitten palkkatyöläisiä. Luontevimmin suomalainen torppariväestö on määriteltävissä osaksi talonpoikaisväestöä, jonka kuitenkin erotti talollisväestöstä erityinen maanvuokraussuhde ja siihen liittyvä yhteiskunnallisen vaikutusvallan puute. Suomalaiset torpparit sulautuivat mutkatomasti Euroopan talonpoikaisväestön kirjavuuteen.¹⁴⁸

1.2 Muu väestö

Paitsi talollisia ja torppareita kylässä asui myös maatalouden työväestöä ja muiden ammattien harjoittajia. Kansakoulun vuosikertomuksien mukaan kylässä oli myös sellaisia ammatinharjoittajia kuten vuokraaja, kauppias, räätäli, maalari, karjakko, puuseppä, työnjohtaja, ”monttööri” ja opettaja. Siitä missä suhteessa eri ammattienharjoittajia oli, saa myös kuvaa vuosikertomuksista. Suurtilallisten tai suurliikkeenharjoittajien lapsia oli yhdestä viiteen, pikkutilallisten tai pikkuliikkeenharjoittajien lapsia oli 7–20 ja torpparien ja työväkeen kuuluvien määrä 9–20, oppilaiden kokonaismäärän vaihdellessa 21–35.¹⁴⁹ Oli yleistä, että sama työväki

¹⁴⁵ Vihola 1983, 112; Korhonen 1969. Julkaisemattomat muistelmat. MRA

¹⁴⁶ ”Kun seuran ensimmäisellä vuosikymmenellä vilja leikattiin sirpillä ja puitiin yleisessä riihessä ensin seinään lyömällä ja sitten erilaisilla kepakoilla hakkaamalla, oli kymmenen hengen työn tuloksena kahdeksan hehtolitraa rukiita pussissa illalla. Yhtä vaikeaa oli pellon saaminen kylvökuntoon heinänsä jälkeen, niinpä vilja sai kasvaa omalla lohkoltaan vuodesta vuoteen.” S-K San 6.11.1959. Riihonen, Markku. Kulunut puolivuosisataistaival on ollut Haapamäellä vilkkaan kehityksen aikaa. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtaja maanviljelijä Markku Riihosen muistelmia maamiesseuran viisikymmenvuotistaipaleelta.

¹⁴⁷ Vuohista oli pääasiassa saatu maito vielä 1800-luvulla. Riihonen, Markku. Puhe pidetty Lyydia Riihosen (s.1872), puhujan äidin 75-vuotisjuhlassa 23.2.1947. MRA. Ehkä muualla pitäjässä elettiin paremmassa asemassa suurempien vesireittien ja parempien teiden ja maapohjien ansiosta, kun kylää kutsuttiin Räysänperäksi. S-KSan 6.11.1959. Riihosen muistelmia.

¹⁴⁸ Peltonen 1992, 269–271.

¹⁴⁹ Riihosen kansakoulu: Oppilasmatrikkeli, vuosikertomukset vuosilta 1905–1920. KKA

palveli palkollisina taloissa kymmeniä vuosia. Joka talossa oli työmies, pariskunta, tai perhe,¹⁵⁰ joka oli ollut talossa neljäkymmentäkin vuotta, heitä kohdeltiin kuin perheenjäseniä.¹⁵¹ Satunnaisia työmiehiä kulki myös seudulta toiselle, talosta taloon. Erilaiset kiertävät ammatinharjoittajat, kuten suutarit, ”koppamestarit”, saavien ja erilaisten astioiden tekijät viipyivät jonkin aikaa kerrallaan taloissa. Heidän lisäksi kulkivat ruotuvaivaiset talosta taloon.¹⁵² Tukkilauttoja uitettiin vuosisadan alussa vielä kyläkunnan läpi kulkevaa vesistöä pitkin. Niinpä tukkilaisia majoitettiin vesistön varrella oleviin taloihin.

Kylän tilatonta väestöä asui muun muassa Riihosen Kellomäki-nimisessä entisessä torpassa.¹⁵³ Torpan rakennuksineen ja peltoineen jäätyä taloon tuli siitä talon vakinaisten työmiesten asunto. Kellola oli mäellä näköetäisyydellä Riihosesta – kaunis paikka, joka oli mäki, niin että Kellolassa oli ollut suuri kello, jolla varhaisina aikoina oli hälytetty vihollisen tulosta. Seuraavassa on itsellisväestön oloja kuvattu suhteellisen laajasti ja tarkasti, koska se antaa kuvaa kylästä tutkittavana ajankohtana. Annikki Rajalan¹⁵⁴ mukaan Kellola oli haluttu keskimääräistä parempi asuinpaikka.¹⁵⁵ Korhosen mukaan Kellola oli varsin vauras asuinympäristö, jopa päätilaan verrattava. Se tarjosi tilat paitsi usean perheen asumiseen, myös eläimille, koska torpan rakennuksiin kuuluivat navetat, sekä heinäladot. Kellolan sauna oli suuri ja hyvä, koska sitä käytti myös päätilan väki.¹⁵⁶

Rajalan mukaan varsinkin itselliset pyrkivät Kellomäen rakennuksiin asumaan. Torppareiden Iida ja Pertti Kellomäen lähdettyä pääsivät Kellomäen, sittemmin Kellolan, tupaan asumaan Heikki ja Miina Helén perheineen.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Kellolassa, Riihosen taloon lunastetussa entisessä torpassa asui talon työväkeä mm. ”Ruuhelan Eemeli”, joka oli talon torpparin Leo Ruuhilahden veli, perheineen 50 vuotta. Riihonen 1984 a, 12. MRA.

¹⁵¹ Riihonen 1984 a, 24. MRA.

¹⁵² Sama; Alapuro 1995, 36.

¹⁵³ 1834 on Riihoselle merkitty Kellomäki-niminen torppa. Torppareina mm. Matti Manunpoika s. 7.1.1841 ja Miina Juhontytär s. 20.9.1839. Heidän ainoa lapsensa oli Iida, s. 1863. Rajala, Annikki 1994. Riihiaho – Kellomäki, käsikirjoitus; Riihonen 1984 a. MRA Haastattelu Katri Eloranta, s. Riihonen 14.7.1994 ja 17.–22.7.1995; Korhonen 1969. Julkaisemattomat muistelmat. MRA

¹⁵⁴ Rajala, Annikki, jonka äiti Iida Helén oli syntynyt ja asunut Kellolassa.

¹⁵⁵ Rajala, Annikki 1994. Riihiaho - Kellomäki. MRA; Korhonen 1969. Julkaisemattomat muistelmat. MRA

¹⁵⁶ Riihonen 1984 a. MRA; Haastattelut: Katri Eloranta, s.1903, 17.–22.7.1995.

¹⁵⁷ Pojat olivat: Jalmari s.1885, Valdemar, s. 1888, Albin, s. 1892, Lauri, s. 1895 ja Emil, s. 1898 ja työt Lydia, s. 1900 ja Iida, s. 1904. Miinan vanhemmat olivat juuri Riihosen päätilan vuokraajina isä Johan Fredrik Aabrahaminpoika, s. 30.12. 1827 Keuruulla ja hänen vaimonsa Henriikka Juhontytär, s. 21.2.1827 Keuruulla. He ovat tämän tallentajan Annikki Rajalan mummun vanhemmat. Vuokraajiksi Riihoseen he olivat tulleet vuonna 1860, jolloin Taavetti Matinpoika oli vasta 15-vuotias. Silloin tultiin täysi-ikäiseksi vasta 24-vuotiaana. Vuokrasopimus tehtiin kymmeneksi vuodeksi. Rajala, Annikki 1994. Riihiaho – Kellomäki. MRA.

Kellomäen tuvasta tuli Helénin perheen koti yhdentoista vuoden ajaksi. Kellolan päärakennuksessa oli tuvan lisäksi kaksi pienempää huonetta. Näissä asui Janne Järvisen perhe. Seinänaapureina Helénin perheen kanssa asuttiin. Heikki Helén teki talossa töitä, pääasiallisesti kaivoi ojia kesäisin, kun uitorit keväällä loppuivat. Talvet hän oli tukkimetsässä. Kiireisimpinä aikoina hän oli elonkorjuutöissä. Vuonna 1908 tuli Kellolan vanhimpaan rakennukseen Matti Jokinen. Kaikki lapset olivat vuorollaan talon töissä, tytöt navettatöissä ja emännän apuna, pojat isänsä rinnalla hevos-, maa- ja metsätöissä. Kellolan asukkaisiin kuului myös Moksénin pariskunta. Mooses Moksén oli jo iäkäs mies ja hän piti toimeentulokseen kotikauppaa. Kun muuta kauppaa ei silloin vielä kylässä ollut, oli Mooses Moksénin pieni kotikauppa kylässä hyvin tarpeen. Siellä myytiin kaikenlaista säilyvää tavaraa, suolaa, sokeria, kahvia, tupakkaa, nuuskaa, korppuja ynnä muuta, joskus jopa olla makeisia ja sen ajan lasten suurinta herkkua siirappiparkakkuja. Moksénin vaimo oli Ada, hän oli jonkun vuoden miestänsä nuorempi. Ada kehräsi toimeentulokseen villoja ja pellavia kylän taloihin. Rajalan mukaan Ada sairasti keuhkotautia ja hänen kauttaan levisi Kellolaan tuberkuloosiepidemia.¹⁵⁸ Kellolassa asui myös Matti Riihonen,¹⁵⁹ Riihosen Taavetti-isännän veli ja hänen vaimonsa Riikka. ”Matin ja Riikan tupa oli Kellolan siistein. Siellä oli keinutuolikin ja lattialla räsymatot”, painottaa Rajala. Riikka oli Kopareen torpan, Vuorelan tytär.¹⁶⁰

Kellolassa asui myös toinen Matti Riihonen, Riihosen Lydia -emännän veli, vaimonsa kanssa. Matti elätti perhettään ansiotöillä.¹⁶¹ Heidänkin lapsiaan kuoli tuberkuloosiin. He muuttivat myöhemmin Mänttään.¹⁶² Vuosisadan alun Kellolaan asui vielä Eemeli Ruuhilahti, joka oli Riihosen torpan, Ruuhilahden poika. Hän oli palvellut Riihosella jo kymmenen vuotta, kun Riihoseen tuli piiaksi Iida -tyttö, jonka kanssa Eemeli avioitui. Eemeli ja Iida viettivät häitään Riihosen tuvasa ja saivat asunnon Kellolasta. Vastapäätä Kellomäen päärakennusta sijaitsi pienempi piharakennus, jossa oli tilava tupakeittiö. Tässä kodissa Eemeli ja Ida Ruuhilahti asuivat viisikymmentä vuotta. Puhuttiin Kellolan Eemelistä. Hän oli Riihosella hyvin pidetty, luonteeltaan mukava, eläimiä hyvin kohteleva, uskollinen työntekijä. Eemeli Ruuhilahti on eräs esimerkki kylällä samassa talossa uskollisesti viihtyneestä työntekijästä. Ida ja Eemeli hakivat maidon Riihoselta. Muilla Kellolan asukkailla oli lehmä Kellolan navetassa. Lehmät laidunsivat yhdessä talon lehmien kanssa. Eemelillä ja Iidalla oli kolme tytärtä,¹⁶³ jotka olivat kukin vuorollaan Riihosella töissä.¹⁶⁴ Iidasta tuli myöhemmin Riihosen kansakoululle keittäjä.

¹⁵⁸ Ks. Pousi 1988.

¹⁵⁹ Riihonen isännän Taavetti Riihosen veli

¹⁶⁰ Matin Riikka huolehti kaikkien Riihosen talon ja Kellolassa asuvien naisten synnytyksistä, Kellolan saunassa.

¹⁶¹ Rajala, Annikki 1994. Riihiaho – Kellomäki. MRA.

¹⁶² Riihonen 1984 a. MRA.

¹⁶³ Iina, Aune ja Aina

¹⁶⁴ Aikuiseksi tultuaan he saivat kaikki käydä karjanhoitokoulun. Rajala, Annikki 1994. Riihiaho – Kellomäki, 24. MRA.

Kellola tarjosi viihtyisän asuinympäristön ja Riihonen hyvän työpaikan. Kellolassa viihdyttiin pitkään jopa viisikymmentä vuotta. Muun muassa Haapalan mukaan maatyöväki vaihtoi usein työpaikkaa.¹⁶⁵ Ilmeisesti Kellolassa elettiin varsin rauhallista ja mukavaa elämää. Työtä riitti ja toimeentulo oli suhteellisen turvattua.¹⁶⁶ Kun vertaa Kellolan itsellisten oloja yleensä itsellisten oloihin Keuruulla, elettiin Kellolassa vähintäänkin kohtuullisesti kahden huoneen tai tilavassa tupakeittiön asunnossa ja useimmilla oli jopa oma lehmä navetassa. Viholan mukaan itsellisillä ei Keuruulla useinkaan ollut omaa asuntoa, vaan he elivät talojen saunoissa tai tupien nurkissa. Joskus he olivat vuokranneet talosta yhden huoneen, jossa he perheineen asuivat. Ruokansa he keittivät talon tuvassa tai keittiössä. Tosin metsien arvon nousu ja sen jälkeen alkaneet metsätyöt selvästi paransivat itsellisten oloja, kun työsaantimahdollisuudet helpottuivat.¹⁶⁷

1.3 Aloitekykyinen kylä

Riihoskylän isännät olivat 1900-luvun alussa mukana perustamassa kouluja ja pitäjän ensimmäistä osuuskassaa. Ilmeisesti suorat yhteydet valtiopäivämiehiin antoivat isännille tarvittavaa pontta asioiden läpiviemiseen.¹⁶⁸ Keuruulaisilla valtiopäivämiehillä oli myös yhteyksiä Keuruun Riihoskylään. ”E. I. Roini osti maatilan Mäntästä isäni lapsuuskodin lähistöltä. Isäni, joka kuului suoraan alenevassa polvessa Mäntän talonpoikaissukuun, tutustui tähän valtiopäivämieheen ja ystävystyi lämpimästi hänen kanssaan.”¹⁶⁹ Vierailuja suoritettiin puolin ja toisin Markku Riihosen mukaan.¹⁷⁰ Myös E. G. Palménilla oli suhteita Keuruulle, erityisesti Riihoskylään. Riihoskylän taloissa otettiin keuruulaisen tavan mukaan kesävieraita vastaan. 1880-luvulla alkoivat Palménin suvun jäsenet viettää kesäänsä Keuruun Riihoskylässä.¹⁷¹ Aivan erityisesti seudulla viihtyi Eskil Heribert Palmén. Hän oli lakimies, Helsingin tuomiokunnan tuomari, laamanni. Hän oli valtioneuvos, historianprofessori Ernst Gustaf Palménin veli. E. H. Palmén kuului vakituisiin vieraisiin monien vuosien ajan. Hän oli kesävieraana Moijasella,¹⁷² joskus taas Peräisellä. Hän oli Oskari Peräisen erittäin läheinen ystävä. Ennen piirijakoasetuksen anta-

¹⁶⁵ Haapala 1989, 63.

¹⁶⁶ Rajala, Annikki 1994. Riihiaho – Kellomäki. MRA.

¹⁶⁷ Vihola 1983, 65–66; Alapuro 1995, 35.

¹⁶⁸ Halila III 1949, 18–19.

¹⁶⁹ Antti Mäntän tyttärenpoika, Juho, otti nimekseen Riihonen tullessaan taloon kotivävyksi.

¹⁷⁰ Riihonen, Markku. Julkaisemattomat muistelmat. Julkaistu osia artikkelissa: Kuinka Riihoskylään saatiin koulu. Keuruun Jouluku 1984, 32–36.

¹⁷¹ Vihola 1983, 387–388, 359. Moijasella oli kesävieraana Ilmari Kianto; Keuruun Väärisen suku 1974, 150; Gallen-Kallela 1924.

¹⁷² Moijasella oli vaihtunut suku. Pirteä Judith-emäntä aloitti varsinaisen vieraskauden. Keväällä tulivat kesävierasherrasväet, virkamiehet ja taiteilijat, ja he palasivat yhä uudelleen. Paroni Eskil Palmén antoi aiheen nimittää aikaa Paroni Palménin ajaksi. Keuruun Väärisen suku, 1973, 74; Sakari 1979. Vapaaherra Eskil Heribert Palménin säilynyt kirjekokoelma, kulttuurilahja Keuruulle. Ylipainos Keuruun Jouluku 1975.

mista ja sen antamisen aikoihin toimi Riihiahon talossa jo eräänlainen kotikoulu. Riihiahon isännäksi tullut Juho Riihonen oli Mäntän kansakoulun käyneenä saanut läheltä seurata koulun elämää. Hän oli nähnyt koulun perustamisen ja G.A. Serlachiuksen ja talollisten osuuden siinä. Markku Riihosen mukaan¹⁷³ hänen isänsä, joka oli syntynyt 1858 Mäntässä, ”oli siellä saanut käydä kansakoulua jonkun vuoden” Kun sitten omia lapsia alkoi tulla, kutsui hän sisarentyttärensä, jotka olivat opettajaseminaarissa, kesäisin heille kotiin opettamaan luku- ja laskentaitoa omille lapsille ja muillekin kouluikäisille. Näin oli tapahtunut useampana kesänä. Opettajina olivat Markku Riihosen serkut Hilja Paulin ja Impi Eskonen.

Ensimmäiseen ehdotukseen saada koulu Riihoskylään tuli kielteinen päätös,¹⁷⁴ ehkä siksi että Haapamäellä jo oli koulu.¹⁷⁵ Tähän eivät Riihoskylän isännät tyytyneet, vaan valittivat Vaasan läänin kuvernöörille.¹⁷⁶ Valituksen allekirjoittajina esiintyvät Oskar Peräinen, Heikki Moijanen, Juho Riihonen, Paavali Vaissila, Heikki Wäärinen.¹⁷⁷ Kunta puolestaan anoi, että valitus hylättäisiin koska piirijakoasetus ei ”ainakaan kunnan tieteen” ole vielä saanut lainvoimaa.¹⁷⁸ Tämän jälkeen valituksen allekirjoittajat antoivat vastineen lääninhallitukselle, johon olivat liittäneet otteen Keisarillisen Suomen senaatin¹⁷⁹ antamasta päätöksestä, josta käy selville, että Senaatti oli hylännyt ne ”alamaiset valitukset”, jotka oli tehty läänin silloiselle kuvernöörille. Piirijako oli siis asianmukaisesti kunnassa voimassa. Isäntien valitus siis tuotti tulosta ja valitukseen annetussa vastauksessa kehoitettiin kuntaa maksamaan valittajien kulut, sakkona mainitaan 300 markkaa.¹⁸⁰ Tämä valittaminen osoitti Riihoskylän talollisissa merkittävää aloitekykyä, jota ilman koulun saamien kylään olisi siirtynyt pitkälle tulevaisuuteen. Peräänantamattomalla toiminnalla voidaan saavuttaa asetettuja tavoitteita. Riihoskylän isännillä oli hyviä neuvonantajia.

Vuonna 1903 tehtiin kuntakokouksessa päätös Keuruunkylän Riihosen koulun aloittamisesta syksyllä 1904, jos sopivat huoneet tähän tarkoitukseen löytyvät.¹⁸¹ Rahaa omaan koulurakennukseen ei ollut, joten koulu aloitti toimintansa Riihosen tilalla,¹⁸² kunnes oma koulurakennus saatiin vuonna 1907. Koulun saaminen näin varhaisessa vaiheessa näin pieneen kylään ei ollut itsestään selvää.¹⁸³ Koulupaikan

¹⁷³ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Riihon kansakoulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979. MRA.

¹⁷⁴ Kuntakok. 31.1.1903. KKA

¹⁷⁵ KSML 20.8.1953. Joenniemi Nikolai. Riihon koulu toiminut 50 vuotta.

¹⁷⁶ Kuntakok. 31.1.1903.KKA.

¹⁷⁷ Valituksessa anottiin kuntakokouksen päätöksen kumoamista. Kuntakok.31.1.1931; Waasan lääninkuvernöörin päätös 1 179/1903. Waasan läänin kanslia 18. tammikuuta 1904. KKA.

¹⁷⁸ Muutamat varakkaat kyläkunnat ja kauppaneuvos Serlachius olivat olleet tyytymättömiä kuntakokouksen päätökseen, jossa koulupiirijako kunnan alueella hyväksyttiin.

¹⁷⁹ Keisarillisen Suomen senaatin antama päätös 7.11.1902. KKA

¹⁸⁰ Kuntakok. 31.1.1903; Waasan läänin kuvernöörin päätös 1 179/1903, Waasan läänin kanslia 18. tammikuuta 1904. KKA.

¹⁸¹ Kuntakok. 6.7.1903. KKA.

¹⁸² Korhonen Bertta. Julkaisemattomat muistelmat. Lähetetty hänen veljensä Markku Riihosen 60-vuotispäiväksi 21.4.1969. MRA.

¹⁸³ Halila 1980, 167; Vihola 1983, 355.

ratkaisi sopivien tilojen löytyminen alkuun Riihosen tilalta. Koulu aloitti toimintansa tilan toisessa päärakennuksessa. Oma koulurakennus saatiin ja koulutontin lahjoittaminen saman tilan mailta, jonne oma koulurakennus valmistui 1907. Ensimmäiseen johtokuntaan¹⁸⁴ valittiin talolliset Oskari Peräinen, Juho Riihonen, Einari Moijanen ja emännät Hulda Peräinen ja Maria Vaissi. Seuraavana vuonna myös Eemeli Vaissi.¹⁸⁵

Koulun vaikutus alkoi pian näkyä. Erityisen merkityksen sai opettaja Jalmari Knuutilan pitämä iltakoulu, toiselta nimeltään isäntäkoulu. Knuutila oli kotoisin Loimaalta, kehittyneeltä maanviljelysalueelta. Muiden harrastustensa ohessa hän oli kiinnostunut maanviljelijän poikana maanviljelyksestä. Hän kutsui talojen isäntiä ja aikamiespoikia keskustelemaan ammattiasioista, samalla hän opetti laskentoa ja yhteiskuntaoppia. Myös torpparit ja talojen työväki olivat mukana. Oppilaiden joukossa oli myös naisia. Haapamäen kansakoulun opettaja Akseli Salokannel oli tiivissä yhteydessä iltakouluun eli isäntäkouluun.¹⁸⁶ Koulun vuosikertomuksen mukaan viidelletoista henkilölle oli annettu jatko-opetusta.¹⁸⁷ Talvi-iltoina sen ajan ihmisillä oli aikaa ja tiedonhalu oli suuri. Sitä osoittaa, että iltakoulu toimi säännöllisesti.¹⁸⁸ Oppilaina oli juuri samoja torppareita ja isäntiä, joiden panos oli merkittävä seuraavina vuosina kylän kehityksessä.¹⁸⁹

Keuruun alueen ensimmäinen osuuskassa perustettiin Moijas- ja Riihoskylään. Kassan syntysanat lausui Riihosen talon tuvassa puutarhuri Otto Ståhlberg.¹⁹⁰ Osuuskassan perustamisasiakirjan allekirjoitti 16 henkilöä: maanviljelijät Eemeli Vaissi, Juho Riihonen, Herman Vääriskoski,¹⁹¹ Eemeli Juusela, torppari Antti Peltola, maanviljelijä Vihtori Vuorimäki, torppari Matti Siltasalmi, maanviljelijä Toivo Vää-

¹⁸⁴ Kuntakok. 6.7. 1903 KKA; Kuntakok. 12.9.1903. KKA Riihosen kansakoulun johtok. kok. 10.12.1903 KKA. Riihosen kansakoulun johtok.kok.ptk.1903–1920. KKA.

¹⁸⁵ Kuntakok. 6.7.1903; Kuntakok. 12.9.1903; Riihosen kansakoulun johtok.kok. 10.12.1903. KKA.

¹⁸⁶ Korhonen 1969. Julkaisemattomat muistelmat. Bertta Korhonen oli myöhemmin emäntänä Suonenjoella sijaitsevalla maatilalla, jossa Salokannel vieraili ollessaan Kuopion piiritarkastajana. Riihonen 1984, 32. MRA.

¹⁸⁷ Riihosen kansak. vuosik. 1905–06. KKA

¹⁸⁸ Korhonen 1969. Julkaisemattomat muistelmat. MRA

¹⁸⁹ Oppilasluetteloa ei ole säilynyt, mutta Markku Riihonen tarkisti tietojään isältään Juho Riihoselta, joka oli mukana isäntäkoulussa. Haastattelu: Markku Riihonen, s. 1909, 4.3.1984. Muita oppilaita: Einari Vääriskoski, koulun taloudenhoitaja, Toivo Vääriskoski, Eemeli Juusela ja Matti Siltasalmi, koulun johtokunnan jäseniä, Seth Vaissi, Oskari Peräinen, Peräisen isäntä, torpparit Saaren Aapo eli Abraham Salonsaari, Edvin Isoaho, Asarias Joenniemi, Haapamäen työväenyhdistyksen perustajajäseniä. Korhonen, Bertta, Muisteloita 60 vuoden takaa. 21.4.1969 MRA; Rainio, 1985; Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Vaissi, Ilmari 1987. Vääriskosken Sähkö oy 60 vuotta

¹⁹⁰ Vihola 1983, 179–180; Keuruun kirja 1928, 366; Haastattelu: Ilmari Vaissi 25.5. 1988; KSML 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana.

¹⁹¹ Väärisen isäntä.

riskoski¹⁹² ja maanviljelijä Oskari Riihonen.¹⁹³ Allekirjoittaneista nähdään, että kassojen jäsenistö muodostui selvästi maanviljelijöistä. Maanviljelyksen edistämiseksi kassat perustettiin. Moijas- ja Riihoskylän osuuskassan säännöt vahvistettiin senaatissa marraskuun lopulla 1908, jonka jälkeen se saattoi aloittaa toimintansa. Aluksi osuuskassa toimi Moijasen talossa ja sitä hoiti talollinen Einari Vääriskoski. Se oli avoinna yleisölle kerran kuukaudessa, jolloin pidettiin myös hallituksen kokous. Ensimmäiset lainat myönnettiin kytömaan saveamiseen ja yksi 500 markan laina vesijohdon vetämiseen. Hallituksen puheenjohtajana osuuskassan perustamisesta alkaen toimi Eemeli Vaissi.

Varsin pian piti toimintaa jo laajentaa, ja vuonna 1913 osuuskassa alkoi olla auki joka viikko, lauantaisin. Lainoihin ei vaadittu takauksia, vaan uskottiin kunkin lainansaajan hoitavan asiansa. Kassan toimihenkilöt eivät saaneet mitään palkkaa työstään, vaan he toimivat osuustoimintahengessä. Alkuaikoina vain harvat ihmiset tallettivat rahaa osuuskassoihin. Niinpä Moijas- ja Riihoskylän ensimmäiset talletukset tehtiin vasta vuonna 1915. Talletusten kasvua hidasti sekin, etteivät pankit saaneet ottaa talletuksia vastaan muilta kuin jäseniltään.¹⁹⁴

Keuruun kirkonkylän osuuskassa perustettiin muutamaa kuukautta myöhemmin. Vuoteen 1918 mennessä Keuruun alueelle syntyivät vielä Mäyrämäen, Tiusalan ja Liesjärven osuuskassat. Ensimmäinen liikepankin konttori Keurusseudulla avattiin vuonna 1911, kun K. F. Jukolan johtaman Tampereen Osakepankin ovet avattiin. Samana vuonna perustettiin Maatalous-Osake -pankki, jonka konttorinjohtajaksi Keuruulle tuli opettaja Evert Heinänen.¹⁹⁵

Vuosisadan alun seuratoiminta keskittyi suurimmaksi osaksi Haapamäelle, jossa käytiin Riihoskylältä, näin muun muassa nuorisoseura ja työväenyhdistys. Ensimmäisenä seurana Haapamäen maamiesseura, joka perustettiin 27.12.1909, alkoi pääasiassa toimia Riihoskylällä. Haapamäen maamiesseuran perustajina oli samoja maanviljelijöitä kuin kansakoulua perustettaessa. Pitkäaikaisimpia johtokunnan jäseniä Riihoskylältä olivat talolliset Seth Vaissi, Juho Riihonen, Eemeli Juusela, Iivari Joentaus, Toivo Vääriskoski ja Lauri Rantamoijanen. 1910-luvulla puheenjohtajina toimivat Eemeli Vaissi vuonna 1910, Emil Haapamäki 1911–14, Seth Vaissi vuodesta 1915. Maamiesseura järjesti alkuvuosina erilaisia maataloutta edistäviä kursseja, kilpailuja, kuten perunanviljelyskilpailu, kyntö- ja ojankaivukilpailut, esitelmiä ja iltamia.¹⁹⁶ Tähän aikaan Peräisen mukaan oli paikkakunnan osuuskauppa ja osuuskassa vielä alkuhankaluuksissa ja maalaisseura joutui monta kertaa vahvistamaan vielä heikkoa osuustoimintahenkeä.¹⁹⁷ Maailmansodan aikana tapahtui maataloustuotteiden hinnoissa suurta laskua ja kannattavuus heikkeni

¹⁹² Syvälän isäntä.

¹⁹³ Riihiahon tilan poika, emäntä Lyydia Riihosen veli. Jukola 1928, 366.

¹⁹⁴ Vihola 1983, 179–180; Vaissi 1987, 134–135

¹⁹⁵ Heti vuoden 1918 sodan jälkeen Tampereen Osakepankki laajensi toimintaansa myös Haapamäelle perustaen sinne haarakonttorinsa. Vihola 1983, 196.

¹⁹⁶ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat 1911–1920. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

¹⁹⁷ S-KSan 6.11.1959.

kovasti. ”Maamiesseura koetti taas neuvoa, miten voitaisiin kustannuksia pienentää ja tuotantoa kohottaa.”¹⁹⁸ Aluksi seura toimi hyvinkin laajalla alueella. Haapamäen lisäksi siihen kuului osia Tiusalasta, Kolho sekä Myllykylän alue. Myöhemmin toiminta painottui hyvinkin paljon Riihoskylälle. Johtokunnan kokouksia ja seuran koulutustilaisuuksia oli melko tasaisesti muun muassa seuraavissa Riihoskylän taloissa: Peräisellä, Riihosella, Vaississa, Koivulassa, Väärillä, Riihosen koululla ja Moijasella.¹⁹⁹

1.4 Yhteiskunnallinen herääminen

Kylä muodosti pienyhteisön, sosiaalisten suhteiden verkoston.²⁰⁰ Miten ihmiset olivat tekemisissä toistensa kanssa vuosisadan alun Riihoskylässä? Jokainen talo muodosti laajan yhteisön torppareineen ja työväkingineen. Mutta myös talojen ulkopuolella oli laajoja sosiaalisten suhteiden verkostoja. Eräänlaisena perusrakenteena yhteiselle kokoontumiselle toimivat seurakunnan tilaisuudet, etenkin poikkeuksetta jokaiselle avoimet jumalanpalvelukset, mutta myös kinkerit, häät, hautajaiset muun muassa toimivat samalla kohtaamispaikkoina. Tämän lisäksi kylässä vietettiin erilaisia merkkipäiviä.

Torpparit tapasivat isäntäperhettään ainakin taksvärkkipäivinä, jolloin syötiin Ekbergin mukaan jopa tavallista paremmin.²⁰¹ Myös jouluaattona oli ainakin Riihosella tapana kutsua torpparit syömään.²⁰² Torppareiden kanssa vierailtiin usein puolin ja toisin.²⁰³

Riihoskylän taloista Väärinen, Moijanen, Syvälä ja Peräinen olivat suhteellisen läheistä sukua keskenään.²⁰⁴ Riihonen ja Rantamoijanen olivat samalta Moijasen kantatilalta lähteneitä ja läheisessä sukulaisuussuhteessa siten vielä 1800-luvulla. Vaissi muodosti oman sukulaispiirin Rajala, Rimmi, Koivula, Vaissi. Paitsi näiden sukupiirin kautta olivat talolliset varsin hyvin järjestäytyneet. He kohtasivat ja vaikuttivat koulun perustamishankkeissa ja sen johtokunnassa ja nuorisoseuran ja maamiesseuran tilaisuuksissa ja osuustoiminnassa. Torppareita oli mukana nuorisoseuran toiminnassa ja muun muassa perustamassa osuuskassaa.²⁰⁵ Tämä sosiaalisten suhteiden verkosto on altis muutoksille. Vuosisadan alun yhteiskunnallinen herääminen alkoi näkyä myös vähitellen Riihoskylällä, jossa asetelma vastakkainasettelulle oli olemassa. Vaikka osa torppareista oli mukana nuorisoseu-

¹⁹⁸ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1934. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

¹⁹⁹ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat 1918–1938. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

²⁰⁰ Le Roy Ladurie 1984, 257.

²⁰¹ Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907.21.7.1995. Torpparit olivat sukua. Kankaanpää 1989.

²⁰² Haastattelu: Katri Eloranta, s. Riihonen, s. 1903. 24.12.1997.

²⁰³ Riihonen 1984, b.

²⁰⁴ Keuruun Väärisen suku 1974, 1978. Osat I ja II.

²⁰⁵ Haapamäen nuorisoseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen nuorisoseuran arkisto; Vihola 1983, 405, 406.

ran toiminnassa ja perustamassa osuuskassaa, alkoivat he tämän ohella hakea omia vuorovaikutus- ja järjestäytymiskanaviaan. Tällaisen tarjosi Haapamäen työväenyhdistys. Tämän lisäksi alettiin myös tarvittaessa kokoontua kylällä.²⁰⁶

Valistustilaisuudet viimeistään ennen valtiollisia vaaleja toivat yhteiskunnallisen tietoisuuden ja sosialismin aatteet kyläkunnalle. Työväestön näkemyksiä kylällä on kirjattu vähän. Tauno Lampisen²⁰⁷ mukaan yhteiskunnalliset muutokset olivat osoittaneet saapumisen merkkejä. Ahtaissa ja puutteellisissa oloissa eläneet kansalaiset, suurin osa Suomen väestöä, innostuivat sosialismin tuomista toiveista. Parempi toimeentulo on mahdollinen. Tauno Lampisen mukaan:²⁰⁸

”Agitaattorit kulkivat valistamassa kansaa vaalinkäymisen suhteen, selostamassa, että äänestys on salainen. Työmies ja torppari pelkäsi kovasti, että mitä siitä tuo talonväki sanoo. Kuinka sitä sitten eteenpäin eletään, jos siellä äänestyksessä käydään? Jotkut olivat niin arkoja, etteivät uskaltaneet äänestyksessä käydä. Seuraavalla kerralla hekin rohkaistuivat ja menivät äänestämään. En ollut kovinkaan monen vuoden ikäinen, kun istuin Nikkarin rapulla, silloin kesäiltana. Iso-ahon torpassa oli vaalivalistustilaisuus ja puhe kuului sieltä.”

Lampisen mukaan kylällä oli selvää poliittista liikehdintää, josta osoituksena olivat ennen vaaleja liikkuneet agitaattorit. Kylällä käytiin keskustelua äänestämisestä. Pelättiin toimeentulon puolesta. Haluttiin äänestää mutta samalla haluttiin myös pysyä hyvissä väleissä talonväen kanssa. Poliittisesta liikehinnästä oli osoituksena myös vaalivalistustilaisuus Isoahon torpassa. Ilmeisesti väkeä oli paljon, koska tilaisuus pidettiin ulkona. Kansakoulunopettaja Frans Silvo²⁰⁹ oli joskus ollut Kristillinen työväki -nimisen puolueen ehdokkaana. Tauno sai myöhemmin kuulla, että juuri opettaja oli esittänyt puhujalle kysymyksiä ja siksi puhe oli kuulunutkin tyyneenä kesäiltana niinkin kauas. Taunon isä osti noihin aikoihin Työväen kalenteria. Se oli koviin pahvikansiin sidottu kirja. Kalenterissa oli Alex Halosen kirjoituksia amerikkalaisista kaivostyöläisistä. Tietävästi Alex Halonen oli Iso-ahon²¹⁰ torpan vaalipuhuja.²¹¹ Työväenliikkeen puhujat kiersivät ahkerasti ympäri maata. Vahvistinlaitteita ei ollut, joten etenkin kylmässä ja ulkotiloissa puheiden pitäminen kävi raskaasta työstä. Sanottava oli muotoiltava ytimekkäästi ”huudettavaan muotoon”, mikä näkyi aikakauden poliittisten puheiden kärjekkyytenä. Tämä siirtyi myös sanomalehtikirjoituksiin ja näkyi iskulauseiden paljoutena. Esimerkkinä näiden puheiden pitäjistä Apunen mainitsee juuri Alex Halosen.²¹² Haloset muuttivat 1913

²⁰⁶ Rainio 1985, 10; Vihola 1983, 409, 410; Ks. Santonen 2001 c, 15; Apunen 1991, 64.

²⁰⁷ s. 1909. Isä puuseppä Vilhelmi Lampinen, ”Nikkar-Vilhe”.

²⁰⁸ Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

²⁰⁹ Tuli opettajaksi Riihosen koululle syksyllä 1907.

²¹⁰ Riihosen torppa

²¹¹ Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

²¹² Apunen 1993, 52. Alex Halonen oli syntynyt Pietarissa 14.2.1878. Hänen vanhempansa olivat verrattain varakkaita talollisia. Halonen kävi reaalilyseota, kyntökoulun ja kansanopiston, opiskeli myös Venäjällä ja Amerikassa. Rainio 1985, 41–43.

Haapamäelle. Alex Halosta on mainittu ”puhetaituriksi” ja ”mestari puhujaksi”.²¹³ Alex Halonen liikkui myös Keuruulla. Keuruulaisen Anna Hietasen mukaan hänellä oli suhteita valtakunnan politiikkaan, muun muassa Oskar Tokoihin.²¹⁴

Eräs tapahtuma, joka liittyy lähinnä torppareiden ja itsellisväestön eroihin, kuvastaa, että poliittinen liikehdintä oli Riihoskylässäkin käynnissä vuosisadan alussa. Riihoskylässäkin hankittiin työpäivän lyhennystä. Rajalan mukaan elonkorjuupellolla oli ristivetoa. Pellolla leikattiin viljaa ja iltapuolella talon torppari Abraham Salonsaari sanoi: ’Nyt alkaa vapaus ja veljeys ja ny lähetään pois.’ Kaikki talon torpparit lähtivät pellolta pois. Työpäivää oli lyhennetty. Naiset sen sijaan jäivät työhön, asiansa ei heitä koskenut. Samaan aikaan oli Janne Järvinen, Kellolan itsellisiä, juossut soittamaan talon ruoka-kelloa, että kaikki väki tulisi joka puolelta pois työstä. Tätä ei isäntä ollutkaan hyväksynyt, vaan oli sanonut ottavansa huoneet itselleen.²¹⁵ Työpäivää oli lyhennetty. Torppareiden ja itsellisten asema oli erilainen. Torppari Aabraham Salonsaari tunsikin asemansa turvatuksi, hänelläkin oli kontrahti. Hän saattoi huomauttaa kiireisenä elonkorjuuaikana isännälle työpäivän lyhennyksestä. Hän oli Juho Riihosen hyvä ystävä ja saattoi tämän tehdä. Sen sijaan itsellisten asema ei ollut yhtä turvattu. Naiset eivät uskaltaneet lähteä pellolta ennen kuin isäntä siihen kehotti. Järvisen Janne sai tuntea, että hän ei ollut torppari, vaan vuokralainen ja isännällä oli oikeus omiin huoneisiinsa. Torpparia ei voinut hädätä, koska hänellä oli kontrahti.²¹⁶

1.5 Kotitalo

Vaissila, lyhennetty myöhemmin Vaissiksi on sukutila, jonka ensimmäinen isäntä oli Vaissin suvun kantaisä.²¹⁷ Pietari²¹⁸ Tuomaanpoika.²¹⁹ Hän polveutui Mäntän suvusta, joka oli asuttanut useimmat läntisen Keuruun ja Ruoveden kantatiloista.²²⁰ Ensimmäi-

²¹³ Sodan jälkeen hän toimi suomentajana ja toimitti mm. laajan teoksen yli 400 sivua, ”Suomen luokkasota – Historiaa ja muistelmia”, johon hän itsekkin kirjoitti. Rainio 1985, 41–43.

²¹⁴ ”Työväentalon rapussa Alex Halonen esitti siskoni ja minut Oskar Tokoille. Kuultuaan sukunimemme Varpunen, kysyi: onko meillä veljeä? – Kyllä on yksi, mutta hän on Ameriikassa. – Hän muisteli samannimisen pojan olleen vuosia sitten Tampereella Torppari kokouksessa. Ja käytti puheenvuoroja vähin sanoin mutta ytimekkäästi. Kyllä myönsimme hänen olleen.” Hietanen, Anna, 1964. Työ käsiemme hengenkin on ylevätä työtä. Käsikirjoitus. Hietanen Anna, s. 1896, Keuruu. Työväenmuistitietotoimikunnan kokoelmat. TMT 131: 252. TA

²¹⁵ Rajala, Annikki. Riihiäho-Kellomäki 1994. 16–18. MRA

²¹⁶ Kulmala 1981; Haastattelu: Katri Eloranta, s. Riihonen, s. 1903, 17.–20.7.1995. Haastattelu: Aune Ekberg, Aune, s. Vaissi, s. 1907, 21.7.1995.

²¹⁷ Vaissin sukukokous 3.8.1985 määritteli Pietari Tuomaanpojan vanhan Keuruun Rajalan talonisännän suvun kantaisäksi. Kankaanpää 1989, 7, 9.

²¹⁸ Kankaanpää 1989, 50.

²¹⁹ Pietari Tuomaanpoika, s. Virroilla 9.6.1761. Vanhemmat Thomas Klockström ja Maria Hannun tytär.

²²⁰ Kankaanpää 1989, 7.

nen veroraha²²¹ maksettiin vanhimman pojan Fabianin nimeen. Koivulan, Rimmin ja Kangasojan torpat olivat olemassa jo Fabianin isännöyden aikana.²²²

Seuraava isäntä, vuoteen 1906 saakka, oli Paavali Fabianinpoika.²²³ Hänen aikanaan raivattiin peltoa suunnilleen sama määrä kuin Fabianin aikana. Paavali Vaissi havaitsi, että jos Vääriskoski saataisiin lasketuksi, alenisi läheisen järven pinta jonkin verran ja saataisiin maata viljelykselle. Näin myös kävi, Vaissin ja Moijasjärvien pinta aleni noin 40 senttimetriä niin, että rannat saatiin viljelykel-poisiksi. Uutta maata voittiin ja entinen kasvoi entistä paremmin. Paavali Vaissi perusti kylämeijerin taloonsa.²²⁴ Hän rakensi uudet riihet, suuren kavinavetan, piha-rakennuksen, aittarakennuksen, jossa oli tila meijerille, korotti päärakennuk-sen kaksikerroksiseksi ja rakennutti useita latoja. Hänen ansiotaan oli myös maan-tien saaminen tilan läheisyyteen.²²⁵ Tienteko oli entisaikaan talollisille suuri rasitus.²²⁶ Maa oli jaettu tielahkoihin. Maanomistajan osuuden tielahkon kustannuksista määräsi hänen omistamansa maan manttaaliluku. Paavali Vaissin aikana Vaissi oli ”1/8 manttaalin verotalo”.²²⁷ Usein tietyöhön lähdettiin myöhäissyksyisin miehis-sä. Maanteiden kuntoa koetettiin pitää yllä lanaamalla hevosilla ja ajamalla tielle hiekkaa. Jotta tietä pitkin olisi päästy Riihoskylästä kirkolle tai Moijaskylästä Ruove-delle, piti ylittää Siltasalmi. Ylittämiseen tarvittiin silta, jonka ylläpito tuli manttaalille kalliiksi. Siltakysymys muodostuikin ratkaisevaksi tekijäksi tienpaikkaa lopullisesti määrättäessä. Viholan mukaan oli ilmeistä, että saadakseen tien kulkemaan halu-amastaan paikasta Heikki ja Aabraham Moijanen sekä Paul Vaissi olivat luvanneet tien suuntaa tutkittaessa antaa ”ikuisiksi ajoiksi” Siltasalmen sillan rakentamiseen ja korjaukseen tarvittavan puutavaran ilmaiseksi omista metsistään.²²⁸ Parikymmentä vuotta he olivatkin jaksaneet nurkumatta täyttää velvollisuutensa.²²⁹ Siltasalmi oli

²²¹ vuonna 1829.

²²² Kankaanpää 1989, 122. Pietari oli monella tavalla mukana rakentamassa taloa. Paitsi, että rakensivat päärakennuksen, raivasivat Pietari ja Fabian 20 hehtaaria peltoa. Fabian Vaissi oli isäntänä vuoteen 1863 asti. Kankaanpää 1989, 147.

²²³ Paavali (Paul) Vaissi, s. 31.1.1842, k. 25.1.1915, isäntä vuosina 1863–1906.

²²⁴ KSML. 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana.

²²⁵ Vaissi 1989, 150.

²²⁶ Vuonna 1861 tehtiin rakentamispäätös tiestä, jonka piti johtaa Haapamäeltä Syvinginsalmen kautta Ruovedelle. Päätöksestä ehti kulua 20 vuotta, ennen kuin yleensäkin tientekokysymyk-sessä vastahakoiset talolliset ryhtyivät sitä toteuttamaan. Vuoden 1879 kuntakokouksessa asia tuli esille, kun Kuortaneen kihlakunnan kruununvouti vaati aloittamaan tienteon. Kokouksen ei auttanut muuta kuin taipua. Jo samana syksynä päätettiin tie rakentaa Haapamäeltä Riihoskylään Siltasalmeen asti ja tästä jatkaa seuraavana syksynä. Kuntakok. 13.9.1879. KKA.

²²⁷ Suomenkos Vaissin talon kauppakirjasta 7.11.1863. Kankaanpää 1989, 175.

²²⁸ Vihola 1983, 219; Keuruun, Multian ja Pihlajaveden tielohkon kokous 6.2.1899. KKA

²²⁹ Parikymmenen vuoden kuluttua tientekovelvolliset joutuivat kokouksessaan toteamaan, että lupajat olivat rikkoneet lupauksensa. Tielahkon oikeuksien puolesta päätettiin lähteä jopa oikeuteen ja tätä varten valittiin asiamiehet. Viholan mukaan ei ole tietoa, minkälaiseen sopimukseen asiassa päästiin, mutta koskaan tämä kysymys ei tullut uudelleen esille kokouksissa, Vihola 1989, 219; Keuruun, Multian ja Pihlajaveden tielahkon kokous 6.2.1899. KKA.

Vaissin ja Moijasen maiden rajalla. Paavali Vaissi ansioitui jo pitäjän luottamustoimissa. Hän oli yksi keuruulaisten valitsema valtiopäivämiesten valitsijamies.²³⁰

Rimmin torppa mainitaan jo 1800-luvun alussa, aluksi se on Rimminahona. Torppa oli keuruulaisittain suuri, sillä sen itsenäistyessä 1920 siinä oli peltoa seitsemän hehtaaria ja metsää 35 hehtaaria. Torpan isännistä nähdään, että he olivat vahvasti Vaissin sukua ja isännöivät torppaa 1800-luvun alusta pitkälle 1900-luvun puolelle. Vaissin tyttären, Aune Ekbergin näkemyksen mukaan torppareita pidettiin arvossa. Kun torpparit tulivat taksvärkkiin, koetettiin pöytään saada aina jotakin parempaa tarjottavaa.²³¹ Rimmin isännäksi tuli myös Rajalan poika Antti Antinpoika Rajala, joka otti nimekseen Rimmi. Rimmin aikaisempi isäntä oli hänen enonsa, myös Rajalasta tullut Obadias Pietarinpoika Rajala, joka oli Fabian Vais-sin veli. Hän otti nimekseen Helén, Keuruun kirkkoherran mukaan Herman Hellénin mukaan.²³² Hänen kuoltuaan nälkävuosina Rimmi oli pitkään naisten asumana, kunnes Kalle Rautanen tuli kotivävyksi Rimmin torppaan.²³³ Tässä nähdään, että Riihoskylällä torppia pitivät hallussaan samat suvut pitkään. Koivulassa, joka oli varhaisessa vaiheessa itsenäinen tila, isännöi Vaissin poika²³⁴ Seth Vaissi.

2 Vanhemmat ja Vaissin perhe

Toivo Ilmari Vaissi syntyi 29. toukokuuta 1910. Ilmari Vaissin isä Eemeli Paavalinpoika Vaissi²³⁵ tuolloin 38-vuotias ja äiti Maria Loviisa Fransintytär Vaissi, s. Limnell,²³⁶ tuolloin 36-vuotias, olivat solmineet avioliiton vuonna 1896. Ennen Ilmaria perheessä oli jo viisi lasta, joista vanhin oli 12-vuotias Osmo Leonard. Hänen lisäksi oli neljä tytärtä: 9-vuotias Elna Esteri, 7-vuotias Aili Maria, 5-vuotias Ilma Annikki ja 2-vuotias Aune Laura. Ilmarin jälkeen syntyivät vielä Unto Lauri Päiviö kesäkuussa 1912, Jorma Niilo Kalervo huhtikuussa 1914 ja nuorin Irja Lauha Inkeri 1918. Lapsista 1898 syntynyt Paavo oli kuollut vain puoli-vuotiaana.²³⁷

²³⁰ Kankaanpää 1989, 174; KSML 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmenen kolmen sukupolven aikana.

²³¹ Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907. 21.7.1995.

²³² ”Rimmin eikä Vaissin nimet kelvanneet”, kirjoittaa Annikki Rajala. ”Koska hän oli valtakirjaräätäli, hänellä piti olla sukunimi. Suomalaiset Rajala, Vaissi tai Rimmi eivät kelvanneet, piti olla vierasperäinen nimi. Kuitenkaan ei tehty aivan kirkkoherran kaimaa, vaan toinen ällä jätettiin pois” Rajala 1989, 273.

²³³ Kankaanpää 1989, 122.

²³⁴ Seth Paavalinpoika Vaissi, talokas Vaissin Koivula-nimisessä osassa, lapseton, Eemeli Vaissin veli. Kankaanpää 1989, 174.

²³⁵ s. 3.4.1872 Keuruu, k. 21.4.1957.

²³⁶ Maria Loviisa Fransintytär Limnell (Maiju), s. Kokemäki 8.3.1874, k. 8.9.1933 Keuruu. Väinölä 1978, 21–22.

²³⁷ Osmo s. 10.9.1897; Paavo s. 15.10.1898, k. Keuruu 25.3.1899; Ester s. 3.7.1900; Aili s. 15.1.1903; Ilma s. 12.12.1904; Aune s. 17.8.1907; Unto s. 16.6.1912; Jorma s. 29.4.1914; Irja s. 13.11.1918.

Pojan syntymä maalaistaloon oli odotettu tapahtuma. Pojan syntymä merkitsi työvoimanlisäystä.²³⁸ Vaissin tila oli periytynyt isältä pojalle jo neljässä polvessa. Eemeli Vaissi oli neljäs peräkkäinen isäntä.²³⁹ Ja vaikka talossa oli jo yksi poika, esikoinen Osmo, niin toisaalta oli myös yksi poika kuollut ja hänen jälkeensä taloon oli syntynyt peräkkäin neljä tytärtä. Pojan syntymää oli odotettu ja osoitukse-
na tapahtuman mieluisuudesta Eemeli Vaissi merkitsee muistikirjaansa: ”29. tou-
kokuuta syntyi poikalapsi.”²⁴⁰

Vaissin talosta rantaan johtava koivukuja, jossa rantatietä reunustaa koivut, on istutettu myös kesällä 1910. Ilmari Vaissin mukaan ei ole aivan varmaa, onko kuja istutettu sen kunniaksi, että taloon on syntynyt poika, mutta heti pojan syntymän jälkeen samana kesänä on Eemeli Vaissi istuttanut rantakujan:

”Niin tämä istuttaminen on tapahtunut siis minun syntymävuonna. Isä on ne itse istuttanut siihen parikymmentä koivua puolelleen, niin että tämä kuja ulottui ran-
taan saakka. Näitä koivuja ole sitten elämäni aika usein katsellut vähän siinä hen-
gessä, että ne ovat siihen kasvaneet minun elämäni aikana ja ovat vielä osa vieläkin,
nyt kahdeksankymmenen vuoden jälkeen pystyssä, tosin niistä on myrskyt ja lahoviat
useita kaatanut, niitten tilalle olen minä sitten istuttanut uusia.”²⁴¹

Kuva 1. Vaissin puutarhaa päärakennuksesta katsottuna. Oikealla järvelle johtava koivukuja. (IVA).

²³⁸ Yleensä pojan syntymä maalaistaloon merkitsi sitä, että tilalle saatiin miespuolinen perillinen ja sukupolvien työn jatkaja. Waris 1991, 173–88.

²³⁹ Pietari ja Fabian Vaissi viljelivät tilaa yhdessä. Tila oli suoraan Fabianin nimissä.

²⁴⁰ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

²⁴¹ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

Eemeli Vaissi uudisti Vaissin talon koko ympäristön ja loi rakennuksiin sopivan kauniin puutarhan kukkaistutuksineen ja hiekkakäytävineen. Koivukuja täydensi suunnitelmaa tai oli osa sitä.

Ilmari Vaissin isä Eemeli Paavalinpoika Vaissi oli Paavali Vaissin²⁴² kuudesta lapsesta toiseksi vanhin ja vanhin poika. Hän solmi avioliiton 24 vuoden ikäisenä²⁴³ Haapamäelle tulleen Maria Linnellin kanssa.²⁴⁴ Maria oli kotonaan tottunut maalaistalon tehtäviin ja elämänmuotoon. Hän oli käynyt meijerikoulun ja tuli Haapamäen meijeriin meijeriköksi. Vaikka Eemeli Vaissi oli jo perheellinen mies ja hänellä oli jo myös monia luottamustehtäviä, piti Paavali Vaissi hallussaan vielä tilan isännyyttä. Eemeli Vaissin kannalta katsottuna sukupolvenvaihdos siirtyi.²⁴⁵ Hän olisi jo ollut valmis isännyyteen, mutta Paavali Vaissi halusi pitää tilaa vielä itsellään. Kun Eemeli ei saanut isännyyttä, hän teki oman ratkaisunsa ja vuonna 1903 hän ryhtyi yrittäjäksi. Ensimmäisenä motiivina hänellä varmaankin oli hankkia lisäänsioita oman perheen toimeentuloa varten. Perheessä oli tässä vaiheessa jo neljä lasta.

Keuruulla oli runsaasti metsiä, ja sahoja oli perustettu pitäjään 1850-luvun puolivälistä alkaen. Sahaustoiminnan kannattavuus oli ollut vaihtelevaa ja 1900-luvun alussa pitäjässä toimi kolme sahaa. Mäntän koskeen kahteen eri haaraan oli perustettu omat sahat, jotka C. W. I. Sundman hankki omistukseensa A. Grahnilta ja G. A. Serlachiukselta. Sahojen toiminnan saaminen kannattavaksi oli vaikeaa ja ennen Grahnia sahalla oli ollut jo kaksi omistajaa. Näin syntynyt Mäntän saha oli toiminut pitkään pitäjän ainoana sahana, kunnes talollinen ja tehtailija Paul Saxberg perusti sirkkelisahan myllynsä yhteyteen 1880-luvun lopussa Virtalan koskeen. Kymmenen vuotta myöhemmin perusti entinen asemapäällikkö Mathias Bonn höyrysahan Kolhonsalmen rannalle. Tämä saha oli varsinainen teollisuuslaitos ja työllisti toistasataa henkeä. Ennen Vaissin sahaa 1890-luvun lopulla perusti asemapäällikkö Emil Granfelt kaksi höyrysahaa pitäjään. Paikallinen kulutus ei merkinnyt mitään suuren sahan tuotannossa ja sahat saivat yksi toisensa jälkeen kokea konkurssin. Myös Serlachius luopui lopulta Mäntän sahan pidosta ostettuaan sen Sundmanilta.²⁴⁶

Vaissin talolla oli ollut oma mylly Kinttukoskessa.²⁴⁷ Vaikka Eemeli Vaissia ajoi eteenpäin lisätulojen saaminen, niin toisaalta hän kiinnostuneena seurasi pitäjän elinkeinoelämää. Häntä kiinnosti omalla maalla oleva koski ja sen tuottama vesi-

²⁴² s. Keuruu 31.1.1842, k. Keuruu 25.1.1915. Kankaanpää 1989, 174.

²⁴³ 13.6.1896.

²⁴⁴ Isä Frans Henrik Linnell, s. 18.1.1832, k. 11.11. 1908, oli alkujaan seppä, Köyliön kartanon seppänä vuoteen 1868, muutti sitten Kokemäelle, missä oli vuokraajana Härmän ja Lempaisten taloissa, äiti Klaara, Loviisa, Villentytär Rahtu, s. 7.9.1844, k. 15.8.1880. Jäätyään leskeksi suuren perheensä kanssa F. H. sai tarjouksen ryhtyä Joron isännäksi menemällä naimisiin Joron leskiemännän kanssa. Hän ehti isännöidä Jorolla parikymmentä vuotta. Väinölä 1978, 19, 22.

²⁴⁵ Ks. Silvasti 2001, 111–128.

²⁴⁶ Vihola 1983, 186–187.

²⁴⁷ Kinttukoski laski Ylisen järven yläpuolella olevaan Rimminjokeen. Vaissi 1987 a, 14.

voima. Kun monet sahat olivat lopettaneet, hän arveli että juuri nyt hänen sahallaan, pienelläkin, voisi olla mahdollisuuksia. Kinttukoski oli pieni ja vettä oli riittävästi vain syksyllä ja keväällä. Siitä huolimatta Eemeli Vaissi päätti perustaa koskeen sahan. Vaissin saha osuikin hyvään aikaan pitäjässä ja ehkä peittikin ainakin osan sahaustoimintaan syntyntä katkosta, etenkin kun pitäjän merkittävimmät sahat Granfeltin ja Bonnin sahat lopettivat toimintansa vuoden 1904 lopussa.²⁴⁸

Ilmari Vaissi pohtii isänsä alkutaipaleita sahaustoiminnan käynnistämisessä heti vuosisadan vaihteen jälkeen.²⁴⁹ Hän etsii isänsä teoille motiiveja ja hakee tekemisille selityksiä, pohtii vastoinikäymisten vaikutuksia. Eemeli Vaissin aikomuksia ja toimia ohjaa usein selkeästi uskonnollinen perussävy, mikä näkyy muun muassa hänen päiväkirjamerkinnöissään, myös seuraavassa:²⁵⁰

21. syyskuuta 1903: ”Olen aikomuksessa lähteä Kokkolaan Friisein konepajalta tilaaman sahan koneet. Jospa Jumala soisi, että aikeeni onnistuisi hyvin.”

Sahan koneiden tilaaminen oli suuri hanke, joka osoitti rohkeutta, melkeinpä uhkarohkeutta, mutta toisaalta sitä, että hänellä oli tavoitteita ja päämääriä, joiden eteen hän oli valmis tekemään työtä ja ottamaan riskejä. Saha tehtiin myllyn viereen niin, että vesi ohjattiin puukourua pitkin, niin että se oikaisi purossa myllyn kohdalla olevan mutkan. Vesiputous syntyi siis ”tekokoskeen”. Vastoinikäymisiä oli monenlaisia. Joskus vettä oli liikaa, se meni kourun yli ja rikkoi sen. Joskus vettä oli liian vähän. ”Raami ja sirkkeli eivät pyörineet yhtäaikaan ja työ kävi hitaasti.”²⁵¹ Eemeli Vaissi oli kuitenkin tyytyväinen hankkeeseensa, josta tuli hänen päätyönsä. Vuoden kuluttua hän saattoi todeta, että puut, joita oli 300, on kaikki sahattu ja laudat myyty. Sahan rakentamisessa ei tarvittu vierasta ammattimiestä, joten säästö oli huomattava.²⁵² Peräänantamatonta luonnetta ja sitkeää yrittäjähänkeä kuvastaa seuraava päiväkirjamerkintä:

Huhtikuun 29. päivänä 1905: ”Nyt ei näytä vastoinikäymisellä olevan ollenkaan loppua. Jo neljännen kerran jouduimme korjaamaan vesiränniä, jonka vesi on altapäin särkenyt. Saimme sahan yöksi käymään. Taisimme rakentaa padon liian heikoksi.”

Vastoinikäymisistä ei lannistuttu. Kesällä sahattiin noin 50 puuta päivässä, mutta syyskuussa jo kun Eemeli oli ”reelannut rännit” ja leventänyt vesirataan, tuli voimaa lisää. Sirkkeliä ja raamia saattoi käyttää yhtäaikaan ja tuloksena oli 110 tukkia parhaana päivänä. Vaissin isäntä hänestä tuli vuonna 1906,²⁵³ 34-vuotiaana. Talossa oli silloin viljeltyä peltoa 44 hehtaaria.²⁵⁴

²⁴⁸ Vihola 1983, 186–187. Vasta 1909 nousi huomattava saha Kolhoon 1908 palaneen Bonnin sahan paikalle.

²⁴⁹ Vaissi 1987 b, Vääriskosken Sähkö Oy 60 vuotta.

²⁵⁰ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1903–1933. Osia julkaistu teoksessa Vääriskosken Sähkö Oy 60 vuotta.

²⁵¹ Vaissi 1987 a, 14.

²⁵² Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1903–1933. 31.12.1904. Vaissi 1987 a, 14.

²⁵³ vuoteen 1940. Kankaanpää 1989, 177.

²⁵⁴ KSML 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana.

Kuva 2. Vaissin puutarhaa. (IVA).

Isännyyden saatuaan Eemeli Vaissi jatkoi edeltäjiensä tapaan. Hänen aikanaan peltonraivaus edistyi samassa tahdissa kuin aikaisempien isäntien aikana, tuloksena alaltaan noin 20 hehtaaria lisäpeltoa. Tämän lisäksi hän salaojitti kaikki raivatut pellot ”eturintamassa koko maassa” ja myös Keski-Suomessa ja myös ojitti metsämaat.²⁵⁵ Peltoalaa Vaississa oli nyt enemmän kuin missään muussa Riihoskylän talossa. Tämä aiheutti myös kateutta. Muut kylän tilat olivat pinta-alaltaan paljon suurempia, monet kaksi kertaa Vaissin kokonaispinta-alaa suurempia, mutta peltoalaltaan pienempiä, metsää omistavia tiloja. Eemeli Vaissin aikana myös asuinrakennuksia korjattiin ja kun tilalle saatiin puimakone, puimalarakennus uusittiin kahdesti”.²⁵⁶ Eemeli Vaissi kiinnitti huomiota myös taloa ympäröivään puutarhaan. Paitsi koivukujaa laitettiin pihaan suuri suihkukaivo. Puutarhaan tehtiin hiekkakäytäviä, istutettiin puita ja kukkaryhmiä. Taloa ympäröivä puutarha sai kartanomaisia piirteitä.²⁵⁷ Eemeli Vaissin ansiot viljelijänä huomattiin pian paitsi kotiseudulla, myös sen ulkopuolella ja vuonna 1911 hänet valittiin Keski-Suomen Maanviljelysseuran johtokuntaan.²⁵⁸ Isännän luottamustehtävien lisääntyessä Vaississa vastaanotettiin paljon vieraita, joten senkin takia ympäristön piti olla moitteettomassa kunnossa. Matkustelu kotipitäjän ulkopuolelle avarsi näkemyksiä ja antoi malleja.²⁵⁹

²⁵⁵ Vaissi 1989, 150; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1989. APA.

²⁵⁶ Vaissi 1989, 150.

²⁵⁷ Kankaanpää 1989, 152–153, 183.

²⁵⁸ Vaissi, Eemeli. Puhe pidetty maatalousseurajärjestön 150-vuotisjuhlassa 13.7.1947. IVK. JMA.

²⁵⁹ Kankaanpää 1989, 177.

Kuva 3. Suihkukaivo päärakennuksen edessä. (IVA).

Äiti, Maria, omaa sukua Limnell, oli satakuntalaista Limnell-sukua, joka kantaisä on lukkari Erik Hannunpoika. Laajan länsisuomalaisen sukuhaaran valtaosa kuuluu maalaisväestöön.²⁶⁰ Äitiään Ilmari Vaissi luonnehti: "...lihavahko äiti, joka huolehti miehestään ja lapsistaan ja koko talon asioista erittäin suurella tarmolla. Hänellä oli hyvä lauluääni ja hän lauloi usein ja se oli meistä lapsista erittäin miellyttävää kuultavaa".²⁶¹ Kun hänen veljensä Kalle Väinölä,²⁶² joka opiskeli Jyväskylän seminaarissa poikkesi taloon, he lauloivat yhdessä duettoja. Laulu oli sointunut erittäin kauniisti.²⁶³ Maria Vaissi sairastui 1910-luvun lopulla niin sanottuun Espanjan tautiin, joksi kutsuttiin vaikeaa, laajalle levinnyttä influenssaepidemiaa.²⁶⁴ Eemeli Vaissin elämään hänen vaimollaan oli suuri merkitys. Innokkaana raittiusihmisenä hän vaikutti siihen, että Eemeli Vaissistakin tuli raitis.²⁶⁵ Vaimonsa kannustamana hän alkoi muutenkin kehittää itseään. Maria Vaissi kehotti miestään muun muassa kirjoittamaan. Eemeli Vaissin kirjoitukset ovat tyyllisesti sujuvia ja

²⁶⁰ Satakuntalaisen Limnell- suvun kantaisä on lukkari Erik Hannunpoika (1704–84). Erik Hannunpoika lähetti neljä poikaansa Poriin kouluun. Yhdestä pojasta tuli pappi, muista isänsä ammatin harjoittajia. Useissa sukuhaaroissa siirtoja käsityöläisammatteihin sekä oppija virkasäätöihin. Väinölä 1978, 11.

²⁶¹ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

²⁶² Kalle Väinölä (isä Frans Henrik Limnell) oli muuttanut nimensä kalevalaisessa innostuksessa. Väinölä 1978, 24, 25.

²⁶³ Haastattelu Irja Helminen, s.1918, 17.2.2003. Irja Helmiselle olivat vanhemmat sisaret kertoneet, itse hän ei valitettavasti näin harvinaislaatuista tapausta muista.

²⁶⁴ Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907, 22.7.1988.

²⁶⁵ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. 9.9.1933. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

niistä heijastuu lukeneisuus, mikä ei sen ajan talonpojille ollut lainkaan itsestään selvää. Eemeli Vaissi päiväkirjassaan lukee henkisen avartumisensa vaimonsa ansioksi.²⁶⁶

Mielenkiintoa kirjallisuuteen ja kieleen osoittaa, että Eemeli Vaissin erityisenä harrastuksena oli kansanperinteen kerääminen. Hän keräsi vanhoja taikoja ja loitsuja sekä sananparsia tallensi niitä muistiin. Hän lähetti niitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Seuralta oli tullut pyyntö, jossa kansalaisia pyydettiin tallentamaan vanhoja asioita, jotka olivat jäämässä unohduksiin. Eemil²⁶⁷ Vaissin nimissä on arkistossa kaksi sidosta, jotka sisältävät 104 sananpartta ja 415 taikamuistiinpanoa. Osa taioista julkaistiin Suomen kansan vanhoissa runoissa 1933.²⁶⁸ ”Vaissin kirjeestä ja keskusteluksista²⁶⁹ käy ilmi, että sananparsikokoelmansa yhteydessä Vaissi on lähettänyt myös 900 sanalippua, suomalaisia sanoja, joiden merkitys on selitetty”.²⁷⁰ Aines on kerätty vuosina 1899–902 Keuruulta. Seuran kirjeessä todetaan, että Vaissin muistiinpanot on siististi ja huolellisesti kirjoitetut.²⁷¹ Eemeli Vaissin lähetekirjeen mukaan sanojen kerääminen oli jatkuva: ”Nyt lähettämiäni sanoja keräsin siten, että pidin muistikirjaa mukanani, johon merkitsin kuulemani sanan, joutohetkinä kyselin niiden merkitystä työmiehiltä, jotka on ikänsä paikkakunnalla eläneet. On siis ollut luotettava lähde keräyksilläni.”²⁷² Keräilyharrastuksen mahdollisti ehkä myös se, että hän ei vielä ollut saanut Vaissin talon isännyyttä.

Edellä oleva kuvastaa, että paitsi kansanperinne kiinnostuksen kohde oli myös kieli ja kirjoittaminen. Eemeli Vaissi sai hyvää palautetta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta. Ehkäpä perinteen tallentaminen herätti halun myös muunlaiseen kirjoittamiseen. Hyvä kielenkäyttö ja sujuva tyyli välittyy myös päiväkirjamuistiinpanoista. Päiväkirjan kirjoittamisen Eemeli Vaissi oli aloittanut täyttäessään 30 vuotta, 3.4.1902. Ensimmäisessä merkinnässään hän harmitteli, ettei ollut aikaisemmin tullut sitä tehneeksi. Ilmari Vaissi epäilee, että loitsujen keräämisen vuoksi kirjoittaminen oli jäänyt.²⁷³

²⁶⁶ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. 9.9.1933. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

²⁶⁷ Aikaisemmin käytetty muoto. Muun muassa Kankaanpää käyttää muotoa Eemeli. Kankaanpää 1989, 177.

²⁶⁸ Suomen kansan vanhat runot (SKVR)

²⁶⁹ (6.2.1902)

²⁷⁰ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirje yliopettaja Vuokko Raekallio-Tepolle 21.1.1969. IVK. JMA.

²⁷¹ Sama.

²⁷² Vaissi, Emil Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle 29.12.1901. IVK. JMA Kansanperinteen kerääminen on jäänyt vuosisadan vaihteessa ja tilalle on tullut päiväkirjan kirjoittaminen. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA

²⁷³ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA Tälle haastattelunauhalle hän on lukenut otteita isänsä päiväkirjasta. Päiväkirjamerkintöjä on myös julkaistu teoksessa: Vaissi 1987 a ja b. Vääriskosken sähkö 60 vuotta ja Haapamäki 100 vuotta. otteita päiväkirjasta on kopioituna Ilmari Vaissin kokoelmassa. JMA. Eemeli Vaissi lopetti päiväkirjamerkintöjen tekemiseen 8.9.1933, vaimonsa kuolinpäivänä.

2.1 Kansalaisyhteiskuntaa rakentamassa

1900-luvun alussa eri kansalaispiirit aktivoituivat yhteiseen toimintaan, rakentamaan kansalaisyhteiskuntaa. Alapuron mukaan kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan uutta, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteisöä, jonka piirissä ihmiset voivat liittyä yhteen muodollisesti yhdenvertaisina ajamaan omaksi tuntemiaan asioita.²⁷⁴ Ennen isännyyden saamista oli Eemeli Vaissilla myös aikaa ja mielenkiintoa näihin yleisiin tehtäviin. Hän seurasi aikaansa ja oli kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista, toisaalta hän oli kyvykäs ja halusi olla mukana rakentamassa kansakuntaa.²⁷⁵ Hän tunsikin mielenkiintoa erityisesti taloudellisiin hankkeisiin ja hakeutui niiden pariin. Taloudellinen järjestäytyminen oli sidoksissa yrittämiseen. Taloudellisessa järjestäytymisessä talolliset olivat Keuruulla merkittävässä asemassa, olihan Keuruu nimenomaisesti maatalouspitäjä.²⁷⁶ Kauppa perustui kasvavaan taa-jamaan ja sen tarpeisiin. Väestöryhmät kohtasivat toisensa kuluttajina. Alkuunpanijoina oli maatalous ja sen kasvavat tarpeet.²⁷⁷ Keuruulla kannattavan toiminnan alkuunpanijoina oli maatalous. Tätä ennen, olivat erilaiset yhtymät, erityisesti maamiesseurat, tehneet yhteisostoja ja yhteismyyntejä suoraan tukkukauppiaan kanssa saadakseen edullisemmin tuotteita. Yhteisostot kävivät päinsä siemenviljan ja muiden maataloudessa tarvittavien massatuotteiden yhteydessä.²⁷⁸ Maalaisväestön edistämisseura Pellervo ryhtyikin edistämään osuustoimintaa.²⁷⁹

Melko pian sen jälkeen, kun osuustoimintalaki vuonna 1901 oli hyväksytty, eli vuonna 1903, perustettiin Haapamäen osuuskauppa,²⁸⁰ jossa toiminnassa Eemeli Vaissi oli mukana. Perustavassa kokouksessa hänet valittiin johtokuntaan.²⁸¹ Myös Keski-Suomen maanviljelysseurassa työskenneltiin osuustoiminnan hyväksi.²⁸²

²⁷⁴ Alapuro 1994, 81.

²⁷⁵ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamerkintöjä 17.6. 1904, 3.9.1904; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

²⁷⁶ Vihola 1983, 169–171.

²⁷⁷ Myös Huittisissa oli näin. Alapuro 1994, 81.

²⁷⁸ Vihola 1983, 402–404; Vääriskoski, Kaarlo. Lyhyt katsaus Maamiesseuran toimintaan. Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat 26.12.1934. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

²⁷⁹ Vihola 1983, 169–171.

²⁸⁰ Vaissi 1987 a, 276; Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944.

²⁸¹ Vihola 1983, 171; Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. 6. marraskuuta 1903 ”Oli Osuuskunnan kaupan perustava kokous tulin valituksi hallituksen jäseneksi.” Vaissi 1987a, 276. Osuuskaupan ensimmäisessä hallituksessa olivat Eemeli Vaissin lisäksi asemapäällikkö Arvid Esko, torppari Asarias Joenniemi (Haapamäen työväenyhdistyksen puheenjohtajana 1906. Rainio 1985, 151), konstaapeli Heikki Koskinen, opettaja Akseli Salokannel, sekä varajäsenenä maanviljelijät Otto Järvinen ja Eemeli Haapamäki. Vihola 1983, 171.

²⁸² Keski-Suomen maanviljelysseuran johtokunnan jäsenten ja neuvojien välinen neuvottelu Pellervo-Seuran edustajien professori H. Gebhardin, lakitit. kandidaatti A. Jänneksen, konsulentti A. Timosen ja K. Siikaniemen kanssa 31.10.1912. Jäljennös. Neuvottelussa hyväksyttiin maanviljelyseuran toimintaohjelma käytännössä toteutettavista osuustoimintatehtävistä. Ohjelma sisälsi 1. Yleistä työskentelyä harrastuksen herättämiseksi. 2. Tukitoimia osuusmeijereihin nähden. 3. Osuuskassojen toimintaa edistetään 4. Muitakin osuustoimintamuotoja on harkinnan mukaan sovitettava käytäntöön. IVK. JMA

Eemeli Vaissi oli motivoitunut toimimaan oman osuuskaupan hyväksi, koska siitä oli myös paljon hyötyä Vaissin maanviljelystilalle. Tilalle toimitettiin paljon tarvikkeita, muun muassa lannoitteita. Eemeli Vaissi kirjoittaa päiväkirjaan:²⁸³

9. elokuuta.1907: ”Rukiinkylvöön pitäisi ruveta. Peltö on hyvänpuoleisessa kunnossa, mutta siihen pitäisi saada apulantaa. Sen pitäisi tulla Osuuskaupan välityksellä, mutta en tiedä koska sitä saa.”

Maataloustarvikkeiden toimittaminen on tullut osuuskaupan ohjelmaan. Ilmari Vaissin mukaan sään armoilla olevan viljelijän palveleminen ei ole koskaan ollut helppoa. Tilatut apulannat saapuivat vasta 15.8. Tämä oli ensimmäinen kerta kun Vaississa käytettiin ostolannoitetta.²⁸⁴ Vaikka Eemeli Vaissi itse oli täynnä osuustoimintahenkeä, on epäilijöitäkin muistikirjan mukaan ollut.²⁸⁵

”Minäkin innokas Osuustoiminnan kannattaja tahdon välistä joutua horjuvalle kannalle, kun ajattelee, miten vähän ihmisillä on yksimielisyyttä.”

Haapamäen osuuskauppa avasi ovensa Petäiseltä vuokratussa kestiekievarirakennuksessa tammikuussa 1904. Vihola arvioi Haapamäen osuuskaupan toimintaa: ”Jo hallituksessa näkyi osuuskaupan perustan vakavuus, sillä siihen kuului muutamia huomattavia tilallisia ja virkamiehiä.²⁸⁶ Alapuron mukaan Huittisissa oli juuri osuuskaupan perustaminen näyttävin ilmiö kansalaisyhteiskunnan kehkeytymisestä. Osuuskaupan perustamiseen osallistuivat kaikki ryhmät ja etenkin järjestäytyneiden ryhmien eliitit. Kunnalliseen valtaan ja työhön liittyvät alistussuhteet ohitettiin.²⁸⁷ Keuruulla työväestö toimi omana ryhmänään Keuruulla, Pihlajavedellä ja Kolhossa. Liikkeitä ei saatu kannattaviksi. Haapamäen osuuskauppa perustettiin laajemmalle pohjalle mukana oli talollisia ja torppareita, mutta myös virkamiehiä ja rautatien toimihenkilöitä. Haapamäen osuuskauppa saavuttikin toiminnassaan vakaan tasapainoaseman.

Alku oli Haapamäelläkin vaikeaa kaksi kertaa kriisistä selvittiin Eemeli Vaissin ideoimalla keinolla siten, että jäsenet suostuivat antamaan lainaa, ensimmäisellä kerralla 20 markkaa ja toisella kerralla 50 markkaa. Eemeli Vaissi oli myös itse

²⁸³ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. 9.8.1907. Vaissi 1987 a, 278

²⁸⁴ Lannoitteiden saavuttua on pisimmille saroille kylvetty 400kg kuonaa ja 200 kg kainittia muun lannoituksen lisäksi. Sarkojen määrää ei mainita. Vaissi 1987, 278.

²⁸⁵ Vaissi 1987 a, 278.

²⁸⁶ Keuruun vähäväkisten osuusliike oli perustettu työväenyhdistyksen voimin. Tämän kaupan toiminta ei tyydyttänyt lähiseutujen maanviljelijöitä, eiväthän he olleet mukana perustamassakaan liikettä. Sen sijaan viljelijät harjoittivat järjestäytymätöntä osuustoimintaa. Keuruun maalaisseura teki yhteisostoja, joiden yhteismäärä vastasi koko Keuruun osuuskaupan liikevaihtoa. Näin arvioi Teppo Vihola osuusliikkeiden toimintaa. Kolhon osuuskauppa ei aloittanut koskaan toimintaansa ja Pihlajaveden osuuskauppa pääsi aloittamaan vasta maailmansodan syttymisvuonna 1914. Vihola 1983, 171.

²⁸⁷ Sama.

suorittamassa keräystä. Molemmilla kerroilla vuoden nettotappio rahoitettiin näin. Muuten jatkamismahdollisuutta ei olisi ollut, koska lainaa ei tappiota tuottavalle liikkeelle myönnetty keskusliikkeestä eikä pankeista.²⁸⁸ Määrätietoinen ja tuloksiin johtava työ omalla paikkakunnalla antoi Eemeli Vaissille kokemusta ja kykyjä sekä itseluottamusta. Häntä esitettiin ja hänet valittiin luottamustehtäviin myös kotipitäjän ulkopuolelle.²⁸⁹

Rautatieverkon nopea laajentuminen ja lisääntynyt liikenne mahdollistivat Haapamäen yhteiskoulun perustamisen. Rautateiden risteyskiin oli mahdollista perustaa yhteiskoulu, vaikka paikkakunnan oma väestöpohja oli vähäinen.²⁹⁰ Laajat kansalaispiirit kohtasivat Haapamäen yksityisen oppikoulun perustamiseen johdaneissa vaiheissa, jossa erityisen selvästi kävi ilmi Keurusseudulle ominainen piirre väestön järjestäytymisessä ja toimimisessa. Eemeli Vaissi oli mukana tässä toiminnassa.²⁹¹ Oppikoulun perustamisessa kansalaisaktiivisuus oli huomattavan suurta. Koulujen perustaminen antoi toiminnalle tavoitteita ja yhdisti eri kansalaispiirejä toisiinsa. Myös Haapamäen työväenyhdistyksessä katsottiin oppikoulu välttämättömäksi paikkakunnalle. Työväenyhdistys jopa tarjosi koululle tiloja ja toivoi, että koulu rakennettaisiin työväentalon lähituntumaan. Työväenyhdistyksen jäseniä liittyi koulun kannatusyhdistykseen niin paljon, että työväki sai koulun johtokuntaan edustajan. Yhteiskoulun hyväksi pidettiin myös iltamia, arpajaisia ja ompeluseuroja, joista kertyi huomattavia summia.²⁹²

”Täytyy sanoa, että tuo honkalinna oli silloisissa oloissa suursaavutus ilman valtion ja kuntien apua. Se oli oikea isäntämielen ilmaus. Kymmenet olivat ne yksityiset, jotka erilaisin keinoin rahalla ja työllä olivat mukana. Tahdottiin olla Suomen sivistyselämää eteenpäin viemässä.”

Ritokankaan lausumasta ”Suomen sivistyselämää” näkyy vahva fennomaaninen korostus ja käsitys joukkojärjestäytymisestä, josta oli jäänyt pysyväksi piirteeksi se, että sellaisia käsitteitä kuin Suomen kansa, Suomen valtio ja suomalainen kansalaisyhteiskunta ei haluttu erottaa toisistaan.²⁹³

²⁸⁸ Vaissi 1987 a, 281–282.

²⁸⁹ Kankaanpää 1989, 177.

²⁹⁰ Haapamäen lisäksi Kouvola, Riihimäen ja Loimaan yhteiskoulujen perustaminen oli mahdollista aseman läheisyyteen. Valtionapu ulotettiin koskemaan myös maaseudun yksityisiä oppikouluja 10.1.1907 hyväksytyllä asetuksella. Salminen 1995, 43–46.

²⁹¹ Vihola 1982, 9–11; Vihola 1983, 40, 371; Salminen 1995, 42,43; Johtokunnan ja kannatusyhdistyksen kokouksien pöytäkirjat. Haapamäen yhteiskoulun arkisto. JMA.

²⁹² Ritokangas 1957, 22.

²⁹³ Alapuro 1987, 36. Johtokunnan jäseninä olivat pastori Alfred Sarasto, asemapäällikkö Arvid Esko, rouva Eeva Raekallio, asemapäällikkö Iivari Raekallio, joka toimi puheenjohtajana, kansakoulunopettaja Akseli Salokannel, asemapäällikkö J. A. Pernu sekä asemapäällikkö C. Andersson, vaunureiisori August Blomqvist. Eemeli Vaissi tuli johtokunnan jäseneksi 1909. Ritokangas 1957, 259.

2.2 Uudet suunnitelmat avaavat tietä koko seudun kehitykselle

Kun Eemeli Vaissista tuli Vaissin isäntä vuonna 1906, sahaus Kinttukoskessa hiljeni. Hän luopui paljon voimavaroja vaatineesta yrityksestä, kun se ei enää ollut välttämätön. Kun hän teki matkoja Helsinkiin osuuskaupan edustajana, tapasi hän siellä henkilöitä, joilla oli tätä koskevaa tietoa.²⁹⁴ Hankkija oli siihen aikaan SOK:n²⁹⁵ liikeyhtiö ja rakensi monia voimalaitoksia maahan erikoisesti maaseudun tarpeisiin. Ensimmäiset muistiinpanot sähkölaitoksesta ovat Eemeli Vaissin vuoden 1914 kalenterissa. Osmo Vaissi oli päässyt keskikoulusta ja hän oli laskenut isälle Vääriskosken reitillä olevien järvien pinta-alat.²⁹⁶ Alunperin oli ajatuksena saha, koska Kinttukosken heikko voimakapasiteetti johti ajatukset suurempaan koskeen. Kinttukosken saha ei ollut mikään kultakaivos, mutta tuottanut kuitenkin sen verran, että usko paremman laitoksen kannattavuuteen säilyi. Mukaan oli saatava naapurit ja puhuttiin jopa metsäyhtiöstä. Naapurit olivat kiinnostuneet myllystä ja ennen kaikkea valosta.

Vääriskosken sähkövoimalaitosta koskevat suunnitelmat ja perustamishanke olivat asia, josta kyläkunnalla puhuttiin paljon. Vuosi 1915 oli ollut kiihkeän suunnittelun aikaa. Eemeli Vaissin muistikirjaan on syntynyt toistakymmentä sivua suunnitelman muistiinpanoja. Muistiinpanot on tehty öljy- tai karbidituikun valossa.²⁹⁷ Valo on tullut yhä tärkeämmäksi päämääräksi. Sahasuunnitelma on jäänyt takalalle. Vääriskoskessa sijaitseva mylly oli Moijasen ja Loilan jakokunnan hallussa, jonka osakkailla oli jauhatusoikeuksia. Tämä piti ottaa myös ottaa huomioon.²⁹⁸

Ensimmäinen maailmansota kiihdytti suunnitelmia, koska ulkomailta tuotavat tarvikkeet alkoivat loppua yksi toisensa jälkeen. Muun muassa silloinen valonlähde – petroli oli sodan vuoksi loppunut. Mukavista öljylampuista oli monin paikoin luovuttava ja taloissa alettiin taas valmistaa päreitä, joiden valossa iltaisin yritettiin tulla toimeen. Yhä lisääntyvät hevosten pakko-otot Venäjän armeijan tarpeisiin vaikeuttivat maatalouden voimakysymyksiä ja linnoitustyöt vetivät myös ihmistyövoimaa pois maataloudesta ja yleensä maaseudulta. Nämä kysymykset panivat Riihoskylän isännät miettimään sähkönvoiman saamista omasta koskesta ensimmäisinä pitäjässä. Keuruulla oli samaan aikaan perusteilla Keuruun Sähkö Oy.²⁹⁹ Perustajien mukaan ensimmäisen maailmansodanaikainen sekä henkinen, että taloudellinen ”pimeys ja ennen kaikkea pimeys sanan varsinaisessa merkityksessä”, herätti ajatuksen, että Keuruun pitäjän Keuruunkylän Riihossa sijaitsevaan Vääriskoskeen rakennettaisiin sähkövoimalaitos, josta ympäristö Haapamäen risteysasemaa myöten saisi valoa ja voimaa. Ajateltiin, että uusi paikkakuntalaisia kiinnostava asia oli myöskin omiaan nostattamaan mielialoja siitä masennuksesta,

²⁹⁴ Vaissi 1987 b, 13–16.

²⁹⁵ Suomen Osuuskauppojen keskuskunta

²⁹⁶ Vaissi 1987 b, 13–16.

²⁹⁷ Ilmari Vaissin mukaan ”Mitä heikompi valo on ollut, sitä kiihkeämmin on suunnitelmia syntynyt.” Vaissi 1987 b, 16.

²⁹⁸ Vaissi 1987 b, 16.

²⁹⁹ Vääriskosken sähkö Oy 1920–1960. 1960; Vihola 1986, 215.

joka kansakunnan silloinen tila helposti aiheutti.³⁰⁰ ”Ehkäpä tämäkin seikka on ollut yksi kannustin yrityksen alkuunpanijoille, kotiseutunsa ja isänmaan parasta ajatteleville talonpojille, joitten kaltaisten käytännöllisen älyn ja lujasti maanpinnassa pysyttelevän isänmaanrakkauden varassa kansakuntamme silloinen kohtalo oli.” Edellä olevasta lausumasta kuvastuu kirjoittajan tai kirjoittajien arvot:³⁰¹ käytännöllinen äly, edeltäjien kunnioitus, oman kotiseudun paras ja lujasti maanpinnassa pysyttelevä isänmaan rakkaus. Myös nähtiin, että talonpojan varassa oli huomattavassa määrin ollut isänmaan kohtalo. Tälle käsitykselle löytyy pohjaa muun muassa 1860-luvun nälkävuosilta. Näin ajateltiin talonpoikaispiireissä yleisemminkin muun muassa Virrankosken mukaan.³⁰²

Ukonselkään laskevan Vääriskosken kahdeksan metrin putous jakautui kolmeen osaan noin 1,5 kilometrin matkalle ja oli asiantuntijoiden mukaan lähes arvoton. Tämän vuoksi tehtiin voimalaitoksen rakentamiseksi suunnitelma, joka vaati aloitteentekijöiltä ja hankkeen toteuttajilta suurta ennakkoluulottomuutta vahvaa uskoa asiaansa. Päätettiin johtaa vesi kokonaan uutta uomaa pitkin Ukonselkään, jolloin putous saatiin samaan paikkaan ja kokonaan hyväksi käytetyksi. Asiantuntijatkin olivat epäilevällä kannalla, puhumattakaan paikkakuntalaisista, joista vain maanviljelijät Einari Vääriskoski, Lauri Rantamoijanen ja Juho Riihonen uskalsivat lähteä aloitteen tekijän Eemeli Vaissin kanssa yritystä toteuttamaan. Maanviljelijä Juho Riihonen oli muita yrittäjiä lähes 20 vuotta vanhempi. Riihiahon tilan maat rajoituivat etelässä Ukonselkään, Vääriskoskeen ja Riihijärveen, joten ne olivat avainasemassa sähkölaitosta perustettaessa.³⁰³ Uusi uoma tuli kokonaan rakennettavaksi Riihosen maalle. Hän vei lapsuuden ystävänsä patruuna Serlachiuksen koskea katsomaan kysyen mahtoiko tähän kannattaa rakentaa voimalaitos. Patruuna oli vastannut suomea murtaen: ”Jos vain vesi piisa.” Siinä olikin ytimekkäästi lausuttu koko hankkeen kulmakivi.³⁰⁴

Ensimmäisiä neuvotteluja asian eteenpäin viemisestä käytiin jo vuonna 1914. Anomus voimalaitoksen rakentamiseksi jätettiin Vaasan läänin kuvernöörille 22.12.1915. Yhteensä kuuden hehtaarin maa-alueen kanavan kaivamista ja voimalaitoksen rakentamista varten sekä tontin sähkölaitoksen asuntoa varten luovutti-

³⁰⁰ Vääriskosken Sähkö Oy 1920–1960. 1960.

³⁰¹ Vääriskosken Sähkö Oy 1920–1960. 1960. Markku Riihosen haastattelusta ja tietyistä kohdin historiikin esittämistapaa käy ilmi, että kirjoittaja oli todennäköisesti Eemeli Vaissi. Ehkä historiikkia pohjustettiin sähköyhtiön johtokunnassa 1950-luvulla, jolloin Eemeli Vaissikin vielä eli. Ilmestymisvuosi antaa aiheen olettaa, että työn loppuunsaattaja oli Ilmari Vaissi, joka valittiin isänsä kuoleman jälkeen 1957 puheenjohtajaksi. Haastattelu: Riihonen, Markku, s. 1909, 4.3.1984; Vrt. KSML 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana. Eemeli Vaissi mainitsee yrittäjinä itsensä lisäksi vain E. Vääriskosken ja L. Rantamoijasen.

³⁰² Virrankoski 1982, 544–554.

³⁰³ Vääriskosken sähkö Oy:n johtokunnan kok. 3.4.1919; Vaissi 1987 b, 12.

³⁰⁴ Haastattelu: Markku Riihonen, s. 1909, 4.3.1984.

vat Juho ja Lyydia Riihonen helmikuussa 1916. Samalla he lupasivat ottaa osaa kaikkiin kaivauksesta aiheutuviin kustannuksiin.³⁰⁵ Myönteinen päätös hankkeen toteuttamiseksi saatiin 4.12.1918. Ilmari Vaissi kuvaa laajasti ja yksityiskohtaisesti kanavan kaivaustöitä. Pääosa töistä pystyttiin tekemään kylän miesten voimin. Kanavasta tuli 750 metrin mittainen, josta 450 metriä oli helppoa ”pistomaata”. Mutta sitten alkoivat vaikeudet, kun paljastui, että loppu oli kalliota ja vain metrin kerros oli maata kallion päällä. Sota viivytti päätöstä. Myönteisestä päätöksestä oltiin niin varmoja, että työt aloitettiin ja ne olivat pääosin valmiita, kun lupa saatiin. Työmiehet kaivoivat maan laatikkoon lapiolla. Laatikko nostettiin ylös paikan päällä tehdyllä nosturilla. Kärkyillä työnnettiin sitten maa kanavan sivuille. Kallion louhimiseen täytyi tilata varsinaiset kivimiehet Helsingistä. Yläkanavan osuus oli sittenkin ollut niin kovaa kaivettavaa, että ”hakku oli joka iskulla osunut kiveen ja maata oli irronnut vain hyppysellinen”. Tämä osoitti sekä yrittäjiltä ja työnteijöiltä vertaansa vailla olevaa sitkeyttä sotaa käyvässä maassa.³⁰⁶

Vaikeuksia oli vielä runsaasti luvassa. Syksyllä, kun syystulvat tulivat ja veden korkeus yläpuolella olevissa vesistöissä nousi, pato osoittautui matalaksi ja vesi nousi sen yli. Vaarana oli, että veden virtaus syövyttäisi perustuksia ja koko pato murtuisi. Apua oli saatava nopeasti. Osakastalojen miehet hälytettiin ajamaan ja säkittämään hiekkaa padon korjaamiseksi. Lisä-apua jouduttiin hälyttämään Haapamäeltä.³⁰⁷ Pahimmat vauriot saatiin korjattua ja keväällä patoa korotettiin. Edellä mainitut naapurukset saivat aikaan voimalaitoksen, jonka teho oli 100 kilowattia ja antoi vuodessa voimaa noin 200.000–300.000 kilowattituntia.³⁰⁸ Yrittäjien ratkaisu siirtää koski kokonaan toiseen paikkaan oli varsin omintakeinen.³⁰⁹

Vääriskosken sähkövoimalaitoksen rakentaminen merkitsi myös Haapamäen sähköistämistä. Oli rakennettava pienikin koski, jotta päästiin sähköön käsiksi. Kaupparekisteriin on merkitty 27.8.1919 Vääriskosken Sähkö Oy, joka samana syksynä aloitti sähkön jakelun Haapamäelle ja sen ympäristöön. Valtion rautatiet tarvitsi kipeästi sähköä ja kun linja oli rakennettu valmiiksi, niin sähkö tuli ensimmäisenä sinne.³¹⁰

Pieni saha Kinttukoskessa oli laajentunut sähkövoimalaitokseksi Vääriskoskessa, joka tuotti sähköä laajojen alueiden tarpeisiin. Eemeli Vaissin unelma oli

³⁰⁵ Myyjinä Juho ja Lyydia Riihonen, ostajina Einari Vääriskoski, Lauri Rantamoijanen ja Eemeli Vaissi... kauppahinta 400 markkaa, jolloin 3/4 alueesta siirtyi ostajille ja myyjille jäi omistusoikeus 1/4: aan alueesta. Kauppakirja 15.2.1916. ”Isä oli innolla mukana alusta alkaen, lupasi 6 ha:n maa-alueen ’ilmaiseksi’ ja ottaa osaa ¼ kaikkiin kaivauksesta aiheutuviin kustannuksiin.” Riihonen 1984 a. MRA.

³⁰⁶ Vaissi 1987 b, 24–26 ; KSML 26.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana.

³⁰⁷ Vaissi 1987 b, 29.

³⁰⁸ Vaissi 1987 a, 77 ; KSML 29.1.1944. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana.

³⁰⁹ Vaissi 1987 b, 26. ”Meidän polven pitää hattua nostaa esi-isille. He olivat toimen miehiä.” Korhonen 1969: Julkaisemattomat muistelmat. MRA.

³¹⁰ Vihola 1986, 215; Vaissi 1987 b, 35; Vaissi 1987 a, 77.

toteutunut. Hän oli unelmoinut suuremmasta sahasta ja joka tapauksessa koski-voiman saamisesta hyötykäyttöön. Matkan varrella ajatus oli kiteytynyt sähkövoimalaitokseksi. Sähkön saaminen merkitsi suurta edistysaskelta omalle tilalle. Kyläyh-teisön kannalta se merkitsi myös uuden alkua. Vääriskosken Sähköstä oli tullut Riihoskylän ja Haapamäen sähköistäjä. Alue oli pieni osa Keuruun pitäjää, mutta se oli se osa pitäjää, joka oli nopeasti kehitymässä. Haapamäen asemakylä ja Riihoskylä maatalousalueena elivät voimakasta nousukautta. Tässä kehityksessä koetti Vääriskosken Sähkö Oy olla ”vaihtelevalla menestyksellä mukana.”³¹¹

Vääriskosken Sähkö Oy:n neljä osakasta, yhtiön perustajat joutuivat taistelemaan asiantuntemattomuutta ja rahan puutetta, ennakkoluuloja ja yleistä tietämät-tömyyttä vastaan. Näiden vaikeuksien voittamiseen tarvittiin avaraa näkemystä, tarmoa ja sitkeyttä mutta myös ehdotonta keskinäistä luottamusta. Eemeli Vaissi nähtiin yhtenä tämän hengen luojana ja ylläpitäjänä.³¹² Myös Maamiesseuran tilai-suuksissa näkyi edeltäjien kunnioitus ja arvostus sekä hyvän naapurisovun ja yh-teistyön merkitys kylän elämälle.³¹³ Eemeli Vaissi oli taitava ja kova työntekijä. Tämä takasi hänelle myös naapuruston arvostuksen.³¹⁴

2.3 Suuri perhe kasvuympäristönä

Eemeli Vaissin perheessä oli yhdeksän lasta. Ilmarilla oli kolme veljeä, joista yksi vanhempi, kaksi häntä nuorempaa ja viisi sisarta, joista neljä häntä vanhempaa ja yksi nuorempi. Ilmarin lapsuudenkotina oli sukupolvelta toiselle periytyvä maa-laistalo suurine rakennuksineen ja laajoine peltoineen.³¹⁵ Paitsi suuri perhe maa-laistalossa asuivat palvelijat ja työmiehet, joista osa samassa pihapiirissä olevassa rakennuksessa.

Vaikka perhe-sanalla tarkoitettiin ensisijaisesti vanhempia ja lapsia, käytettiin sitä yleisesti myös toisessa, laajemmassa merkityksessä. Läheistä sukupiiriä saa-tettiin kutsua eri tilanteissa paitsi suvuksi, myös perheeksi.³¹⁶ Vaissin talossa lukeu-tuivat perheeseen talossa asuvat isovanhemmat, vuoteen 1911 isoäiti Miina ja vuo-

³¹¹ Vaissi 1987 b, 54; Puhe pidetty Riihonen, Markku. Puhe pidetty vapaasti talousneuvos Vaissin (Eemeli) 75-v p:nä. 3.4.1947. MRA.

³¹² Vääriskosken Sähkö Oy:n johtokunnan kokous 30.8.1957. Johtok.kok.pöytäkirjat. JMA Riihonen, Markku. Puhe pidetty vapaasti talousneuvos Vaissin (Eemeli) 75-v p:nä. 3.4.1947. Vääriskosken Sähköyhtiön johtokunnan puolesta. MRA.

³¹³ Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

³¹⁴ Eemeli Vaissi oli mukana kuntakokouksissa. Keuruun kuntakokousten pöytäkirjat Keuruun kunnanvaltuuston pöytäkirjat. KKA Ilmari Vaissi Unto Vaissille 11.4.1942. IVA.

³¹⁵ Tämä jatkuvuuden korostaminen teki talosta ikäänkuin moraalisen persoonan, talo oli enemmän kuin vain ne yksilöt, jotka tekivät sen eteen työtä. Le RoyLadurie 1984, 46; Häggman 1996, 20.

³¹⁶ Häggman 1996, 18; Häggman 1994, 135.

teen 1915 isoisä Paavali.³¹⁷ Kotona asui myös Seida-täti, Eemeli Vaissin sisar ja Seth Vaissi,³¹⁸ Eemeli Vaissin veli.

Palkollisten ja palvelijoiden ei katsottu kuuluvan perheeseen. He olivat läsnä, mutta he eivät olleet omia. Samassa talossa asui kahdenlaisia ihmisiä, toisia yhdistivät verisiteet, toisten yhteys taloon oli sopimuksellinen, työntekoon liittyvä.³¹⁹ Vaikka palvelijat ja lapsenhoitajat pitivät yllä viihtyisyyttä, eivät he olleet osa kotia vaan kotitaloutta. Pitkäaikaiset palvelijat katsottiin ”talon väkeen” kuuluviksi. Tämänkaltaisen perhetalous kuvaa melko osuvasti Vaissin perheyhteisöä, sillä samassa taloudessa asuvat naimattomat sisäköet, karjakot ja rengit kuuluivat talouteen joskus pitkiäkin aikoja. Sulkusen tutkimusten mukaan vuosisadan vaihteessa palvelijat olivat yhä edelleen erottamaton osa perhekuntaa; ne muodostivat sen patriarkaalisen alamaisperustan, jonka varaan ei vain perhekunta, vaan koko sääty-yhteiskunta rakentui.³²⁰

Vaissin talous muodosti monilukuisen yhteisön, jossa perheen kanssa läheisessä yhteydessä olivat vielä perheet, jotka asuivat Vaissin omistamissa rakennuksissa ja vain kävivät työssä talossa sekä torpparit perheineen. Vaissin perhe oli talonpoikainen perhe. Perinteinen talonpoikainen perhe oli rakenteeltaan hierarkkinen ja valtasuhteiltaan patriarkaalinen. Työnjako oli talonpoikaisyhteisössä vahvasti sukupuolisidonnaista. Tilan miehistä isäntä käytti ylintä päätösvaltaa tilaa koskevissa kysymyksissä. Naisten aluetta olivat pääasiallisesti karjanhoito ja kotitaloustyö. Emäntä vastasi näistä alueista. Emäntä toimi työnjohtajana tilalla työskentelevien muiden naisten, tyttärien ja palkatun työvoiman työnjohtajana.³²¹

Siinä prosessissa, jossa ihmiset hankkivat sen sosiaalisen maailman eli kulttuurin käyttäytymistavat ja uskomukset, jossa he elävät, eli sosialisatiossa,³²² voidaan perheen tehtävät nähdä kahtalaisina. Yhtäältä ne voidaan nähdä sisäisinä, lapsen hoivaan, fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin ja turvallisuuteen liittyvinä ja toisaalta tehtävinä, jotka liittyvät laajemmin yhteisöön ja yhteiskuntaan. Talonpoikai-

³¹⁷ Paavali (Paul, Paulus) Fabianinp Vaissi, s. Keuruu 31.1.1842, k. Keuruu 25.1.1915. Pls. Miina Vilhelmiina Ananiaant Wolander, s. 22.3. 1837, k. 3.7.1911, vanh. talokas Ananias Wolander ja Leena Heikint. Toisveden kylästä.

³¹⁸ Seth Paavalinpoika Vaissi s. 9.5 1980, k Keuruu 21.1.1934. Talokas Vaissin Koivulanimisessä osassa. Lapseton. -Pls Multia 15.12.1918 Aliina Aapramint Saramäki, s Multia 10.4.1879, k Keuruu 10.9.1959. Kankaanpää 1989, 174. Vaississa ydinperheen kuuluivat vanhemmat ja yhdeksän lasta. Vanhempaa sukupolvea edustivat siis isovanhemmat ja Eemeli Vaissin sisarukset Seth ja Seida. Seida Kustaava Paavalint Vaissi, s. 9.8.1870, k. Keuruu 25.12.1956, naimaton. kankaanpää 1989, 174.

³¹⁹ Häggman 1994, 43. Häggman on tutkinut oloja kaupungissa. Ehkä maalla tämä yhteys talon työntekijöihin oli vielä tiiviimpi. Useat työntekijät viipyivät talossa vuosikymmeniä. Riihonen, Markku 1984 a, 24.

³²⁰ Palvelijataryhdistyksen ohjelma ja luonne terävöityi, samalla kun sen yhteistyö emäntien ja emäntiä edustavien yhdistysten kanssa katkesi. Vuonna 1903 keskusteltiin selväksi palvelijattaren luokka-asemasta; sen mukaan palvelijatar ei identifioitu työnantajansa säätyyn vaan muuhun työväestöön. Sulkunen 1989, 17–19.

³²¹ Silvasti 2001, 171.

³²² Arnett 1995, 619.

sen, keskiluokkaisen perhejärjestelmän sisäinen rakenne oli tiiviin yhteisöllinen ja muodosti lähes symbioottisen verkoston. Perheenjäsenten välillä vallitsi luja yhteenkuuluvuuden ja toinen toisistaan riippuvuuden tunne, johon yhteisön jokainen jäsen oli sidottu.³²³ Tämä sosiaalista tunneriippuvuutta ruokkiva yhteisöllinen maalaisperhe oli lapsen sosiaalistumisprosessin, kannalta otollinen.³²⁴ Perheenjäsenten tärkeimpiä tehtäviä on turvallisen psyykkisen ja emotionaalisen ilmapiirin luominen.³²⁵ Perheen sisäinen yhteenkuuluvuus merkitsi sitä, että jokaisen perheenjäsenen odotettiin suojelevan toisten etuja, ja mitä tahansa tapahtuikin, hyvää tai pahaa, sen voidaan odottaa vaikuttavan perheeseen kokonaisuutena.³²⁶

Toisaalta perheellä on tehtäviä lapsen sosialisatiossa suhteessa yhteiskuntaan tai yhteisöön. Kasvatus- ja opetusjärjestelmän perimmäisenä tarkoituksena on välittää tuleville sukupolville sellaisia tietoja, taitoja ja valmiuksia, joita pidetään välttämättöminä yhteiskunnan säilymiselle ja kehittymiselle.³²⁷ Sosiaalistumisprosessin onnistumisen kannalta on suuri perhe edullinen. Kasvatus ja perheen sisäisten traditioiden siirtäminen luo eräänlaisen ryhmäkoheesion ja edistää perheensisäisen solidaarisuuden muodostumista.³²⁸ Lapsella on useita opettajia vaikeuksiin joutuessaan. Erityisen tärkeä rooli on isoäidillä; hän välitti oppimansa tiedot ja taidot ja elämänsänteet omalta sukupolveltaan suoraan kolmannelle sukupolvelle.³²⁹ Myös Silvastin tutkimusten mukaan talonpoikaisyhteiskunnan aikaan lasten kasvatus ei ollut yksin vanhempien tehtävä, vaan siihen osallistui ydinperhettä laajempi kollektiivi.³³⁰ Ilmari Vaissin mukaan lasten elämä Vaississa oli ”varmaan aivan samanlaista kuin se oli muissakin perheissä maaseudulla”³³¹ vuosisadan alkupuolella ja itsenäisyyden ajan alussa. Tässä Ilmari Vaissilla olivat vertailukohdat todennäköisesti samalla kylällä. Kyläyhteisössä oli monta vanhaa sukutilaa, jotka olosuhteiltaan vastasivat Vaissia. Ei ollut yhtä ainoaa, joka olisi ollut ylitse muiden, niin kuin tilanne oli kartanoiden kohdalla.³³² Todellisuudessa kotikylässä niin kuin muuallakin maassa kasvuolosuhteet poikkesivat toisistaan paljon riippuen perheen asemasta agraariyhteisössä.

”Leikittiin, silloin kuin oli leikin aika, tehtiin työtäkin, kun vanhemmat sitä osoittivat ja vaativat.”³³³ Leikin avulla sosiaalistuttiin aikuisten maailmaan ja yhteiskuntaan. Leikkiin oli Ilmarilla hyvät mahdollisuudet jo perherakenteen kautta. Kolme veljeä ja viisi sisarta, takasivat sen, että sopivaa seuraa eri tarkoituksiin oli

³²³ Sulkunen 1995, 27.

³²⁴ Arnett 1995, 619. Piha 1964, 54; Silvasti 2001, 58.

³²⁵ Mitterauer & Sieder 1983, 73–84; Piha 1964, 54; Räsänen 1991, 77.

³²⁶ Piha 1964, 25.

³²⁷ Räsänen 1991, 78

³²⁸ Räsänen 1991, 77.

³²⁹ Piha 1964, 54, 69–71.

³³⁰ Silvasti 2001, 99.

³³¹ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³³² Lähinnä Etelä-Suomessa. Keuruulla ei ollut kartanoita.

³³³ Leikkiä oli suhteessa enemmän. Ilmari Vaissi kuvaa tässä varhaislapsuuttaan. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

omassa perheessä, seurueeseen liittyi usein vielä naapurien, torpparien ja työväestön lapsia. Suurehkon maatilan monisokkeloiset rakennukset tarjosivat erinomaisia piilopaikkoja. Piilosilla olo olikin yksi suosituimpia leikkejä. Leikeissä kokeiltiin rajoja ja voimia ja ne saattoivat muodostua vaarallisiksikin, kuten putoaminen ”navetan ylisiltä rehuluukusta alas navetan sementtiselle ruokintapöydälle, mutta kaikeksi onneksi niin, että vauriot jäivät pieniksi”.³³⁴ ”Urheilu tuli jo varsin varhaisessa vaiheessa mukaan leikkeihin, erityisesti siitä syystä, että urheilu vuosisadan alkupuolella muodostui kansallemme varsin tärkeäksi asiaksi varsinkin vuoden 1912 Tukholman olympialaisten jälkeen, jossa suomalaiset menestyivät valtavasti hyvin.”³³⁵

Vaissi oli viljelypinta-alaltaan suuri talo ja lapset joutuivat jo varhain mukaan työntekoon, koska työntekijöistä oli puute. Heinäkorjuu oli eräs esimerkki, jonne lapsetkin joutuivat. Eemeli Vaissi oli järjestänyt työn niin, että se todella oli tehokasta. Lapsille näytettiin työssä oma paikka, joka oli täytettävä, siinä missä toisetkin sen tekivät.³³⁶ Työ on talonpoikaisyhteisössä olennainen osa arkielämää. Lapsi näkee työtätekeviä aikuisia kaikkialla ympärillään, saa malleja ja haluaa myös itse kokeilla erilaisia tehtäviä. Tätä häneltä myös edellytetään. Lapsen kasvatus, sosiaalistaminen ympäröivään yhteisöön tapahtuu osana jokapäiväistä elämää ja työntekoa, jossa lapsella on annettu paikkansa.³³⁷ Silvestin mukaan lapset kasvatettiin tuotantoyksikön jäseniksi. He saivat aikaisin tärkeitä rooleja tilalla ja saavuttivat valmiuksia ja ammattitaitoa maataloustyössä. Varhainen osallistuminen työntekoon vaikutti lasten identifiointiin. Vaikka lapsityövoiman käyttö oli kielletty palkkatyösuhteessa, se jatkui täysin luonnollisena ja kiistattomana osana perheviljelmien arkea ja taloutta. Työ saattoi myös olla fyysisesti raskasta ja vanhemmat teettivät sitä kursailematta lapsillaan. Mitalin toinen puoli oli tunne oman työpanoksen arvokkuudesta, jopa välttämättömyydestä perheen toimeentulon ja hyvinvoinnin kannalta.³³⁸

Vuosisadan vaihteessa perherakenne eli murrosta. Perheen murroksessa vanha alkoi antaa tilaa uudelle. Uusi visio suljettuine ydinperheineen ja intiimeine koti-ideologioineen oli mukana keskiluokkaisen naisliikkeen ja raittiusliikkeen ohjelmissa.³³⁹ Vaississa oltiin monella tavalla mukana rakentamassa kansalaisyhteiskuntaa, mukana oltiin myös raittiusliikkeessä, joka kanavoitui Haapamäen nuorisoseuraan.³⁴⁰ Viimeistään tätä kautta levisivät Vaissiin uudet käsitykset perheestä ja saivat vähitellen jalansijaa.³⁴¹

³³⁴ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³³⁵ Laine 1992, 126–127; Hentilä 1992, 140–142; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³³⁶ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha:1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

³³⁷ Mitterauer & Sieder 1983, 80–82.

³³⁸ Silvasti 2001, 99.

³³⁹ Sulkunen 1989, 30.

³⁴⁰ Haapamäen nuorisoseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen nuorisoseuran arkisto; Vihola 1983, 405, 406; Rainio 1985, 7; Vaissi 1987, 151.

³⁴¹ Sulkunen 1995, 91; Sulkunen 1989, 30; Sulkunen 1987, 154–155.

2.4 Kasvatuksen arvoperusta

Mitä aineksia sai Ilmari Vaissi vanhemmiltaan henkiseksi rakennuspuikseen? Lapset kasvatettiin isänmaallisessa hengessä vanhempien kunnioittamiseen, yritteliäisyyteen, velvollisuudentuntoon ja kovaan työntekoon. Ilmari Vaissin mielestä nimenomaan äiti painotti vaatimattomuutta elämäntavoissa ja kasvatuksessa:

”Äitini oli hyvin vaatimaton ihminen ja erittäin tarkka siitä, että lapset kasvatettiin vaatimattomassa hengessä. Siitä huolimatta, että talo, joka oli viljelyksiltään kylän suurin talo, saattoi lapsistakin tuntua suurelta, niin kuin se tuntui ympäristön asukkaista, jotka helpommin näkivät pellot, suuret pellot, mieluummin kuin suuret metsät, jotka Riihon kylässä muissa taloissa näyttelivät pääosaa.”³⁴²

Useissa toisissa kylän taloissa oli metsää kaksinkertainen määrä Vaissiin verrattuna.³⁴³ Pellonraivaajatalonpojilta vaadittiin rohkeutta ja valppautta kykyä vastata jatkuviin haasteisiin, jota tarjosi jo pelkästään sääolosuhteet.

Ilmari Vaissi kuvaa äitiään innokkaana raittiusihmisenä. Samat arvot olivat varmasti ohjenuorana lastenkasvatuksessakin.³⁴⁴ Eemeli ja Maria Vaissi olivat mukana raittiusliikkeessä Haapamäen nuorisoseuran kautta, jossa vietettiin raittiusiltoja.³⁴⁵ Raittiusaatteen pohja oli agraarisessa ympäristössä, joka ympäristö Alapuron mukaan myös yhdisti työväen kaikkia ryhmiä. Suomen koko työväestöllä oli luja rakenteellinen kytkentä maatalousväestöön. Siellä, missä raittiusliike ankkuroitui nuorisoseuraan eli lähinnä Pohjanmaalla ja Itä-Suomessa yhdistysten jäsenistön enemmistö oli maanomistajaväestöä. Raittiusliike liittyi vanhan agraarisen yhteiskunnan maailmankuvaan. Herätysliikkeet taas korostivat kristityn uuden tyyppistä, henkilökohaltaista vastuunalaisuutta ja näin nostivat esiin ne ainekset, joista myös sekulaari kansalaismoraali alkoi hahmottua. Alapuron mukaan uskonnollinen käsittekolminaisuus juoppous – köyhyys – synti versus ahkeruus, säästäväisyys ja raittius suodattuivat vähitellen koko kansalaisyhteiskunnan moraaliseksi selkä-rangaksi.³⁴⁶

Isän syvä uskonnollisuus näkyy hänen päiväkirjamerkinnöistään. Uskonnollisuus oli luottamusta ja asioiden jättämistä Korkeimman haltuun, myös vastoinkäymiset otettiin nöyrästi vastaan.³⁴⁷ Lasten kristillisestä kasvatuksesta huolehdittiin. He kävivät pyhäkoulu.³⁴⁸

Mistä Eemeli Vaissin kristilliset vaikutteet olivat peräisin? Keuruu oli eri herätysliikkeiden raja-aluetta 1900-luvulla. Mutta 1800-luvun puolivälissä yhteydet herännäisyyteen ovat selkeästi osoitettavissa erityisesti kirkkoherra F. H.

³⁴² Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³⁴³ Esim. Riihonen, Moijanen, Rantamoijanen, Peräinen, Väärinen. Suuri maatilakirja 1966, 204, 103,188.

³⁴⁴ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³⁴⁵ Vaissi, Eemeli. Päiväkirja 8.10.1904 ”Haapamäen nuorisoseurassa on raittiusillanvietto. Vuorokeskustelua esittivät veljeni ja Toivo Riihonen. Ensi kerran he onnistuivat siinä hyvin.” Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

³⁴⁶ Alapuro 1987, 149,152.

³⁴⁷ Vaissi, Eemeli. Päiväkirja. Merkinnät muun muassa 1905, 19. maaliskuuta.

³⁴⁸ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

Bergrothiin³⁴⁹ henkilöityneenä. Hänen ja Keuruun kirkkoherran apulaisen Niilo Durchmanin aloitteesta oli Pihlajaveden ja Keuruun seurakunnissa alkanut uskonnollinen herätysliike, jonka vaikutukset näkyivät vielä vuosikymmeniä myöhemmin.³⁵⁰ 1900-luvun alussa nämä liikkeet vähän laantuivat. Vaissin talon yhteydet omaan seurakuntaan olivat vahvat kiertokoulun, kinkeriperinteen ja lasten pyhäkoulun vuoksi.³⁵¹

Sivistys ja kristillisyys kulkivat käsikädessä 1800-luvun Keuruulla. 7-vuotta täyttäneet lapset aloittivat seurakunnan ylläpitämän kiertokoulun.³⁵² Näin kävi Eemeli Vaissin kohdalla 1879. Vuonna 1882 hän pääsee kirkonkylään kansakouluun.³⁵³ Opettajana oli vesikeuruulaisen talon poika Erland Sakari. Sakari oli valmistunut Jyväskylän opettajaseminaarista 1868. Koulu, joka oli pitäjän ensimmäinen kansakoulu oli aloittanut 1869. Minkäläinen opettaja oli Erland Sakari? Saivatko Keuruun kansakoululaiset opettajaltaan kristillisiä vaikutteita?³⁵⁴

Ainakin Erland Sakarin käydessä Jyväskylän seminaaria oli uskonto siellä erittäin keskeinen oppiaine, sekä seminaarin johtaja pastori Uno Cygnaeus että seminaarin uskonnonopettaja Nestor Järvinen olivat vakuuttuneita siitä, että koulun uskonnonopetuksen menestys riippuu ratkaisevasti siitä, millainen kristitty opettaja on. Siksi tuleville opettajille painotettiin esimerkiksi rukouksen ja persoonallisen Jumala-suhteen merkitystä. Cygnaeus korosti oppilailleen opettajan esikuvan merkitystä. Opetuksessa pyrittiin kristillisen opettajapersoonallisuuden luomiseen.³⁵⁵

Nestor Järvisen laatimasta uskonnonopetuksen tavoitekuvauksesta³⁵⁶ näkyy, että Järvinen pyrki opetuksessaan perehdyttämään oppilaitaan Raamatun tuntemi-

³⁴⁹ Frans Henrik Bergroth, s 1817. Yo 1838, vihitty papiksi 1840, toimi ensin vuosina 1842–1845 Keuruun pitäjään kuuluvalla Pihlajavedellä armovuoden saarnaajana, 1847 lähtien Keuruun pitäjänapulaisena ja v 1866–1882 Keuruun kirkkoherrana. Hällfors 192, 54; Sillanpää 1969, 153, 356; Hällfors 1924, 58; Kares 1947, 1950, 1952.

³⁵⁰ Hällfors 1924, 58. Lydia Hällfors on F.H. Bergrothin tytär. Vuosisadan loppupuolella seudulle tuli myös evankelisia vaikutteita K. S .F. Bergrothin mukana.

³⁵¹ Ks. Vihola 1983, 288–304; 1986, 392. Yksilöllisiä eroja ja reagointitapoja varmasti oli. Maisteri Erkki Peräinen liittyi vapaakirkkoon ja järjesti jonkin verran tämän suuntaisia tilaisuuksia kylällä.

³⁵² Kiertokouluolot oli järjestetty vakinaiselle kannalle 16.12.1872 kirkonkokouksessa, mutta varsinaisesti Keuruun pappilassa pidetyssä kokouksessa 23.tammikuuta 1873, laativat F.H. Bergroth, opettajatar Rosenqvist ja kirkkoväärti Juho Riihimäki Keuruun emäseurakunnan kiertokoulujen säännöt. Sakari 1969, 25.

³⁵³ Samaan aikaan koulun aloittaa samasta kylästä Riihihahon talon tytär, myöh. emäntä Lyidia Riihonen. Ks. Pousi 1988. Haastattelu Naimi Peltomaa, s. 1900. 15.7.1984.

³⁵⁴ Jyväskylän seminaarin opettajille asetettuja edellytyksiä Nestor Järvisen mukaan oli: Jokaisen opettajan tuli tuntea pyhä ja vastuunalainen asemansa. Näin on varsinkin laita opettajan joka hoitaa ihmissuvun korkeinta ja jalointa sivistyskeinoa, uskontoa. Kuikka 1973, 38.

³⁵⁵ Kuikka 1973, 360.

³⁵⁶ Tavoitteet, joihin Nestor Järvinen pyrki opetuksessaan ovat näkyvissä hänen laatimissaan opetusohjeissa, seminaarin uskonnonopetuksessa annetussa lausunnossa vuodelta 1865. Seminaarin uskonnonopetuksen tavoite tulee näkyviin myös Järvisen vuonna 1865 senaatin kirkollisasiain toimituskunnalle antamassa lausunnossa.

seen ja ymmärtämiseen. Uskonnonopetuksen tavoitteita käsiteltiin myös kasvatusopin yhteydessä. Cygnaeuksen mukaan korkein kasvatustavoite oli sama kuin kristillisen kasvatuksen päämäärä.³⁵⁷ Koulun tulee kasvattaa sekä ajallista että iankaikkista elämää varten.³⁵⁸

Uskonnonopetuksen asemaa Jyväskylän opettajaseminaarissa kuvaa se, että myös muissa seminaarin oppiaineissa käsiteltiin kristilliseen maailmankatsomukseen liittyviä asioita. Muu uskonnollinen kasvatus seminaarissa täydensi uskonnonopetusta. Vuoden 1866 seminaariasetuksen mukaan jokaisena sunnuntai- ja juhlapäivänä kaikkien seminaarin oppilaiden tuli käydä lähimmän seurakunnan kirkossa tai kokoontua yhteiseen hartauteen, jonka seminaarin uskonnonopettaja oli velvollinen pitämään.³⁵⁹ Näin tapahtui Cygnaeuksen aikana. Jokaisena sunnuntai-iltana Nestor Järvinen piti raamatunselityksen miesosastolle ja Cygnaeus naisosastolle. Vastavanlainen tehtävänjako oli rukousten pitämisessä.³⁶⁰

Kansakoulun uskonnonopetuksen lähtökohtana varsinaisesti tuli Järvisen mukaan olla kaste. Tavoitteena tuli olla kasvattaa lapset Jumalan valtakunnan jäseniksi ja perillisiksi. Lapsen uskonnollisen elämän luonnollisena lähtökohtana tuli olla kunnioitus ja nöyryys vanhempia ja isovanhempia kohtaan. Järvinen piti tärkeänä myös seurakunnallista tavoitetta: Seurakunnan tuli tukea uskonnollista kehitystä armonvälineiden ja tunnustuksen välityksellä.³⁶¹

Miten Keuruulla Päkärin koululla näihin tavoitteisiin päästiin? Erland Sakarin seminaarin päästötodistuksessa vuodelta 1868 uskonnossa on kymmenen. Todistuksessa on toinen kymmenen käsitöissä, äidinkielen arvosana on vain 7. Sama linja näyttää jatkuvan itse opetuksessa, josta tarkastaja K. W. Forsman³⁶² toteaa, että uskonnonopetus näyttää olevan kaikista kansakoulun aineista ehkä tarkimmin valmistettu. Vikana on, että ulkoluku on väkinäistä ja ajatuksetonta, mihin seikkaan syy on etsittävä ehkä kansakoulun ulkopuolelta.³⁶³

Eemeli Vaissi sai virikkeitä kristilliseen ajatteluunsa myös koulun uskonnonopetuksesta. Yhdessä vaimonsa kanssa hän huolehti lasten kristillisestä kasvatuksesta. Vaikka Vaissin lapset saivat kotoa kristillisen maailmankatsomuksen, ei koti ollut mitenkään ahdasmielinen, vaan kodin ulkopuolisille harrastuksille ja aktiviteeteille löytyi sijaa.

³⁵⁷ Kuikka 1973, 61

³⁵⁸ Käytännössä tähän tavoitteeseen pyrittiin runsaalla uskonnonopetuksen määrällä. Kuikka 1973, 61.

³⁵⁹ Armollinen ohjesääntö 11.5.1866 § 7.

³⁶⁰ Kuikka, 1973, 70 – 71.

³⁶¹ Uskonnollisen elämän päämääränä tuli olla Kristuksen täydellinen tunteminen. Kuikka 1973, 104 – 105.

³⁶² V 1885 tuli tarkastajaksi X Vaasan piiriin filosofian ja pedagogian kandidaatti Kaarle Waldemar Forsman.

³⁶³ Tarkastuskertomus 25.6.1886. Sakari 1969, 67.

III Murroskausi (1917–1919)

1 Vuoden 1918 sota

1.1 Punainen rusetti

Vanhaa kuntakokouksissa tapahtuvaa veronmaksuun perustuvaa kunnallishallintoa oli alettu arvostella ankarasti 1900-luvun alusta alkaen. Varsinkin laki yksikamarisesta yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valitusta eduskunnasta ja sen mukana tapahtunut valtiollinen hallinnon demokratisoituminen oli korostanut vanhan aikaisen kunnallishallinnon epäkohtia ja herättänyt varsinkin poliittisessa työväenliikkeessä vaatimuksen myös paikallishallinnon demokratisoimisesta. Keuruulla valtuustokysymystä oli myös pidetty esillä ja kunnan edistysellisyttä kuvaakin se, että Keuruulla ja Multialla olivat kokeiluvaltuustot aloittaneet toimintansa jo vuonna 1909. Nämä valtuustot toimivat vain kuntakokouksen rinnalla eräänlaisina neuvottelevina ja valmistelevina eliminä: Ne saattoivat kuitenkin tehdä lautakuntien tavoin päätöksiäkin vähemmän merkityksellisissä asioissa. Muutenkin valtuustojen toiminta vastasi pitkälle kunnallisten lautakuntien toimintaa: valtuustot valittiinkin kuntakokouksissa.³⁶⁴

Vaikka yhtäläisellä ja salaisella äänioikeudella valittu parlamentti ilmensi muodollisesti demokraattisinta edustuslaitosta Euroopassa, todellisuus oli toista. Keisarin hajotuskäskey tai veto teki tyhjäksi eduskunnan toimet. Lyhytaikaiset parlamentit eivät pystyneet pitkäjänteiseen työhön, jota olisi tarvittu uudistusten aikaansaamiseksi. Tsaarinvallasta ei pystynyt kuitenkaan dominoimaan koko yhteiskuntaa. Snellmanilainen kansansivistyksen kohottaminen alkoi tuottaa tulosta. Vastapainona keisarivallalle löytyi paikallistason valta. Pitäjissä ja kaupungeissa sekä kansalaisten vapaissa yhteenliittymissä, puolueissa, yhdistyksissä, koulujen johtokunnissa käytettiin valtaa, joka nojautui kansasta alhaalta tulevaan oikeutukseen. Se ei horjunut silloinkaan, kun ylhäällä myrskysi.³⁶⁵

Maaliskuun vallankumous lopetti tsaarinvallan Venäjällä, ja valtakunnan johtoon nousi väliaikainen hallitus, joka palautti Suomelle vuoden 1908 jälkeen riistetyt valtiolliset oikeudet. Suomi palasi 20.3.1917 tilaan, joka oli vallinnut ennen helmikuun 1899 manifestia. Kansalaisoikeuksien palautuminen tarjosi työväenliikkeelle uudet toimintamahdollisuudet.³⁶⁶ Vallankumouksen tapahduttua vuonna 1917 olot valtakunnassa muuttuivat täysin ja kaikenlaiset uudistusvaatimukset alettiin nähdä toisenlaisessa valossa. Suomessa uudistusvaatimuksia oli ajamassa eduskunta, johon Sosiaalidemokraattinen Puolue oli vuoden 1916 vaaleissa saanut 103 edustajaa, eli ehdottoman enemmistön. Kunnallisuudistusta oli käsitelty useaan

³⁶⁴ Vihola 1986, 287.

³⁶⁵ Ylikangas 1993, 15–24.

³⁶⁶ Norrena 1993, 73; Apunen 1993, 183.

otteeseen eduskunnassa jo vuodesta 1908 lähtien, mutta tuloksetta. Vuoden 1917 aloite hyväksyttiin ja uusi kunnallislaki säädettiin lopullisesti marraskuussa 1917.³⁶⁷

Tapahtumaa juhlittiin ja kansanjoukot olivat liikkeellä. Keurusseudulla uutinen otettiin iloiten vastaan. Viesti saatiin rautatieaseman lennättimen välityksellä. Asemalle kerääntyi runsaasti ihmisiä ja kaikki katsoivat velvollisuudekseen kiinnittää punaisen nauhan rintaansa vallankumouksellisuuden merkiksi. Niilo Väre oli mukana asemalla: ”Kun sitten tuli tämä 1917, niin vallankumous, jossa Venäjän tsaari syöstiin vallasta ja sitten tietysti kannettiin punaisia rusetteja kaikki.”³⁶⁸ Salkoihin kohosivat Suomen liput. Norrenan tutkimusten mukaan myös Pohjanmaalla Järviseudulla punainen rusetti koristi monen ihmisen, jopa porvarin rintapieltä.³⁶⁹

Keurusseudulla työväenyhdistykset juhlivat punaisin lipuin. Yhteinen iso asia yhdisti kansanryhmät. Juhlakulkuessa marssivat yhdessä työväenaahteen ja porvarillisen yhteiskunnan kannattajat. Juhlat pidettiin kuitenkin erillään Työväentalolla ja Kansallispiirillä. Työväentalolla hyväksyttiin työväen esittämät ja Sorretun Voimassa julkaistut ponnet maan yleisestä sosiaalisesta kehittämisestä torpparivapautuksineen ja työväen suojelulakeineen. Haapamäellä oli vain yhdet juhlat Haapamäen yhteiskoululla.³⁷⁰ Kaikki eivät myöskään ottaneet punaista nauhaa.³⁷¹ Vallankumousjuhlat tuntuivat myös Riihoskylällä. Ilmari Vaissin ikätoveri Tauno Lampinen, Nikkarin poika, muistaa tuon tapauksen hyvin:³⁷²

”Naapurin työmies toi meille karjanrehukuormaa hevosella ja reellä ajaen Nikkariin. Hänellä oli hyvin räikeänpunainen silkkinauhanpätkä kiinnitettynä takin kauluksen käänteeseen vallankumouksen merkiksi. Minun vaatimuksestani äiti kiinnitti jonkin nauhanpätkän minunkin takkini kaulukseen, mutta se oli jotakin tummanpunaista nauhaa ei ollenkaan niin punaista kuin Vaissin Markulla.”

1.2 Järjestyskaartit aktivoituvat

Olot olivat hyvin epävakaat kaikkialla maassa niin myös Keuruulla. Kuntiin alkoi syntyä spontaanisti organisaatioita, jotka korvasivat murentuneen valtiollisen järjestyksenpidon. Poliittinen kehitys kohti vuoden 1918 sotaa voidaan sanoa alkaneeksi kaartien muodostumisesta, joka alkoi 1905 suurlakon aikaan. Työväestö alkoi muodostaa suurimpiin kaupunkeihin kansalliskaarteja ehkäisemään epäjärjestystä ja kiskontaa kaupan alalla. Kun Venäjän sotamenestys maailmansodassa

³⁶⁷ Apunen, 1993, 181.

³⁶⁸ Haastattelu Niilo Väre, s. 1901, 9.1.1968. Haastattelijana Pulmu Manninen. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat. TMT 171. TA.

³⁶⁹ Norrena 1993, 73; Ks. Santonen 2001 a., 21–31.

³⁷⁰ Vihola 1983, 443–444.

³⁷¹ Kulmala 1981, 9.

³⁷² Markku, josta tässä kerrotaan oli Vaissin työmies. Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

oli heikko, ajatukset valtiollisesta itsenäistymisestä vahvistuivat. Kotimainen aktivismi alkoi nousta. Sen eräänä ilmiönä vietettiin Lapuan päiviä heinäkuussa 1917. Etelä-Pohjanmaalta levisi ajatus aktivistien venäläisiä vastaan kohdistamasta toiminnasta, josta käytettiin peitenimeä ”palontorjunta”. Keuruulle ”palokunta” perustettiin elokuussa 1917 insinööri Ruuskasen kodissa. Ville Ruuskanen oli huomattava keuruulainen aktivisti ja Lapuan-päivien kävijänä aktivistien uskottu mies. Viholan mukaan perustajajäseniä olivat kunnanlääkäri Oskari Heikinheimo, pankinjohtajat K. F. Jukola ja Arvo Ahoranta, insinöörit Aarre Leikola ja Ville Ruuskanen sekä asioitsija Kaarlo Jukola. Jäsenistöä kerättiin ”luotettavista kuntalaisista”. Jo tällöin ymmärrettiin pohjalaisten aktivistien keskuudessa Keuruun ja erityisesti Haapamäen strateginen merkitys pian valmistuvan Savon ja Pohjanmaan ratojen yhdysradan läntisenä risteysasemana ja päätepisteenä. ”Palokunnan” perustamisella haluttiin turvata tämän solmukohdan hallussapito niin pitkäksi aikaa, että ydinalueilta ehdittäisiin tulla apuun.³⁷³

Keuruulla ei tiedetty ”palokunnan” todellista kohtaloa joutua taistelemaan oman maan kansalaisia vastaan, vaan uskottiin että sen tehtävä oli suojella Keuruun kirkonkylää ja sinne Pohjanmaalta johtavien teiden varsilla olevia asumuksia ilkeivallalta Pohjanmaalta karkotettavien sotilaiden perääntyessä kunnan läpi kohti omaa maataan.³⁷⁴ Keuruu oli joutunut isonvihan aikana erittäin pahojen venäläisten iskujen kohteeksi. Keuruulaiset olivat epähuomiossa ryöstäneet venäläisen kuormaston. Tästä suuttuneena venäläiset olivat suunnanneet paikkakunnalle hirvitävän koston. Tästä kertovat tarinat elivät paikkakunnalla vahvasti ja tästä syystä oli helppoa saada Keuruun miehet mukaan taisteluun. Tarkoitus oli puolustaa lähinnä paikkakuntaa.

Kun järjestyshäiriöt yleistyivät öiden pimetessä syksyllä ja varkaudet lisääntyivät, muodostettiin kaikkien puolueiden kannattajista tohtori Heikinheimon ja apteekkari Karikosken aloitteesta yövartiosto. Tämä joukko kierteli öisin poliisin apuna kirkonkylällä ja esti epäjärjestystä, joihin pääasialliset syyt olivat elintarvikepula ja poliittinen kuohunta. Haapamäelle yövartio perustettiin myös syksyllä 1917. Haapamäellä toiminnan takana oli Keuruun nimismies E. A. Aaltio ja myös tässä yövartiossa kuten Keuruullakin toimi työväestöä porvarillisten voimien rinnalla.³⁷⁵

Varsinaiset suojeluskunnat ja punakaartit perustettiin syyskuun aikana 1917. Näin syntyivät suojeluskunnat Pihlajavedelle, Keuruulle ja Haapamäelle. Perustaviin kokouksiin kutsuttiin poikkeuksetta mukaan myös työväen edustajat. Keski-Suomen huomatuin aktivisti Martti Pihkala kuvasi tilannetta maassa ja varoitti kuuli-

³⁷³ Vihola 1986, 13–15; Hersalo 1955, 379. Alapuron tutkimusten mukaan Huittisissa taas VPK:n suojiin oli järjestäytynyt työväenliikkeen johtava kerros. He olivat lähinnä muualta muuttaneita käsityöläisiä, jotka pitivät arvossa yhdistyselämään juurtumista. ”He olivat järjestöihmisiä”, jotka sovittautuivat olemassa olevaan järjestömalliin VPK, osuuskauppa, kunnallinen toiminta. He asettuivat myös työväen liikkeen johtoon. Keskeisenä kokoontumispaikkana oli VPK:n talo. Alapuro 1994, 90–110.

³⁷⁴ Vihola 1986, 14–16.

³⁷⁵ Kulmala 1981, 15.

joita venäläisten sotaväen toimilta heidän perääntyessään maastamme mahdollisen itsenäisyystaistelun aikana. Tämän kuultuaan työväestö yleensä marssi kokoushuoneesta ulos ilmoittaen, että he eivät tahdo osallistua kyseiseen toimintaan. Työväestön torjuvaan asenteeseen oli poikkeuksetta syynä muualta tulleet ohjeet, joissa kiellettiin toiminta suojeluskuntalaisten kanssa.³⁷⁶

Mitään selkkausta ei työväestön ja porvarien välillä Haapamäellä sattunut. Heikki Vääriskosken mukaan ei Riihoskylällä ollut kesällä 1917 mitään työ- tai muita rauhattomuuksia.³⁷⁷ Pesäeroa haettiin kuitenkin eri rintamilla. Kun sosialidemokraattinen ote valtakunnanpolitiikasta heikkeni ja kunnallisreformit jäädytettiin, työväenliike vahvisti asemiaan paikallisella tasolla ja valtasi ennen epäpoliittisina pidettyjä järjestöjä. Haapamäellä Osuuskauppa oli jättänyt liittymättä Pellervo-Seuraan jo vuonna 1915 ja vuonna 1917 tehtiin samanlainen päätös Hankkijan suhteen. Samana vuonna Haapamäen osuuskauppa erosi SOK:sta, johon se oli kuullut miltei perustamisestaan saakka ja liittyi Kulutusosuuskuntien Keskusliittoon ja vuotta myöhemmin OTK:aan.³⁷⁸ Vuoden 1918 sodan alun ajan osuuskauppa oli työväenmielisten johdossa, mutta rintamien siirryttyä kauemmaksi Haapamäen eteläpuolelle, osuuskunta erosi OTK:sta ja liittyi takaisin SOK:n alaisuuteen ja liittyi myös Pellervo-Seuran ja Hankkijan jäseneksi.³⁷⁹ Samanlainen kehitys oli tapahtunut muun muassa Huittisissa. Siellä aseellinen meijerikahakka sai aikaan vastakkaisten linjojen syntymisen hyvin voimakkaasti. Työväenliike otti haltuunsa siihen saakka yhtenäisinä säilyneet osuuskaupan ja VPK:n. Osuuskaupassa valta vaihtui kahdessa peräkkäisessä kokouksessa lokakuun lopulla ja marraskuun puolivälissä, keskellä suurlakkoa. Syksyn mobilisaatiossa ja pelkojen ja vaatimusten kierteessä politisoituminen ulottui siis sinnekin, mistä se aikaisemmin oli pidetty visusti poissa. Osuuskaupasta tuli yksi poliittisen taistelun rintama työväestölle. Turhautuneisuus kunnallisen demokratian vaillinaisuuteen näyttää purkautuneen työväen voimankäyttöön siellä, missä ratkaisut voitiin käydä pääluvun mukaan. Tämä toistui marras- ja joulukuussa VPK:ssa.³⁸⁰

Suomen suojeluskunnat eivät eläneet kansainvälisessä tyhjiössä eivätkä syntyneet puhtaasti Suomen rajojen sisällä esiintyneistä aatteellisista virtauksista tai tehtävänasetteluista. Vaikutteet kulkivat sekä ulkomailta Suomeen että Suomesta ulkomaille. Tässä kontekstissa suojeluskuntalaisen järjestäytymisen ja aatekokonaisuuden funktio vallitsi läpi länsimaisen sivilisaation. Länsimaisen kehityksen jatkumo oli Venäjän vallankumouksen jälkeen tullut kaikissa länsimaissa

³⁷⁶ Vihola 1986, 16. Suojeluskunnat perustettiin maassamme yleensä juuri syksyn 1917 aikana. Joissakin kunnissa suojeluskunnan perustaminen siirtyi aina marraskuun suurlakkoon saakka ja eräissä kunnissa suojeluskunta perustettiin vasta sodan puhjettua, kuten Keuruun naapurikunnista Virroilla ja Multialla, joista jälkimmäisen asukkaista suojeluskuntamieliset kuuluivat vuoden 1918 sotaan saakka Keuruun suojeluskuntaan. Vihola 1986, 16–17.

³⁷⁷ Haastattelu: Katri Eloranta, s. Riihonen, s. 1903, 17.–20.7.1995; Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907, 21.7.1995; Kulmala 1981, 9.

³⁷⁸ Keskusosuusliike OTK, vuoteen 1970 Osuustukkukauppa

³⁷⁹ Vihola 1983, 173–174; Apunen 1993, 188–194.

³⁸⁰ Alapuro, 1994, 186–187.

samalla tavalla uhatuksi, ja tämä aiheutti olennaisesti samanlaisia reaktioita. Ruotsila myöntää, että Mannerheim oli oikeassa, kun hän korosti viimeisessä suojeluskunnille osoittamassaan päiväkäskyssä, että suojeluskuntaliike oli aikoinaan ilmaantunut maahan kansalaisten omasta aloitteesta ja ’ilman vierasta esikuvaa’.³⁸¹ Suomessa vuoden 1905 levottomuuksien aikana maalaisväestö ja poliittinen oikeisto oli perustanut suojeluskuntia ennen muuta järjestyksenpitoon. Sama prosessi uusiutui vapaus- ja sisällissodan aikana. Tässä vaiheessa Suomen tilanne poikkesi olennaisesti vanhoista eurooppalaisista valtioista: maa kamppaili sekä sisäistä että ulkoista vihollista vastaan. Ensimmäisen maailmansodan aikana perustettiin myös muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa koko joukko aseellisia suojeluskaarteja ja Ruotsilan mukaan suomalaiset kagaalin, aktiivisen komitean, ja ulkomaanvaltuuskunnan jäsenet olivat näistä kaarteista jokseenkin tietoisia. Monet heistä olivat matkustelleet Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja muualla läntisessä Euroopassa ja olivat epäilemättä joutuneet kosketuksiin tällaisten oikeistolaisten järjestöjen kanssa. Ruotsilan mukaan on kuitenkin mahdotonta osoittaa, minkälaisia vaikutteita ulkomailla asuneet aktivistit olivat tämän kosketuksen ja tietouden kautta saaneet itsenäisyystaisteluun.³⁸²

Huomionarvoista on myös se, että suuri osa aktivistien suojeluskuntatoiminnan alkuperäisistä toimijoista oli Saksassa sotilaskoulutuksensa saaneita jääkäreitä. Tällä taustalla on pakostakin jonkinlainen vaikutuksensa suojeluskunta-aatteeeseen. Saksasta saapuneiden suomalaisten sotaa edeltäneistä yhteyksistä paikallisiin oikeisto-patrioottisiin järjestöihin on niin vähän tietoa, että vaikutuksen laatua on vaikea arvioida.³⁸³ Myös 11 keuruulaista miestä oli mukana Saksassa saamassa sotilaskoulutusta.³⁸⁴

Haapamäen suojeluskunta oli erittäin pieni, ja se toimi salassa aina sodan syttymiseen saakka. Syynä toiminnan salaisuuteen oli suojeluskunnan pienuus: suurin osa aseman väestöstä ei liittynyt siihen. Suojeluskuntien vastustajien mielestä aseellinen toiminta ei ollut hyväksyttävää, tai vastustajat kuuluivat jo aiemmin perustettuun työväen järjestyskaartiin – myöhemmin punakaartiin. Pieni Haapamäen suojeluskunta kuului kyläosastona Keuruun suojeluskuntaan ja toimi sen alaisuudessa.³⁸⁵

Erikoisena ilmiönä Haapamäellä syntyi yhteiskoulun johtajan Tauno Jatkolan³⁸⁶ johdolla koulun pojista muodostettu ”Yhteiskoulukomppania”. Ajatuksen tällaisen joukon perustamisesta Jatkola oli saanut Pihkalan kokouksesta syyskuussa 1917

³⁸¹ Raikkala 1964, 438.

³⁸² Ruotsila 2000, 318–319.

³⁸³ Ruotsila 2000, 319.

³⁸⁴ Vihola 1986, 13.

³⁸⁵ Vihola 1986, 17.

³⁸⁶ Op. kok. ptk 21.2.1911. HYA. JMA; Jatkola, Tauno syntyi maanviljelijän poikana Oulun läänin Pyhäjärvellä 1884. Hän kävi oppikoulunsa Kuopiossa, fil.maist. 1909, auskultoi normaalityönsä 1914–15. Haapamäen yhteiskouluun 1909, opetusaineet: ruotsi, saksa, englantia, ranska, historia 1905–1925, koulun johtaja 1911–1925. Lukuisilla Euroopan maihin ja Pohjois-Amerikkaan suuntautuneilla opintomatkoillaan hän hankki tieteellisten opintojensa lisäksi hyvän käytännöllisen kielitaidon. Suhonen 1957, 266–271; Ritokangas 1957, 3; Vihola 1982, 32.

Haapamäen asemalla. Helsingin valkokaartiin oli perustettu erillinen koulupoikien yksikkö.³⁸⁷ Jatkolan mukaan hänen luonaan kävi muun muassa hänen entinen oppilaansa Kalle Ritokangas, joka sanoi käynnistäneensä vastaavanlaisen toiminnan omalla paikkakunnallaan, Ähtärissä.³⁸⁸ Jatkola oli jo aiemmin koululla pitänyt oppilailleen partiota,³⁸⁹ jonka toiminnan hän muutti suojeluskuntalaiseksi.³⁹⁰ Osmo Vaissi, Ilmari Vaissin veli, kävi Haapamäen yhteiskoulua vuosina 1909–1914. Muita riihoskyläläisiä olivat Martti ja Vilho Väärinen³⁹¹ sekä Heikki Vääriskoski, Eino Vääriskoski ja Kaarlo Vääriskoski,³⁹² Riihoselta Martta Riihonen, Markku Riihosen sisar. Näiden henkilöiden mukana tunnelma ja mieliala levisi myös Riihoskylälle.

Sana isänmaa on Ritokankaan mukaan kaikkina aikoina voimakkaasti kosketanut koulunuorison herkästi reagoivaa sisintä. Suomen historia on hyvien historianopettajien elävästi ja lämpimästi tulkitsemana tehnyt siitä pyhän käsitteen, nostanut sen pyhydessä toiselle arvosijalle: Jumala ja isänmaa. Tuon ajan koulupojan harrastama kirjallisuus Topeliuksen Välskärin kertomukset ja Runebergin Vänrikki Stoolin tarinat olivat omiaan avartamaan isänmaa-käsitteen aluetta. Ritokankaan mukaan Haapamäen yhteiskoulussa näitä käytettiin ahkerasti: ”’Ma luin sivun luin kaks, vereni tunsin kuumemmaks.’ Vänrikin tarinat osasi koulupoika ulkoa ja Sotilaspojan ajatus: ’Ken siellä oisi, ken, oli monen pojan salainen ajatus.’”³⁹³ Tätä henkeä vahvistettiin poikaosaston kokouksissa, joissa laulettiin ja lausuttiin Vänrikki Stoolia, totuteltiin säilyttämään salaisuuksia harjoiteltiin vakoilua ja arvioitiin Haapamäen kylän lähistöltä asemia sotilaalliselta kannalta. Aseita koulupojilla ei ollut käytössään, mutta he aloittivat varsinaisen aktiivisen toiminnan Haapamäellä ryhtymällä ryöstelemään aseita ohi kulkevilta sotilailta. Tämän he tekivät ensin

³⁸⁷ Toiminta jatkui sitten niin sanotuissa oravakomppanioissa. Vasara 1997, 518, 522, 526–528.

³⁸⁸ Kulmala 1981, 97.

³⁸⁹ Vihola 1986, 17; Maisteri Tauno Jatkolan kirje Haapamäen suojeluskunnalle. ”En muista aivan varmasti kaikkien poikien nimiä, jotka heidän itsensä tietämättä ilmoitin suojeluskunnan jäseniksi. Mukana olivat seuraavat pojat: Pekka Jokipaltio, Veikko Jokipaltio, John Janne, Väinö Lehvä, Filus Myry, Lauri Makkonen, Eero Salunen, joku Vääriskosken pojista, Eino?, Veli Pohjanheimo, Yrjö Salunen, Onni Viitala, Hannes Ruukonen. Yllä mainituilta pojilta myös voisi saada lisää tietoa, vaikka he eivät ole koskaan olleet oikein selvillä syksyn 1917 kaikista hommista.” Haapamäen suojeluskunnan rekisteri vuosilta 1926, 1927, 1928. Sk 835. SA.

³⁹⁰ Tiedot suojeluskuntalaisesta partiotoiminnasta perustuvat Maisteri Tauno Jatkolan kirjeeseen Haapamäen suojeluskunnalle ja Kalle A. Ritokankaan muistelmiin Kalle A. Ritokangas kävi Haapamäen yhteiskoulua vuosina 1908–1912, ja erosi keskikoulun suoritetuttuaan, luki yksityisesti ylioppilaaksi, asuen Tauno Jatkolan luona. Ylioppilas Tampereen yhteiskoulu 1914. Haapamäen yhteiskoulun oppilasmatrikkeli. Ritokangas 1957, 120, 303–310.

³⁹¹ Väärisen poikia.

³⁹² Moijasen poikia. Väärisen ja Moijasen pojat olivat sittemmin myös vapaussotureita. Kulmala 1981.

³⁹³ Ritokankaan mukaan vuosisadan vaihteen vaikeina aikoina olivat Raamattu ja Vänrikki Stoolin tarinat ne kaksi kirjaa, jotka pitivät yllä Suomen kansa uskoa ja rohkeutta. Ritokangas 1957, 166.

salaa myös johtajaltaan Tauno Jatkolalta.³⁹⁴ Tämän kuultuaan Jatkola oli kieltänyt heitä tästä vaarallisesta toiminnasta. Samoin pojat pitivät yhteyttä Haapamäen kautta junalla pohjoisen asekouluihin matkustaviin nuorukaisiin ja saivat näiltä tietoja yleisen tilanteen kehityksestä. Samalla saatiin tietoja tapahtumien taustasta ja tavoitteista, joista seudulla ennestään oli erittäin hatara kuva.³⁹⁵ Suojeluskuntien samoin kuin jääkäriliikkeenkin takana oli sama aktiivinen komitea (AK) ja näiden kaartiin tavoite oli sama kuin jääkäreillä: karkottaa venäläiset sotilaat maasta ja estää näitä tekemästä hävitystä perääntyessään. Heidän tuli siis vapauttaa maa venäläisestä sotaväestä ja samalla myös venäläisestä hallinnosta.³⁹⁶

Työväen järjestyskaarti perustettiin syyskuussa 1917 Haapamäelle. Vuoden 1905 suurlakon yhteydessä perustettu punakaarti oli lopetettu perustamisvuotenaan. Haapamäellä toimi pieni venäläisen sotaväen osasto valvomassa asemaa ja asemalla työskenteli runsaasti työväkeä, joten edellytykset punakaartin syntymiselle olivat olemassa. Alkuperäinen tehtävä oli aivan sama kuin oli ollut palokunnallakin, suojella kotiseutua järjestyshäiriöiltä, erona suojeluskuntiin oli se, etteivät ne suunnanneet toimiaan yhtä selvästi venäläisiä vastaan kuin palokunnat, vaan tehtävä oli yleisempi. Myöhemmässä vaiheessa punakaartit selittivät toimivansa aseistautuvia suojeluskuntia vastaan, joiden toiminnan työväestö katsoi uhkaavan järjestystä. Syynä järjestyskaartiin suojeluskuntavastaisuuteen oli myös kova propaganda, jota työväenlehdistö lietsosi. Kun Haapamäen työväen järjestyskaarti alkoi kasvaa, Haapamäen suojeluskunnan uskoteltiin kuolleen työväen järjestyskaartin rauhoittamiseksi.³⁹⁷

Punakaartiin ongelma oli suojeluskuntien tapaan pätevän johtajiston puute. Keuruulla ei ollut ketään sotimiseen perehtynyttä punakaartilaista. Toinen ongelma oli heikko aseistus. Kun koko punainen armeija poti asepulaa aina sodan syttymiseen saakka, ei aseita liennyt Suomen rajoille perustetuille kaarteille. Aseistus oli kokonaan metsästysaseiden varassa, alueen venäläiset varuskunnat olivat pieniä, eikä niistä voitu saada asetäydennystä.

Keuruun ja Haapamäen suojeluskunnissa, joissa oli jäseniä noin sata miestä oli sodan syttyessä aseita, pääasiassa Kauhavalta hankitut 20 kivääriä ja 25 käsikranaattia. Levottomuuksien levitessä marraskuun suurlakon aikaan Keuruun suojeluskunnalla oli aseylivoima, jonka ansiosta Keuruu säilyi valkoisten hallinnassa koko lakon ajan. Marraskuun suurlakko oli tapahtuma, joka lopullisesti asetti työ-

³⁹⁴ ”Luottamuksemme johtajaamme oli niin suuri, että hän joutui vähitellen aseiden vastaanottajaksi. Niinpä voimme sanoa, että hän lienee Suomen ensimmäinen ’asekätijä’”. Jokipaltio 1957, 197.

³⁹⁵ Vihola 1986, 17. Kulmala 1981. Seuraavat Haapamäen yhteiskoulun pojat osallistuivat vapaussotaan: Lauri Makkonen, Pekka Jokipaltio, Yrjö Salunen, Teofilus Myry, John (Jukka) Janné, Väinö Lehvä, Aulis Rautonen, Paavo Karikko, Maritz Nordqvist, Veli Pohjanheimo, Harry Lundén, Hannes Ruokonen, Eino Vääriskoski ja Heikki Vääriskoski, Ragnar Komsin, Usko Taskinen, Kaarlo Vääriskoski. Maisteri Tauno Jatkolan kirje Haapamäen suojeluskunnalle Rekisteri vuosilta 1926, 1927, 1928 Sk 835. SA.; Hersalo 1955, 379.

³⁹⁶ Vihola 1986, 17.

³⁹⁷ Vihola 1986, 18; Rainio 1985, 94.

väestön järjestyskaartit ja suojeluskunnat myös paikallistasolla vastakkain. Työväestössä varmistui käsitys, että sen oli taisteltava nousevaa porvaristoa vastaan ja suojeluskunnissa tuli selväksi, että vapaustaistelussa punakaartit asettuisivat venäläisten rinnalle suojeluskuntalaisia vastaan. Eduskunta hyväksyi joulukuun 6. päivänä itsenäisyysjulistuksen. Heikki Vääriskosken mukaan itsenäisyytemme alkutaipaleelle lähdettiin vakavin mielin: ”Isäni (Einari Moijanen) ei vuoden 1918 alkaessa nähnyt muuta mahdollisuutta kuin venäläisen sotavoiman karkottamisen asevoimin. Hän suri sitä, että osa kansaa oli liittoutumassa näitä hankkeita vastustamaan.”³⁹⁸ Ritokankaan mukaan nuoret, hänet itsensä mukaan lukien, olivat suurella intomiehellä mukana Suomen vapautus- ja itsenäistymispyrkimyksissä. Ihanteet kauniin ja jalon isänmaan vapauttamisesta törmäävät karuun todellisuuteen. Liikkeellelähdön ideana oli puhdistaa maa huonosti käyttäytyvistä venäläisistä sotilaista, mutta jouduttiinkin samalla taistelemaan omia kansalaisia vastaan, mitä ei oltu arvattu. Tämä oli kova paikka.³⁹⁹

1.3 Sodan kosketus

Tammikuun lopulla 1918 hajanainen toiminta kehittyi avoimeksi välirikoksi. Venäläiset aseistivat Etelä-Suomen keskusten punakaartit. Eteläisessä Suomessa Viipuri, Lahti, Kouvola ja Riihimäki joutuivat punaisten haltuun. Kotkassa, Tampereella ja Turussa punaisten asevoima oli niin ilmeinen, että suojeluskunnat vetäytyivät niistä ilman merkittävää vastarintaa. Sunnuntai-iltana 27.1. kello 23 syntyi punainen lyhty Helsingin työväentalon tornissa merkiksi siitä, että työväki oli päättänyt ottaa vallan omiin käsiinsä. Samana yönä ryhtyi Mannerheim eteläpohjalaisten suojeluskuntien kanssa riisumaan Pohjanmaalle sijoitettuja venäläisiä joukkoja aseista.⁴⁰⁰ Suomen senaatti oli tunnustanut suojeluskunnat hallituksen joukoiksi 25. tammikuuta.⁴⁰¹

Karjalassa punaisten otettua Viipurin kaupungin valvontaansa, se sai vastaansa ympäröivistä maaseutukunnista kootun suojeluskunnan yksikön, joka miehitti 22.1. rautatieaseman. Jo tämä vaihe tuntui Vaississa, vanhimman pojan Osmon kautta. Eemeli Vaissin näkemys ja kokemus alkaneesta vuoden 1918 sodasta käy ilmi hänen päiväkirjastaan tammikuussa 1918.⁴⁰²

³⁹⁸ Heikki Vääriskoski. Haastattelunauha. Kulmala 1981, 32.

³⁹⁹ Ritokangas 1957, 166.

⁴⁰⁰ Eskelinen (toim.) 1966. Itsenäisyytemme vuosikymmenet, 28–29. Vrt. Apunen 1993, 231. Ylikankaan mukaan punainen lyhty syntyi 26.1. eli lauantai-iltana. Ylikangas 1993, 18; Hentilä 2000, 104–113.

⁴⁰¹ Apunen 1993, 225–228; Manninen 1993, 226–227; Rasila 1980, 84–85.

⁴⁰² Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanot. Eemeli Vaissi käyttää sodasta nimitystä vapaustaistelu, Vrt. Väisänen 1993, 98–105; Haapala 1993 105–110; Ylikangas 1993, 110–114; Alapuro 1993, 114–115; Manninen 1993, 116–119; Hentilä 2000, 107–109; Rasila 1980, 76–82.

”Ei ole pitkä aika siitä, kun Suomi julistautui itsenäiseksi, ei kuukautakaan siitä, kun Venäjän Bolševikkihallitus tunnusti itsenäisyytemme Saksan painostuksesta ja kun useimmat Euroopan vallat tunnustivat Suomen itsenäisyyden. Näytti siltä, että saimme itsenäisyytemme lahjaksi, ilman verenvuodatusta, mutta niin ei se käynyt. Nyt on alkanut vapaustaistelu, joka voi muodostua hyvinkin veriseksi, kun sosialistipuolueen johtajat surkeassa vallanhimossaan lyöttäytyivät ryssän kätyreiksi ja kiihottivat työväestön taistelemaan ryssien kanssa muka yhteiskunnallisen vallankumouksen aikaansaamiseksi Suomessa. Niin kavalti sosialistijohtajat maansa mitä surkeimmalla tavalla. Meidän Osmo-poika on Kurkijoen maamiesopistossa. Varmaankin on hän lähtenyt karjalaisiin vapaustaistelijoiden riveihin. Kunhan ei vain joutuisi siellä punahurttien kidutettavaksi, vangiksi.”

Sosialistijohtajat saavat tässä kylmän tuomion. Sen sijaan myötätunto on työväen puolella, jota on johdettu harhaan. Syvä huoli kuvastuu vanhimman pojan kohdalosta. Mitään tietoa ei vielä ole Osmon liikkeistä, mutta poikansa tuntien isä – Vaissi uskoo tämän olevan vapaaehtoisten suojeluskuntalaisten mukana.

Suojeluskunnat saivat varsinaisen strategisen aloitteen ottamalla haltuun juuri valmistuneen Pohjanmaan – Karjalan radan. Apusen mukaan Mannerheim keskitti tälle suunnalle parhaat joukkonsa ja sai haltuunsa 29.1. Haapamäen, josta etulinja työnnettiin edelleen Vilppulaan.⁴⁰³ Pohjanmaan joukkojen tavoitteena oli turvata olonsa katkaisemalla yhteydet Etelä-Suomen punaisille alueille. Näin Haapamäen alue, jossa vastakohtaisuudet muuten olisivat jääneet lieviksi joutui vedetyksi mukaan valtakunnalliseen sisällissotaan. Jääkäriluutnantti Nordenswan sai tehtäväkseen tuhota rataa Korkeakoskelta. Tämäkään ei riittänyt, vaan hän räjäytti sillan Haapamäen pohjoispuolelta. Tämän jälkeen hän sai määräyksen räjäyttää Inhan silta Ähtärissä. Hän olisi tarvinnut avukseen Keuruun suojeluskunnan joukkoja. Ajatus ei miellyttänyt keuruulaisia, koska Keuruu olisi jäänyt punaisten hallintaan. Keuruun suojeluskunnan päällikkö Arvo Ahoranta kieltäytyi antamasta räjähdysaineita ja miehiä tähän tehtävään ja vaati sillan räjäyttämistä Haapamäen eteläpuolelta. Sillan räjäyttämiseen Kolhossa löytyisi innokkaita vapaaehtoisia, samoin tarvikkeita.⁴⁰⁴ Nordenswan suostui tähän, koska suunnitelma oli strategisesti pätevämpi ja niin hän lähti hevosella Keuruun kirkolta Arvo Ahorannan kanssa, Niilo Karikon ja arkkitehti Klamin kanssa kohti Kolhon salmea ja silta räjäytettiin aamuyöstä 29. tammikuuta, ja siten muodostettiin pitävä este punaisen Suomen ja valkoisen Suomen välille.⁴⁰⁵

Tiedettiin punaisten tulevan junalla etelästä kohti Keuruuta tammikuun viimeisinä päivinä. Jyväskylän suojeluskuntapiirin Keuruun alueen päällikkö Yrjö Väinönheimo lähti keuruulaisten kanssa Haapamäen asemalle 29.1. illalla tarkoitukseen pitää asema hallussaan siksi, kunnes apua Pohjanmaalta tulisi. Keuruulle saapui keskiviikon vastaisena yönä miehiä muualta, muun muassa Vilppulasta. Ih-

⁴⁰³ Apunen 1993, 232.

⁴⁰⁴ Vihola 1986,27; Kulmala 1981, 39.

⁴⁰⁵ Vihola 1986, 27

miset pyrkivät syrjemässä oleviin taloihin. Saatiin myös uusia tietoja punaisten liikehtimisestä Vilppulan ja Kolhon seuduilla, joten 30.1. Haapamäeltä pyydettiin apujoukkoja Pohjanmaalta. Vihdoin 30. päivän iltana saapui ”Vapausjuna” Haapamäen asemalle ja sen otti vastaan Haapamäen yhteiskoulun poikien paraati. Tämän junan lastista saatiin aseita, joilla saatettiin ruveta aktiivisiin puolustustoimiin.⁴⁰⁶ Suojeluskuntalaiset yöpyivät Haapamäen yhteiskoululla. Suojeluskuntalaisten mieliala oli korkealla, laulun mukaan ”Haapamäelle, kun saavuttiin, niin tanssit pantiin toimeen, emme tiedä, miten täällä punakaarti voinee...”⁴⁰⁷

Olojen kärjistyttyä osa Haapamäen punakaartista oli päässyt pakenemaan Tampereelle, jossa he muodostivat Haapamäen punakaartin ensimmäisen komppanian, jonka vahvuudeksi tuli 28 miestä, joista 11 oli haapamäkeläisiä, kymmenen muualta Keuruulta ja vajaat kymmenen muualta maasta. Komppanian ensimmäisenä päällikkönä toimi Arvid Nieminen ja se aloitti sodan Lylyn rintamalla. Keuruun punakaartin aktiivisin siipi oli muualta tulleita ratatyömiehiä, ja paikallinen työväestö oli paljolti irti kaartin toiminnasta.⁴⁰⁸ Väreeseen mukaan Keuruulla oli rautatie-rakennustyöläisiä Jyväskylän – Haapamäen ratamuutostöissä ja he olivat tuoneet paikkakunnalle ”semmoista järjestövilkkautta, ne oli muun muassa perustamassa työväenyhdistykseen nuoriso-osastoa.”⁴⁰⁹ Sodan syttyessä pääosa Keuruun punaisista jäi kotiin. Aktiivisin osa koetti muodostuneen rintaman tiiviimpiä osia kierrellen päästä Vilppulan rintamalle, josta he perääntyivät punaisen armeijan mukana Tampereelle. Väreeseen mukaan nämä ratarakennustyöläiset, ”jotka olivat ihan erikoisia sosialisteja, niin nehän lähtivät mikä minnekin ja monet lähtivät hiihtelemään ja pääsivät todennäköisesti punaisten puolelle ja sitten omat Keuruun miehet niin työväen miehet, ne menivät mikä minnekin metsämökkeihin ja muihin tuttaviiin ja sukulaisiin, koska valkoiset sai vallan.”⁴¹⁰ Punaisten puolelle päässeiden tai pyrkineiden keuruulaisten määrystä ei ole säilynyt tarkkoja tietoja, mutta heitä lienee ollut vain kourallinen. Kolhon punakaartista lähtiöitä oli enemmän ja heidän pääsynsä punaisten puolelle olikin helpompaa.

Tammikuun viimeisenä päivänä alkoi varsinainen taistelutoiminta. Pihlajaveden suojeluskunta komennettiin Virroille varmistamaan, ettei sieltä suunniteltu minikäänlaista kiertoa ja Keuruun ja Haapamäen suojeluskuntien yhdistetyt joukot lähtivät maanteitse Riihoskylän kautta Mänttään Serlachiuksen linnaan linnoittautuneiden ja punaisten piirittämien Mäntän suojeluskuntien avuksi. Matkallaan Mänttään joukko joutui tulitaisteluun Vilppulan itäisen siiven kanssa, mikä oli koko Vilppulan siiven ensimmäinen laukaustenvaihto. Muu rintama marssi Mänttään, jossa se karkotti punaiset ja vapautti piiritetyt. Samalla se muodosti Vilppulan rintaman itäisen siiven, kun varsinainen Vilppulan taistelu alkoi 2. helmikuuta.

⁴⁰⁶ Vihola 1986, 28; Kulmala 1981, 44.

⁴⁰⁷ Kulmala 1981, 45; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet.

⁴⁰⁸ Vihola 1986, 31.

⁴⁰⁹ Haastattelu: Niilo Väre, s. 1901, 9.1.1968. Haastattelijana Pulmu Manninen. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat. TMT 171. SA.

⁴¹⁰ Haastattelu: Niilo Väre, s. 1901, 9.1.1968. Haastattelijana Pulmu Manninen. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat. TMT 171. SA.

Tämän tutkimuksen kannalta on oleellista selvittää, mikä oli Ilmari Vaissin kokemus sodasta. Kokemuksen ja kuvan tarkentamiseksi otetaan avuksi myös Ilmarin ikätovereiden kokemus, jotta kuva tarkentuisi. Kokemuksia vaihdettiin lasten kesken.⁴¹¹ Riihoskylän lapset olivat tekemisissä ensin kiertokoulussa, myöhemmin pientenlasten koulussa ja kansakoulussa. Perheet olivat suuria myös lasten vanhemmat sisarukset olivat keskenään tekemisissä oppikoulussa ja olivat toistensa parhaita ystäviä. Ihmisillä oli aikaa keskustella keskenään ja pohtia tapahtumia. Tapahtumia kerrattiin lasten ja aikuisten keskusteluissa kauan.

Tietoja levottomuuksista Mäntässä oli saatu myös Riihoskylän taloihin. Rautatie oli tässäkin tapauksessa näkyvässä roolissa. Oli kuultu huhuja myös toisen junan saapumisesta. Punaisten tuloa odotettiin junalla etelästä ja kylässä varauduttiin pahimpaan, pelättiin ehkä Serlachuksen kohtaloa. Patruunahan oli Juho Riihosen lapsuuden ystävä. Riihosen taloon tuli hälytys, viestinviejä tuli taloon: ”Valjastakaa hevoset ja paetkaa sydänmaalle, ne tulevat hävittämään ja polttamaan”, kertoo tapahtumia Riihosen tytär Katri Eloranta.⁴¹² Myös Markku Riihosen mieleen on jäänyt yö, jolloin pidettiin hevosia valjaissa kiireellisen lähdön varalta. Kertojan isä Juho Riihonen, ei kuitenkaan halunnut jättää taloaan, vaan sanoi: ”Jos jotakin tulee, niin lähtekää toiset, minä jään tänne...”⁴¹³ Tarkoitus oli pyrkiä piilopirttiin jossakin Yltiän korvessa. Talon isäntä oli Kolhon suunnalla tiedustelemassa tilannetta. Keskiyöllä ajoi hevonen talon ohi huimaa vauhtia, ilmeisesti lähetti-tehtävissä vietiin tietoa Kolhoon apujoukkojen saapumisesta. Riihoskylästä Kolhoon johtava tie kulki Riihosen pihan läpi. ”Kun sitten aamulla karjanhoitokurssilaiset menivät karjaa hoitamaan, istui kaksi pohjalaista rapunpenkillä – Ei meitä tarvitse pelätä, me ollaan valkoisia.”⁴¹⁴ Vapausjunan saavuttua Haapamäen asemalle, oli siinä olleet suojeluskuntalaiset majoitettu Riihoskylän taloihin. Riihosen talossa oli samaan aikaan menossa karjanhoitokurssi. Tämä oli tavallisuudesta poikkeava tapahtuma. Ja ehkä sekin on painanut asian kertojan mieleen. Katri Elorannan mukaan:⁴¹⁵

”Tykkien jyske kuului kaiken päivää, sotilaita tuli ja meni. Heillä oli pysähdyspaikka kotonani. Siellä he laittoivat ampuma-aseitaan ja odottivat käskyä rintamalle. He olivat rohkeita Pohjanmaan poikia, joita ei sota vähääkään pelottanut.”

Kertojalla on ikää jo 15 vuotta, joten tapahtumat ovat tarkasti muistissa. Sitä ne ovat myös niiden epätavallisuuden vuoksi.

⁴¹¹ Heikkinen 1993, 41.

⁴¹² Haastattelu: Katri Eloranta, s. 1903, 17.–22.7.1995. Sodan aikana hän oli 15-vuotias.

⁴¹³ Kulmala 1981, 66. Kulmalan mukaan edellinen katkelma on osoitus siitä, että Vilppulan rintama olisi jossakin vaiheessa murtunut. Katri Elorannan mukaan yö oli se 30.1.–31.1., koska seuraavana aamuna olivat pohjalaiset suojeluskuntalaiset pihassa. Haastattelu: Katri Eloranta, s. 1903, 17.–22. 7.1995.

⁴¹⁴ Sama; Kulmala 1981, 66.

⁴¹⁵ Eloranta, Katri, Kertomuksia elämäni varrelta. Julkaisemattomat muistelmat. APA.

Riihoskylän talot ja varsinkin emännät ottivat vastuulleen suhteellisen suuren miesjoukon, Mannerheimin 'parhaiden' joukkojen⁴¹⁶ majoittamisen ja ruokkimisen. Mannerheim sijoitti kylälle noin 1000 miestä. Mannerheimin komentojuna oli vähän aikaa myös Haapamäellä. Muiden muassa Kaarlo Vääriskoski, tuolloin 12-vuotias oli lähetinä ja joutui viemään kirjeitä ja sähkösanomia myös Mannerheimin junaan.⁴¹⁷ Muistelmissaan Mannerheim kertoo Vilppulassa hyökkäilleiden vallankumouksellisten olleen lähinnä venäläisiä: nämä pyrkivät Haapamäen kautta Pohjanmaalle vapauttaakseen siellä aseista riisutut toverinsa, johtajanaan eversti Svetsnikov, joka vakuutti valloittavansa Suomen takaisin Venäjälle.⁴¹⁸

Mikä oli Ilmari Vaissin oma kokemus sodasta? Ilmari Vaissin mukaan sotatapah-
tummat olivat voimakas kokemus lapselle ja ne ovat jääneet mieleen lähtemättömiksi
muistikuviksi koko elämän ajaksi. Muistikuvissa on iso miesjoukko, joka muiden
kertoman mukaan oli saapunut ensin Haapamäelle rautatietä ja sitten maantietä
pitkin oli menossa Vilppulan rintamalle. Heitä poikkesi myös Vaissin taloon, josta
muiden talojen tapaan tuli huolto- ja koulutuskeskus miehille. Muistikuvissa erottuu
erityisesti miesten ruokailu. Pääosa ruuasta tarjottiin talosta, mutta miehillä oli mukana
myös pohjalaista juustoa.⁴¹⁹ 7-vuotiaan ajatusmaailman mukaan koulutuskeskukses-
sa oli tärkeää juuri tämä pohjalainen tahkojuusto, jota suurina kimpaleina tuotiin
pöytään.⁴²⁰ Miehet pitivät harjoituksiaan jäällä, jossa he kävivät ”ampumassa ja
äkseeraamassa.” Yksi mies ei viipynyt talossa pitkää aikaa, vaan hänet lähetettiin
Vilppulan rintamalle ja tilalle tuli uusia koulutettavaksi. Miesten oleskelu ja koulutus
kesti niin kauan kuin rintama pysyi Vilppulassa. Myös Riihosella oli miehiä. Talon
latoon oli varastoitu kaksitoista rekeä. Ladon seinä ilmeisesti tarjosi hyvän taustan
ampumatauluille, sillä keväällä huomattiin, että viidestä reestä oli ammuttu jalakset
poikki. Miehet olivat harjoituksissa aamupimeästä iltapimeään.⁴²¹

⁴¹⁶ Apunen 1993, 232.

⁴¹⁷ Myöhemmin Vääriskoski on ihmetellyt, miten vuonna 1918 tärkeitäkin asiakirjoja
uskottiin 12-vuotiaan koulupojan kuljetettavaksi. Kulmala 1981, 68.

⁴¹⁸ Todettuaan, ettei suoralla hyökkäyksellä pääradan suunnassa pääse eteenpäin, oli
Svetsnikov päättänyt suunnata vahvoja voimia Kurusta Ruovedelle, mistä niiden oli
jatettava edelleen Haapamäelle. Kulmala 1981, 68.

⁴¹⁹ Vaissi, Ilmari, Haastattelunauha: 1. Syntymä- ja kouluvuodet. APA; Haastattelu: Aune
Ekberg, s. Vaissi, s. 1907, 21.7.1995, vahvistaa myös tiedot juustosta. Suuret pohjalaiset
tahkojuustot ja valtavat pohjalaiset limput olivat hänen mukaansa jatkuvasti ruokasalissa,
josta pojat niitä vuolivat. Lämmin ruoka tarjottiin talosta. Haastattelu 21.7.1995. Näin oli
tapahtunut myös Riihosella, kertoo Katri Eloranta, s. Riihonen, s. 1903. Haastattelu 17–
22.7.1995.

⁴²⁰ Vihola ei mainitse mitään pohjalaisten oleskelustaseudulla. Hän mainitsee vain, että
Haapamäen ja Keruun suojeluskunnat lähtivät Vilppulaan Mäntän linnaan linnoittautuneiden
suojeluskuntalaisten avuksi. Kulmala toteaa, että Riihoskylällä oli 1000 miestä. Miehet
saivat keiton talosta, mutta kuiva muona tuotiin Haapamäeltä. Kulmala 1981, 58.

⁴²¹ Riihonen 1984 a; Kulmala 1985, Riihosen talosta löytyi myös kuitti, joita sotilaat kirjoittivat
lähtiessään: ”Kymmenen Ylihärman suojeluskuntalaista on ollut täällä Riihosen talossa
Keuruulla 12. p:stä helmikuuta 28. päivänä samaa kuuta. Hevoskyyti on ollut Haapamäen
asemalle.” Keuruu 28.2.1918. Aato Järvi, Ryhmäpäällikkö. Kulmala 1985, 67.

Vaissin talon ohi kulkeva kylätie meni Riihosen kohdalla päärakennusten ja navetan välitse. Kylätie sai suuren strategisen merkityksen. Rautatien ollessa poikki kaikki maaliikenne tapahtui tätä tietä pitkin. Nikkarin pirtti oli Riihosen pihapiirissä aivan tien tuntumassa. Tämä oli Tauno Lampiselle, tarkasti tilannetta ja ympäristöä seuraavalle pojalle erinomainen havaintopaikka. Hänen kertomansa mukaan Pohjanmaan miehet pitivät vartiota Riihosen pihassa. Valkoinen käsivarsinauha oli vasemmassa käsivarressa miehillä, jotka paljolti vain kävelivät kylätien tuntumassa.⁴²²

Kylän väki joutui myös erilaisiin tehtäviin. Vartiopäällikköinä olivat Haapamäen Riihoskylän suunnassa Einari Vääriskoski ja Eemeli Haapamäki.⁴²³ Muonituspäällikkönä oli Lauri Rantamoijanen ja majoituspäällikkönä Seth Vaissi. Sotilaspartiot vartioivat maantietä muistitietojen mukaan Vaissin koivikossa. Kun kulkulupa oli anottava jokaista liikkumiskertaa varten erikseen, löysivät kyläläiset pian omat reittinsä.⁴²⁴ Ongelmaksi muodostui rakenteilla oleva sähkölaitos, kun töihin mentäessä oli kulkulupa myös esitettävä. Ilmari Vaissin mieleen on jäänyt eräs aamu, jolloin miehiä oli Vaissista lähdössä töihin kanavalle. Heidän oli anottava koulutuskeskuksen johtajalta kulkulupa, jonka avulla selvittiin aseistetuista vartiosta. ”Tämä oli kanavan kaivajasta Sylvester Ylämäestä, Multian takametsien miehestä, ihmeellistä touhua, niin kuin se oli myös meistä viikareista.”⁴²⁵

Ammunta Vilppulan rintamalta kuului selvästi Vaissiin:⁴²⁶

”Myöhemmässä vaiheessa, kun rintamatoiminta kiihtyi, niin me kuunneltiin koneiväärin papatusta Vaissin piharakennuksen seinustalla, kun tuuli sattui käydä sieltä etelästä päin, niin se kuulu aivan selvästi se konekiväärin ääni siihen seinää vasten, siinä seisottiin sitä kuuntelemassa. Hyvin todennäköisesti tämä oli se lopputaistelu, joka kuului niin selvästi.”

Tähän asti tapahtumat kotikylällä olivat olleet kuin sotaan valmistautumista, mutta kova ammunta kuulomatkan päässä tarkoitti, että maassa käytiin sotaa.⁴²⁷

Vilppulan taistelun jälkeen Hämeen rintaman taistelut hiljenivät asemasodaksi. Tilanteen kehitys avoimeen välirikoon oli tapahtunut kummallekin osapuolelle liian yllättäen ja aivan liian aikaisin. Joukkojen organisointi oli kesken ja ne olivat epäjärjestyksessä. Tämän korjaaminen kesti noin puolitoista kuukautta, jonka aikana rintamalinja pysyi muuttumattomana kulkien Keuruun lähistöltä Ikaalisista Kurun ja Ruoveden kautta Vilppulaan, josta edelleen Läkipohjaan ja Kuhmoisiin.

⁴²² Lampinen Tauno, s. 17.6.1909. Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴²³ ”Molemmat vanhan sotaväen miehiä”. Kulmala 1985, 67; Vihola 1983, 439, 440.

⁴²⁴ Liikkumislupa n:o 9: Haapamäki 19.3.1918. Hertzen, asemakomendantti. Kulmala 1985, 67.

⁴²⁵ Vaissi 1987 a, 26–7.

⁴²⁶ Vaissi, Ilmari. 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA; Katri Eloranta, s. Riihonen, s. 1903, 17.–22.7.1995. Katri Eloranta puhuu tykkien jyskeestä, samoin Anna Hietanen, s. 1896. Työväen muistitietotoimi-kunnan kokoelmat TMT 131: 252. TA.

⁴²⁷ Vaissi, Ilmari. 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja lapsuusvuodet. APA.

Keuruulaiset valkoiset joukot vartioivat helmikuun alusta maaliskuun puoliväliin Vilppulan itäistä siipeä Mäntän, Kuoreveden ja Länkipohjan maastossa.⁴²⁸

Vihdoin Vaissin tilalle saatiin uusinta tietoa myös Viipurista. Kurkijoen maamiesopistossa opiskellut Osmo Vaissi⁴²⁹ tuli lomalle. Hän oli 13 vuotta vanhempi Ilmaria. Isän epäilykset osoittautuivat todeksi. Maamiesopiston pojat olivat lähteneet varhaisessa vaiheessa mukaan Viipurin kahakointiin. Heidät määrättiin estämään asejunan tuontia Pietarista. Rahjan asejuna oli lähtenyt suunnitellusta aikataulusta vuorokauden myöhässä 27.1.⁴³⁰ Osmon kertoman mukaan junantulon estäminen epäonnistui ja punakaarti sai siitä aseita tarpeisiinsa aika paljon. ”Punaaiset saivat nimittäin tietää tästä estämisestä ja tästä muodostui semmoinen varsin traagillinen juttu, jossa nämä maamiesopiston pojat olivat mukana, mutta pelastuivat kumminkin niin, että minun tietoni mukaan ei siinä maamiesopiston poikia kaatunut”,⁴³¹ muistelee Ilmari veljensä kertomusta. Apusen mukaan myöhästytminen ja yhteenotto viivästyttivät asejunaa siinä määrin, että tapahtumat Suomessa ehtivät sen edelle. Apusen mukaan kansalaissodan syttymiselle ei ollut ratkaisevaa junan tulo, vaan sen siihen valmistautuminen.⁴³² Osmo Vaissi jatkoi sitten sotaretkeään Itä-Karjalan rintamalla Antreassa ja muutamissa muissa paikoissa, mutta sitten kun rintama tuli Vilppulaan ja tänne muodostui selvä raja, niin hän pyysi siirron kotirintamalle ja sai sen. 9.3.1918 hän saapui Vaissiin. Eemeli Vaissi kirjoitti päiväkirjaan:⁴³³

”Suomen vapaustaistelu jatkuu yhä. Punaisten hallussa on ehkä 5/6 maamme pinta-alasta. Heillä on suurimmat kaupungit ja väkirikkaimmat seudut, mutta voitto on varmasti meidän. Suureksi iloksemme palasi Osmo kotiin Karjalan rintamalta ja aivan terveenä tänä iltana. Hänellä on kymmenen päivän loma.”

Kun Osmo oli lähdössä Vilppulan rintamalle ja halusi jäähyväisiksi halata pikkuveljeään, ”tämä ujustutti niin minua, että minä juoksin karkuun ja kun tuvassa oli semmoiset pitkät penkit seinän vierellä, niin niitä penkkiä pitkin minä juoksin karkuun ja Osmo pyrki ottamaan minut kiinni”. Osmo ei saanut pikku-veljeään kiinni, vaan tämä putosi penkin päästä lattialle ja häneltä meni solisluu poikki. Ehkä tämä oli juuri se tapahtuma, joka painoi asian Ilmarin mieleen. Talossa syntyi kova hälinä, koska samalla kun Osmo lähti, täytyi Ilmaria lähteä viemään Haapamäelle perustetun sotilassairaalan välskärille, joka asetti solisluun paikoilleen. Lääkärei ei

⁴²⁸ Vihola 1986, 29.

⁴²⁹ s 10.9.1897.

⁴³⁰ Apunen 1993, 229. ”Asejuna lähti 27.1.1918. Sitä saattamassa oli kaksi muuta junaa. Lenin oli antanut suullisen lupauksen, että Suomen punakaartille tuli toimittaa Pietarista 10 000 kivääriä panoksineen sekä kymmenen kolmen tuuman tykkiä ammuksineen. Suojeluskuntalaiset pysäyttivät junan Kämärän asemalla ja kaartilaisten oli raivattava tie Viipuriin asevoimin.” Sama

⁴³¹ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁴³² Apunen 1993, 229.

⁴³³ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

ollut, vaan sodan takia välskäri hoiti kaatuneita ja haavoittuneita. Eemeli Vaissi kirjoitti päiväkirjaansa sodan etenemisestä.⁴³⁴

17. maaliskuuta: ”Nyt on alkanut rynnistys Vilppulan rintamalla Tampereä kohti.”

19. maaliskuuta: ”Rynnistystä jatkuu, Hämeen, Satakunnan rintamalla punikkien hännän alle kuuluu menneen kiitäisiä. Osmo lähti tänään rintamalle yhtyäkseen Keuruun vapaaehtoisten joukkoon. Suokoon Jumala hänen palata terveenä takaisin.”

Päiväkirjamerkinnässä on myös tässä kristillinen sävy. Hetkellä, jolloin häntä painaa suuri huoli sotaan lähtevän pojan kohtalosta, hän toivoo pojalle Jumalan varjelusta.

Keuruulaiset kulkivat sen verran pääarmeijan perässä, etteivät he joutuneet ennen Orivettä taisteluun. Maaliskuun 20. tapahtuneen Oriveden valtauksen jälkeen osa Hämeen ryhmästä lähti Teiskoon ja yhtyi sieltä Ruovedeltä päin edenneeseen valkoiseen armeijaan. Tämä joukko jatkoi matkaansa Tampereä kohti joutuen Aitolahdella 23. maaliskuuta taisteluun. Tämän jälkeen taisteluja käytiin miltei päivittäin edettäessä Messukylän kautta kohti Tampereä. Taistelut olivat kiivaita ja niissä kaatui lukuisia keuruulaisia 25.–30.3. Messukylässä pitkäpäperjantaina oli hiukan hiljaisempaa ja sotilaat saattoivat hiukan levähtää ja kirjoittaa kirjeitä.⁴³⁵ Osmo kirjoitti kotiin.⁴³⁶

Messukylässä pitkäperjantaina

29.3.1918.

Rakkaat vanhemmat

Tervehdin teitä taasen. Viime kirjeeni jälkeen olemme edenneet Tampereen edustalle... Täällä saa nähdä sankareita, joille ei elämä ole liian kallis uhrattavaksi isänmaan onnen puolesta... Se on kallis vapaus, monien henkien uhri ja hinta... Meillä sattui olemaan tänään lepoa. Menin sattumalta erääseen huoneeseen. Istahdin siellä hetkisen neljän minulle tuntemattoman ruumiin keskellä. Miten tuntuikaan omituiselta, ei pienintäkään kammoa. Tuossa aivan vieressäni lepää eräs sankari, hänen kasvoillaan kuvastuu sankarin leima – työnsä täyttäneen rauha lepää hänessä. Olin yksin heidän kanssaan, miten rakkaalta hän tuntuikaan, kauan istuin ja katselin häntä. Oi, hän on uhrannut ihanat nuoruutensa unelmat, mikä oikeus minulla olisi säästyä tästä uhrista.

⁴³⁴ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁴³⁵ Vihola 1986, 29–30. Ylikangas 1993, 359.

⁴³⁶ Vaissi Osmo: Kirje kotiin 29.3.1918. SA. Kirje on myös julkaistu teoksessa Keurusseutu vapaussodassa. Kulmala 1981, 90–91.

Kauan istuin ja mietin. Ihailin noita nuoria sankareita, joiden sydän ei enää syki. Kunpa ne, jotka ihailevat komeita nuorukaisia joskus muistaisivat pyhittää muutaman vierivän hetken näiden tuntemattomien sankarien muistolle. Heitä ei useinkaan muisteta, mutta heidän verensä on todistamassa, että he ovat ihailun arvoisia. Näin tuumin tänä harvinaisena pitkäperjantaina, mikä ijäti pysyy mielessäni.

Sota raaistaa, mutta samalla se kirkastaa elämän käsitettä, ja yhdistää rakkauden siteillä ne, joiden veri valuu samalle kentälle. Ehkä alatte käsittää, miksi Teidänkin surunne minun tähteni on aivan tarpeeton. Jos kohtalo määrää minutkin edellisten sankarien joukkoon, miksi olisitte suruissanne? Ei ole minun elämäni sen kalliimpi kuin heidänkään. Ymmärrätte, miksi niin usein edellisestä puhun – siksi, että tiedän varsinkin äidin surevan minua. Olen muuten säilynyt aivan terveenä ja olen taasen voinut täyttää tehtäväni täälläkin päin, kuten muuallakin (Karjalan rintamalla). Siitä voitte olla tyytyväisiä, ettei poikaanne kukaan voi sanoa pelkuriksi. Eikö se ole enemmän, jos kaatuu sankarina, kuin jos pelastuu raukkana.

Saa nähdä, koska pääsemme sisään Tampereelle? Se on tapahtunut jo silloin kun tämän saatte.

Jääkää Jumalan haltuun

Osmo-poikaanne

Osmo Vaissi oli käynyt keskikoulun ja oli opiskelemassa Kurkijoen maamiesopistossa. Kuoleman läheisyydessä hän pohtii sankarikuolemaa ja isänmaan onnea. Sankari-kuolema on kallis hinta, mutta ei liian kallis uhrattavaksi isänmaan onnen puolesta. Myös tästä kirjeessä näkyvät perheessä vallinneet kristilliset arvot.

Osmo Vaissi kaatui Tampereen valtaustaistelussa vain pari viikkoa kotoa lähtemisen jälkeen. Eemeli Vaissille tämä oli järkyttävä uutinen. Hän kirjoittaa päiväkirjaansa raskain mielin 4. huhtikuuta 1918:⁴³⁷

”Nyt saimme surusanoman, että poikamme Osmo on kaatunut Tampereella eilen siis 3.4. minun syntymäpäivänäni. En luullut Jumalan niin tahtovan. Luotin aina, että Osmo palaa sodasta terveenä. Niin uskoin, mutta toisin oli Jumalan tahto. En käsitä, mitä varten se niin piti tapahtua.”

Esikoispojan, joka oli koulutettu ja josta piti tulla Vaissin seuraava isäntä, kuolema vapaussodassa oli Eemeli Vaissille kova koettelemus. Se näkyy muun muassa siinä, että säännöllisesti pitämänsä päiväkirjaan hän ei tämän jälkeen kirjoittanut mitään, ennen kuin vuonna 1930.⁴³⁸ Koko kyläkuntaa järkytti tieto, että Vaissin talon vanhin poika oli kaatunut Tampereen valtaustaisteluissa 20-vuotiaana. Ritokankaan mukaan: ”Joukkueensa kärjessä kaatui tämän kirjoittajaakin nuorempi

⁴³⁷ Eemeli Vaissin päiväkirja. Nämä päiväkirjamerkinnot Ilmari Vaissi on lukenut suoraan päiväkirjasta haastattelunauhalle. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁴³⁸ Silloin hän kirjoitti raskaista koettelemuksista pulavuosina. Vuonna 1933 hän kirjoitti vaimonsa kuolemasta. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

Osmo Vaissi Tampereen katutaisteluissa, johon kirjoittajan tehtävänä oli viedä samaan pataljoonaan kuuluva jo joukkueen kokoiseksi huvennut komppania.⁴³⁹ Riihoskylästä kaatui vielä Valdemar Helén.⁴⁴⁰ Tauno Lampinen kirjoittaa: ”Naapurin Lennart kaatui Tampereen taisteluissa, niissä joissa talo talolta, huoneisto huoneistolta taisteltiin kaupungissa mies miestä vastaan. Lasioven lävitse oli ammuttu. Väärisen Martti muiden muassa oli ollut lähistöllä.”⁴⁴¹ Riihosen koulun johtokunta tahtoi kunnioittaa heidän muistoaan perustamalla heidän nimeään kantavan stipendirahaston.⁴⁴² Haapamäen yhteiskoulussa toimittiin vastaavalla tavalla. Maaliskuun 9. päivänä pidetyn iltaman tuotto käytettiin vapaussodassa kaatuneiden koulutoverien Osmo Vaissin ja Erkki Murtomäen muistoksi perustettavan stipendirahaston pohjaksi.⁴⁴³ Kotikylän poikien kuolema tuntui juuri siitä syystä kohtuuttomalta, että sotaan oli jouduttu päärintamalinjan tultua niin lähelle, ei omasta aloitteesta tai siitä syystä, että omalla paikkakunnalla olisi ollut syytä nousta aseisiin toinen toista vastaan. Ilmarin oli vaikea ymmärtää, miksi äiti suri niin kovasti, kun Osmo lähti Vilppulan rintamalle. Veljen kaaduttua hän vasta sen ymmärsi.⁴⁴⁴

Maassa raivoava sisällissota näkyi toki kyläkunnan elämässä. Tauno Lampisen mukaan talojen isäntiä ja torppareita oli lähtenyt sota-ajoon, samoin nuoria renkimiehiä. He olivat talon hevosella ajossa rintamalla. Myös Vaissin työmies Sylvester Ylämäki joutui nostomiehenä lähtemään rintamalle hevosmieheksi.⁴⁴⁵ Sitten kun puolustusvoimat perustettiin, saivat nämä miehet lyhennystä asevelvollisuusajastaan, sen mukaan miten paljon olivat olleet rintamalla tehtävissä.⁴⁴⁶ Vanhin tällainen ikäluokka olivat 1894 syntyneet. Tauno Lampisen sisaren mies oli sotatoimien alettua viety vankileirille. Syyksi oli sanottu, että hän oli ollut työväenyhdistyksen sihteeri. Tämä sisar tuli kahden poikansa kanssa Nikkariin.⁴⁴⁷ Hän pyysi talollisia antamaan miehestään lausuntoja tämän vapauttamiseksi. Mies palasi vankileiriltä kyläläisten anomuksesta.⁴⁴⁸ Yleisestä elintarvikepulasta kertoi se, että kouluruokailua vähennettiin neljään päivään viikossa jo lukuvuonna 1914–1915. Kouluruokailuhan oli aloitettu jo 1909 ja siitä lähtien koululaiset saivat joka päivä lämpimän keiton, lähinnä kannatusyhdistyksen ansiosta, yksityisin varoin. Rainion mukaan ”sunnuntaina 27.1.1918 pidetyssä Keuruun Maalaisseuran kokouksessa päättivät Haapamäen ympäristön maanviljelijät, äärimmilleen kärjistyneen elintarvikepulan

⁴³⁹ Ritokangas 1957, 166.

⁴⁴⁰ 30.3.1918. Kulmala, 1981, 109.

⁴⁴¹ Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴⁴² Riihosen koulun johtok.kok. 20.9.1919. KKA; Ritokangas 1957, 180.

⁴⁴³ Ritokangas 1957, 169.

⁴⁴⁴ Vaissi 1987 b, 27.

⁴⁴⁵ Vaissi 1987 a, 26.

⁴⁴⁶ Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat. Riihoskylästä liittyi yksi työmies Haapamäen punakaartin I komppaniaan, Salmela, Taito k. 19.3.1918 Juupajoella. Rainio 1985, 101.

⁴⁴⁷ Lampinen 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴⁴⁸ Ilmari Vaissin mukaan hänen isänsä kävi puhumassa miehiä vapaaksi punaisten vankileiriltä ainakin kaksi riihoskyläläistä. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

lieventämiseksi, luovuttaa elintarvikelautakunnan käytettäväksi hallussaan olevista siemenrukiista toisen puolen sekä lehmille ja sioille varatut kaurat kaikki”. Kokous kehotti kaikkia Keuruun maanviljelijöitä tekemään samoin, jotta pelastaisivat keuruulaiset siitä nälänhädästä, johon he ilman maanviljelijäin apua joutuvat, jollei ulkomailta saavu mitään elintarpeita.⁴⁴⁹

1.4 Sodan jälkinäytös

Sodan tuhojen määrä oli Keuruulla suuri. Paikkakunnalla kuoli yhteensä 46 miestä.⁴⁵⁰ Näistä puolet eli 23 kuului valkoiseen armeijaan. Kaatuneiden valkoisten määrä oli suuri koko Keski-Suomessa. Enemmän kuin Keuruulla kaatui vain Saarijärvellä, 27. Toisaalta Keuruun naapurikunnasta Ähtäristä kaatui 30, kun keuruulaisia kaatui 23. Tähän voi nähdä syyksi sen, että rintamalinja muodostui juuri Vilppulaan ja Mannerheim julisti suojeluskuntien joukot valtakunnan virallisiksi joukoiksi ja Keuruun miehet joutuivat mukaan valtakunnalliseen sisällissotaan, pois omalta paikkakunnalta. Keuruun punakaartin aktiivisin siipi oli muualta tulleita ratatyöläisiä, ja paikallinen työväestö oli paljolti irti kaartin toiminnasta.⁴⁵¹ Keski-suomalaiset punakaartit eivät joutuneet sotaan samassa määrin. Ne olivat heikosti järjestäytyneitä ja niiltä puuttuivat tiiviit yhteydet punaisten sodanjohtoon. Alueen punakaarteja oli varoitettu omatoimisuudesta, minkä vuoksi he eivät sodan puhjetua pystyneet organisoidusti yhtymään siihen ja näistä syistä punaisten sotaan läh-
tö jäi sattumanvaraiseksi.⁴⁵²

Keuruulla oli vuonna 1918 asevelvollisia 1550 miestä. Kutsuntatilaisuuksiin saapui 668 miestä, joista 95 määrättiin vakinaiseen väkeen, 156 reserviin ja 214 vapautettiin. Kutsunnoista jäi pois siten 882 miestä, joista jo 68 oli vapaaehtoisena rintamalla ja 102 poissa paikkakunnalta. Näin kutsunnoista jäi todellisuudessa pois yli 700, eli miltei puolet, eli suhteellisesti enemmän kuin missään muussa Keski-Suomen pitäjässä. Kutsunnoista poissaoloa ei voi yhdistää kapinallisuuteen, sillä muitakin syitä oli runsaasti. Poissa olleitten suuri lukumäärä osoittaa kuitenkin selvästi sen, että suuri osa Keuruun miehistä ei ollut halukas tarttumaan aseisiin, sodan luonteen selvittyä.⁴⁵³

Heti sodan alettua oli ryhdytty puhdistamaan kunnan aluetta punaisista ja heiksi epäillyistä. Tässä tarkoituksessa pidettiin jo helmikuun 1. päivänä 1918 viisi miestä. Heidän joukossaan olivat muiden muassa sosialidemokraattisen puolueen entinen kansanedustaja Samuli Rantanen ja Oskar Henrik Saxberg. Miehet olivat pysytelleet kodeissaan eivätkä olleet ottaneet osaa mihinkään sotilaallisiin toimiin. Miehet pidätettiin ja kuljetettiin Seinäjoelle, jossa heidät teloitettiin paria päivää

⁴⁴⁹ Rainio 1981, 92; KSML 29.1.18.

⁴⁵⁰ Jaakko Paavolainen esittää, että keuruulaisia punaisia olisi kuollut yhteensä 36. Paavolainen 1967, 180–181; Kuolleitten luettelot 1918–1919 KkiA. Vihola 1986, 36–39.

⁴⁵¹ Vihola 1986, 31.

⁴⁵² Vihola 1986, 31, 39.

⁴⁵³ Vihola 1986, 34,35.

myöhemmin.⁴⁵⁴ Teloituksen perusteena oli yllytys kapinaan. Näissä tapauksissa tuomiot annettiin liian pikaisesti ja liian löyhin perustein, sillä ainakin Samuli Rantasen tiedetään vastustaneen aseellista selkkausta viimeiseen asti. He olivat ensimmäisiä alkaneen valkoisen terrorin uhreista. Terroriin olivat syynä tunnelataus, jota tunnettiin käynnissä olleita tapahtumia kohtaan, sekä myöhemmin myös punaisten terroriteot hallitsemillaan alueilla.⁴⁵⁵ Vielä sodan jälkeenkin sattui ikävä tapaus Jukojärvellä, jossa vietettiin Jukojärven työväenyhdistyksen vappujuhlaa Myllyalhon torpassa. Torpan isäntä, joka oli samalla työväenyhdistyksen järjestysmies sai surmansa. Viranomaiset pidättivät tekijän, 20-vuotiaan nuorukaisen, joka oli ottanut osaa myös Viron vapaustaisteluun.⁴⁵⁶

Työväenjärjestöt keräsivät sodan jälkeen olojen rauhoituttua niin kutsutun terroritilaston selvittääkseen sodassa kuolleitten määrää. Tiedot pyydettiin työväenyhdistyksistä. Tämän mukaan Keuruulla sodassa kuolleita punaisia oli 29, yhteensä yhdeksästä työväenyhdistyksestä. Vertailun vuoksi pelkästään Kolhon työväenyhdistyksestä kuoli 28 henkilöä.⁴⁵⁷ Varsinaisen Keuruun alueen työväenyhdistyksien menetykset olivat suhteellisen vähäisiä, jos niitä verrataan Kolhon työväenyhdistyksen lukuihin. Kolhossa oli paljon suursahan työväkeä ja Kolhon punakaartista oli Keuruuta enemmän lähtijöitä punaisten puolelle ja heidän pääsyinsä rintamalinjan läheisyyden vuoksi oli helpompaa: kolholaiset olivat jonkin aikaa sodan syttymisvaiheessa käytännössä rintamalinjojen välissä.⁴⁵⁸ Kaikki keuruulaisten yhdistysten kuolleetkaan eivät enää vakituisesti asuneet Keuruulla, vaan osa oli muuttanut jo ennen sotaa pois. Nämä poismuuttaneet saattoivat ottaa osaa Tampereen tai Hämeenlinnan punakaartien jäseninä, mutta omaiset ilmoittivat heidät Keuruulla kuolleiksi. Toisaalta osa Kolhon työväenyhdistyksen jäsenistä asui todistettavasti Keuruun puolella Kolhon salmea ja heidät pitäisi laskea keuruulaisten uhrien joukkoon.⁴⁵⁹ Sosialidemokraattisen puolueen tilastokomitean tilaston mukaan kuoli Haapamäen työväenyhdistyksestä vain yksi riihoskyläläinen työmies.⁴⁶⁰

Ennen sotaa olot Keuruulla olivat hyvää vauhtia demokratisoitumassa. Kolhon alueen liittäminen Vilppulan kuntaan oli muuttanut väestön rakennetta. Kunnassa toimi kokeilukunnanvaltuusto ja kunnallislautakuntiin koetettiin saada eri väes-

⁴⁵⁴ Arvo Uskali Sosialidemokraatin toimitukselle 28.12.1918; Ent. kansanedustajan Samuli Rantasen kohtalo. Syyttömästi vangittu ja luultavasti tapettu. Sosialidemokraatti 1.11.18.

⁴⁵⁵ Vihola 1986, 33.

⁴⁵⁶ Maaseudulta Viron ”vapauttaja” työssään, murhannut yhdistyksen järjestysmiehen Keuruulla. Kansan Sana 7.5.1919; Tihutöitä Keuruulla: Suojeluskuntalainen murhannut t.y:n järjestysmiehen vappujuhlassa. Sosiali-demokraatti 4.5.1919;

⁴⁵⁷ Vihola 1986, 37; Haapamäen, Keuruun ja Kolhon jäsenluettelot. Sosialidemokraattisen puolueen tilastokomitean tilasto. TA.

⁴⁵⁸ Vihola 1986, 31.

⁴⁵⁹ Vihola 1986, 37.

⁴⁶⁰ Eemeli Isoaho Tammissaaren vankileirillä 15.8.1919. Haapamäen työväenyhdistyksen jäsenluettelo TA; Rainio 1985, 94. Rainion mukaan aikaisemmin oli kuollut myös riihoskyläläinen työmies Taito Salmela Juupajoella 19.3.1919. Mutta häntä ei näy tässä tilastossa. Raino 1985, 101.

tön-osien edustus. Talollisten ja torppareiden välillä ei ollut suurta kuilua ja nähtiin, että torppien itsenäistyminen on välttämätöntä. Torppia alkoikin itsenäistyä ennen maanlunastuslain voimaantuloa. Koulutusolot oli Keuruulla hyvällä kannalla. Haapamäellä oli oppikoulu, jonka paikkakunnan väestö oli yhteistoimin saanut aikaan. Koulutus nähtiin yhtenä tienä säätykiertoon.⁴⁶¹ Radikaalimmat asenteet levisivät paikkakunnalle tulleiden ratatyöläisten mukana, joihin paikkakunnan työväestö ei liittynyt. Toisaalta syynä siihen, että vuoden 1918 sota kosketti Keuruuta niin voimakkaasti, olivat ehkä kunnassa kärjistyneet sosiaaliset olot. Tilattomat muodostivat suurimman osan kunnan maaseutuväestöä, minkä lisäksi alueella oli varsinaista työväestöä kiihottamassa mielialoja. Valkoinen aktiviteetti johtuneen kunnan alueelle sijoittuneesta sivistyneistöstä, joka johti aktiivista liikettä.⁴⁶²

Vuoden 1918 sodan muisto jätti paikkakunnalle suuren arven. Työväestön keskuudessa korostettiin sodan luonnetta luokkasotana ja kaatuneista työväenyhdistysten jäsenistä tehtiin aatteensa marttyyreita. Valkoisella puolella muistettiin sodan koettelemukset. Keuruulaiset miehet joutuivat valtakunnan virallisina joukkoina kokemaan koko sodan kauheuden Tampereen valtausta myöten ja sen jälkeen Viipurin valtauksen aina sodan päättymiseen saakka. Sota kesti kolme ja puoli kuukautta. Sodan syttymisen syynä nähtiin erään kansanosan valtiopetos, se, että he olivat asettuneet vieraan vallan rinnalle virallista järjestysvaltaa vastaan.⁴⁶³ Nämä tunteet jäivät elämään keuruulaiseen yhteiskuntaan koko 1920- ja 1930-lukujen ajaksi jakaen väestön kahteen osaan, joiden oli vaikea ymmärtää toisiaan. Kun näitä näkökantoja pidettiin aktiivisesti yllä molemmilla puolilla, ei sodan muisto päässyt haalistumaan.⁴⁶⁴

2 Opintien alku

2.1 Leikkiä ja totta

Sodasta huolimatta kylän elämä pyrittiin pitämään niin normaalina kuin suinkin. Koulua ei tarvinnut keskeyttää. Ennen oppivelvollisuuden voimaan astumista vastasi Keuruulla seurakunta lasten alkuopetuksesta.⁴⁶⁵ Ilmari ja muut Riihoskylän lapset kävivät kiertokoulua Rantamoijasella. Opettajana oli Lyydia Rajala, myöhemmin Lyydia Joenniemi. Seurakunta piti yhteyttä kiertokouluun. Keuruun kappalainen Alfred Tanila kävi tarkastusmatkalla hevosella kulkien, hänen jälkeensä Frans

⁴⁶¹ Vihola 1983, 249–287, 354–370.

⁴⁶² Vihola 1986, 39.

⁴⁶³ Eskelinen 1966, 36–37.

⁴⁶⁴ Vihola 1986, 39.

⁴⁶⁵ Vihola 1983, 256. Riihosen koululla oli koulun perustamisesta lähtien toiminut pienten lasten koulu aina syksyisin. Riihosen kansak. vuosikertomukset. KKA

Kotiranta ja pastori Nikolai Honkala. Ilmari ystäväystyi muiden samanikäisten kylän lasten kanssa. Ikätoverit auttoivat, kun oli löydettävä kotiin koulusta suuren jäätikön poikki. Oli alkutalvi 1917, Ilmari oli tuolloin 6-vuotias. Rantamoijaselle menttiin hiihtäen järven yli. Järvelle syntyi jonkinlainen tieuoma, jota pitkin lapset kulkivat. Toinen tieuoma johti Vääriselle päin. Sitä pitkin kulkivat Riihosen lapset, Tauno Lampinen ja Silvon pojat Veikko ja Tauno. Kerran Ilmari erehtyi poluista ja oli jo pitkällä menossa väärää tieuomaa, kun virhe huomattiin, joko hän itse tai muut lapset sanoivat, että sinä tulet väärää polkua. Hänen oli palattava pitkä matka takaisin ja käännäyttävä oikealle polulle Vaissiin päin. Tämä oli ”totaalinen eksyminen”.⁴⁶⁶

Koulunkäynti tuli vähitellen leikkien oheen. Pienen maalaiskylän lapset saivat varttua melko vapaasti. Heidän annettiin muun muassa rauhassa leikkiä. Leikkikalut opastivat työntekoon ja olivat usein aikuisten työvälineitä pienoiskoossa. Tauno Lampiselle, Ilmarin ikätoverille hänen isänsä, nikkari, oli tehnyt puuhevoson.⁴⁶⁷

”Puuhevonon oli maalattu ruskeaksi. Sen harja ja häntä oli tehty kotikasvuisista pellavista, joten ne olivat vaaleat. Isä oli tehnyt puuhevoselle sekä kesä- että talvi-ajopelit. Länget olivat sopivankokoiset ja ohuesta mustasta nahasta tehdyt mäki-vyöt oli kiinnitetty länkiin. Samaa kokoa oli luokkakkin, jota käytettiin niin kesäkuin talvivaljastuksessa. Reki aisoineen oli talvivaljastukseen, aisassa vielä pieni aisakellokin. Kärrynä oli elolava kalikoineen. Pääasiassa ajolavana oli nikkarin tupa, kesällä joskus saatettiin vähän ajaa pihassakin.”

Leikkimiseen sisältyi jotakin hyvin merkittävää, koska se on saanut oman luvun käsivaraisesti kirjoitetuissa muistelmissa.⁴⁶⁸ Merkittävä asia oli, että oli riittävästi vaihtelevaa tekemistä, vieläpä eri vuodenaikoina tarjoava, kestävä leikkiväline. ”Kyllä siinä sitten tehtävää riitti – ei ollut työn puutetta. Valjastaminen ja riisuminen oli usein toistuvat tehtävät.” Leikkiminen rinnastetaan suoraan työntekoon. Se, että hevonen oli isän taidokkaasti valmistama on ylpeyden aihe. Leikkivälineessä oli tärkeää, että se muistutti mahdollisimman paljon oikeaa hevosta kärryineen, rekineen ja muine työkaluineen.⁴⁶⁹ Lapset samaistuiivat aikuisiin ja matkivat heitä yksityiskohtaisen tarkasti.⁴⁷⁰

Aika muuttui ja Ilmari ystävineen oli kiertokoulussa viimeisiä oppilaita.⁴⁷¹ Kiertokouluun alettiin yleisesti Keuruulla olla tyytymättömiä. Keuruun kansakoulujen johtokuntien ja opettajien kokouksessa 20. päivänä helmikuuta 1917 esitettiin seurakunnalle vetoomus tilanteen korjaamiseksi. Oltiin tyytymättömiä opettajien vähäiseen lukumäärään ja siihen, että koulu toimi liian vähän aikaa paikassaan.

⁴⁶⁶ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁴⁶⁷ Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴⁶⁸ Muistelmat syntyivät Tauno Lampisen viimeisinä vuosina. Hän kuoli 1989.

⁴⁶⁹ Taunon isä kuoli pian tämän jälkeen, ehkäpä puuhevonon on juuri sen vuoksi saanut erityisen merkityksen. Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴⁷⁰ Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁴⁷¹ Keuruun kiertokouluista ks. Vihola 1986, 376–377.

Kokouksessa esitettiin, että lisäämällä opettajien määrää ja pidentämällä koulu-aikaa esimerkiksi 12 viikoksi tehostettaisiin alkuopetusta.⁴⁷² Kysymys kunnallisesta ja seurakunnallisesta alkuopetuksesta ratkesikin sitten vuonna 1917, kun eduskunta ryhtyi myöntämään varoja kunnallisille alakouluille.⁴⁷³ Tämän jälkeen myös Keuruulla keskustelun painopiste siirtyi kunnallisen alkuopetuksen kehittämiseen.⁴⁷⁴

Ilmarin elinympäristö, joka tähän asti oli rajoittunut pääasiassa Vaissin pihapiiriin ja vainioille, avartui kansakoulun alkamisen myötä. Ennen varsinaisen koulun alkua pidettiin syksyisin pientenlasten koulua kansakoululla opettaja Silvon johdolla. Pientenlasten koulu kesti keskimäärin kuusi viikkoa kahtena vuonna, poikkeuksia oli vain harvoin.⁴⁷⁵ Tällainen sattui juuri Ilmarin kohdalle. Ensimmäinen osasto alkoi elokuun 25. päivänä 1917 ja päättyi 19.9., eli kesti neljä viikkoa ja koulu jatkui seuraavana syksynä 26.8 elokuuta 17. syyskuuta 1918 välisenä aikana, taas neljä viikkoa.⁴⁷⁶ Näin Ilmarin kansakoulun alkaminen ajoittui molemmiin puolin sotaa. Maalaiskansakoulu oli turvallinen paikka aloittaa opintie. Ilmarilla oli kilometrin pituinen koulumatka ja samaa koulua kävi sisar Aune.⁴⁷⁷ Ilmarin kanssa kouluun tuli yhdeksän muuta oppilasta samalta kylältä.⁴⁷⁸

Oppiaineina oli uskonto, lukeminen, laskento, maantieto, kaunokirjoitus, laulu ja leikki ja havainto-oppi. Ohjelmassa oli lisäksi muovailua, piirustusta ja askartelua. Opetus oli ylempään kansakouluun valmistavaa. Muun muassa uskonnossa käytiin läpi Uuden Testamentin kertomuksia, laskennossa käsiteltiin lukuja yhdestä sataan, maantiedossa tutustuttiin karttaan, käsiteltiin maanosia ja valtameriä, ilmansuuntia ja kotiseutuoppia.⁴⁷⁹

2.2 Ylempään kansakouluun

Ylempi kansakoulu Ilmarin kohdalla alkoi samana syksynä 1918 lokakuun alussa. Ilmari oli 8-vuotias. Keskimäärin kouluun tultiin 9-vuotiaina ja lähdettiin pois 13-vuotiaana. Opettaja Frans Silvo paneutui kaikella tarmollaan opetustehtäväänsä.⁴⁸⁰ Hän oli selvillä opetuksen uusista suuntaviivoista ja hankki koululle opetusta tukevaa kirjallisuutta sitä mukaa, kun sitä ilmestyi.⁴⁸¹ Koulutyö oli parasta aikaa uudistumassa.⁴⁸² Opettaja Silvo oli perillä uudesta koulu-uudistuksesta ja Pukinmäen kokeilukoulu ja sen ajatukset olivat Silvolle tuttuja ja hän ja johtokunta esittivät vakavin perusteluin Keuruun kuntakokoukselle Riihosen koulua tällaiseksi

⁴⁷² Keuruun kansak. ja johtokuntien ja opett. kok. 20.2.1917.

⁴⁷³ Isosaari 1969, 67.

⁴⁷⁴ Keuruun kansak. johtokuntien ja opett. kok. 27.10.1918. KKA.

⁴⁷⁵ Riihosen kansakoulun vuosikertomukset 1904–1936. KKA.

⁴⁷⁶ Riihosen kansak.op.suunn.1918. KKA. Pienten lasten koulu, ks. Pousi 1988.

⁴⁷⁷ Riihosen kansakoulun johtok. kokouspöytäkirjat. KKA.

⁴⁷⁸ Riihosen kansakoulun oppilasmatrikkeli. KKA.

⁴⁷⁹ Riihosen kansakoulun op.suunn. 1904–1920. KKA.

⁴⁸⁰ S-KSan 4.10.1979.

⁴⁸¹ Riihosen kansakoulun op.suunn. ja vuosik. 1904–1920. KKA.

⁴⁸² Halila 1949, III, 167–171; Lahdes 1961, 28–31, 47–48; Rinne 1984, 123.

kokeilukouluksi. Tarkoituksena oli saada perustetuksi kokeilualakansakoulu Riihoskylälle Pukinmäen mallin mukaan. Koulukeskustelua oli käyty Keuruun kansakoulujen opettajien ja johtokuntien kokouksessa tarkastaja A. V. Laitakarin johdolla.⁴⁸³

Soinisen koulussa oman maan historia ja sen olot tuli ottaa kaiken opetuksen perustaksi. Näin teki opettaja Silvo. Koulun oppilasaines oli heterogeenista, ja Silvo sai tuntijakoon mahtumaan pysyvästi kaksi ylimääräistä tuntia, koska hän näki sen välttämättömäksi. Tästä Silvo sai jatkuvasti huomautuksia tarkastajalta: ”Oppilaiden rasiituksen välttämiseksi olisi syytä pyrkiä 30-tuntiseen lukujärjestykseen.” Tuntimäärien lisäykset tulivat uskontoon ja historiaan. Tarkastajan mielestä historian kurssin ehtii varsin hyvin käydä kahdellakin viikkotunnilla, mikä määrä hänen mukaansa muissakin kouluissa historiassa riitti. Myös kertauksiin ei pitänyt käyttää aikaa niin paljon kuin Silvo teki, vaan kertaukset olisi pitänyt tehdä vain ”suurissa piirteissä”. Ilmari joutui lähtemään kertaustunnille jokaisena aamuna ennen varsinaisten koulutuntien alkamista klo 7.15.–8.00.⁴⁸⁴ Oppikirjana käytettiin Ilmarin aikana Soinisen Suomen historiaa. Tarkastajan huomautuksista huolimatta historian tuntimäärä pysyi kolmena tuntina viikossa.⁴⁸⁵

Silvo kiinnitti uskonnonopetukseen, jos mahdollista, vieläkin enemmän huomiota. Uskonnon tuntimäärä lisättiin heti Silvon tultua opettajaksi viiteen viikkotuntiin. Tästä se tarkastajan useista huomautuksista putosi neljään viikkotuntiin. Vaikka Silvon koulun kohdalla todettiin se, mikä muuallakin ”kristinoppia on turha kansakoulussa yrittää, lapset eivät sitä käsitä ja muodostuu se siksi liikanaiseksi ulkoluvuksi”, ei Silvo nähnyt asiaa näin, vaan kristinoppia opetettiin edelleen täydentämässä uskonnon opetusta. Uskonnonopetus ei jäänyt vielä tähän, vaan Silvo koetti saada oppilaat lukemaan Raamattua vapaaehtoisesti. Oppilaille valittiin sopivia kohtia Raamatusta kotona ääneen luettavaksi. Silvo kantoi huolta koko kylän hengellisestä tilasta.⁴⁸⁶

Silvolle oppilaiden koulumenestys oli niin tärkeää, että hän usein saattoi pitkämatkaisia lapsia kotiin päin, että nämä ehtisivät lukea hänen antamansa runsaat läksyt.⁴⁸⁷ Tarvittaessa Silvo oli ankara opettaja, joka piti kuria lyömällä kartta-kepillä pulpettiin. Pojat sitten käsityötunnilla tekivät uusia tilalle.⁴⁸⁸

Voimistelun opetuksen Silvo jakoi urheiluun ja voimisteluun. Koululla pidettiin vapaa-aikanakin paljon urheilukilpailuja, syksyisin ja keväisin ”lyötiin palloa”, leikittiin erilaisia palloleikkejä, kuten rajapalloa ja kuningaspalloa. Kylmillä säillä voimisteltiin sisällä. Koululla oli ahkerassa käytössä Iwar Wilskmanin ”Voimistelun käsikirja”. Voimistelutunneilla harjoiteltiin vapaavoimistelua riviliik-

⁴⁸³ Keuruun kansakoulujen johtokuntien ja opettajien kokousten ptk. 27.10.1918. KKA.

⁴⁸⁴ Riihosen kansakoulun opetussuunnitelmat ja vuosikertomukset vuosilta 1907–1921. KKA.

⁴⁸⁵ Riihosen kansak. vuosikertomukset vuosilta 1917–1921.

⁴⁸⁶ Riihosen kansakoulun vuosikertomukset ja opetussuunnitelmat. KKA.

⁴⁸⁷ Haastattelut: Eloranta, Katri, s. 1903, 17.–22.7.1995; Vaissi, Aune, s. 1907, 22.7.1988; Lampinen Tauno 1909, 27.7.1988; Riihonen, Markku, s. 1909, 4.3.1984.

⁴⁸⁸ Rajala, Annikki. Enoni Albin Helénin kertomaa. Käsikirjoitus. APA.

keinä.⁴⁸⁹ Tunnin kulku noudatti kaavaa. Alussa tehtiin vapaaliikkeitä, jatkettiin telineleikkeillä ja lopuksi oli leikki. Leikkeinä oli Leskisillä tai rajapallo myös jalkapalloa pelattiin. Talvisin tehtiin hiihtoretkiä.⁴⁹⁰ Näin luotiin pohja, mutta urheilu alkoi olla yhä kiinnostavampaa. Välineet piti jokaisen hankkia itse, niinpä niissä olikin kirjavuutta.⁴⁹¹ Suomalaisen voittojen myötä kansainvälisillä urheilukentillä sai isänmaallisuus urheilussa yhä keskeisemmän sijan. Eemeli Vaissi oli poikiensa urheiluharrastukseen nähden salliva ja avarakatseinen.⁴⁹²

2.2.1 Uskonnollisuus – siveellisyys – raittius – arvokasvatuksen peruspilarit

Kansakouluun tullessaan Ilmari joutui ilmapiiriin, jota sävytti vakavan uskonnollinen henki, ehdottoman raittiuuden ja siveellinen kurin vaatimus.⁴⁹³ Siveellisyteen kasvattaminen oli eräs Soinisen koulun johtavia ajatuksia. Kasvatuksen kokonaistavoite oli siveellisyys, johon liittyi ajattelukyvyyn kehittyminen.⁴⁹⁴ J. V. Snellman oli se vaikuttaja, jonka ajatukset olivat voimakkaasti välittyneet oppikouluihin ja suomalaisen sivistyneistön koteihin jo 1800-luvulla. Ne olivat tulleet Silvolle tutuiksi jo ennen Mikael Soinista, viimeistään Rauman seminaarissa.⁴⁹⁵ Snellmanille siveellisyys oli elävä voima.⁴⁹⁶ Siveellinen kasvatus liittyi uskonnolliseen ja perustelu sille tuli kristinuskosta.⁴⁹⁷ Näin oli myös Silvon kohdalla. Hän oli ollut syksyllä 1917 Kotikasvatusyhdistyksen matkapuhujana.⁴⁹⁸ Näitä ajatuksia hän

⁴⁸⁹ Wilskmanin mukaan tunti rakentui seuraavasti: Aluksi oli järjestysharjoituksia, 18–31. Vapaaharjoituksia ilman sauvaa olivat käsiliikkeet, sääriliikkeet, kaula- ja vartalonliikkeet, hyppäys- ja hyppyharjoitukset, 32–41. Telineharjoituksia tehtiin muun muassa nojapuilla, tikapuilla, puolapuilla, köysillä, pukilla, hyppyarkulla. Sauvoja Riihosen kansakoululla ei ollut. Wilskman 1906, 18–90.

⁴⁹⁰ Riihosen kansakoulun vuosikertomukset ja opetussuunnitelmat KKA; Riihonen, Markku. Puhe pidetty Riihosen kansakoulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979. MRA; Wilskman Iwar 1906. Voimistelun käsikirja kansa- ja alkeiskouluja varten; Riihosen kansakoulun vuosikertomukset ja opetussuunnitelmat KKA.

⁴⁹¹ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Riihosen kansakoulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979. MRA.

⁴⁹² Sama. Muiden aineiden opetuksesta ks. Pousi 1988, 60–68.

⁴⁹³ Rajala, Annikki. Enoni Albin Helénin kertomaa Vaissi 1987, 159; Haastattelu: Eloranta Katri 17–22.1995; S-KSan 4.10.1979/111.

⁴⁹⁴ Tähän suuntaan Soininen sai aikanaan virikkeet Spenceristä ja löysi sitä tukevia käsityksiä myös Yhdysvalloista. Kuukka 1992, 120.

⁴⁹⁵ Kurvinen 1947, 436.

⁴⁹⁶ Snellman 1982. Teokset I, 197–203, 240–355; Klinge 1980, 33; Ruutu 1980, 86–02.

⁴⁹⁷ Kuukka 1992, 28; Kuukka 1992, 26–27; Voipio 1944, 37–38; Johnsson (Soininen) 1891. Om induktiv metod i undervisningen, 113–129

⁴⁹⁸ Lukuvuoden 1917–1918 opettaja oli tehtävästään virkavapaana. Sotatoimien alettua hän palasi kotiin ja palveli aseettomana valkoisten puolella. Hän toimi Keuruulla esikunnan tuomarin kirjuriina. Lampinen, Tauno. Julkaisemattomat muistelmat; Silvo, Terttu tekijälle 2.7.1996; Riihosen kansak. johtok. kok. 20.9.1917. KKA; Riihosen kansak. vuosik. vuodelta 1917–1918. KKA. Frans Silvo oli virkavapaana 16.10.–31.5. ”Eveliina Ala-Kulju oli kovasti pyytännyt isää lähtemään Kotikasvatusyhdistyksen matkapuhujaksi ja niin isä sitten otti tuon virkavapauden.” Terttu Silvo tekijälle 10.10.1988.

varmasti toi opetukseensa ja muihinkin kylän tilaisuuksiin palattuaan virkavapaudelta takaisin opettajan virkaansa. Ilmarin aloittaessa ylempää kansakoulua oli opettaja juuri palannut virkavapauden jälkeen opetustyöhön.⁴⁹⁹

Vakavan uskonnollinen henki, jonka vaikutuspiiriin Ilmari tovereineen tuli, tarcoitti sitä, että opettaja Silvo pyrki uskonnollisen herätyksen aikaansaamiseen niin koulussa kuin sen ulkopuolella.⁵⁰⁰ Tämä tarkoitti sitä, että varsinaisen koulutyön ulkopuolella koululla alettiin järjestää uskonnollisia tilaisuuksia. Koulun johtokunta ei puuttunut asiaan. Oli kuitenkin varmaan hyväksi, että johtokuntaan kuuluivat sellaiset rauhalliset ja vakavamieliset henkilöt kuten johtokunnan puheenjohtaja Oskari Peräinen ja varapuheenjohtaja Juho Riihonen, jotka olivat opettajaa yli kaksikymmentä vuotta vanhempia. Sekä Frans Silvo että Oskari Peräinen järjestivät uskonnollisia tilaisuuksia kylällä.⁵⁰¹ Terttu Silvon mukaan vierailijoina koululla oli näissä tilaisuuskissa edustajia Lähetyseurasta, Sisälähetyseurasta, Kristillisestä työläisnuorisoliitosta ja Kristillisestä työväenliitosta. Näiden tilaisuuksien lisäksi puhujia vieraili Kotikasvatusyhdistyksestä ja Raittiuden Ystävistä.⁵⁰² Silvo oli suorittanut saarnatutkinnon. Koululla pidettiin jouluaamuisin joulukirkko opettajan pitäessä joulusaarnan. Kirkkomatka oli pitkä, tiet auraamattomat, kyläläisten oli helpompaa saapua koululle. Tämä tapa jatkui yli kymmenen vuotta. Jouluaamuina koululla oli tungokseen asti väkeä.⁵⁰³

Nuori opettaja oli voimakas kristitty ja fanaattinen raittiustyön tekijä ehdottoman raittiuden ja kieltolain merkeissä, jopa niin, että hänen oli ”vaikea aluksi sopeutua tavallisten ihmisten joukkoon”.⁵⁰⁴ Vaikka hänen tinkimättömät mielipiteensä herättivät kiistelyä kyläläisten keskuudessa, ei kukaan voinut väittää etteikö hänen työllään ollut rakentavaa merkitystä ”mustien pilvien poistamisessa sivistyksen vainioilta”, kuten hän itse asian mielellään ilmaisi, muodossa tai toisessa lause oli ollut hänen jokaisessa esiintymisessään.⁵⁰⁵ Jälkeenpäin Ilmari Vaissi piti opettajaansa turhan vakavana kiihkoilijana, hiukan naiivina. Useissa yhteyksissä hän tuo esille, että kyläläiset naureskelivat tälle intoilulle. Mutta hän kuitenkin myöntää, etteikö opettajan toiminnalla olisi ollut rakentavaa merkitystä.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Riihosen kansak. vuosikertomus 1917–1918. KKA

⁵⁰⁰ Rajala, Annikki. Enoni Albin Helénin kertomaa. APA.

⁵⁰¹ Rajala, Annikki. Enoni Albin Helénin kertomaa. APA.

⁵⁰² Terttu Silvo tekijälle 2.7.1996.

⁵⁰³ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Riihosen koulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979; Kurvinen 1947, 436.

⁵⁰⁴ S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi Ilmari, Riihosen kansakoulu vuosina 1904–1979. Tässä heijastuvat Ilmarin vanhempien kommentit opettajasta, koska hän itse oli opettajan alkuvuosina vielä pieni poika. Silvo tuli Riihosen koululle opettajaksi vuonna 1907. Eräässä vaiheessa Silvo oli jo lähdössä koululta pois ja sai jopa johtokunnalta todistuksenkin tätä varten kesäkuussa 1913. Jostakin syystä lähtö raukesi ja Silvo jäi. Riihosen kansak. johtok. kokouspöytäkirjat KKA.

⁵⁰⁵ S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi Ilmari, Riihosen kansakoulu vuosina 1904–1979.

⁵⁰⁶ S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi Ilmari, Riihosen kansakoulu vuosina 1904–1979; Vaissi 1987 a, 159–162. Vaissi, Ilmari 1989. Jussi Köykan klaanin vaiheita. IVA.

Tunneilla vallitsi kova kuri, opettaja oli oppilaita kohtaan ankara. Seuraavassa kokemuksessa koulusta heijastuu suuri pelko auktoriteettiopettajaa kohtaan.⁵⁰⁷ Ilmari oli tuonut pelikortit toverilleen Uunolle. Opettaja näki ne tunnilla Ilmarin taskussa: ”Kahden sormen välissä kuin saastumista peläten opettaja vei kortit opettajan pulpettiin.” Sen jälkeen ei Ilmari korttejaan nähnyt, eikä niistä sen enempää puhuttu. Se, että opettaja jätti kuulustelematta asian oikean laidan, tuntui Ilmarista epäoikeudenmukaiselta.⁵⁰⁸ Ilmarin tarkoitushan ei ollut pelata korteilla koulussa, vaan ainoastaan tuoda ne toverilleen. Vaikka Ilmari monen muun oppilaan tavoin piti Silvoa ankarana opettaja, pyrki opettaja olemaan oppilaita kohtaan oikeudenmukainen ja tasapuolinen. Oppilailla oli tunne, että opettaja todella välitti heistä. Hänen suorittamansa työ oppilaiden hyväksi heijastui pitkälle tulevaisuuteen.⁵⁰⁹

2.3 Kaikkien koulu

Kansakoulu oli paikka, jossa Ilmari ehkä eniten kohtasi kylän muita lapsia. Kokeuksia ja sotakertomuksia voitiin vaihtaa puolin ja toisin. Yläkansakoulun oppilasmäärä oli vaihdellen noin 30 ja pääosin he tulivat omalta kylältä. Kun Ilmari aloitti ylemmän kansakoulun 35 oppilaasta 22 kulki kouluun alle kolmen kilometrin matkan, 11 yli kolmen, mutta alle viiden kilometrin matkan ja vain kaksi tuli kauempaa. Tähän nähden Ilmarin oma kilometrin matka oli varsin lyhyt. Oppilaat edustivat koko kylän väestörakennetta ja edustivat eri yhteiskunnallisia näkemyksiä. Useimpien vanhempien ammatit liittyivät maatalouteen. Vanhempien ammatteja olivat: torppari, itsellinen, työmies, vuokraaja, suutari, renki, maanviljelijä, suurviljelijä, rautateiden palveluksessa, päivätyöläinen, rautaseppä, karjakko, kivityömiestä, kauppias, seppä, opettaja, mäkitupalainen, puuseppä ja koneenkäyttäjät. Tämä antaa kuvan talonpoikaissyhteisön monipuolisesta rakenteesta. Talollisten lapsia tästä määrästä oli näinä vuosina viidestä seitsemään. Muiden ammattien harjoittajien määrä oli suurin piirtein sama. Muu osa oli torpparien ja tilattoman työväestön lapsia.⁵¹⁰ Suuri ryhmä oli sähkölaitoksen palveluksessa. Laitosta rakennettiin juuri parhailleen kesällä 1918. Kanavan kaivamisessa ja koneiden asentajina oli ammattitaitoisia työväkeä, jotka muuttivat kylälle asumaan. Monet heistä jäivät pysyvästi. Muun muassa Riihosen Kellolassa asui Matti Jokinen perheineen.

⁵⁰⁷ Haastattelu: Ilmari Vaissi 27.7.1993. Riihosen kansak. johtok. vuosikertomukset 1907–1921. KKA; Rajala, Annikki. Enoni Albin Helénin kertomaa.

⁵⁰⁸ S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi Ilmari, Riihosen kansakoulu vuosina 1904–1979; Vaissi 1987 a, 159–162; Vaissi, Ilmari 1989. Jussi Köykan klaanin vaihteita. IVA.

⁵⁰⁹ Ks. Pousi 1988, 58; 97–99; Haastattelu: Erkki Peräinen s. 1925. 4.7.1988; Rajala, Annikki. Albin Helenin kertomaa: Haastattelu: Naimi Peltomaa, s. Riihonen, s. 1900, 15.7.1984.

⁵¹⁰ Pousi 1988. Keuruun Riihosen koulu vuosina 1903–1936. Liite 7, taulukko 6; Riihosen kansakoulun vuosikertomukset vuosilta 1904–1936. KKA.

Vuoden 1918 tilanne muutti asetelmaa kylällä. Opettajan välit kantatalojen isännistä ja emännistä muodostuneeseen johtokuntaan päin hiukan viilenivät. Ainakin taloissa näin tulkittiin.⁵¹¹ Opettaja asettui selkeästi työväen puolelle. Markku Riihosen kertoman mukaan opettaja Silvo tuli muun muassa Riihosen pellolle ”agiteeraamaan” työväkeä kiireisimpinä työpäivinä elonkorjuu-aikaan työpäivän päättymisestä.⁵¹² Lapset vaistosivat tämän välien kiristymisen ja kokivat sen erittäin ahdistavana. Se vain lisäsi heidän voimakasta yhteenkuuluvuuden tunnettaan. He eivät ainakaan koskaan riitaannu. Markku Riihosen mukaan: ”Elettiin vuotta 1917. Mustat pilvet Suomen yllä synkkenivät. Ehkä me kolme poikaa Silvon Veikko, Tapio ja minä jotakin aavistimme, kun teimme kuolemaan asti kestävän ystävyysliiton.”⁵¹³ Rantalan tutkimusten mukaan Silvon käyttäytyminen oli poikkeuksellista. Opettajat yleisesti omaksuivat yhteiskunnallisen asemansa mukaisen poliittisen roolin. Usein paikkakunnan poliittinen eliitti edellytti opettajan ottavan osaa muun muassa suojeluskuntien toimintaan.⁵¹⁴ Silvo oli pasifisti eikä voinut hyväksyä sotilaallista toimintaa. Kylällä nähtiin työväen oleellinen merkitys maataloudessa ja heidän elinoloihinsa kiinnitettiin huomiota.⁵¹⁵ Opettaja oli itse maatilän poika, joka kävi aina tekemässä kesälomillaan töitä kotonaan Vesilahdella. Vesilahdella oli keväällä 1917 huomattavia maatalouslakkoja.⁵¹⁶ Nämä saattoivat vaikuttaa hänen näkemyksiinsä. Maanviljelijän poikana hän pystyi katsomaan asioita molempien osapuolten näkökulmasta. Opettajan työ koko kyläkunnan parhaaksi oli jo siinä vaiheessa niin merkittävää ja tunnustettua, että poliittinenkin⁵¹⁷ toiminta hyväksyttiin hiljaisesti.⁵¹⁸ Torpparit ja työväestö kokivat hänet luotettavana puolestapuhujana.⁵¹⁹

⁵¹¹ Opettaja Silvon tytär Terttu Silvo sanoo, että asia ei ollut niin. Haastattelu: Terttu Silvo, s. 1918, 30.8.2001.

⁵¹² Haastattelu: Riihonen, Markku, s. 1909, 4.3.1984.

⁵¹³ Riihonen Markku. Puhe pidetty Riihosen koulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979.

⁵¹⁴ Rantala 2000, 132.

⁵¹⁵ Muun muassa Kellolan asukkaat.

⁵¹⁶ Apunen 1993, 198.

⁵¹⁷ ”Politiikka on asia joka niin helposti aiheuttaa säröjä ihmissuhteisiin, niin oli Silvonkin kohdalla.” S-KSan 4.10.1979/111, Vaissi, Ilmari, Riihosen koulu vuosina 1904–1979.

⁵¹⁸ Peräinen arvioi opettaja Silvon toimintaa: ”Silloisessa yhteiskunnassa taloudelliset vastakohtaisuudet näkyivät oppilaiden piirissä erittäin selvästi, on ymmärrettävää, että opettaja kannanotoillaan ja näkemyksillään asettui lieventämään näitä eroja.” Haastattelu: Erkki Peräinen s. 1925, 4.7.1988.

⁵¹⁹ Kurvinen 1947, 436.

IV Itsenäinen maa – itsenäistyvä nuori mies (1920–1927)

1 Itsenäinen kansakunta

Laki yksikamarisesta, yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavasta eduskunnasta ja sen mukana tapahtunut valtiollisen hallinnon demokratisoiminen oli korostanut vanhanaikaisen kunnallishallinnon epäkohtia ja herättänyt tarpeen myös paikallishallinnon demokratisoimisesta. Keuruulla olikin aloittanut jo kokeilukunnanvaltuusto kuntakokousten rinnalla. Valtuustot toimivat kuntakokousten rinnalla neuvottelevina ja valmistele vina eliminä tekivätpä ne lautakuntien tavoin joissakin asioissa myös päätöksiä. Kunnallisuudistusta oli käsitelty eduskunnassa useaan otteeseen vuodesta 1908 alkaen. Maaliskuun vallankumouksen tapahduttua kaikenlaiset uudistusvaatimukset alettiin nähdä toisessa valossa ja kunnallisuudistus lykkäytyi.⁵²⁰ Vuoden 1917 melskeissä aloite hyväksyttiin kuitenkin ja uusi demokraattinen kunnallislaki säädettiin lopullisesti marraskuussa 1917.

1.1 Paikallishallinto demokratisoituu

Varsinaiset uuden kunnallislain mukaiset kunnallisvaalit valtuuston valitsemiseksi Keuruulla pidettiin 4.12.1918. Valittavana oli ehdokkaita neljältä listalta, joista kolme oli keskenään vaaliliitossa. Näin todellisia ryhmittymiä oli kaksi, joista toinen edusti sosialisteja ja toinen porvareita. 27 valtuustopaikkaa jakautui sosialistien hyväksi 17–10. Näin Keuruun ensimmäisestä kunnanvaltuustosta tuli selvästi vasemmistoenemmistöinen, mikä on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon kunnan sosiaalinen rakenne. Näin siirtyminen vanhasta kunnallishallinnosta uuteen merkitsi Keuruulla suurta muutosta vallinneeseen tilanteeseen. Talollinen Eemeli Vaissi, Ilmarin isä, oli ehdokkaana valtuustoon ja hänet valittiin porvarien vaalilistalta. Hänen lisäksi Riihoskylältä valittiin valtuustoon torppari Asarias Joenniemi sosialistien vaalilistalta.⁵²¹

Kunnallisvaaleja pidettiin joka vuosi aina vuoteen 1925 saakka ja valtuustosta valittiin uudelleen aina kolmas osa jatkuvuuden turvaamiseksi. Jo parin vuoden kulluttua havaittiin, etteivät jokavuotiset vaalit jaksaneet kiinnostaa kuntalaisia. Vuonna 1925 eduskunta tarkisti kunnallislakia ja määräsi vaalit pidettäväksi joka kolmas vuosi, jolloin koko valtuusto valittaisiin kerralla. Kunnallisvaalit olivat alkuun muodollisesti irrallaan puoluepolitiikasta sillä ehdokaslistat ja niiden muodostamat vaaliliitot esiintyivät ilman puoluenimiä. Aivan alussa liitoilla ei ollut mitään nimiä, kunnes vuona 1933 vaaliliitot ottivat nimekseen ”Enemmän säästävääisyyttä kunnan taloudessa” ja ”Sosialidemokraattisen työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto”.⁵²²

⁵²⁰ Tilanne muuttui oleellisesti maan itsenäistyttyä ja vuoden 1918 sodan alettua. Uusien kunnallislakien toimeenpanoa lykättiin, kunnes vuonna 1919 säädettiin lait kunnallislakien muuttamisesta. Vihola 1986, 287–288.

⁵²¹ Keuruun kunnan keskusvaalilautakunnan ptk. 6.12.1918. KKA.

⁵²² Vihola 1986, 293.

Kun uusi valtuusto aloitti toimintansa vuoden 1919 alussa, olisi odottanut, että myös kunnallishallinnossa olisi tapahtunut kouriintuntuva muutos. Entisen veronmaksun määrään tukeutuneeseen vaalitapaan nojautuneen kuntakokouksen sijaan oli valittu yleisellä ja yhtäläisellä vaalilla kunnanvaltuusto. Todellisuus oli kuitenkin toinen. Kunnallinen hallinto jatkoi toimintaansa samaan tahtiin kuin kuntakokouskaudellakin. Jatkuvasti eräänä keskeisenä päätöksenteon kriteerinä pysyi ratkaisun hinta hallintoyksikölle ja vasemmistolaisesti ajattelevat valtuutetut katsoivat kalliiden sosiaalisiin päämääriin tähtäävien pyrkimysten rasittavan liikaa kunnallista taloutta. Aikaisemmasta poikkeavaa oli, että kunnalliset ilmoitukset julkaistiin sekä porvarillisissa lehdissä että työväen lehdissä. Riihoskylällä kunnallishallinnon demokratisoituminen näkyi erityisesti kansakoulun kohdalla. Johtokunta esitti erovuoroisia talollisia Eemeli Vaissia ja johtokunnan pitkäaikaista puheenjohtajaa Oskari Peräistä valittavaksi uudelleen, mutta he saivat jättää paikkansa.⁵²³ Heidän tilalleen valittiin torppari Matti Siltasalmi ja pientilan emäntä Lyydi Peräjärvi.⁵²⁴

1.2 Maareformin toteutus

Metsien arvon lisääntyminen ehkä enemmän kuin mikään muu seikka oli jyrkentänyt juopaa tilallisten ja tilattomien välillä. Torpparikysymystä oli pohdittu jo pari vuosikymmentä. Yhä yleisemmäksi käsitykseksi oli muodostunut se, että Suomen maanomistusolot olivat epäterveet ja että nimenomaan vuokrajärjestelmä oli meillä poikkeuksellisen laajalle levinnyt.⁵²⁵ Jutikkalan tutkimusten mukaan esimerkiksi Ruotsissa ei oltu toimeenpantu minkäänlaista agraariuudistusta. Jutikkalan mielestä vertaus Ruotsiin osoittaa, että kysymyksessä oli väestö- eikä maanomistusengelma, vaikka puutteessa elävien tilattomien ja sosiaalista alemmuudentunnetta kärsivien torpparien katkeruus suuntautuikin maataomistavia parempiosaisia kohtaan. Ruotsissa teollisuuden valtava kehitys ja varhain ilmennyt siirtolaisuus alkoi jo 1800-luvun puolessa välissä purkaa liikaväestöä.⁵²⁶ Ruotsin vuokratiljelmissä rahavuokra korvasi päivätyöt ja lainsäädäntö on tyytynyt vain säännöstelemään

⁵²³ Kantatalojen isännistä vain Juho Riihonen säilytti paikkansa. Hän otti kansakoulun oikein sydämenasiakseen. 20-luvulla hän rakennutti vielä alakansakoulurakennuksen, koska tilanahtauden vuoksi alakoulu olisi jouduttu kokonaan lakkauttamaan. Kunnalta ei tähän tarkoitukseen riittänyt varoja. Juho Riihonen toimi johtokunnan varapuheenjohtajana. Riihosen koulun johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1903–1936. KKA.

⁵²⁴ Riihosen koulun johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1903–1936. KKA; Riihosen koulun vuosikertomukset vuosilta 1903–1936. KKA; S-KSan 4.10.1979.

⁵²⁵ Jutikkalan mukaan vuokratiljelmien määrä oli alhaisimpia kuin missään Euroopan valtiossa Englannissa, Belgiassa, Hollannissa, Ranskassa, Italiassa vuokraajat viljelivät noin puolta suurempaa osaa maasta, Ruotsissa 26 prosenttia maasta. Vuonna 1901 tehty tiedustelu oli osoittanut, että Suomessa vain 23 prosenttia viljelysmaasta kuului vuokratiljelmiin. Vuoden 1912 tilasto osoitti, että torpparit ja lampuodit viljelivät enää vain 12 prosenttia maasta. Jutikkala 1958, 378–379.

⁵²⁶ Jutikkala 1958, 380.

vuokrasuhdetta, mutta maanomistusolot pysyivät muuttumattomina siihen asti, kunnes valtiovalta 1940-luvulla alkoi määrätietoisesti tukea pientilojen liittämistä isompiin. Vuokratilat olivat sitä paitsi Suomessa katoamassa paljon nopeammin kuin Ruotsissa. Peltosen mukaan Ruotsissa maanvuokrauskysymys taas pirstoutui vyyhdeksi pienempiä ongelmia.⁵²⁷

Tosiasia oli kuitenkin, että maaseutuväestön suuri enemmistö oli vailla omaa maata ja että varsin huomattava osa siitä eli tilapäisen ansion varassa. Olojen paraneamiseen eivät yksinomaaisesti ole vaikuttaneet omistussuhteissa, vaan samalla väestössä tapahtuneet muutokset: sitä mukaa kuin kaupungit ja teollisuusyhdyskunnat kehittyivät ja tarjosivat ansiotyötä tuhansille ja taas tuhansille, tilaton väestö on vaeltanut maaseudulta pois; mäkikylien itsellistöllit ovat hävinneet. Tämä ilmiö oli havaittavissa jo ennen maailmansotaa. Maanomistajissa syntynyt halu laajentaa omia viljelyksiään meijeritalouden tarjottua entistä paremmat menekkimahdollisuudet, torppariväestön tyytymättömyys ja varmaan se huono huuto, johon koko järjestelmä oli saatettu, sekä vapaaehtoinen asutustoiminta olivat niitä syitä, että vuokratilojen lukumäärä nopeasti aleni.⁵²⁸

Peltosen mukaan maaseudun ristiriidat olivat pellolla. Ne liittyivät omistukseen ja työnteekoon. Alueellisesti tarkasteltuna maanvuokrakysymys oli kärjekkäin juuri kehittyneimmällä peltoviljelyalueella, jolla vastakkaisuus maanomistajien ja alustalaisten välillä oli jyrkin. Täällä maanvuokraajien vuokraehdot olivat rasittavimmat ja torppareiden häätöuhka ahdistavin. Avoimet konfliktilanteet – torpparilakot ja häädöt – liittyivät erimielisyyksiin työ- ja vuokraehdoista. Useimmiten maataloudenkin lakoissa taisteltiin työpäivän pituudesta.⁵²⁹ Suomessa sekä torpparien että maanomistajien keskuudessa vähitellen pääsi vallalle mielipide, että vuokramiesten oli saatava lunastaa tilansa itsenäisiksi. Jo kesällä 1914 oli maanvuokraoloja tutkimaan asetettu komitea tätä ehdottanut, mutta eduskunnan ollessa jatkuvasti hajallaan ei ehdotusta voitu käsitellä. Torppari- ja mäkitupalaiskysymyksen ratkaisu oli joutunut odottamaan aina yli 1918 vuoden sodan. Maamme saavuttaessa itsenäisyyden oli maanvuokrakysymys kriittisessä vaiheessa: oli jouduttu umpikujaan, kun kerran oli valittavana joko pakottaa maanomistajat näille vastenmielisiin vuokrasopimuksiin tai oikeuttaa nämä häätämään torpparinsa. Kapi-na oli paljastanut maaseudun tilattomassa väestössä kyteneen katkeruuden.⁵³⁰

Sodan päätyttyä ja olojen rauhoituttua tynkäeduskunta, jossa sosialistit eivät olleet mukana, oli säättänyt varsinaisen torpparilain. Se antoi vuokramiehelle oikeuden lunastaa vuokra-alueensa itsenäiseksi vuokranantajan tahdosta huolimatta.⁵³¹ Näin saatiin alulle Länsi-Euroopassa ainutlaatuinen pakkoluovutusmenettely, jonka radikaalia luonnetta vielä oli lisätty vuoden 1919 valtiopäivillä säädetyillä lisäyksillä ja täydennyksillä.⁵³²

⁵²⁷ Peltonen 1992, 310.

⁵²⁸ Jutikkala 1968, 379–380.

⁵²⁹ Peltonen 1992, 309.

⁵³⁰ Jutikkala 1958, 421.

⁵³¹ 15.elokuuta 1918. Jutikkala 1958, 421–422.

⁵³² Vihola 1986, 79–80; Jutikkala 1958, 422.

Jutikkalan mukaan pakkolunastukseen ei ole koskaan menty useimmissa Skandinavian valtioissa ja Ranskassa tai sitä ei ole koskaan sovellettu niissäkään maissa kuten Englannissa ja Saksassa, missä se on lainsäädännössä hyväksytty. Tanskassa ja Norjassa tilanosavuokraajat itsenäistyivät selvästi aikaisemmin ja Ruotsissa maanvuokrakysymys pirstoutui vyyhdeksi pienempiä ongelmia.⁵³³ Jutikkalan mukaan ei pakkolunastusta siinä ”umpikujassa”, johon silloin oli jouduttu, voitu välttää ja sitä tietä se kotiutui seuraavien vuosikymmenien ajaksi maapolitiikkaan, vaikka vastaavanlaista ongelmaa ei enää esiintynytäkään. Varsinkin maassamme lounaisten maakuntien suuret talonpoikaistalot menettivät torpparilain vaikutuksesta huomattavan osan tiluksistaan ja samanaikaisesti tapahtunut rahanarvon aleneminen vaikutti, että korvaus jäi vain kymmenenneksi osaksi maan käyvästä arvosta. Itsenäistyvistä torppareista talonpoikaissävästö sai valtavan voimanlisän: se kasvoi yli kolmanneksella. Uusi aines oli useissa tapauksissa vanhalle talonpojistolle vierasta, sen entisiä alustalaisia. Alkoi uusi aikakausi, jonka tehtäväksi tuli näiden kahden väestöryhmän yhteen sulattaminen.⁵³⁴

Lunastusoikeus tuli kaikille torppareille sekä vähintään viisi vuotta tilaansa hallinneille mäkitupalaisille. Myös lampuodit eli kokotilan vuokraajat saattoivat lunastaa tilan, mikäli heidät yhteiskunnallisen asemansa vuoksi voitiin katsoa kuuluvaksi tilattomaan väestöön. Itsenäistettäviin torppiin piti erottaa enintään 10 hehtaaria tai poikkeustapauksissa enintään 20 hehtaaria viljeltyä tai viljelyskelpoista maata. Yleisimmin lunastus tuli koskemaan sitä alaa, jota vuokraaja oli ennenkin viljellyt. Viljellyn ja viljelyskelpoisen maan lisäksi torppiin piti liittää korkeintaan 20 hehtaaria metsää.⁵³⁵

Lunastajan piti maksaa vuokra-alueesta sen omistajalle lunastushinta, joksi määriteltiin maan hinta vuoden 1914 hintatason mukaan. Tästä hinnasta vähennettiin vielä vuokraajan maansa hyväksi tekemän työn arvo, joten vuokranantaja sai tilasta ainoastaan maapohjan lisäksi korvauksen rakennuksista harkinnan mukaan. Kun ensimmäisen maailmansodan aikana inflaatio oli laskenut markan arvon suunnilleen yhteen kymmenesosaan, lunastushinnat tulivat hyvin alhaisiksi. Lakia säädettäessä eduskunnassa uskottiin, että markan arvo tulee nousemaan suunnilleen samaan arvoon, joka sillä oli ennen sotia ollut, ja siksi tahdottiin sodan aiheuttama ylenmääräiseksi arvioitu hinnannousu leikata pois. Käytännössä markan arvo jäi sellaiseksi, kuin se sodan aikana oli muodostunut. Maanomistajien saama korvaus jäi näin murto-osaan todellisesta arvosta, sillä lunastusajankohtana rahan arvosta oli jäljellä enää noin kymmenes osa.⁵³⁶

Torppien, mäkitupalaisten ja lampuotien saaman omistusoikeuden jälkeen maaseudulle jäi vielä runsaasti ihmisiä, joiden toimeentulo riippui vain maa- ja metsätalouden tarjoamista satunnaistuloista. Vuonna 1922 säädettiin Lex Kallio, jonka tarkoituksena oli tarjota maaseudun tilattomalle välle mahdollisuus ryhtyä

⁵³³ Peltonen 1992, 310.

⁵³⁴ Jutikkala 1958, 422.

⁵³⁵ Jutikkala 1958, 422.

⁵³⁶ Apunen 1993, 296–297.

itsenäiseksi pientilalliseksi valtion tuen turvin. Lex Kallion mukaan myös pakkolunastusmenettely oli mahdollinen, käytännössä pakkolunastuksiin jouduttiin vain harvoin. Pääasiassa asutustoimintaa toteutettiin jakamalla valtion maita ja vapaaehtoisin kaupun.

Torpparilain ja Lex Kallion seurauksena Suomen maaseudulle syntyi 1920-luvun alusta lähtien itsenäinen ja sosiaalisilta ominaisuuksiltaan suhteellisen yhtenäinen maanviljelijäväestö, jossa pientilallisilla oli huomattava osuus. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina voimakas inflaatio vaikutti tämän tuottajaväestön taloudelliseen asemaan. Se pyyhki mukanaan vanhat maatalouden velat, torpparit taas hyötyivät hintatason sitomisesta vuoden 1914 tasoon, joten lunastus ei jättänyt heille yletöntä velkataakkaa. Vuokraviljelmien itsenäistyminen koetteli kovimmin sellaisia maanomistajia, jotka vuokramiesten taksvärkkityön loppuessa joutuivat sijoittamaan lainavaroja tilojensa uudistamiseen rakentamalla maatyöväelle asuntoja ja hankkimalla työvoimaa korvaavia koneita. Heidän tässä mielessä ottamansa lainat olivat myöhemmin talouslaman aikana raskas, joskus täysin ylivoimainen taakka.⁵³⁷

Peltonen pitää maatalouden luokkarakennetta suomalaisena erikoispiirteenä. Hänen mukaansa tavanomaisenkin talonpojan käsitteen soveltaminen johtaa hänen mukaansa siihen, että myös torpparit ja hyvin suuri osa mäkitupalaisista on sisällytettävä talonpoikaistoon. Eräissä Keski-Euroopan – erityisesti Keski- ja Itä-Euroopan valtioissa – tällainen laaja talonpoikaiston määrittely on ollut tavanomaista ja luontevaa. Toisin kuin Apunen, katsoo Peltonen, että Suomessa talonpoikaiston näkeminen samanaikaisesti laajana ja yhtenäisenä on mahdotonta. Tässä suhteessa muistutamme enemmän Skandinavian maita. Maanomistuksen pirstoutuneisuus ja suurmaanomistuksen vähäinen merkitys synnytti Suomessa tilanteen, jossa talonpoikaiset maanomistajat olivat tärkein vuokraisäntien ryhmä. Tästä seurasi, että Suomessa vuosisadanvaihteessa maanvuokrakysymys oli talonpoikaiston sisäinen ristiriita. On tullut myös tavaksi liittää maanvuokrauksen alueellinen yleisyys rintamalinjojen punaisen ja valkoisen Suomen välillä helmikuussa 1918. Taustalla on ajatus, että maalaisväestö olisi ollut poliittisesti radikaalimpaa siellä, missä maanvuokraajat muodostavat suhteellisesti suuremman osan maatalousväestöstä. Kansalaissotaan osallistuneiden sosiaalista taustaa tutkimalla on kuitenkin selvitetty, että torppariväestö osallistui vuoden 1918 sotaan lähes yhtä aktiivisesti kummallakin puolella rintamaa.⁵³⁸

On olemassa pitkä keskustelutraditio siitä, mikä talonpoikaissäestön kerros on altein ja kyvykkäin yhteiskunnallisissa muutosvaatimuksissaan. Toiset pitävät maataloustyöläisiä kumouksellisina, toiset korostavat keskitalonpoikien kykyä ja resursseja kapinallisuuden edellytyksinä. Ristiriitaisten näkemysten ja tulosten valossa mitään yksimielisyyttä ei ole voitu saavuttaa. Peltosen mielestä keskustelu

⁵³⁷ Apunen 1993, 295–297. Ilmari Vaissin sisaren Aune Ekbergin mukaan asetelma tuntui viljelijöistä äärimmäisen epäoikeudenmukaiselta vuoden 1918 ja sen seurauksena maatalouspolitiikkaan kotiutuneen pakkolunastus-menettelyn valossa. Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907, 21.7.1995.

⁵³⁸ Peltonen 1992, 311–312.

on ainakin osittain ollut harhateillä, kun on haluttu löytää jokin pysyvä piirre, mikä on tehnyt jostakin talonpoikaiston osasta radikaalin. Kyse ei ole jonkin ryhmän olemuksesta, vaan historialliseen tilanteeseen liittyvistä sosiaalisista suhteista. Peltojen mukaan Suomen osalta voi vuosisadan vaihdetta luonnehtia siten, että torpparit olivat silloin se maalaisväestön ryhmä, joka toisaalta oli vaarassa menettää paljon enemmän kuin muut ja toisaalta näki mahdollisuuden voittaa paljon enemmän kuin muut. Jo toteutuneet ja uhkaavat torpparihäädöt veivät monelta oman ja edellisten sukupolvien työn tulokset ja uhkasivat pudottaa nämä perheet työväen joukkoon. Samalla jo monessa naapurimaassa toteutunut mahdollisuus muuttua oikeudettomasta vuokratilasta täysivaltaiseksi maanomistajaksi oli käden ulottuvilla.⁵³⁹

1.2.1 Maareformi Keuruulla

Keuruulla vuosina 1919–1927 itsenäistyi 444 torppaa ja 74 mäkitupaa. Eemeli Vaissi oli kunnanvaltuustossa ja Ilmari Vaissin mukaan ”ajamassa torpparien vapautus-asiaa”. Eemeli Vaissi kuului Keuruun vuokralautakuntaan, joka näytteli merkittävää osaa vuokra-alueiden itsenäistämisessä. Käytännössä prosessi eteni siten, että vuokratilajelijä teki ilmoituksen vuokralautakunnalle halustaan lunastaa viljelemänsä tila itsenäiseksi. Lautakunta ilmoitti asiasta vuokranantajalle ja järjestettiin lunastamistilaisuus, jossa selvitettiin vuokralaisen oikeudet lunastukseen. Tämän jälkeen lautakunnan puheenjohtaja kehotti osapuolia sopimaan lunastettavan alueen rajat ja lunastushinnan. Useimmiten tällä tavalla päästiinkin sopimukseen. Ellei näin tapahtunut, teki lautakunta esityksen alueen rajoista ja hinnasta kumpaakin osapuolta kuultuaan. Ilmari Vaissin mukaan lautakunta myös arvioi tilan mahdollisuudet selvittää itsenäisenä tilana. Vaissin torpat itsenäistyivät vapaaehtoisin kaupoin ennen pakkolunastusmenettelyä.⁵⁴⁰ Rimmi itsenäistyi Vaissin tilasta.⁵⁴¹ Rimmin 35 hehtaarin suuruisen torpan lunastushinta oli 21 000 markkaa.⁵⁴² Torppien lunastushinnat vaihtelivat melkoisesti.⁵⁴³ Maan laatu, torpan sijainti ja välit torpparin

⁵³⁹ Peltonen, 1992, 312.

⁵⁴⁰ Vihola 1986, 82; Haastattelu: Ilmari Vaissi 4.8.1994.

⁵⁴¹ Rimmin torppa oli naisten asumana päässyt rappeutumaan. Rautanen rakensi uuden asuinrakennuksen, peruskorjasi navetan, hankki tilalle sähköä ja koneita sekä kunnosti viljelyksiä. Kankaanpää 1989, 122; Vihola 1986, 87–88.

⁵⁴² Keuruulla keskimääräinen torpan lunastushinta hehtaarilta oli 235 markkaa. Vielä vuonna 1926, kun lunastushinnat olivat nousseet, 30 hehtaarin tila, jonka lunastushinta oli 11 400 markkaa, maksoi 2001 rahanarvon mukaan 17 601 markkaa Kankaanpää 1989, 122. Keskimääräinen kokonaispinta-ala oli 23,4 hehtaaria. Keuruulla Puoliväli-nimisen torpan 30 hehtaarin suuruisen torpan lunastushinta oli 6747 markkaa, Mutkan 35 hehtaarin torpan 10 000 markkaa. Vihola 1986, 85, 87–89.

⁵⁴³ Esimerkiksi Puolivälin torpan reaaliarvo vuokralautakunnan mukaan 42 558 markkaa, Lunastushinta oli siten vain 16 prosenttia käyvästä hinnasta. Sota-ajan arvonnousua vähennettiin Keuruulla yleisesti 75–80 prosenttia torpan reaaliarvosta. Tämä ei kuitenkaan vastannut inflaation vaikutusta, sillä täysmääräisesti poistettaessa ansiottomasta arvonnoususta johtuvan vähennyksen olisi pitänyt olla 90 prosenttia. Viholan mukaan tällaisenaankin torppien lunastaminen oli selvä omaisuudensiirto talollisilta tilattomalle väestölle.

ja isännän välillä vaikuttivat asiaan.⁵⁴⁴ Uudet tilat eivät olleet suuria, mutta ne pysyivät tarjoamaan viljelijälle riittävän, vaikkakin melko vaatimattoman elintason.

Maareformissa Riihoskylään jäivät edelleen kantatalot Riihonen, Vaissi, Rantamoijanen, Iso-Moijanen, Väärinen ja Peräinen. Kantatalojen ohella syntyi runsaasti pienviljelystiloja: Siltasalmi, Joenniemi, Joentaus, Lahdenmäki, Rimmi, Koskela, Isoaho, Ruuhela, Kiviaho ja Moisio. Lisäksi oli pienempiä mökkejä vähäisine pelto-tilkkuineen. Niihin kuuluivat Riihimäki, Kilponen, Kulmala, Syväoja, Arppe ja Salme-la, joista toiset kantoivat maarekisterin mukaista nimeä, toiset taas tunnettiin jokapäiväisessä puheessa paremmin asukkaiden sukunimien kuin talon nimen mukaan. Läheisessä yhteydessä kylän elämään oli Myllykylä, vaikka se silloin kuului Pihlajaveden puolelle: Myllylä, Keskinen, Salovaara, Salmijärvi. Itsenäisiä talouksia kertyi useita kymmeniä.⁵⁴⁵

Kokonaisuudessaan vuokra-alueiden itsenäistäminen oli mittava prosessi, joka merkittävällä tavalla muutti yhteiskuntaa. Näin myös Keurusseudulla, jossa vuokra-alueiden määrä verrattuna itsenäisiin tiloihin oli valtakunnallisesti ottaen hyvin korkea. Vuokra-alueiden itsenäistäminen muutti suuresti maanomistusoloja alueella ja sen mukana myös yhteiskunnan sosiaalista rakennetta. Uusia tilallisia kutsuttiin aluksi pienviljelijöiksi, mutta aika pian kaikkia viljelijöitä alettiin kutsua maanviljelijöiksi. Riihoskylän alueen uudet viljelijät järjestäytyivät kahdeksi pienviljelijäyhdistykseksi. Myllykylän pienviljelijäyhdistys kuului Pienviljelijöiden keskusliittoon ja oli niin sanottu gebhardilainen ja Haapamäen Pienviljelijäosasto kuului 1919 perustettuun työväenliikkeeseen sitoutuneeseen Pienviljelijäin Liittoon.⁵⁴⁶

2 Uusi opintie

2.1 Oppikoulun murrosvaihe

Ilmari Vaissi aloitti oppikoulun syksyllä 1921 käytyään kansakoulua kolme vuotta.⁵⁴⁷ Hän tuli kouluun aikana, jolloin oppikoululaitoskin eli murroskautta. Oppikoululaitos oli joutunut autonomian loppuvuosina mukautumaan poikkeuksellisiin oloihin. Sortovuosien aikainen vastarinta sekä vuoden 1918 sota olivat koskettaneet lä-

⁵⁴⁴ Hyvistä väleistä eittämättä kertoo se, että torpparien itsenäistymislain nojalla Markku Riihosen mukaan talossa ”annettiin kaikki maat kaikille torpille metsineen, näin pääsivät kaikki hyvän elämän alkuun. Arvopuustoa olisi voitu pidättää, sitä ei tehty.” Maa-alue oli yhteensä 150 ha. Riihonen 1984 b. Tästä muistiinpanosta näkyy, että talonpojat kokivat korvaukset pieninä. Toisaalta pidettiin tärkeänä välien säilymistä torppareihin. Hyvä suhde jatkui pikkutalojen itsenäistymisen jälkeenkin.

⁵⁴⁵ Suuri maatilakirja 1966, 188, 203, 204 Heinonen 1989, 56.

⁵⁴⁶ Yhteensä Pienviljelijäin Liiton alaisia paikallisosastoja Keuruulla oli 12. Ne perustettiin vuosina 1925–1937. Pienviljelijäin Keskusliittoon kuuluneita pienviljelijäyhdistyksiä oli 5 ja ne oli perustettu vuosina 1928–1937. Vihola 1986, 146–148.

⁵⁴⁷ Haapamäen yhteiskoulu, oppilasmatrikkeli. Ritokangas 1957. Riihosen kansakoulun oppivelvollisten lasten luettelo vuosilta 1914–1945. KKA.

heltä oppikouluyhteisöä. Se ei ollut jäänyt passiiviseksi sivustakatsojaksi, vaan Kiuasmaa mukaan monet siteet olivat yhdistäneet maan ”opillista nuorisoa opettajineen kuluneen murrosvaiheen tapahtumiin”. Ennen kaikkea julkisen vallan harjoittama kaikenasteinen valvonta ja puuttuminen oppikoulun lukusuunnitelmaan herätti vastarintaa ja tukahdutettua uhmaa. Sangen pitävin perustein voikin olettaa, että vapautuminen valtiollisesta sorrosta toi mukanaan juuri oppikoulun osalta erittäin voimakkaan paineen opetuksen ja koulun irrottamiseksi entisestä holhouksesta.⁵⁴⁸

Osa Haapamäen yhteiskoulun yläluokkien oppilaista oli ollut mukana sodassa. Pojat olivat erilaisissa lähettitehtävissä lähinnä johtaja Tauno Jatkolan apulaisina. Myös tytöt olivat osallistuneet sodan alettua erilaisiin tehtäviin, niin että koulu oli keskeyttänyt toimintansa sodan ajaksi ja toimi sairaalana. Syksyllä 1918 koulu pääsi aloittamaan toimintansa. Sota oli kuitenkin aiheuttanut sen, että koulun hengessä oli tapahtunut huomattava muutos. Rintamalla taistelleet ja muutamat, vasta äskettäin joukoista vapautuneet pojat, tunsivat itsensä koulutyöstä vieraantuneiksi ja koulun seinät ahdistaviksi. Toisena tekijänä oli nälkä ja osa oppilaista kärsi jatkuvaa ravinnon puutetta. Oppilaskunta keräsi kouluruokalan tarpeisiin sieniä, marjoja ja jäkälää leipätaikinaan sekoitettavaksi. Koulun kauan suunnitteilla ollut laajentaminen yliopistoon johtavaksi jäi sodan jälkeisten vaikeuksien takia vielä tällöin toteutumatta. Niinpä viidesluokkalaiset aloittivat koulunsa toisen kerran samalta luokalta. Kaikki tosin olivat saaneet keskikoulun päästötodistuksen, mutta kun ei ollut jatkamismahdollisuuksia ja vaikean ajan takia oli melkein mahdotonta mennä kouluun jollekin toiselle paikkakunnalle, jäivät oppilaat odottamaan kuudennen luokan alkamista syksyllä 1919. Vaikeuksista huolimatta koulu saattoi aloittaa kuusiluokkaisena syksyllä 1919. Koulun laajentamispäätös yliopistoon osoittaa päättäväisyyttä ja rohkeaa tulevaisuudenuskoa paikkakuntalaisissa.⁵⁴⁹

Oppikoulujen lukusuunnitelmat uusiutuivat kesällä 1918 siten, että suomalaiskansallisten aineiden tuntimääriä lisättiin, käytännön ja toiminnan tavoitteita vahvistettiin ja kiistattomaksi oppikoulujen pääkieleksi muodostettiin saksa. Tämä ratkaisu pohjautui osin jo entiseen käytäntöön, mutta sai ajankohtaista taustatukea poliittisesta saksalaissuuntauksesta. Alunperin väliaikaisiksi laaditut, mutta sitten 23 vuodeksi voimaan jääneet lukusuunnitelmat ilmeisen keskeisesti aiheuttivat sen, että 1920–1930-luvun kielellinen ja sivistyksellinen viitepohja ammennettiin saksalaiselta kielialueelta. Yksityiset oppikoulut uusivat lukusuunnitelmansa nopeasti kansalliseen suuntaan ja lopettivat pakollisen venäjän kielen opettamisen. Vuonna 1919 vahvistetut opetussuunnitelmat noudattivat silti edelleen varsin uskollisesti valtion opetussuunnitelmia. Venäjältä vapautuneet tunnit siirrettiin vahvistamaan itsenäistyneelle maalle kansallispoliittisesti tärkeitä aineita, kuten äidinkieltä, maantieteen-luonnonhistorian aineryhmää ja historiaa, joilla tuli olemaan jatkossa vankempi asema yksityiskouluissa kuin valtion kouluissa. Salmisen mukaan osittain taloudellisista syistä, osittain tyttöoppilaiden suuren määrän vuoksi, osittain pätevistä opettajista olevan pulan vuoksi yksityiskoulut vahvistivat käyttöönsä valtion reaalilyseoiden ohjelmat.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Kiuasmaa 1982, 115.

⁵⁴⁹ Jokipaltio 1957, 196–198.

⁵⁵⁰ Salminen 2002, 275.

Vaihtoehtoisia oppijaksoja oli vain harvoissa kouluissa. Nämä lukusuunnitelmat olivat voimassa 1940-luvulle saakka. Oppikoulut, myös yksityiset pysyivät sisäisesti pitkälti vanhoillaan. Vuosisadan alussa perustetut yksityiskoulut seurasivat pääasiallisesti reaalityseiden viiden alimman luokan lukukaavaa. Latina tuli kuvaan mukaan vasta lukiossa. Viidellä alimmalla luokalla opiskeltiin uskontoa, äidinkieltä, ruotsia ja saksaa, matematiikkaa, luonnonoppia, kirjoitusta ja piirustusta, sekä tietysti laulua ja voimistelua. Viimeisenä vuonna opiskeltiin kirjanpitoa.⁵⁵¹ Autonomian kaudella yksityiskoulujen mahdollisuudet tavallista merkittävimpiin lukusuunnitelman tai koulun järjestysmuodonkokeiluihin olivat vähäiset.⁵⁵²

Haapamäen yhteiskoulussakin olivat näkyneet sortokausien venäläistämishankkeet. Yhden aineen paisuttaminen vähensi tietysti tunteja muista. Itsenäistymisen jälkeen vapautuikin 20 prosenttia tuntimääristä muille aineille. Tarkastuskertomuksista näkyy, että Haapamäen yhteiskoulussa oli vallinnut erityisen hyvä henki. Tarkastajat pitivät oppilaiden ja opettajien suhdetta esimerkillisenä. Opettajat olivat samalla kertaa sekä vaativia että ystävällisiä oppilaita kohtaan, mistä oli seurauksena että he saavuttivat oppilaiden kiintymyksen ja arvonnannon.⁵⁵³

2.2 Kasvatusta kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä

Autonomian ajan ja kansalaissodan perintönä yksityiskoulujen kasvatuksellinen kulttuurin lähtökohtana oli vahvan isänmaallisen kasvatuksen, suomalaisen kulttuurin jatkuvuuden korostaminen ja porvarillisten arvojen uusintaminen. Ensimmäinen maailmansota johti arvojen ja normien uudelleenarviointiin koko Euroopassa. Oikeistolaistuminen ei ollut vain suomalainen ilmiö. Usko yksilöön ja demokratiaan heikkeni kaikkialla. Liberaaleille ajatuksille suursota ja sen jälkeinen kehitys oli vakava takaisku. Keskiluokan arvot muuttuivat konservatiivisemmiksi. He menettivät samalla taloudellisia asemiaan. Kirkon ja kansallisuusaatteen asema vahvistui. Oppikouluun oli jo autonomian ajan lopulla rakentunut vastarinta-ajattelua Venäjän sortotoimia kohtaan. Suomen itsenäistyminen ja kansalaissodan seuraukset antoivat nyt isänmaalliselle ajattelulle ja kasvatukselle lisää oikeutusta.⁵⁵⁴

Kapinan kukistaminen merkitsi voimakasta isänmaallisen mielen korostamista. Jos yksityiskoulujen johtajien, johtokunnan puheenjohtajien ja kannatusyhdistyksen keskeisten toimijoiden julkisessa retoriikassa isänmaalliset arvot olivat jo autonomian ajalla juhlapuheiden keskeisenä osana, kevään 1918 tapahtumat ja Suomen itsenäistyminen vain voimistivat näitä äänenpainoja.⁵⁵⁵ Lukuisissa tilaisuuksissa

⁵⁵¹ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1911–1919. Ha 1. Hb 1–2. HYA; JMA. Kiuasmaa 1982, 62–65, 204, 634.

⁵⁵² Salminen 1995, 129.

⁵⁵³ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1911–1919. HA 1. Hb 1–2. HYA. JMA. Vihola 1982, 24.

⁵⁵⁴ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset. 1911–1919. Ha 1. Hb 1–2. HYA. JMA; Salminen 2002, 262, 265; Kallio 1982, 13;

⁵⁵⁵ Haapamäen yhteiskoulun kannatusyhdistyksen pöytäkirjat. HYA. JMA; Ritokangas 1957, 22; Ritokangas 1957; Salminen 2002, 263.

sodassa kaatuneiden oppilaiden, Haapamäellä Erkki Murtomäen ja Osmo Vaissin, muistoa kunnioittaen nämä arvot tuotiin uudelleen ja uudelleen nuorisolle voimakkaasti esiin. Koulu oli antanut mielestään kalleimman mahdollisen uhrin isänmaan puolesta. Laillisen järjestysvallan ja suomalaisten arvojen korostaminen voimistuivat entisestään. Kasvatettaviin oli iskostettava voimaperäinen työnherrus, isänmaanrakkaus ja uhrimieli.⁵⁵⁶

Kansalaissodan perintönä kasvatusilmapiiri kiristyi. Yksityisten oppikoulujen keskuudessa haluttiin keskittyä isänmaallisen kasvatuksen toteuttamiseen tradition suuntaisesti ja nopeita muutoksia vältellen. Koulukuri oli myös kärsinyt levottomina aikoina ja vaati huomiota osakseen. Sodan jälkeen tärkeimmäksi tehtäväksi tuli olojen normalisointi.⁵⁵⁷

Kouluissa lähestyttiin oppilaskeskeisempää opetustapaa, joskaan muutos ei tapahtunut nopeasti tai helposti. Salmisen mukaan opettajilta edellytettiin auktoriteetin lisäksi myös pedagogisia taitoja. Oppitunneille piti luoda ystävällinen tunnelma. Kielten opetus ei saanut olla vain treenausta ylioppilaskirjoituksiin, vaan myös sivistystietouden lisäämistä ja opetukseen tuli tuoda emotionaalinen puoli mukaan.⁵⁵⁸

Koulun tehtävänä oli kasvattaa oppilaista kunnon kansalaisia ja teroittaa kansalaisvelvollisuuksien täyttämisen tärkeyttä. Oli herätettävä isänmaallista mieltä ja ruumiillista kuntoisuutta. Opetus haluttiin saada sisällöltään isänmaallisemmaksi ja puolustuskuntoisuutta vahvistavammaksi voimistelun ja historian lisäksi muuten. Katsottiin, että suomen kielen tunnilla Vänrikki Stoolin tarinoiden ”kunniassa pitäminen” oli oikeaa isänmaallisuuden opettamista. Kouluissa vallitsi hyvä järjestys ja vakava työn henki. Elämänohjeiden antaminen, siveellinen kasvatusta ja hyvän käytöksen opettaminen olivat keskeinen osa koulutyötä. Uusissa yksityiskoulujen ohjesäännöissä kiinnitettiin huomiota oppilaiden käyttäytymiseen kouluajan ulkopuolella.⁵⁵⁹ Valvonta oli tarkkaa myös Haapamäellä.⁵⁶⁰ Vaikka ongelmia esiintyi oli monissa yksityiskouluissa Salmisen mukaan hyvä kristillinen ja isänmaallinen henki. Näin oli myös Haapamäen yhteiskoulussa.⁵⁶¹ Hyvässä koulussa oppilaiden esiintyminen

⁵⁵⁶ Ritokangas 1957, 180. Tämä ideologinen suuntaus näkyi myös käytännön elämässä Salmisen mukaan läpi Suomen. Useiden yksityisoppikoulujen yläluokkien poikaoppilaat jatkoivat kansalaissodan kynnyksellä alkanutta toimintaa suojeluskuntien osastoissa. Näin myös Haapamäellä. Maisteri Tauno Jatkolan kirje Haapamäen suojeluskunnalle. Rekisteri vuosilta 1926, 1927. Sk 835. SA. Jokipaltio 1957, 196–198. Myös opettajilta edellytettiin voittaneen puolen ehdotonta luottamusta. Salminen 2002, 263

⁵⁵⁷ Kiuasmaan mukaan kansalaissodan jälkeinen pedagoginen ilmasto muuttui vapaammaksi Suomen oppikouluissa: paluu kouluelämään ei voinut olla paluuta vanhaan herbartilaiseen auktoriteettiajatteluun ja opetukseen. Kiuasmaa 1982, 284–285. Salmisen mukaan tälle käsitykselle on vaikea löytää tukea yksityisten oppikoulujen suuren enemmistön lähdemateriaalista sodan jälkeisinä vuosina. Salminen 2002, 264.

⁵⁵⁸ Salminen 1995, 135, 136.

⁵⁵⁹ Salminen 1995, 137.

⁵⁶⁰ Silmukoita 1921–1927; Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA. Raekallio-Teppo 1957, 199–206; Riihonen 1984, a.

⁵⁶¹ Torkki 1957, 244–247.

oli hillittyä, säädyllistä ja kohteliasta. Välitunnilla ei kuulunut kovaaäänistä kirkumista, eikä tapahtunut luvatonta vallattomuutta. Myös tunnilla puhuminen oli moitittavaa. Erityisesti kouluhallituksen tarkastajat kiinnittivät huomiota siihen, että oppilailla olisi hyvä ryhti ja he vastaisivat lujalla äänellä. Koska opettajan käytös aina vaikutti oppilaisiin, oli opettajan ”aina koetettava reippaalla ja tarmokkaalla esiintymisellä karistaa pois oppilaista nahjusmaisuuksia, missä sitä huomaavat, pyrittävä aina vaatimaan selviä vastauksia ja kasvattamaan heissä ryhdikästä esiintymistä.”⁵⁶² Tätä ohjetta noudatti Haapamäen yhteiskoulussa erityisesti johtaja Tauno Jatkola, joka reippaalla ja tarmokkaalla esiintymisellään antoi oppilaille esimerkkiä oikeanlaisesta käyttäytymisestä. Mutta hän oli myös oppilaiden ihailema maailmanmies, joka liikkui sulavasti juhlayleisön keskuudessa. ”Pää hieman heilahtaa, kun Munsööri innostuu tai kiivastuu. Hän on tulinen, mutta oikeudenmukainen ja puolueeton.”⁵⁶³ Jatkolan mielenkiinto, varsinkin heikosti kielissä menestyviin oli suorastaan tavaton. Hän antoi viikosta viikkoon lisätunteja useille oppilaille, keksi monenlaisia kikkoja opintomenestyksen parantamiseksi, neuvoi ja suunnitteli loma-aikojen oikeata käyttöä. Ottipa ”tämän kirjoittajan luoksensa lisäoppiin”, muistelee koulunsa johtajaa Väinö Suhonen. Samalla hän jätti vähemmälle huomiolle paremmin menestyvät oppilaat.⁵⁶⁴ Hän opetti oppilailleen hienoja käytöstapoja ja varsinkin tyttöoppilaiden mieliin on jäänyt, miten hän pyysi luvan jatkaa aikuisten maailmaan siirtymässä olevien oppilaiden sinuttelua.⁵⁶⁵

Ilmarin käydessä koulua oli erityisesti johtaja Jatkola se, joka näkyvimmin kiinnitti huomiota koulun henkeen, arvoihin ja kasvatusilmapiiriin. Koppisen mukaan Jatkola loi ja kasvatti syvää isänmaallista henkeä oppilaisiin ja opettajiin jo ennen itsenäisyyttä ja itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina.⁵⁶⁶ Hän myös vaali niitä arvoja, ihanteellisuutta ja kristillistä mielenlaatua, jotka jo hänen edeltäjänsä johtajatar Mandi Johansson oli viitoittanut jo koulurakennuksen vihkiäisissä, kun hän pyysi oppilaita arvostamaan perustajien tekemää työtä.⁵⁶⁷ ”... palkitse heidän rakkauteensa siten, että olet hyvä ja kuuliainen lapsi, pyrit hyvään, pyrit totuuteen, nostat aatoksesi korkealle.” Jatkola piti tärkeänä, että nuorella on ihanteita. Hän vertasi nuorta koulua nuorukaiseen, joka elämänhaluisena, hyvien neuvojen ja toivotusten kannustamana ponnistelee laaksojen ja louhikoiden kautta päästäkseen mahdollisimman lähelle ihanteitaan – ”sillä aivan perille hän ei elämässä pääse”. ”Toivokaamme, ettei tämä nuorukainen, tämä oppilaitos, sen oppilaat ja opettajat, toivokaamme, ettei kukaan meistä väsy, ennen kuin saavutamme sen ihanan lepopaikan, ennen kuin pääsemme sinne ylös, jossa on puhdas ilma ja helppo hengittää,

⁵⁶² Salminen 1995, 135–136.

⁵⁶³ Raekallio-Teppo 1957, 199–206.

⁵⁶⁴ Suhonen 1957, 269.

⁵⁶⁵ Raekallio-Teppo 1957, 203.

⁵⁶⁶ S-KSan 27.1.1983. Koppinen, Veikko. Haapamäen kouluko huono.

⁵⁶⁷ ”Kiitä häntä, joka on kaiken opin alku ja päätös.” Johtajatar Mandi Johanssonin puhe Haapamäen yhteiskoulun rakennuksen vihkiäisjuhlassa. 17.10.1909. Ritokangas 1957, 23–24.

josta on laaja näköala ja jonne kultaiset tornit kaukaa kimaltavat.”⁵⁶⁸ Jatkolan jätettyä koulun 1925 siirtyi Kalle A. Ritokangas⁵⁶⁹ ikään kuin ”automaattisesti” oppilaiden kaikenpuoliseksi esikuvaksi ja johtajaksi. Koppinen painottaa: ”Kaikkein tärkeimmästä – koulun hengestä – huolehtivat Jatkola ja Ritokangas.”⁵⁷⁰

2.3 Oppikouluun – keskikoulu vai lukio

Ilmarin oppikouluun lähtemistä helpotti, että sisar Aune oli jo koulussa kolmannella luokalla.⁵⁷¹ Pyöräillessään yksin pääsytutkintoon hän huomasi puolella välissä matkaa, että pusero oli väärinpäin päällä. ”Tiesiköhän tämä kohdallani, sitä, että koulu tulisi sujumaan vaikeasti.”⁵⁷² Maalaistalon pojan pääseminen – lähettäminen oppikouluun ei 1920-luvulla ollut aivan itsestään selvää. Vielä 1900-luvun alussa maatalousväestön yhteinen osuus oppilaista oli suunnilleen neljännes, mutta laski itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä 19 prosenttiin.⁵⁷³ Pulavuosien aiheuttamat ansionmenetykset sekä taloudelliset tekijät supistivat talonpoikaisnuorison oppikoulun käyntiä juuri aikana, jolloin Ilmari pääsi kouluun. Myös työväestön lasten osuus itsenäisyytemme alkuvuosina väheni. Huomattiin, että opintien kulkeminen vei perheestä tulonhankkijan ja toi tilalle kuluttajan, jonka tuottamaa hyötyä ei ollut suinkaan pian eikä ainakaan ilman suuria lisäuhrauksia nähtävissä.⁵⁷⁴ Oppilaiden sosiaalinen tausta muodostui Haapamäen yhteiskoulussa 1920-luvulla siten, että virkamies- ja liikemieskodeista lähtöisin oli 65 prosenttia oppilaista. Maataviljelevästä talollisväestöstä oli 31 prosenttia ja työväestöstä lähtöisin oli 2,7 prosenttia koululaisista.⁵⁷⁵ Maaseutuoppikouluna maataviljelevän väestön osuus on siis Haapamäen yhteiskoulussa ollut paljon suurempi kuin koko maassa. Niin sanotut maaseutuoppikoulutkin sijaitsivat yleensä taajamissa, joissa asui myös virkamiehiä, ylempään porvaristoon ja jonkin verran myös keskiluokkaan lukeutuvia

⁵⁶⁸ Tauno Jatkolan puhe pidetty Haapamäen yhteiskoulun rakennuksen vihkiäisjuhlassa. 17.10.1909. Ritokangas 1957, 25.

⁵⁶⁹ Kalle A. Ritokangas syntyi Ähtärissä 1895, vanhemmat maanviljelijä Kaarle Ritokangas ja Matilda Kasakka. Lainopilliset alkututkinnot 1915–1917, metsänhoitajan tutkinto 1922. Opetusaineet keskikoulun matematiikka ja luonnonoppi 1923–, lukion kirkkohistoria ja dogmatiikka 1923–. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset. 1923–1927. Ha 1. Hb 1–2. HYA. JMA. Opettajamatrikkeli. Ritokangas 1957, 283; Ilmonen 1957, 296–299. Koppinen painottaa, että Tauno Jatkolan kasvatti jo pikku pojasta lähtien oli Kalle Ritokangas. S-KSan 27.1.1983. Koppinen, Veikko. Haapamäen kouluko huono.

⁵⁷⁰ S-KSan 27.1.1983. Koppinen, Veikko. ”Haapamäen kouluko huono.” Järviön mukaan ”Kallen suuri esikuva ja idoli oli häntä 11 vuotta vanhempi Tauno Jatkola loi kouluun isänmaallisen hengen jota hän sovelsi heihin mm. salaisen partion muodossa venäläisten vallanpitäjien kiellettyä partio toiminnan Suomessa.” Järviö, J. K. Legenda Kalle A. Ritokangas.

⁵⁷¹ Riihosen kansakoulun oppilasmatrikkeli. KKA; Haapamäen yhteiskoulun oppilasmatrikkeli. Ritokangas 1957, 323.

⁵⁷² Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: Syntymä- ja kouluvuodet. APA.

⁵⁷³ Luku on vuodelta 1921. Salminen 1995, 108. Vrt. Kiuasmaa 1982, 243.

⁵⁷⁴ Kiuasmaa 1982, 243.

⁵⁷⁵ Haapamäen yhteiskoulun koulutilastojäljennökset. Db 1. HYA. JMA.

perheitä, joiden keskuudessa lasten koulutushalukkuus oli maanviljelijäväestöä suurempaa. Tällaisten perheiden lapsia oli pienemmässäkin maaseutukoulussa aina jonkin verran. Suomenkielisissä maaseutupitäjissä sijaitsevilla kouluilla maanviljelijäperheiden lapsia oli enemmistö.⁵⁷⁶ Koko maassa maataviljelevästä väestöstä lähteneiden 19 prosentin osuudesta 1,6 prosenttia muodostivat torpparit ja maatalouden työväestö.⁵⁷⁷

Kahdeksan kilometrin koulumatka tuntui Ilmarista pitkältä. Pitkä se ei kuitenkaan ollut verrattuna monen muun Haapamäen yhteiskoululaisen koulumatkaan. Haapamäen yhteiskoulun oppilaat tulivat laajalta alueelta, koska koulu poti oppilaspuutaa. Keuruun kunta oli liian pieni yksin täyttämään kaikkia oppilaspaikkoja. Toisaalta myös ympäristökuntien paine toi kouluun oppilaita. Yksityisten oppikoulujen valtionavusta annettu asetus määräsi, ettei valtionapua voitu myöntää, jos koulun kahden alimman luokan oppilasmäärä laski alle 50:een. Tällainen oppilasmäärä oli Haapamäellä vaikea saavuttaa.⁵⁷⁸ Eräs syy vähäiseen oppilasmäärään oli oppilasasuntopula. Kaksi kolmasosaa koulun oppilaista oli kotoisin niin kaukaa, että asunto koulupaikkakunnalta oli välttämätön.⁵⁷⁹

Haapamäen yhteiskoulun laajentaminen lukioluokilla 1919 lisäsi koulutushalukkuutta tuoden paljon uusia oppilaita. Myös keskikoulun oppilasmäärä kohosi selvästi. Lukioluokkien perustamisen jälkeen voitiin Haapamäellä suorittaa ylioppilastutkinto, joka avasi tien korkeamman opin saamiselle.⁵⁸⁰ Ilmarin tullessa kouluun oli VIII luokalla ensimmäistä kertaa oppilaat. Kuudennen luokan kävi kymmenen, seitsemännen yhdeksän ja kahdeksannen luokan viisi oppilasta. Keski-koulussa oli keskimäärin 30 oppilasta luokallaan.⁵⁸¹ Haapamäen yhteiskoulun oppilasmäärän kasvua 1920-luvulla edisti koulutusta paikkojen puute. Muun muassa Tampereen koulut olivat 1920-luvun alussa aivan täynnä. Näin kauempaakin lähdettiin maaseudulle kouluun. Haapamäkeä puoltavina seikkoina tulivat erinomaiset kulkuyhteydet. Kun Porin rata valmistui, oppilasalue laajeni myös siihen suuntaan selvästi. Ennen kuin Haapamäen yhteiskoulu laajeni yliopistoon johtavaksi kouluksi oli oppilaita ollut 31 paikkakunnalta. Lukioluokkien myötä sen maantie-

⁵⁷⁶ Salminen 1995, 111.

⁵⁷⁷ Kiuasmaa 1982, 243; Vrt. Salminen 1995, 108. Oppilaiden sosiaalinen tausta Viholan mukaan Keuruulla poikkesi kokonaisväestöön verrattuna. Poikkeama pysyi ainakin yhtä suurena ellei kasvanut 1920-luvulle tultaessa. Keuruun väestö jakautui 1917 siten, että virkamiehiä ja toimihenkilöitä oli viisi prosenttia, talollisia ja lampuoteja 18 prosenttia, torppareita 23 prosenttia, mäkitupalaisia 11 prosenttia, itsellisiä 34 prosenttia ja muita yhdeksän prosenttia koko väestöstä. Haapamäen yhteiskoulun koulutilastojäljennökset. Db 1. HYA. JMA; Vihola 1982, 20, 51

⁵⁷⁸ Tarmokkailla toimilla ja ratamestari Heinosen henkilökohtaisilla uhrauksilla saatiin oppilasmäärä pysymään säädetyn rajan yläpuolella. Haapamäen yhteiskoulun koulutilastojäljennökset 1910–1932. Db 1. HYA. JMA; Vihola 1982, 15–16

⁵⁷⁹ Vihola 1982, 15–16.

⁵⁸⁰ Vihola 1982, 39, 45–46.

⁵⁸¹ Ilmarin käydessä koulua koulussa oli keskimäärin kaikkiaan noin 170 – 220 oppilasta. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1927. 6b 1–3, Ha 1, Hb 1–2. HYA. JMA.

teellinen vaikutus laajeni vielä entisestään.⁵⁸² Näin sen oppilaat tulivat laajimmalta alueelta Keski-Suomen maaseutuoppikouluista. Haapamäen yhteiskoulun oppilasalueen laajuus korostaa sen merkitystä oppilaitoksena.⁵⁸³

Ilmarin kouluunlähtöä helpotti, että Vaississa nimenomaan äiti oli lasten koulutuksen kannalla, mutta myös Eemeli Vaissi oli luottamustehtävissään nähnyt koulutuksen tärkeän merkityksen.⁵⁸⁴ Ehkäpä keuruulainen kouluinnostus ja Eemeli Vaissin pitkäaikainen jäsenyys Riihosen kansakoulun johtokunnassa sekä jäsenyys Haapamäen yhteiskoulun johtokunnassa helpotti Vaissin lasten koulutielle pääsyä. Riihosekylän taloissa vallitsi aina hienoinen kilpailu. Näin oli koulutuskysymyksissäkin. Peräisen talon pojat kävivät Jyväskylän lyseota. Väärisen veljekset, Moijasen pojat, Riihoselta Martta ja Bertta,⁵⁸⁵ Vaissista Osmo olivat jo käyneet keskikoulun Haapamäen yhteiskoulussa. Vuotta aikaisemmin Riihoselta kaksoset, Eeva ja Markku, sekä opettaja Silvon pojat, Veikko ja Tapio, olivat lähteneet kouluun. Haapamäen yhteiskoulusta oli soitettu ja pyydetty myös lähettämään Vaissin vanhimmat tytöt kouluun, koska oppilaista oli pulaa. Irja Helmisen mukaan heidän apuaan tarvittiin kotona suuren perheen huoltamisessa ja taloustöissä, ja heidän kouluun pääsynsä jäi. Esteristä tuli käsityönopettaja Ilma ja Aili suuntautuivat maatalouteen.⁵⁸⁶

Koulunkäynnin alku Haapamäellä oli Ilmarin kohdalla vaikeaa. Ilmari oli oman arvionsa mukaan ujo ja hiljainen Peräkylyn poika. Hän joutui vielä asumaan kouluasuntoon, Haapamäelle, koska kahdeksan kilometrin matkaa ei kuljettu joka päi-

⁵⁸² Vuosina 1919–1940 koulun jättäneet oppilaat olivat kotoisin 101 paikkakunnalta. Haapamäen yhteiskoulun koulutilastojäljennökset. Db 1. HYA. JMA; Vihola 1982, 48.

⁵⁸³ Haapamäen yhteiskoulussa Keuruun kunnan alueelta kävi koulua 41,8 prosenttia oppilaista. Tähän koko maata ajatellen niukkaan enemmistöön Ilmarikin kuului. Naapurikunnista eli Vilppulasta, Ähtäristä, Ruovedeltä, Virroilta, Petäjävedeltä, Pihlajavedeltä, Orivedeltä, Mäntästä, Multialta, Juupajoelta eli enintään 100 kilometrin päästä kävi yhteensä 34,9 prosenttia ja yli 100 kilometrin päästä 20,2 prosenttia oppilaista. Tällaisia paikkakuntia olivat muun muassa Jyväskylä, Seinäjoki, Vaasa, Oulu ja Raase. Haapamäellä käytiin siis koulua monesta kaupungista. Nämä koulumatkat poikkeavat huomattavasti koko maan keskiarvosta, jonka mukaan kotipaikkakunnalla kävi koulua 69 prosenttia ja enintään sadan kilometrin päässä kävi koulua vain 28 prosenttia ja yli sadan kilometrin päästä vai kolme prosenttia oppilaista. Vihola 1982, 45–48. Haapamäen yhteiskoulun koulutilastojäljennökset. Db 1. HYA. JMA; Kiuasmaa 1982, 241.

⁵⁸⁴ Sisä-Suomi 30.12.1944. Vaissi, Emil. ”Väsähtäneet isäntämiehet syrjään.” ”Jokaisen on hommittava ammatti, kukaan ei saa jäädä kotiin miestä odottamaan” oli äiti painottanut. Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁵⁸⁵ Bertta Riihonen kävi keskikoulun yksityisesti. Riihonen, 1984 a. MRA.

⁵⁸⁶ Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003. Sisaret kävivät Oriveden kansanopiston, Ester Vaissi lisäksi Hämeenlinnan Wetterhoffin kotiteollisuusopettajaopiston 1923 ja toimi Keski-Suomen kiertävän kotiteollisuuskoulun opettajana 1923 –. Aili Vaissi avioitui opiston jälkeen opiskelutoverinsa kanssa 1926 ja meni Laurilan tilan emännäksi Pöytyälle. Ilma Vaissi kävi Tampereen talouskoulun ja avioituttuaan 1927 meni miehensä tilalle emännäksi. Kankaanpää 1989, 178–182.

vä,⁵⁸⁷ syystä, että ei ollut mitään kulkuneuvoja, saati yleistä liikennettä. Taloissa olivat vain hevoset, jotka eivät tuohon tarkoitukseen joutaneet. Koululaiset kulkivat kävellen, silloin kun kävivät kotona. Frans Silvo saattoi veneellä omat lapsensa, ja siinä pääsivät sitten Riihosenkin lapset. Aikaisin oli tällöinkin lähdeittä, että Silvo ehtisi takaisin aloittamaan omat koulutuntinsa. Polkupyöriä oli, mutta ei läheskään jokaiselle tarvitsijalle. Syksyisin jopa luisteltiin Riihijärveä, Vaissinjärveä ja Ylistä pitkin. Näin päästiin puoleen väliin. Loppumatka sujui kävellen. Ilmari joutui asumaan Eeva Raekallion⁵⁸⁸ kotiin. Se oli Ilmarista mahdollittoman outo paikka:⁵⁸⁹

”Oli pieni huone, jossa oli yksi kahdeksannen luokan poika ja kuudennen luokan poika ja minä. Minulle laitettiin aina sänky keskelle lattiaa ja päiväksi otettiin pois.”

Ikäero oli varsin huomattava ja ehkä sekin, että vuode, joka olisi ollut hyvä oma paikka, otettiin päiväksi pois, sai Ilmarin tuntemaan olonsa vieraaksi. Toiset pojat olivat kaupunkilaispoikia. Toinen oli kunnallisneuvos Koskelinin poika Jyväskylältä ja toinen nimismiehen poika jostakin muualta Suomesta.⁵⁹⁰ Jyväskylän lyseossa oli tullut jokin riita oppilaiden ja opettajien välillä ja viisi, kuusi lyseon poikaa oli erotettu koulusta ja he olivat tulleet sitten Haapamäelle niin sanottuun ”hätäapukouluun”.⁵⁹¹ Oppilaiden väheneminenhän ei ollut vain Haapamäen ongelma, vaan sitä oli tapahtunut muuallakin maassa. Seuraus oli se, että ei Ilmari asunnossaan paljon ollut. Silloin, kun hänellä oli käytettävissään polkupyörä, hän ajoi kotiin. Asunnon lähellä oli nuorisoseuran urheilukenttä. Se oli ’pelastus’. Siellä kentällä hän vietti paljon aikaa, työnsi kuulaa ja hyppäsi pituutta. Urheilu oli Riihosekyylän pojille jo kansakoulusta tuttu yhteinen harrastus.⁵⁹²

Asumista helpotti, että Ilmarin Aune-sisar asui myös Raekalliolla, tosin yläkerrassa muiden tyttöjen kanssa. Eeva Raekallion kodissa asui kaikkiaan toistakymmentä koululaista, tytär Vuokko Raekallio, Aune Vaissin luokkatoveri mukaan lukien.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Kouluasunto oli yksityiskoti, jonne otettiin koululaisia alivuokralaisiksi. Irja Vaissin mukaan sitä kutsuttiin ”koulukämpäksi”. Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁵⁸⁸ Vuoteen 1906 Hagelberg, s. Sarlin. S. Viitasaarella 3.10.1876, veli Bruno Gustaf Willehard Sarlin s. Viitasaarella 9.11.1878–6.1.1952, Vaasan läänin maaherra 1920–1930. Länsi-Suomen läänin lääninhallitus. Kirjaamo Vaasa. Viitasaaren seurakunnan kirkonkirjat. (VkiA). VkiA. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁵⁸⁹ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁵⁹⁰ Ilmari Koskelin, s. 11. 04. 1904, kotipaikka Jyväskylä. Tuli kouluun VII luokalle vuonna 1921, yo 1923. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 6b 1–3, Ha 1 Hb 1–2. HYA. JMA. Haapamäen yhteiskoulun oppilasmatrikkeli. Ritokangas 1957. Koskelin, Keski-Suomen maanviljelysseuran ensimmäinen toiminnanjohtaja sitten Keski-Suomen maanviljelysseuran puheenjohtaja. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁵⁹¹ Tämä pilkallinen nimitys johtui juuri siitä, että Haapamäen yhteiskoulu taisteli olemassaolostaan oppilaspuolan vuoksi ja otti kouluun kaikki sinne pyrkivät.

⁵⁹² Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁵⁹³ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA; Vaissi, Ilmari 1989; Vihola 1982, 21–22.

Ilmari sai asuintovereistaan viiteryhmän, johon kuului eri ikäisiä ja eri tavoin ajattelevia tyttöjä ja poikia, mikä toisaalta avarsi Ilmarin näkemyksiä ja toisaalta helpotti sopeutumista kouluun. Oman arvionsa mukaan hänellä oli kyllä asunnossa ”hienoa seuraa”, mutta hän koki olevansa kokonaan ”eri tasolla”. Asumista vaikeutti vielä se, että rouva Raekallio ohjasi kovalla kädellä hyviin tapoihin.⁵⁹⁴ Viholan mukaan, koska Haapamäen yhteiskoululaisista suuri osa oli peräisin ylemmistä sosiaaliryhmistä, asettivat vanhemmat suuret vaatimukset sekä asunnon laadulle että oppilaiden kaitsennalle. Haapamäellä ylempää sosiaaliryhmää edustavia koteja oli vain muutamia.⁵⁹⁵ Verrattuna monen muun asumisen olosuhteisiin, oli Ilmarin asunto hyvää tasoa.⁵⁹⁶

Vaikka Ilmari aluksi jännitti vanhempia asuintovereitaan, oli heistä hänelle hyötyä. Kevättalvella kuudesluokkalainen Tauno Himberg, Ilmarin huonetoveri, huomasi, että Ilmari oli saanut nelosen laskennon kokeesta. Tauno ryhtyi opettamaan Ilmariä sillä seurauksella, että seuraavissa kokeissa hän laski niin hyvin, että opettaja ei uskonut laskuja hänen tekemikseen. Tästä heräsi sitten Ilmarin itsetunto ja nousu parempaan alkoi. Lukukausi oli nyt kuitenkin jo niin pitkällä, että luokalle jäämistä ei voitu estää.⁵⁹⁷ Ilmarin mielestä hän ei myöskään kotoa saanut riittävästi tukea. Äidin sairaus vaati juuri vuonna 1922 pitkän sairaalahoidon Helsingin diakonissalaitoksella.⁵⁹⁸ Seuraavana syksynä hän aloitti uudelleen ensimmäiseltä luokalta. Matematiikka ja yhteiskuntaoppi oli vahvimmat aineet, mutta kielissä oli parantamisen varaa. Kielet menivät nipin napin läpi, välillä ehtoja suorittaen.⁵⁹⁹ Laskennon kokeet hipoivat kymppiä ja yhteiskuntaopista tuli todistukseen täysi kymppi.⁶⁰⁰ Ilmari luki paljon sanomalehtiä ja tunneilla keskusteltiin paljon hänen

⁵⁹⁴ ”Näin maaherrankin pojat tekevät”, oli usein toistunut lause. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁵⁹⁵ Vihola 1982, 21–22.

⁵⁹⁶ Haapamäen yhteiskoulun koulutalon yläkerran tilat oli muutettu oppilasasuntolaksi. Asukkaiksi otettiin ensisijaisesti sellaisia oppilaita, jotka saattoivat välittää kotoaan säädettyihin rahaintoihin elintarvikkeita koulun ja sen asuntolan käyttöön Asuntolaan mahtui 13 asukasta. Vihola 1982, 22; Ks. Pousi 1996; Riihonen 1984 a. MRA.

⁵⁹⁷ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA; Haapamäen yhteiskoulun oppilasarvostelut. Bd 2, De 1. HYA. JMA.

⁵⁹⁸ ”Paluumatkalla pääsytytkinnosta hän oli huomannut, että paidanhihanneuleet olivat ulkopuolella... Omaksi syykseen äiti oli sen laskenut, suuri perhe ja talous olivat tulla hänelle ylivoimaisiksi.” Haastattelunauha: 1. Syntymä- ja kouluvuodet. Äiti oli sairastunut maassa 1918 raivonneeseen Espanjan tautiin, laajaan influenssaepidemiaan, josta ei toipunut. Haastattelu: Aune Ekberg, s. Vaissi, s. 1907. 27.7.1988; Eemeli Vaissin päiväkirja. IVA. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA; Haastattelu: Ilmari Vaissi 27.7.1993; Sairalahoidon aikana hän laihtui huomattavasti. Haastattelu Irja Helminen, s. Vaissi, 17.2.2003.

⁵⁹⁹ Ilmari oli ajatellut, että hänestä tulee maanviljelijä ei hän vieraita kieliä tarvitse eikä yrittänytkään opetella niitä. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁶⁰⁰ Haapamäen yhteiskoulun oppilasarvostelut. Bd 2, De 1; Päästötodistukset Dc 1–2. HYA. JMA.

lukemansa pohjalta.⁶⁰¹ Ilmarin jäätyä luokalle hänen koulunkäyntinsä helpottui oleellisesti myös siitä syystä, että hänen kaksi vuotta nuorempi Unto-veljensä sai hänet kiinni ja he kävivät yhdessä keskikoulun loppuun.⁶⁰² Yhteiskuntaopissa ja saksassa oli sama opettaja. Hän sanoi Ilmarille jakaessaan viidennen luokan todistuksia, ettei ole ennen antanut samalle oppilaalle ”viitosta ja kymppiä”. Ruotsia ja saksaa lukuunottamatta todistus oli varsin hyvä. Kiitettävät arvosanat sai Ilmari uskonnossa, kieliopissa ja kirjallisuudessa, historiassa, kemiassa, kirjanpidossa, voimistelussa ja terveysopissa.⁶⁰³ Rehtori esitti Ilmarille jatkamista lukiossa, mutta Ilmari muistelee sanoneensa, että hänestä tulee maanviljelijä. Ei hän tarvitse enempää koulunkäyntiä. Unto-veli jatkoi lukiossa.⁶⁰⁴

Kuva 4. Haapamäen yhteiskoulun V luokka vuonna 1927. Takarivi: toinen vasemmalta Olavi Numminen, hänen vieressään Ilmari Vaissi ja Unto Vaissi, ensimmäinen oikealta Eino Jokela. Keskirivi toinen oikealta Eeva Riihonen. Haapamäen yhteiskoulun arkisto.

⁶⁰¹ Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10. 2001; Haapamäen yhteiskoulun oppilasarvostelut. Bd 2, De 1. HYA. JMA.

⁶⁰² Unto Vaissi kävi kansakoulua vain kaksi vuotta. Riihosen kansak. oppilasmatrikkeli. KKA; Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 6b 1–3. Ha1, Hb 1–2. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet.

⁶⁰³ Opettaja oli Kalle Pietilä, joka on myös allekirjoittanut päästötodistuksen. Haapamäen yhteiskoulun opettajamatrikkeli. Ritokangas 1957, 283. Haapamäen yhteiskoulun oppilasarvostelut. Bd 2, De 1; Päästötodistukset Dc 1–2. HYA. JMA.

⁶⁰⁴ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1930. 6b 1–3, Ha 1, Hb 1–2. HYA. JMA. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA Haapamäen yhteiskoulun oppilasarvostelut Bd 2, De 1; Päästötodistukset Dc 1–2. HYA. JMA; Haapamäen yhteiskoulun oppilasmatrikkeli; Ritokangas 1957, 326.

Kun lisää lapsia tuli kouluun, asuntokysymys ratkaistiin sitten toisella tavalla. Eemeli Vaissi ensin vuokrasi Asemalammin takaa talon tähän tarkoitukseen ja viimein rakensi oman talon, mikä oli melkoinen sijoitus⁶⁰⁵ ja osoittaa Eemeli Vaissin halua ja kykyä toimia lastensa koulutuksen hyväksi.⁶⁰⁶ Eemeli Vaissi oli lapsille auktoriteetti, jota kunnioitettiin. Hänen suhtautumisensa lasten koulunkäyntiin ja joskus eleetön, mutta silti tiukka tapa kasvattaa äidin sairastaessa, käy ilmi episodissa, jossa Aune-sisar aikoi keskeyttää koulun. Aune oli kerran polkenut pyörällä koulusta kotiin ollessaan seitsemännellä luokalla 1925 ja ilmoittanut, että hän jättää koulun kesken. Hän eroaa nyt. Isä Eemeli Vaissi oli juuri tullut pellolta kahville, hymähti, laittoi lakin tuolille ja istuutui kahvipöytään. Joi kahvin mitään puhumatta, painoi taas lakin päähänsä ja lähti takaisin pellolle. Aune-sisar ajoi pyörällä takaisin Haapamäelle ja jatkoi koulunkäyntiään.⁶⁰⁷ Lasten taloutta tuli hoitamaan yli kymmeneksi vuodeksi Seeda-täti, Eemeli Vaissin sisar. Ilmarin kanssa koulua kävivät Aune, Unto sekä syksystä 1926 myös Jorma. Talo sijaitsi Haapamäen urheilukentän varrella. Talo oli puutalo, jossa alakerrassa oli kaksi huonetta ja keittiö samoin yläkerrassa kaksi huonetta ja keittiö. Silvon pojatkin pääsivät sinne asumaan.⁶⁰⁸ ”Kyllä Vaissin lasten kelpasi.” Seeda piti kovaa komentoa läksyjen lukuun ja Veikko Silvo neuvoi tarvittaessa.⁶⁰⁹ Ympäristön maanviljelijät pyrkivät omien lastensa osalta ratkaisemaan asuntokysymyksen vuokraamalla asuntoja tähän tarkoitukseen. Niihin otettiin myös muita oppilaita mahdollisuuksien mukaan. Haapamäen yhteiskoululle oli tyypillistä suuret sisarussarjat, jotka monipäisinä perhekuntina kävivät samaan aikaan koulua.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet; Riihonen 1984 a. MRA.

⁶⁰⁶ Eemeli Vaissi oli myös koko ajan Haapamäen yhteiskoulun johtokunnan jäsen. Ritokangas 1957, 259; Sisä-Suomi 30.12.1944. Vaissi, Emil. ”Väsähtäneet isäntämiehet syrjään.”

⁶⁰⁷ Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁶⁰⁸ Vuodesta 1928 myös Irja. Haastattelu: Irja Vaissi, s. 1918, 17.2.2003; Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA; Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1927. 6b 1–3, Ha 1, Hb 1–2. HYA. JMA; Haapamäen yhteiskoulun oppilasmatrikkeli. Ritokangas 1957, 301–337.

⁶⁰⁹ Riihonen 1984 a, 42–43. MRA.

⁶¹⁰ Juho Riihonen rakensi parhaillaan alakansakoulurakennusta Riihoskylän kansakoululle, joten voimavaroja ei riittänyt muuhun. Lapsille vuokrattiin Siljansalon yläkerta, kolme huonetta ja keittiö. Sisar Iina tuli ruoanlaittajaksi. Riihonen 1984 a. MRA; Raekallio-Teppo 1957, 199–206.

3 Uudet harrastukset

3.1 Toverikunnassa – vapaa-ajan toimintaa ja kulttuurityötä

Useimpien yksityisoppikoulujen perustamisen taustalla vaikuttanut aatteellinen lähtökohta heijastui omalla tavallaan myös oppilaiden toimintaan. Oppilaiden vapaa harrastustoiminta muodostui hyvin vilkkaaksi ja monipuoliseksi jo heti autonomian ajalla. Pienillä paikkakunnilla yksityisoppikoulu muodostui eräänlaiseksi kulttuurin keskuksesi, vaikka autonomian lopulla urheilu- ja voimisteluseura-toiminta sekä erilainen järjestö- ja yhdistystoiminta alkoi yleistyä. Kaikissa yksityisissä yhteiskouluissa toimi konventti eli toverikunta. Se oli tarkoitettu ylempien luokkien oppilaille ja sai kouluissa hyvin järjestäytyneitä muotoja. Toverikunnat laativat omat järjestyssääntönsä ja kokoontuivat säännöllisesti kuraattorin alaisuudessa. Kuraattorina toimi oppilaiden valitsema opettaja.⁶¹¹

Toverikuntien tarkoituksena oli oppilaiden siveellisen ja kansallisen toverihengen kautta kehittää jäseniään ja antaa heille tilaisuuksia harjoitella esiintymis-, keskustelu- ja kirjoitustaitoja. Toverikuntien toiminnassa painottuivat kouluaineisiin liittyvien aiheiden lisäksi joskus myös yhteiskunnalliset ja valtiolliset kysymykset. Toverikunnissa yksityiskoulujen oppilaat tulivat nuoresta iästä alkaen tietoisiksi järjestäytyneen yhteiskunnan tavoista ja joutuivat kantamaan vastuuta toverikunnan puheenjohtajana, lehtien toimittajina, tilaisuuksien järjestäjinä sekä aktiivisina keskustelijoina.⁶¹²

Koska Haapamäen yhteiskoulun oppilaista suurin osa asui Haapamäen asemakylässä tai sen välittömässä läheisyydessä, loi se erinomaiset mahdollisuudet harrastustoiminnan kehittymiselle. Myös suurin osa opettajista tuli Haapamäelle muualta ja yleensä he olivat perheettömiä, minkä vuoksi heillä oli aikaa runsaasti koululle ja oppilaille myös varsinaisen kouluajan ulkopuolella. Pohjan Haapamäen yhteiskoulun vapaa-ajan harrastustoiminnalle loi vuonna 1911 perustettu Toverikunta ja sen ensimmäinen kuraattori, koulunjohtaja, maisteri Tauno Jatkola.⁶¹³ Aluksi vain opettajana ja ylimmän luokan valvojana, hän alusta alkaen osoitti olevansa, paitsi armoitettu opettaja, myös suuri nuorten ystävä. Häntä kunnioitettiin, ihailtiin ja rakastettiin. Aloite toverikunnan perustamiseksi tuli opettajakunnalta ja sen säännöt laati toimikunta, johon kuuluivat koulun johtajatar Mandi Johansson, maisteri Tauno Jatkola ja opettaja W. Kronholm. Jatkola loi toverikunnalle toimintalinjat lehtineen, konventteineen ja vuosijuhlineen. Mallit olivat muista kouluista saadut, mutta aikojen kuluessa ne saivat haapamäkeläiset muodot. Ritokankaan mukaan Jatkola loi toverikuntaan ennen kaikkea sen hengen, joka myös kirjattiin sääntöihin.⁶¹⁴

⁶¹¹ Salminen 1995, 66.

⁶¹² Salminen 1995, 66.

⁶¹³ Suhonen 1957, 266–271; Ritokangas 1957,3; Vihola 1982, 32.

⁶¹⁴ Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1913. HYKA. Ritokangas; Vihola 1982, 32; Ritokangas 1957, 100.

Haapamäen yhteiskoulun toverikunta tähdensi säännöissään, että toverikunnan tarkoituksena oli ”herättää jäsenissään oikeata toverihenkeä ja jalojen ja hyvien aatteiden harjoitusta sekä vahvistaa heille tilaisuutta itse työhön ja toimintaan aatteitaan toteuttaessaan”.⁶¹⁵ Toverikunnan jäseneksi pääsi IV–VIII -luokkalaiset,⁶¹⁶ mutta kerran lukukaudessa järjesti toverikunta konventin eli juhlatilaisuuden myös alaluokkien oppilaille. Toverikunnan kokous oli joka toinen lauantai. Samalla järjestettiin konventti eli iltajuhla. Toverikunnan ensimmäisenä vuonna oli ollut 16 iltajuhlaa, joissa oli monipuolinen ohjelma.⁶¹⁷ Kun ohjelmallisia konventteja oli näin usein, luotiin järjestelmä, joka paitsi, että takasi ohjelmansuorittajat joka konventtiin, jakoi jokaisen juhlan järjestelyvastuun koko koululle luokkien edustajien kautta. Samalla ohjelmansuorittajaksi pääsi useat eri oppilaat. Ohjelmanjärjestely tapahtui siten, että toverikunta, lukuunottamatta VIII luokkaa, jaettiin lukuvuoden alussa ”komppeihin”, joihin valittiin jokaiselta luokalta kaksi kyvykästä oppilasta. Nämä kompit olivat kukin vuorollaan vastuussa ohjelmasta. Näin juhlan järjestelyssä oli jokaisella kerralla mukana kaikki toverikuntaan kuuluvat luokat. Toverikunta valitsi keskuudestaan Silmukoiden päätoimittajan ja aputoimittajan sekä toimituskunnan.⁶¹⁸ Kun Ilmari tuli kouluun, hänen asuintoverinsa olivat jo mukana Toverikunnassa sen jäsenenä ja vastuunkantajina. VIII-luokkalainen Ilmari Koskelin oli huvitoimikunnan jäsen ja VI-luokkalainen Tauno Himberg esitti viulunsoittoa konventissa marraskuussa 1921. Kuraattorina oli koulun johtaja Tauno Jatkola.⁶¹⁹

Konventtien puitteet olivat kodikkaat. Oppilaat istuivat koulun aulassa ryhmityneinä pöytien ympärille.⁶²⁰ Opettajat, joita oli paikalla runsaasti, istuivat omassa pöydässään puolipiirissä. Pakkasiltoina suuressa takassa paloi tuli. Toverikunta oli rakentanut itselleen näyttämön. Se koottiin erikseen kahden luokan väliin siten, että luokkia voitiin käyttää aputiloina. Näyttämön kokoamisessa ja purkamisessa

⁶¹⁵ Kokouksen sihteeri Kalle A. Ritokangas, V luokan oppilas. Toverikunnan säännöt. Toverikunnan perustava kok. 27.9.1911. HYKA; Op. kok. ptk. 21.2.1911. HYA. JMA. Sääntöjä tarkistettiin Toverikunnan kok. 25.2.27. HYKA.

⁶¹⁶ Jäseneksi pääsi ilmoittautumalla sihteerille ja maksamalla jäsenmaksun. Toverikunnan säännöt. Toverikunnan perustava kok. 27.9.1911; Toverikunnan kok. 25.2.27. HYKA.

⁶¹⁷ Tämä Ritokankaan mukaan, joka oli tällöin koulussa. Sulkavan mukaan konventti oli joka toinen lauantai kokouksen yhteydessä. Toverikunnan pöytäkirjojen mukaan konventtia ei ole joka kokouksen yhteydessä, mutta kuitenkin usein, vähintään kerran kuukaudessa. Ehkä pöytäkirjaan ei ole merkitty jokaista konventtia. Ritokangas 1957, 101; Sulkava 2002, 31.

⁶¹⁸ Toverikunnan kok. 27.9.1911. HYKA.

⁶¹⁹ Tauno Jatkola oli kuraattorina vuosina 1921–1924. Vuonna 1924 kuraattorina oli maisteri Lähteenmäki (opetti kemiaa, fysiikkaa ja myös voimistelua, koulun johtajana Jatkolan jälkeen 1925–1927), vuonna 1926 Ritokangas ja vuonna 1927 taas Lähteenmäki. Toverikunnan kok. 6.9.1921; Toverikunnan konventti 19.11.1921. Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1927. HYKA; Opettajamatrikkeli, Ritokangas 1957, 271–272, 282.

⁶²⁰ Koulun suuri juhlasali ei tullut kysymykseen, koska siellä pidettiin sunnuntaisin jumalanpalvelukset siitä syystä, että Haapamäellä ei ollut kirkkoa. Ritokangas 1957.

oli paljon työtä ja sen tekivät VII ja VIII luokkien pojat, eivät ainoastaan kerran vuodessa vuosijuhlaan, vaan aivan tavallisiin konventteihinkin. Valmiina näyttämö oli Ritokankaan mukaan kuin Thaelian temppeli, kun esirippu oli nostettu sirosti laskostaen molemmille sivuille.⁶²¹

Ilmarin päästessä mukaan konventteihin toverikunnan jäsenenä syksyllä 1925, IV-luokkalaisena, vietettiin juhlailtoja vakiintunein muodoin. Aluksi oli ”viralliset” eli toverikunnan kokous, jolloin myös keskusteltiin yleisesti yhteisistä asioista tai muista kiinnostavista aiheista. Varsinainen ohjelma sisälsi oppilaiden esiintymistä mitä moninaisimmilla tavoilla soittaen, laulaen, voimistellen, puhuen. Tärkeä ohjelmanumero oli Silmukoiden lukeminen, jonka kirjoituksissa otettiin kantaa myös ajankohtaisiin kysymyksiin.⁶²² Esiintymään pääsivät useat oppilaat eri luokilta, johtuen komppijärjestelmästä. Toverikunnan sääntöjen mukaan joka toisella kerralla oli piirileikkejä, joka toisella kerralla tanssia.⁶²³ Konventissa oli kaksi väliaikaa, jolloin ravintolassa oli runsas tarjoilu.⁶²⁴ Jatkolan kuraattorikaudella tuli tavaksi arvioida konventti seuraavassa Silmukoita-lehdessä.⁶²⁵ Ohjelmassa oli vaihtelua riippuen järjestävästä kompista.⁶²⁶ Opettajat esiintyivät myös, esimerkiksi maisteri Teittinen esitti yksinlaulua, Jalo Parkkola säesti oppilaiden musiikkiesityksiä. Ilmari oli muun muassa tekemässä näytelmiä, joita ”oppilaat suunnitteli-

⁶²¹ VIII luokalla oli ainoastaan viisi oppilasta, VII luokalla yhdeksän oppilasta. Toverikunnan kokouspöytäkirjat 1911–1927. HYKA; Vuosikertomukset 1921–1923. HA 1, HB 1–2. HYA. JMA: Ritokangas 1957, 100–104; Vihola 1982, 45

⁶²² Ohjelmassa oli yleensä alkusoitto, puheenjohtajan puhe, esitelmä, runo, viulusoolo tai vastaava, yksinlaulua, väliaika, kuorolaulua, tyttöjen tai poikien voimistelua, näytelmä. Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA; Silmukoita 1921–1927. HYKA.

⁶²³ Tanssi sisälsi valssia, polkkaa, saksanpolkkaa, masurkkaa, ”uusia valsseja” tai joskus shottista ja jitterbogia. Konventin 19.3.1927 pöytäkirjassa asia esitettiin: ”Lopuksi tanssittiin vaikeasti”. Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA.

⁶²⁴ Konventissa 24.4.1926 ravintolassa tarjottiin omenia, appelsiineja, mehua, kahvia, voileipää ”särpimen kera”, maitoa ”ynnä muuta”. Toverikunnan konventti 24.4.1926. HYKA. Suuri osa oppilaista asui kaukana kotoa, joten ruoka maistui. Toverikunnan kokouspöytäkirjan väliin on unohtunut Haapamäen VR:n ilmoituskortti Hellin Mikkolalle 8.5.28. Siinä ilmoitetaan, että Korkeakosken asemalta on vastaanotettavaksi saapunut yksi kolli ruokatavaraa, paino 12 kiloa. Toverikunnan kokouspöytäkirjat 1911–1927. HYKA; ”Näissä se totuus piilee toverikunnan kaikenpuoliseen, lukijaa hengästyttävän toimintaan. Elettiin poissa kotoa pitempiäkin aikoja, ruokalahetykset fyysisenä helpotuksena ja toveripiiri ja koulu psyykkisenä kotina.” Sulkava 2002, 42.

⁶²⁵ Silmukoita 1921–1927. HYKA.

⁶²⁶ Ohjelmassa saattoi olla huilunsoittoa, ”torvisoittoa”, sauvavoimistelua, rytmillistä kävelyä, pukutanssia, pyramideja. Op. kok. 13.2.1924. HYKA. 30 sauvaa oli päätetty tilata tammikuussa 1923. Sulkava 2002, 17. Ranskanopettaja Ekberg oli täydentänyt ranskankielen opintojaan Geneven yliopistossa ja Lécole pour les étrangers’ssä ottaen samalla osaa rytmilliseen voimisteluun. Hän opetti myös tyttöjen voimistelua. Vaissi, Aune 1957, 293. Syksyllä 1924 perustettiin koulun tyttöjen voimisteluseura. Sulkava 2002, 37.

vat itse ja joita sitten esitettiin”.⁶²⁷ Konventeissa esitettiin muun muassa ”Sotavanhuksen joulu” (16.12.1925), ”Käärme” (14.2.1925) ”Pycamos ja Feisbe” (19.11.23), ”Vieraita odottaessa”, ”Väkin naimisiin”, ”Mustalainen”.⁶²⁸

Ilmari ja hänen lähipiirinsä saivat myös tehtäviä toverikunnassa. Ilmari valittiin pikkujoulun ohjelmatoimikuntaan.⁶²⁹ Samana lukuvuonna toverikunnan sääntöjä muutettiin siten, että johtokunta valittiin tammikuussa koko kalenterivuodeksi. Toverikunnan puheenjohtajaksi vuodeksi 1926 tuli Vuokko Raekallio ja Tauno Jatkolan jäätyä pois koulun palveluksesta pyydettiin K. A. Ritokangas kuraattoriksi.⁶³⁰ Ilmarin Aune-sisar oli esiintynyt konventeissa ja hänet valittiin vuosijuhlan ohjelmatoimikuntaan yhdessä Vuokko Raekallion kanssa. Kevättalvinen toverikunnan vuosijuhla oli työkausien huomattavin tapaus, jonka valmisteluihin ryhdyttiin jo marraskuussa. Raekallio-Tepon mukaan 15-vuotiaan puheenjohtajan jännitys oli suuri, sillä he ottivat suorittaakseen erityisen paljon harjoitusta vaatineen ohjelman, mutta opettajien auttaessa vaativasta ohjelmasta selvittiin. Ohjelmaa oli harjoiteltu ja esitetty osittain edeltävässä konventissa. Ohjelmassa oli puheenjohtajan tervehdyspuhe, Anni Kätön ja Jenny Järvisen duettoja, Helvi Palosen esitelmä Inkeristä,⁶³¹ Aune Vaissin lausuntaa, Vuokko Raekallion pianonsoittoa. Niilo Puronkosken ja Jorma Kuosmasen ”Gluntteja”. Mukana ohjelmassa oli tyttöjen voimisteluesitys ja poikien esittämä ”pyramideja”. Vuosijuhlissa esitettiin myös ”Dance rokokoo” ja opettaja Jalo Parkkolan ohjaama laulunäytelmä Laululintunen.⁶³² Juhlissa soitti Haapamäen Työväenyhdistyksen soittokunta, joka myös säesti tanssia.⁶³³ Vastaava vuosijuhla oli myös seuraavana vuonna. Silloin juhlissa esitti torvisoittoa Haapamäen rautatieläisten soittokunta, joka myös säesti tanssia. Paikalla oli runsaasti yleisöä.⁶³⁴

⁶²⁷ ”Ryhmäponnistusta” vaativat näytelmät aloitettiin Sulkavan mukaan, kun 11.12.1920 esitettiin ”Pentti mylläri kuninkaan hovissa”. Edellisenä vuonna oli esitetty Aleksis Kiven ”Kihlaus”. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA. Toverikunnan pöytäkirjat vuosilta 1911–1927. HYKA.

⁶²⁸ Toverikunnan pöytäkirjat vuosilta 1911–1927. HYKA.

⁶²⁹ Toverikunnan kok. 19.11.1925. HYKA.

⁶³⁰ Hänen mukaansa tällöin rakennettiin näyttämölle kehys: kreikkalainen temppelin fasadi joonialaisine pylväineen ja tympanon-kolmioineen, johon mytologiset korkokuvat maalattiin samoin maalattiin huonekulissi. Ritokangas 1957, 104.

⁶³¹ AKS oli lähettänyt marraskuussa toverikunnalle kirjan ”Inkeri” Inkeri-aiheista esitelmää varten. Tehtävä annettiin Helvi Paloselle. Muita AKS -yhteyksiä oli toverikunnalla ollut edustajan lähettäminen Helsingin kokoukseen, jossa käsiteltiin toverikunnan liittymistä AKS: ään. Edustajaksi lähti toverikunnan puheenjohtaja Yrjö Soini. 27.1.23 AKS kehottaa lähettämään tyttöedustajan Naisosaston kokoukseen. Valitaan Kerttu Viri. Nämä olivat toverikunnan ainoat AKS -yhteydet. Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA; Sulkava 2002, 38.

⁶³² Valokuva. HYAK. Raekallio-Teppo 1957, 201–202; Ritokangas 1957, 106–107; Toverikunnan vuosijuhla 28.3.1926. HYKA

⁶³³ Toverikunnan vuosijuhla 28.3.1926. HYKA; Sulkava 2002, 38.

⁶³⁴ Toverikunnan vuosijuhla 25.3.1927. HYKA. Riihonen, Markku. Päiväkirja vuodelta 1927–1928.

Ritokankaan mukaan Haapamäen yhteiskoulun toverikunnan vuosijuhla ei ollut vain paikallinen vaan myös maakunnallinen arvojuhla. Perinne oli alkanut toverikunnan ensimmäisenä keväänä valmistamasta yleisestä iltamasta, joka sittemmin sai nimen vuosijuhla. Juhlapukuista yleisöä oli saapunut läheltä ja kaukaa. Ohjelma oli arvokasta ja huolella valmistettua, sisältäen myös juhlaesitelmän. Muutamia luokkia oli järjestetty ja koristettu viihtyisiksi ravintola- ja seurustelu-huoneiksi. Ravintolan ”Menu” oli ranskankielinen ja sisälsi muun muassa à la glace, mikä oli kotitekoista jäätelöä. Näiden juhlien maine kiiri kauaksi ja loi perustan toverikunnan juhlille. Yleisöä oli aina Jyväskylästä saakka. Koulu oli ainoa yliopistoon johtava koulu laajassa ympäristössä. Oppilaskunta edusti koko maakuntaa Jyväskylän liepeille, monina vuosina itse kaupunkiin asti, lisäksi muita paikkakuntia. Ritokankaan mukaan ei aivan vähäinen ollut vuosijuhlien huolitellun ja arvokkaan ohjelman vaikutus niiden maineeseen ja menestykseen. Juhlat pidettiin koululla, jonka tilat usein osoittautuivat liian pieniksi. Etenkin näytelmän aikana aulassa, jonne tuolit siirrettiin, oli tungos tavaton. Tavallisesti näytelmä ja muutakin ohjelmaa esitettiin kenraaliharjoituksena oppilaille, jotta vieraille saatiin enemmän tilaa juhlassa. Joskus koetettiin korotetulla pääsymaksulla rajoittaa yleisömenestystä.⁶³⁵

Konventtien keskustelukysymyksiä olivat vuonna 1926 raittiusseuran perustaminen kouluun⁶³⁶ sekä millaista kirjallisuutta olisi valittava luettavaksi. Suositukseksi tuli, että luettava kirjallisuus tulisi olla sellaista, ettei se turmele eikä ole liian vaikeatajuista, vaan että se kehittää henkeä ja siitä on samalla sekä iloa että hyötyä. Luettavaksi suositeltiin historiallisia romaaneja, hyvää kaunokirjallisuutta, mieluummin kotimaista, koska se kehittää ainekirjoitustaitoa.⁶³⁷ Myös suositeltiin sanomalehtien lukemista ajan tasalla pysymiseksi. Toverikunnalla oli laaja kirjasto, joka siirrettiin vähitellen koulun kirjaston yhteyteen.⁶³⁸ Toverikunnassa pohdittiin myös kysymystä toverikunnan tarpeellisuudesta. Katsottiin, että huvitilaisuudet olivat tarpeellisia, koska ne saattoivat ”joillekin olla ainoita huvitilaisuuksia”. Ennen kaikkea katsottiin, että toverikuntalaisuus on yhteistoimintaa.

Toverikunta tarjosi jokaiselle tilaisuuden kehittää itseään tulevaisuutta varten. Konventeissa oppi esiintymään, lausumaan, pitämään esitelmiä ja puheita. Keskustelukysymysten kautta oppi ilmaisemaan itseään eli tuomaan ajatuksensa selvästi julki ja oppi puhumaan asiallisesti. Myös toverikunnan järjestämiä urheilukilpailuja pidettiin hyödyllisinä. Ennen kaikkea toverikuntalaisella oli myös velvollisuuksia. Ennen kuin toverikuntalainen voi vaatia tätä kaikkea toverikunnalta, oli hänen itsensä täytettävä uskollisesti paikkansa. Myös Silmukoita-lehti käsitteli asiaa. ”Eikö toverikunnan tarkoitus juuri ole kehittää kaikkien jäsentensä kykyjä?

⁶³⁵ Syksyllä 1926, V luokalla Ilmari valittiin I komppiin yhdessä kuuden muun viidesluokkalaisten kanssa, viiden kuudesluokkalaisten ja kolmen seitsemäsluokkalaisten kanssa, Unto Vaissi puolestaan IV komppiin. Näin Ilmari joutui yhteistoiminnassa ylempiluokkalaisten kanssa vastuuseen konventtien ohjelmasta kompin vuorolla. Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA; Ritokangas 1957; 105. Sisä-Suomi 27.3.41; Vihola 1982, 30.

⁶³⁶ Toverikunnan konventti 13.3.1926. HYKA.

⁶³⁷ Toverikunnan konventti 24.4.1926. HYKA.

⁶³⁸ Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA

Päämääränä olkoon: yhteiseen toverilliseen toimintaan.” Tarkoituksena oli saada jokainen mukaan yhteiseen toimintaan, ei toinen toisiaan arvostellen, vaan tukien ja auttaen kohottamaan toverikunnan sisäistä henkeä.⁶³⁹ Toverihenkeä vaalittiin myös Silmukoita-lehdessä, jossa artikkelissa ”Ihanteet korkealle” painotettiin tavoitteiden pitämistä korkealla unohtamatta toista toveria: ”Pitäkäämme aina oikea määräämaa silmiemme edessä. Olkoon määräämaamme se maa, jossa totuus ja rakkaus asuvat ja jossa omien etujen rinnalla huomataan myöskin lähimmäisemme tarpeet”. Näiden rinnalla ihanteena nähdään isänmaan vapaus ja kansan puhdas moraali. Toverikuntalaisia kehoitetaan käymään työhön näiden korkeiden ihanteiden saavuttamiseksi. ”Meidän on tulevaisuus.”⁶⁴⁰

Retket olivat oleellinen osa toverikunnan toimintaa ja olivat kohokohtia oppilaiden elämässä.⁶⁴¹ Ritokangas pitää koulun toimintaa puutteellisena, jos se rajoittuisi vain tietojen jakamiseen ja yksinomaan koulutunneilla opittujen taitojen omaksumiseen. Haapamäen yhteiskoulussa ymmärrettiin, mikä kasvatuksellinen merkitys on opettajien osallistumisella oppilaiden toimintaan koulun ulkopuolella, heidän retkiinsä ja leikkeihinsä. Oppilaat näkivät opettajat eri valossa kuin oppitunneilla. Opettajat taas havaitsivat retkillä oppilaiden taipumukset ja heikkoudet.⁶⁴² Tapana oli syksyllä tai keväällä tehdä retki jonnekin luonnonkauniiseen paikkaan, jossa sytytettiin nuotio, syötiin eväitä ja vietettiin iloista leirielämää, ja leikittiin muun muassa ‘kolmas pyörä vaunuissa’ tai ‘viimeinen pari ulos’ -leikkejä.⁶⁴³ Talvisin tehtiin hiihtoretkeä johonkin sopivan matkan päässä olevaan taloon, jossa saatiin ruokaa tai ainakin lämmintä juomaa retken piristykseksi. Retket suuntautuivat sellaisiin maalaistaloihin, joista oli koulussa oppilaita, kuten syysretki Syvälään, keväällä 1927 hiihtoretkeä tehtiin Moijaseen ja kevätretkeä Haapamäen taloon.⁶⁴⁴ Mäntän paperitehdas oli suosittu ja tavallinen retkien kohde. Retkillä oppilaiden ja opettajien suhteet muodostuivat läheisiksi ja lämpimiksi, mikä osaltaan loi yhteiskoulun hyvää henkeä.⁶⁴⁵

Johtaja valvoi tarkasti oppilaiden yksityiselämää.⁶⁴⁶ Huveja oli vähän – ei vakinaisia elokuvia eikä juuri julkisia tanssiaisia – tilaisuuksiin pääsyn määräsi johtaja nähtyään ’huvijärjestäjän’ Moijasen Paavon vihkosta pyrkijät. Vain tiettyihin paikkoihin Raekallio-Tepon mukaan kannatti yrittääkin, ei esimerkiksi työväen-

⁶³⁹ Silmukoita 10.10.1925. HYKA. Kirjoittajia ei mainita, mutta lehden luki konventissa 10.10.1925 Hellin Mikkola.

⁶⁴⁰ Silmukoita 5.12.1924, luki konventissa VIII luokan oppilas Ernst Reinhold (Mouhijärvi). Toverikunnan konventti 5.12.1924. HYKA. Muuta kirjoittajaa ei numeroista eikä pöytäkirjoista löydy. Konventin ohjelmasta ks. Sulkava 2002. Ohjelman suorituksesta vastasi VIII luokan oppilaat.

⁶⁴¹ Toverikunnan pöytäkirjat 1911–1927. HYKA.

⁶⁴² Vihola 1982, 32.

⁶⁴³ ”Retkellä keväällä 1925”. Silmukoita 10.10.1925; Vihola 1982, 31; Ritokangas 1957, 98.

⁶⁴⁴ Hiihtoretkeä tehtiin tammikuun viimeisenä sunnuntaina, mikä oli koulun yleinen hiihtopäivä. Toverikunnan kok. 18.1.1927. HYKA

⁶⁴⁵ Vihola 1982, 31–32; Ks. Ritokangas 1957.

⁶⁴⁶ Ks. Salminen 2002, 264.

talolle; eräänlainen luokkaraja oli olemassa, vaikka ei se oppilaiden kesken paljon häirinnyt. Oppilaiden keskinäinen valvonta toimi myös tehokkaasti. Jos joku meni johtajan arvostamien tai yleensä hyvien tapojen säätämien rajojen yli, häntä vierokuttiin toveripiirissä. Toverikuntaan kuuluivat yleensä kaikki, Raekallio-Tepon mukaan vain ”Silvon vakaat veljekset kulkivat omia persoonallisia teitään kokouksista ja konventeista piittaamatta”.⁶⁴⁷ Paitsi että oppilaat kirjoittivat sekä proosaa että runoja, sekä Silmukoihin että muuten, he puhuivat ja esitelmöivät. Ilmarin käydessä koulua pidettiin runsaasti esitelmiä.⁶⁴⁸ Lehden avustajien kesken järjestettiin kilpailuja. Oppilaiden kirjoitustaito kohosi.⁶⁴⁹

Toverikunnan suojissa harrastettiin aktiivisesti musiikkia. Johtaja Jatkola loi järjestelmän, että koulun suojissa, koulun pianolla, saattoivat sellaisetkin oppilaat harjoitella, joilla ei ollut pianoa kotona. Myös naiskuoro ja sekakuoro toimivat aikana, jolloin Ilmari kävi koulua.⁶⁵⁰ Koulussa järjestettiin usein juhlia jopa musiikki-iltoja, joiden ohjelma sisälsi viulunsoittoa, sekakuorolaulua, pianonsoittoa nelikätisesti, yksinlaulua, tyttöjen kuorolaulua. Koulun juhlat sisälsivät myös näytelmiä. Näin toverikunnan toiminta, paitsi että se loi osaltaan haapamäkeläistä kulttuurielämää, jonka vaaliminen muuten oli nuorisoseuran ja työväenyhdistyksen huolena, vireytti se ja koko Haapamäen yhteiskoulu eräänlaisena kulttuurikeskukseksi laajan ympäristön kulttuurielämää.⁶⁵¹ Näin vireä harrastustoiminta ei ehkä olisi ollut mahdollista ilman laajalta alueelta tulevaa oppilaskuntaa. Vaikka koulun harrastustoiminta sai virikkeitä muun muassa Jyväskylän, Tampereen, Seinäjoen, Lapuan ja Ikaalisten kulttuurielämästä,⁶⁵² ilman oman paikkakunnan oppilaiden traditiopohjaa ei kulttuurielämä eikä urheilu olisi nousseet silloiselle korkealle tasolle.

Toverikuntalaisista tuli Ilmarille ja hänen sisaruksilleen läheisiä ystäviä myös vapaa-aikana. Heitä kutsuttiin Vaissiin. Irja Helmisen mukaan tarjolla oli kahvia ja rinkeleitä. ”Aunen päiviksi vispattiin kovasti kermää täytekakkuun.” Aikaa vietettiin suihkukaivolla, jolloin myös esitettiin duettoja ja lausuttiin runoja. Usein mukana oli Rauha Niemi, Vuokko Raekallio ja etenkin Ilmarin ystävistä hänen luokkatoverinsa Eino Jokela ja muita oppikoulun poikia. Erittäin läheinen ystävä oli Ilmarille nuorisoseurantalon vahtimestarin poika Olavi Numminen, joka oli samalla luokalla.⁶⁵³

⁶⁴⁷ Raekallio-Teppo, 1957, 199.

⁶⁴⁸ Ilmarin käydessä koulua esitelmöitiin muun muassa aiheista: Kalevalan naisluonteet; Valistusajan kirjailijat; Missä määrin Kalevala on Suomen kansan tuotetta; Jokainen on oman onnensa seppä; Don Quihotte; Maailman seitsemän ihmettä; Suomen teatterin perustaminen; Muinaissuomalaiset; Suomen itsenäistyttäminen; Jääkäriiliike. Toverikunnan pöytäkirja 1911–1927. HYKA. Sulkava 2002, 38.

⁶⁴⁹ Raekallio-Teppo, 1957, 200.

⁶⁵⁰ Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1927. HYKA. Raekallio-Teppo, 1957, 199–206.

⁶⁵¹ Koulun kannatusyhdistys järjesti sen tiloissa konsertteja, joiden tarkoituksena oli varojen kerääminen koulun talouden tueksi ja myös kulttuurin ja sivistyksen levittämiseksi maaseudulle. Vihola 1982, 32, 67–69; Ks. Salminen 2002, 263

⁶⁵² sieltä tuli ”... bassoa, tenoria, viulua, pianoa, pesäpalloa, rekkivoimistelua, tennistä, nyrkkeilyä ja tanssia...” Raekallio-Teppo 1957, 199–206.

⁶⁵³ Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

3.2 Urheilu yhdistää

Vaikka itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeinen merkittävin muutos oppikouluissa oli venäjänkielen opetuksen nopea väistyminen pakollisten aineiden joukosta, jäi myös liikuntakasvatus itsenäistymisen jälkeen vähäarvoiseksi harjoitusaineeksi sekä kansa- että oppikouluissa. Valtiovalta kiinnitti siihen 1920-luvun alusta lähtien enemmän huomiota. Yksi osoitus siitä oli, että kouluhallituksessa työskenteli kaksi päätoimista voimisteluntarkastajaa. Vuosisadan alun liikuntakasvatuksen johtohahmot, kouluhallituksen voimisteluntarkastajat Anni Collan ja Iwar Wilskman sekä puolustusvoimien ja suojeluskunnan eri liikuntatehtävissä toiminut Lauri Pihkala olivat sekä aatteellisesti että asenteellisesti valmiita muutoksiin. Wilskman oli toiminut voimistelu- ja urheiluliikkeen kärjessä ja oli joutunut antamaan omassa opetuksessaan enemmän sijaa urheilullisille liikuntamuodoille perinteisen voimistelun rinnalla. Hänen tavoitteensa pysyi samana 1920-luvulle asti. Anni Collan ja Lauri Pihkala olivat tehneet opintomatkat Yhdysvaltoihin. Kun Collan näki varsinaisen voimistelun liikuntakasvatuksen kulmakivenä,⁶⁵⁴ niin Pihkala taas esitti, että urheilulle varattaisiin keskeinen rooli koululiikunnassa.⁶⁵⁵

Oppikoulujen urheilu- ja liikuntaharrastus vireytyi 1920-luvulla silmin nähden ja toi Kiuasmaan mukaan toiminnallisuutta kouluun. Oppikoululaisten suorittamien urheilumerkkien perusajatuksena oli kerätä pisteitä tietyillä suorituksilla. ”Ulkoilmaharjoitus oli omiaan edistämään oppilaiden – heikoimpienkin terveyttä”, oli kouluhallituksen perusteena.⁶⁵⁶ Erinäisiä urheilumerkkejä jaettiin jo 1910-luvulla, mutta 1920-luvun alussa merkkejä jaettiin keskusjohtoisesti Suomen Voimistelu- ja Urheiluliiton ja kouluhallituksen yhteistyönä. Kouluhallituksen kiertokirjeisiin liitettiin sekä suorituskuvauksia että pistetaulukkoja. Kouluhallitus määräsi 1920-luvulle asti jokaiselle oppilaalle liikuntaa kolme viikkotuntia, mikä harvoin toteutui, mutta vähensi vaatimuksiaan vuonna 1925, jolloin kahdesta viikkotunnista tuli minimivaatimus useimmilla luokilla.⁶⁵⁷ Valtiovallan lisääntynyt kiinnostus liikuntakasvatukseen heti itsenäisyyden alussa oli itse asiassa seurausta puolustuslaitoksen halusta kehittää koulujen liikuntaa asevelvollisuutta valmistavaan suuntaan.⁶⁵⁸ Wilskman ja Pihkala uskoivat urheilun kasvatuksellisiin vaikutuksiin ja ajatus sotilasharjoitusten toimeenpanosta maassamme vähitellen 1920-luvun alussa hautautui. Ajankohdalla oli varmasti myös oma merkityksensä: sisällissodan aiheuttama sotaista ilmapiiri oli väistymässä, suomalainen siviilivaltio vahvistui ja suomalaiset menestyivät Antwerpenin olympiakisoissa kesällä 1920.⁶⁵⁹ Kun sotilaal-

⁶⁵⁴ Jääskeläinen 1993, 79–85; Meinander 1992, 206.

⁶⁵⁵ Meinander 1992, 283–285.

⁶⁵⁶ Kiuasmaa 1982, 292.

⁶⁵⁷ Meinander 1992, 289.

⁶⁵⁸ Meinander 1992, 287; Vasara 1997, 114–115, 520. Ks. Jääskeläinen 1993, 87–88. Liikuntaohjelmaan haluttiin lisätä myös sotilasharjoituksia, lähinnä sulkeisharjoituksia ja ampumista, yläluokilla. Meinander 1992, 287; Juppi – Aunesluoma 1995, 14. Ruotsin esikuvan mukaan myös Suomessa koulutettiin upseereita. Ilmanen 1982, 98.

⁶⁵⁹ Jääskeläinen 1993, 88.

lisistä harjoituksista luovuttiin, koululiikunta sai uuden profiilin; perinteinen soti-laallisuus jäi yhä enemmän terveystasvatuksen ja urheilun varjoon.⁶⁶⁰

Ilmarin urheiluharrastus oli alkanut jo kansakouluajana. Opettaja Frans Silvo oli ollut innostunut sekä voimistelun että urheilun opetuksesta.⁶⁶¹ Koululla pidettiin vapaa-aikanakin paljon urheilukilpailuja. Syksyisin ja keväisin ”lyötiin palloa”, leikittiin erilaisia palloleikkejä kuten rajapalloa ja kuningaspalloa, järjestettiin myös juoksukilpailuja. Kylmillä säillä voimisteltiin sisällä. Wilskmanin vapaa-voimistelu sekä riviliikkeinä että vapaaliikkeinä oli tuttua samoin kuin telinevoimistelu. Talviset hiihtoretket olivat ohjelmassa.⁶⁶² Näin luotiin pohja. Mutta urheilu alkoi olla yhä kiinnostavampaa. Kolehmainen, Niklander, isä-Järvinen olivat esikuvia, joita seurattiin. Kunnollisten välineiden puuttuminen ei ollut esteenä. Välineitä rakennettiin itse. Sukset olivat etupäässä isän tekemiä, luistimia tehtiin sahan tai viikatteen teristä.⁶⁶³

Haapamäen yhteiskoulun toverikunta oli perustanut kouluun voimistelu- ja urheiluseuran. Sääntöjen mukaan seuran harjoitukset pidetään kerran viikossa ja vuosittain järjestetään seuran mestaruuskilpailut.⁶⁶⁴ Mutta vasta olympiavuoden 1920 jälkeen Haapamäen yhteiskoulussa virisi voimakas urheiluharrastus.⁶⁶⁵ Ja yhteiskoulusta tuli se paikka, josta Ilmari sai voimisteluun ja urheiluun varsinaiset virikkeet. Ensimmäinen kosketus voimisteluun ja urheiluun oppikoulussa oli voimakas elämys syrjäkylän kasvateille. Nimenomaan Jyväskylän lyseosta tulleet pojat olivat hyviä urheilijoita ja häikäisivät voimistelutaidoillaan. Heitä arvostettiin myös siksi, että he kirjoittivat seuraavana keväänä ensimmäisinä ylioppilaiksi. He rakentelivat pyramideja voimistelutunneilla ja esittivät mahtavia liikkeitä rekillä ja hevosilla. Voimistelunopettajana oli Uno Teittinen.⁶⁶⁶ Hänen tapanaan oli heittää jättiläistä rekillä välitunnilla valvontavuorollaan. Aluksi syrjäkylän pojat seurasivat isompien poikien urheilua sivusta.⁶⁶⁷

⁶⁶⁰ Meinander 1992, 286–287; Juppi – Aunesluoma 1995, 16–18.

⁶⁶¹ Riihonen, Markku. Tietoja Suomen urheilumuseolle. 1987.

⁶⁶² Riihosen kansakoulun op.suunn. 1912–13, 9. KKA; Wilskman 1906.

⁶⁶³ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Riihosen koulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979. Myös Ilmari Vaissi oli kuulijoiden joukossa, koska hän itsekin esiintyi samassa tilaisuudessa esittämällä koulun historiikin.

⁶⁶⁴ Toverikunnan kokoukset 13.9.1913, säännöt hyväksyttiin 29.1.1913. HYKA.

⁶⁶⁵ Toverikunnan pöytäkirjat 1920–1917. HYKA.

⁶⁶⁶ FK Uno Teittinen opetti myös suomea, uskontoa, historiaa ja filosofiaa vuosina 1917–1921. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1917–1921. 6B 1–3, Ha 1, Hb 1–2. HYA. JMA. Haapamäen yhteiskoulun opettajamatrikkeli. Ritokangas 1957, 282; Vaissi, Ilmari 1991. Syntymä- ja kouluvuodet. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset. 6b 1–3. Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA.

⁶⁶⁷ Riihonen, 1984 a. Muistelmia 20-luvun tapahtumista. Kouluvuodet. Ilmari Koskelin, Ilmarin asuintoveri, Yrjö Soini, Tarmo Soinne, Hartion ja Jokipaltion veljekset olivat näitä esikuvia.

”Ensimmäisen kosketuksen urheiluun sain, kun päiviä alkoi tulla kentälle. Näin suuren rautapallon, jota isot pojat työnteli. Moijasen Einon⁶⁶⁸ työntäessä uskalsin pistää jalkani eteen kuulun vieressä. Töytäys oli niin ankara, että meinasin kaatua. Jälki tuntui sanomattoman mukavalta monta päivää. Jonkin ajan kuluttua työnsin luokaltani pisimmälle. Martti Järvinen oli pahin kilpailija.”

Ensimmäisellä luokalla arasteltiin liittymistä vanhempien poikien joukkoon urheiluharrastuksen pariin. Liittymistä helpotti seurueessa urheileva omalta kylältä kotoisin oleva poika ja kynnys ylittyi. Urheilun parissa tämän kynnyksen ylittyminen oli jatkossa yhä helpompaa.

Pohja jatkuvalle liikuntaharrastukselle syntyi voimistelutunneilla. Päteviä voimistelunopettajia ei ollut, vaan tunteja hoiti asiasta innostuneet ja siihen sopivat henkilöt. Tämä saattoi olla onnikin, sillä voimistelulaitoksen urheiluopetus oli vähäistä.⁶⁶⁹

Haapamäen yhteiskoulussa opettajat vaihtuivat usein. Salmisen mukaan opettajien pätevyystaso heikkeni juuri pienissä maaseutuyhteiskouluissa. Useat yksityiskoulut joutuivat palkkaamaan väliaikaisia epäpäteviä opettajia eri aineisiin.⁶⁷⁰ Tästä oli seurauksena myös se, että oppilaat saivat erilaisia virikkeitä eri henkilöiltä. Kun Ilmari oli ensimmäisellä ja toisella luokalla, tunteja piti seitsemännen luokan oppilas, Jyväskylän lyseosta tullut, Seppo Halonen. Tunneilla tehtiin komennon mukaan riviliikkeitä ja sauvaliikkeitä. Ulkona pelattiin vielä pääsääntöisesti pitkää palloa. Seppo Halonen samoin kuin Tauno Hartio ja Ilmari Koskelin olivat kuuluneet Jyväskylän suojeluskunnan lyseolaisjoukkueeseen, joka oli voittanut suojeluskunnan järjestön pitkäpallomestaruuden vuonna 1920.⁶⁷¹ Vääpeli Heikki Vääriskoski piti sotilasvoimistelua. Sitten voimistelunopettajaksi tuli Jalo Parkkola, joka oli kansakoulunopettaja ja opetti lisäksi laulua, uskontoa ja yhteiskuntaoppia.⁶⁷² Parkkolan tunneilla oli vapaa- permanto- ja sauvaliikkeitä Arvo Vartian vapaa- ja sauvaohjelmiston mukaan. Telineillä voimisteltiin myös, etupäässä rekillä, hevosella ja renkailla, rakennettiin pyramideja. Ilmari Vaissin mukaan Parkkolan tunneilla oli paljon vapaavoimistelua.

⁶⁶⁸ Urheilukilpailut 9.10.1920. Kuulantönnön voitti Eino Vääriskoski, tuloksella 4.530. Toverikunnan kok. 18.9.1920, 9.10.1920. HYKA.

⁶⁶⁹ Samoihin aikoihin ajettiin voimistelunopettajakoulutuksen uudistusta. Pisimpään hankkeen takana oli Voimistelunopettajainliitto, jonka hallituksen tekemästä aloitteesta huhtikuussa 1925 muodostettiin valtiokomitea pj:nä anatomian prof. Yrjö Kajava. Komitea esitti maaliskuussa 1926 jättämässään mietinnössä, että voimistelunopettajain valmistusta oli jo vuodesta 1908 asti vaivannut muun muassa se, että urheilunopetus oli jäänyt miltei olemattomaksi. Ilmanen 1982, 100.

⁶⁷⁰ Salminen 2002, 269–280.

⁶⁷¹ Kylmä 1986, 131; Hersalo 1962, 474.

⁶⁷² Vääriskoski Heikki, kersantti voimistelu 1921–1923. Parkkola, Jalo, kansak. opettaja; voimistelu, laulu, uskonto, yhteiskuntaoppi 1924–1933. Haapamäen yhteiskoulun opettajamatrikkeli, Ritokangas 1957, 283; Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1923. 6b 1–3. Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA.

Talviaikana hiihrettiin.⁶⁷³ Ilmari Vaissin mukaan tasamaahiihto alkoi juuri tähän aikaan jäädä: ”Aluksi oli tasamaahiihtoa, mutta sitten se muuttui murtomaahiihdoksi. Veikko Silvo teki oikein vaikean murtomaaladun, joka oli täynnä mutkia.”⁶⁷⁴ Parkkolan tunneilla ilmeisesti oli voimistelu ja urheilu tasapainossa. Sääntöperäistä voimistelua pidettiin kaikista erimielisyyksistä huolimatta liikuntakasvatuksen kulmakivenä pitkään senkin jälkeen, kun huomattava osa opettajistoa oli saatu mukaan vapaaehtoiseen urheiluliikkeeseen. Wilskman itse oli kirjoittanut vuoden 1917 tarkastuskertomuksessaan huolestuneena siitä, että jalkapalloon ja kuningaspalloon, pesäpallon esimuotoon uhrattiin maamme oppikouluissa monesti liian paljon aikaa poikien opetuksessa. Kohtuullisen väliajoin järjestetty urheilu edisti terveyttä kun taas päivittäin ja viikkokausia yhteen mittaen tapahtuva palloilu tarveli ryhtiä ja teki oppilaat haluttomiksi palaamaan järjestys- ja vapaaliikkeisiin. Näitä ajatuksia liikuntakasvatuksen painotuksesta on löydettävissä myös vuonna 1910 laaditussa oppikouluille tarkoitetuissa oppaissa, joita voimistelunopettajat käyttivät melko ahkerasti vielä 1920-luvun lopussa.⁶⁷⁵

Yleisurheilun suorituspaikoista oli pulaa, ei ainoastaan Haapamäellä, vaan koko maaseudulla. Haapamäen yhteiskoulun kenttäkin oli liian pieni yleisurheiluun. Kenttä oli ”järeiden honkien väliin erotettu alue, jota vielä koulun puolelta sivusi yleinen maantie”. Tämä oli huomattu toverikunnassa ja se asetti keväällä 1922 urheilutoimikunnan tehtävänsä hankkia lupa pitkäpallokentän laajentamiseen ja kyseisen urheilun edistäminen.⁶⁷⁶ Seuraavan syksynä keskusteltiin toverikunnassa uuden urheilukentän hankkimisesta koululle. Toverikunta myönsi tarkoitukseen määrärahan. Myös johtokunnalta pyydettiin avustusta.⁶⁷⁷ Ilmari Vaissi kertoo viettäneensä kaiken liikenevän ajan nuorisoseurantalonsa kentällä. Myös Ritokangas puhuu nuorisoseurantalonsa kentästä.⁶⁷⁸

Haapamäen yhteiskoulun urheiluelämä sai merkittävän sysäyksen, kun Kalle A. Ritokangas tuli kouluun matematiikan opettajaksi vuonna 1923. Ilmari Vaissin lisäksi Riihoskylän pojista Markku Riihonen ja Veikko ja Tapio Silvo kävivät siellä kouluaan. Ritokankaan, ähtäriläisen maalaistalon pojan, ryhdikäs olemus ja hänen käyttämänsä vihreä metsähoitajan puku siihen kuuluvine suikkamaisine päähineineen, teki heti ensimmäisellä tapaamiskerralla Ilmariin vaikutuksen, vaikka oli tiedossa, että Ritokangas oli koulun entisiä oppilaita ja Osmo Vaissin koulutovereita.⁶⁷⁹ Markku Riihonen kirjoittaa tästä ajasta viitaten jo omalla kylällä vi-

⁶⁷³ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1924–1925. 6b 1–3. Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA.

⁶⁷⁴ Haastattelu: Ilmari Vaissi, 4.8.1994.

⁶⁷⁵ Meinander 1992, 95.

⁶⁷⁶ Toverikunnan kok. 8.3.1922. HYKA.

⁶⁷⁷ Toverikunnan kok. 23.9.1923. HYKA.

⁶⁷⁸ Samasta kentästä puhutaan myös yhteiskoulun kenttänä. Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2001; Keihäänheittoon kenttä oli aivan liian pieni. Riihonen, Markku. Tietoja Suomen urheilumuseolle 1987; Ritokangas 1957, 119–139.

⁶⁷⁹ Järviö, J. K. Legenda Kalle A. Ritokangas; Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2001.

rinneeseen urheiluinnostukseen: ”Näillä eväillä, kun siirryttiin isompaan kouluun, oli meidän tulevalla oppi-isällämme Kalle Ritokankaalla hyvää ainesta tuleviin suori-
tuksiin. Ja hän, ”tuleva oppi-isämme, monen harrastuksen mies, partiojohtaja parhaasta
päästä, intomielinen isänmaan ystävä, tuleva paikallispäällikkömme, osasi sopivalla
tavalla ottaa meistä kaiken irti”. Ritokangas oli ennen muuta pedagogi ja nuorten
idoli.⁶⁸⁰ Ilmarikin ihaili opettajaansa, mutta lähinnä vain urheiluun innostajana.⁶⁸¹
Ritokankaan oppilaat ihailivat häntä monista muistakin syistä. Järviön mukaan
Ritokangas oli ”runoilija, puhuja, esperantisti, filatelisti, taidemaalari ym.”⁶⁸²
Riihoskylän nuorisolle hän oli pääasiassa urheiluun innostaja. Hän piti poikien mie-
lenkiintoa yllä erilaisilla urheilun ja kuntoisuusmerkkien suorituksilla.⁶⁸³ Ritokankaan
urheilusaavutukset edesauttoivat häntä pääsemään mukaan poikien urheilu-
harrastuksiin.⁶⁸⁴

”Kun syksyllä 1923 tulin jälleen koulun piiriin, jouduin luonnollisesti poikien urheilu-
harrastuksiin mukaan. Tosin omat parhaat urheiluvuoteni alkoivat jo olla takana,
mutta kun pojat tiesivät, että vielä edellisenä kesänä olin nipin napin voittanut 10-
ja olympialaisten 5-ottelun piirinmestaruudet, minulla oli mitä parhaat edellytykset
päästä vaikuttamaan poikien liikunnallisiin puuhiin. Iltakaudet nuorisoseuran talon
kentällä rehkittiin ja opeteltiin ’tyylejä’, joita minulla moniottelijana olikin joka
lajiin neuvottavana.”

Ritokankaan mukaan koululaisurheilun pohja oli kuitenkin luoda fyysinen ja psyyk-
kinen pohja myöhemmin tehtäville tuloksille.⁶⁸⁵ Urheilun myötä Ilmari tutustui ja
sai ystäviä eri luokilta olevista pojista. Haapamäen yhteiskouluun syntyi urheilua

⁶⁸⁰ J. K. Järviö. Legenda Kalle A. Ritokangas. Kirjoituksen laadinnassa avustaneet Sampo
Haahtela (opettajana Haapamäen yhteiskoulussa vuosina 1936–1938), ja hänen oppilaansa
Matti Kassila, yo 1933 ja Paavo Pekkanen, yo 1941, sekä Heljä ja Seppo Ritokangas.
(Julkaisussa ei ole mainittu painovuotta eikä painopaikkaa.) Haapamäen yhteiskoulun
matrikkeli. Ritokangas 1957, 285–330. Jouko K. Järviö, yo 1933, on toimittanut yhdessä
Ritokankaan kanssa teoksen 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu.

⁶⁸¹ Riihonen, Markku. 1987. Tietoja urheilumuseolle; Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.9.2001.

⁶⁸² Riihonen, Markku. Tietoja urheilumuseolle 1987. Ritokankaalla oli useita harrastuksia.
Hän oli runoilija, suurpostimerkkeilijä, huilunsoittaja, elokuvamies, mestarivalokuvaaja,
taidemaalari, kirjoittaja, juhlapuhuja, eräs maan parhaita ampujia. Ritokangas oli
monilahjakkuus. Ilmonen 1957, 298; Järviö J. K. Legenda Kalle A. Ritokangas; Koppinen,
Veikko. Haapamäen kouluko huono. S-KSan 27.1.1983.

⁶⁸³ Joidenkin lähteiden mukaan Ritokankaalla oli 20 erilaista harrastusta. S-KSan 2.11.1982.
Järviö, Jouko K. Haapamäen oppikoulun historiateos uushistoriaa; Riihonen, Markku. 1987.
Tietoja urheilumuseolle; Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.9.2001; J. K. Järviö. Legenda Kalle A.
Ritokangas.

⁶⁸⁴ Ritokangas 1957, 124; Ilmonen 1957, 296–297.

⁶⁸⁵ Ritokangas 1957, 119.

harrastava ryhmä, jonka aktiivinen jäsen Ilmari oli.⁶⁸⁶ Sulkavan mukaan koulussa elettiin tuolloin varsinaista urheiluaikaa, hankittiin uusia urheiluvälineitä ja korjautettiin vanhoja. Toukokuun lopulla pidettiin viisiottelu ja talvella hiihtopäivä hiihtokilpailuineen. Myös tytöt urheilivat ja heillä oli omat urheilu- ja hiihtokilpailunsa. Toverikunnan urheilutoimikunta vastasi Parkkolan ja Ritokankaan kanssa toiminnasta.⁶⁸⁷ Toverikunta päätti liittyä jäseneksi Suomen oppikoulujen urheiluliittoon, että pojat voisivat kilpailla seuran järjestämissä kilpailuissa.⁶⁸⁸ V luokan keväänä Ilmari joutui hiihtokilpailujen järjestelytoimikuntaan. Kilpailut voitti Unto Vaissi.⁶⁸⁹ Koska urheilijat olivat pääasiassa paikkakunnan poikia, heräsi ajatus, että Haapamäen Urheilijat r.y., vuosina 1914–18 toiminnassa ollut, mutta nukahtanut urheiluseura herätetään uudelleen henkiin. Näin tehtiinkin vuonna 1927. Perustamisasiakirjaa olivat allekirjoittamassa Ritokankaan lisäksi Haapamäen yhteiskoulun silloinen VIII luokan oppilas Voitto Haapamäki ja V luokan oppilas Ilmari Vaissi. Samaan aikaan ryhdyttiin puuhaamaan Haapamäelle urheilukenttää. Näin paikkakunnan urheiluelämä sai alkunsa Haapamäen yhteiskoulun piiristä.⁶⁹⁰

3.3 Aktiivijäsen raittiusseura Kipinässä

Säännöllinen harjoittelu on välttämätöntä, jos urheilussa haluaa menestyä. Tämän huomasivat myös Riihosekylän pojat. Oppikoulu oli niin kaukana, että harjoituspaikat piti saada omasta kylästä ainakin kesäksi. Riihosen koulu oli keskeinen ja sopiva paikka, sinne rakennettiin suorituspaikat ja sinne keskitettiin harjoittelu. Urheilu-kilpailuja järjestettiin myös. Välineet muodostivat ainakin aluksi ongelman. ”Kivi oli kuulana ja haapakeppi keihäänä. Samaa luokkaa olivat urheilupaikat, halkopinojen väliin tehtiin rekkitanko.” Juoksu- ja heittokilpailut pidettiin yleisellä maantiellä. Vaissin poikien urheiluharrastuksesta kertoo, että he kolme veljestä olivat rakentaneet omat suorituspaikat, pituushyppypaikan ja korkeushyppytelineet, kotitalalle, jonne joskus muutkin pojat tulivat harjoittelemaan.⁶⁹¹ Virikkeet oli saatu oppikoulusta ja nyt haluttiin harjoitella omassa kylässä.

Opettaja Silvo järjesti koululla erilaista vapaa-ajan toimintaa entisille ja varsinaisille oppilaille aluksi oppilasliiton puitteissa. Tämä toiminta sai vakiintuneen muodon Riihosekylän raittiusseura Kipinän perustamisena 22. maaliskuuta 1925. Kuten yleensäkin Suomen kansalaisjärjestöissä niin myös Kipinässä harjoitettu

⁶⁸⁶ Ryhmään kuuluivat kiinteästi Ilmarin lisäksi muun muassa Paavo Liettu, Martti ja Toivo Järvinen, Matti Jaatinen, Veikko Koppinen, Matti Ylä-Sankila, Esko Jokipaltio, Toivo, Voitto, Martti E. ja Heikki Haapamäki, Eino Jalonen, Mauno Laine, Uuno Kangas, Veikko ja Tapio Silvo, Unto Vaissi, Markku Riihonen. Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1927. HYKA. Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1927. 6b 1–3. Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA Ritokangas 1957, 125; Riihonen 1987.

⁶⁸⁷ Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1927. HYKA. Sulkava 2002, 40.

⁶⁸⁸ Toverikunnan konventti 24.4.1926.

⁶⁸⁹ Toverikunnan kok. 18.1.1927, 19.3.1927.

⁶⁹⁰ Ritokangas 1957, 126.

⁶⁹¹ Riihonen, Markku, Puhe pidetty Riihosen koulun 75-vuotisjuhlassa. MRA: Ehkä tämä kertoo myös Eemeli Vaissin myönteisestä suhtautumisesta urheiluun.

toiminta oli monipuolista ja eriytymätöntä.⁶⁹² Kipinän perustamisen jälkeen kaikki koululla tapahtunut harrastustoiminta oli raittiusseura Kipinän toimintaa. Toiminta sisälsi raittiusjuhlia, opintokerhotyötä, myyjäisiä, juhlia, retkiä, kuorotoimintaa ja järjestökoulutusta. Toiminta oli vilkasta, sitä osoittaa se että seuran täyttäessä kymmenen vuotta, sen toimintaa esiteltiin Kylväjä-lehdessä, joka oli raittiuuden ystävien äänenkannattaja. Lehdessä oli esitelty tähän asti vain kaupungeissa toimivia yhdistyksiä. Nyt tahdottiin ensimmäistä kertaa antaa mahdollisuus maaseutuseuran esittelylle. Toimittaja oli ihmeissään muun muassa siitä, että voimistelu kuului seuran ohjelmaan. Kukin opintokerholainen vuorollaan toimi puheenjohtajana, sihteerinä, laulun ja voimistelunohjaajana. Seuran ohjelmassa oli säännöllisin väliajoin raittiusjuhlia, joissa oli ohjelmaa ja tarjoilua.⁶⁹³ Syksyllä oli syysjuhla ja joulun alla pikkujoulu puuroineen, Tapaninpäivänä joulujuhla myyjäisineen, laskiaiskisat hiihtokilpailuineen. Raittiusjuhlien ohjelmassa oli Kipinän oman mieskuoron esityksiä. Tämän lisäksi lausuntaa, puheita ja esitelmiä. Esitelmiä pitivät vuorotellen seuran jäsenet. Opettaja Silvo oli itse fanaattinen raittiustaistelija, joka tämän vuoksi sai myös paljon vastustusta. Alkoholin käyttö oli kylällä ollut varsin yleistä ja tarvittiin todella kovaa työtä sen kuriin saamiseksi.

Kuva 5. Oppilasliiton retki Kaiturille vuonna 1921. Vasemmalta Naimi Riihonen, Esteri Vaissi – Ida Helén – Katri Riihonen, Eeva Riihonen, Martta Riihonen (kahvipannun kanssa), Markku Riihonen, Väinö Peltonen, Bertta Riihonen – Eemeli Lampinen, Albin Helén, istumassa Frans Silvo, Tauno Silvo, Lyydi Silvo, Ilmari Vaissi – Alfred Ykspuu, Vilho Vääriskoski, Frans Josef Karhuniemi. Terttu Silvon kokoelma.

⁶⁹² Ks. Hentilä 1987 b, 219.

⁶⁹³ Kylväjä 28.3.1935/3. Raittiusyhdistys – kylän sivistyskeskus. Erään maaseutuyhdistyksemme 10-vuotinen taival.

Retkeily muodosti suuren osan seuran toimintaa. Retkiä tehtiin lähivesistöissä veneillä, usein muun muassa Ukonselän taakse Kaiturinvuoreen. Mukaan otettiin eväät ja kahvinkeittovälineet. Perillä leikittiin, laulettiin ja kahviteltiin, ”laivaa lastattiin, leskeä juostiin ja vähän piirileikkiä pyörittiin”. Veneitä oli liikkeellä kymmenkunta”. Mukaan lähdettiin perhekunnittain. Muun muassa Vaissista ja Riihoselta olivat lähes kaikki lapset mukana. Kun kylälle saatiin autoja, tehtiin retkiä usein niillä. Kyytimiehinä olivat Markku Riihonen, Kaarlo Vääriskoski ja Heikki Murto-mäki.⁶⁹⁴ Näillä autoilla ajettiin muun muassa Salussärkälle. ”Pihlajavedelle lähdettiin joskus jalkaisin jo varhain aamulla, metsiä pitkin. Tarkoitus oli osallistua jumalanpalvelukseen. Mutta ellen nyt ihan väärin muista, karkasimme ystävättäreni kanssa kesken saarnan ja tulimme junalla pois”, muistelee Ilmari Vaissin sisar Aune Ekberg liian rasittavaksi suunniteltua Kipinän retken ohjelmaa.⁶⁹⁵

Varat seuran toimintaan kerättiin myyjäisillä ja juhlien ravintolan tuotoilla. Rahaa kerättiin, että seuran edustajat pääsivät Raittiuden Ystävien vuosikokouksiin ja Keski-Suomen raittiuspiirin vuosikokouksiin. Kipinän juhlat oli tarkoitettu koko kylälle ja oppilaiden vanhemmat osallistuivatkin runsaasti näihin juhliin. He arvostivat opettajan tekemää työtä. Kylväjän haastattelussa Silvo tarkentaa työnsä tavoitteita ja arvioi työnsä tuloksia:⁶⁹⁶

”Ajatellessani kulunutta kymmentä vuotta sanon rohkeasti, että me kipinäläiset voimme ilolla todeta työn kantaneen hedelmää. Raitis elämäntapa on paikkakunnallamme juurtumassa. Nuoriso on käsittänyt ehdottoman raittiuden ihmiselämän kaunistukseksi sekä semmoiseksi elämänpohjaksi, johon nuori voi tulevaa elämäänsä, kotiaan rakentaa siinä toivossa, että rakennuksesta tulee kestävä.”

Raitis elämäntapa oli pohja, jolle seuran toiminta rakentui. Raittiusseuran kasvatus-työ oli kokonaisvaltaista ja Silvon tavoitteet olivat korkealla. Sulkusen mukaan raittiusliikkeessä pyrittiin raittiusaatteen avulla kansalaiskasvatukseen. Tavoitteena oli yhteisen kansan moraalien ja tapojen muuttaminen, heidän tekeminen velvollisuudentuntoisiksi yksilöiksi, jotka ottaisivat omakohtaisesti vastuun kansalaisina, Suomen kansakunnan jäseninä.⁶⁹⁷ Silvo korostaa tähän verrattuna kodin merkitystä ja puhuu kristillissävyisesti elämän rakentamisesta.

Liikuntaharrastus ei seurassa rajoittunut voimisteluun. ”Runsaslukuinen yhdistyksemme nuorisojoukko on innolla harrastanut kaikkea urheilua.”⁶⁹⁸ Vaikuttaakin siltä, että raittiusyhdistys Kipinä on enemmänkin ollut urheiluseura, jonka kasvatit menestyivät hyvin kansallisella tasolla. Se, että Vihola mainitseekin Riihoskylän

⁶⁹⁴ Haastattelu: Erkki Peräinen, s 1925, 4.7.1988. Riihoselle auto tuli 1924. Riihonen 1984a.

⁶⁹⁵ Haastattelu: Aune Ekberg, s Vaissi, s 1907. 22.8.1988; Riihonen, Markku. 1984a. Riihihahon tilan historian vaiheita. MRA.

⁶⁹⁶ Kylväjä 28.3.1935/3.

⁶⁹⁷ Sulkunen 1987, 144.

⁶⁹⁸ Kylväjä 28.3.1935/3.

Kipinän kyläurheiluseurojen joukossa pitäjässä, kertoo, että urheilulla oli Kipinän toiminnassa erittäin keskeinen sija.⁶⁹⁹ Ainakin kysymyksessä on ollut niin sanottu alaosastoseura, vaikka Kipinä ei muodollisesti ollutkaan jakautunut alaosastoihin. Harrastettiinhan urheilua tuohon aikaan hyvin paljon muissa kansalaisjärjestöissä. Hentilän mukaan tällä liikuntakulttuurin organisoitumistavalla oli oma varsin merkittävä tehtävänsä kansakunnan syntyprosessissa. Varsinaisten urheiluseurojen rinnalla muut kansalaisjärjestöt ottivat ohjelmaansa liikunnan ja perustivat runsaasti voimistelu- ja urheiluseuroja alaosastoikseen. Ensin vapaapalokunnat, sitten nuoriso- ja raittiusseurat ja sitten myös työväenyhdistykset toimivat aktiivisesti liikuntakulttuurin alueella. Hentilän mukaan liikuntakulttuurin leviämässä varsinkin talonpoikais- ja työväestön keskuuteen muilla kansalais-järjestöillä näyttää olleen Suomessa jopa ratkaiseva merkitys.⁷⁰⁰ Erittäin käyttökelpoinen alaosastoseura oli maalaiskylässä, jossa urheilu niveltui osaksi laajaa kokonaisuutta. Raittiusyhdistys Kipinä tarjosi maaseutukylässä kehyksen, johon urheilu luontevasti nivoutui osaksi.

Ilmarille ja hänen ikätovereilleen Kipinä teki mahdolliseksi urheilun harrastamisen ja myös kilpailemisen. Muuta urheiluseuraahan ei ollut. Haapamäen Urheilijat r.y. perustettiin vasta myöhemmin 1927 Maaseudun kansakoulun käynnystä nuorisopolvea yhdistäneen Suomen Nuorison Liiton eli nuorisoseuraliikkeen urheilutoiminta oli myös mittavaa. Liitossa oli 1920-luvulla parisataa urheiluosastoa, mutta seuraavalla kymmenluvulla se vielä kaksinkertaistui. Noin 170 seuralla oli kenttiä 1930-luvun lopulla. Näin myös Haapamäellä oppikoulu käytti nuorisoseuran urheilukenttää. Siellä Ilmarikin harjoitteli usein koulun jälkeen.⁷⁰¹ Nuorisoseuraliikkeen ohessa siis myös toinen suuri kansanliike, raittiusliike, vaali sinnikkäästi urheilua ohjelmassaan, koska urheilu oli hyvä houkutin nuorisolle. Urheilutoiminta raittiusliikkeen suojissa aiheutti kiistaa Suomen Voimistelu- ja Urheiluliiton (SVUL) kanssa. Raittiuden Ystävät -järjestö perusti jopa erillisen urheiluliiton sen jälkeen kun SVUL:n kanssa oli turhaan käyty neuvotteluja yhteistyöstä. SVUL vaati raittiusseurojen alaisten urheiluosastojen muuttamista erillisiksi urheiluseuroiksi ja niiden liittämistä SVUL:oon, mihin Raittiuden ystävät ei suostunut. Aikuisten ja nuorten parissa toimivan Raittiuden Ystävien urheilutoiminta siis tapahtui erillisen urheiluliiton puitteissa. Myös muut raittiusjärjestöt vaalivat terveyttä tuovaa urheilutoimintaa. Suomen Opettajien Raittiusliitto esimerkiksi järjesti vuosittain kansakoululaisille hiihtokilpailut.⁷⁰²

Urheilevien poikien kannalta katsottuna syy urheiluun omalla koululla oli pitkälle myös käytännöllinen. Pojat halusivat harjoitella ja Kipinä takasi lähellä olevat harjoituspaikat oppikoulussa urheiluinnostuksen saaneille pojille. Harjoituspaikat rakennettiin oikean urheilukentän mallin mukaan. Silvon mukaan ne oli sovitettu koulun harjulle. ”Korkeushyppypaikka oli luokkahuoneitten nurkalla, pituus-

⁶⁹⁹ Vihola 1986, 472.

⁷⁰⁰ Hentilä 1987 b, 218, 219; Hentilä 1992 c, 136.

⁷⁰¹ Haastattelu Ilmari Väissi 14.10.2001; Riihonen, Markku. Tietoja Suomen urheilumuseolle 1987.

⁷⁰² Laine 1992, 191–192.

hyppypaikka lähellä nykyistä opettajan asuntoa, kuulantyyntöpaikka ulkorakennuksen edessä, pikajuoksut juostiin harjua pitkin koulun tiellä, pitemmät matkat läheisellä Haapamäki-Ruovesi -maantiellä.”⁷⁰³ Opettaja Silvo puolestaan antoi pojille vapaat kädet käynnistää urheiluharjoitukset koululla ja johtaa harjoituksia. Kipinän johtokunnan jäsen maanviljelijä Tauno Lampinen muistelee, että merkittävänä urheiluharrastuksen herättäjinä kylällä toimivat nimenomaan Veikko ja Tapio Silvo, joista nimenomaan Veikko Silvo myös johti urheiluharjoituksia, joskus myös toiset kipinäläiset, kuten Markku Riihonen.⁷⁰⁴

Myös urheilusta muodostui tekijä, joka kokosi kylän väkeä yhteen. Urheilutoimintaan liittyivät oleellisena osana seuran juhlatilaisuudet. Usein päivällä oli urheilukilpailut ja illalla juhlat.⁷⁰⁵ Pesäpalloa pelattiin etenkin juhannuksena. Juhlien keskeinen tekijä oli urheilu. Urheilu tarjosi onnistumisen elämyksiä ja vastapainoa arkiseen työhön. Urheilu sopi yhteen voimaa vaativan maataloustyön kanssa. Urheilusta oli hyötyä arkiseen työhön ja työnteosta taas hyötyä urheiluun. Urheilu oli jopa päivittäistä.⁷⁰⁶

Urheilu oli ajan tavan mukaan monipuolisesti kehittävää moniottelua, mutta lahjakkuus tietyissä lajeissa alkoi eriytyä. Tapio Silvo työnsi mieluimmin kuulaa, Markku Riihosen lajeina olivat kuula, kiekko ja keihäs, Veikko Silvo saavutti parhaat tulokset korkeushypyssä. Ilmari Vaissin lajeja olivat pikajuoksu ja pituushyppy. Terttu Silvon mukaan yleisurheiluharjoituksia pidettiin säiden salliessa myös talvella: ”Muistan, miten kerran joulun aikaan ei ollut lunta, niin Tapaninpäivänä olin minäkin katsomassa koulun nurkalla Veikko-veljen korkeushyppytyyliä.”⁷⁰⁷ Koulun ja seuran ohjelmaan kuului myös talviurheilu.⁷⁰⁸ Ilmari menestyi hiihdossa hyvin häviten kuitenkin veljilleen.⁷⁰⁹

⁷⁰³ Silvo, Terttu. Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA. Käsikirjoitus, lähetetty tekijälle 6.6.1988.

⁷⁰⁴ Haastattelu: Tauno Lampinen, s 1909, 27.7.1988.

⁷⁰⁵ Erillisinä lajeina 60 metrin juoksu, 3-ottelu (pituus, keihäs, 100 metrin juoksu), 5-ottelu. Silvo, Terttu. Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA.

⁷⁰⁶ Veikko Silvon urheilupäiväkirja. Silvo, Terttu. Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA.

⁷⁰⁷ Silvo, Terttu, Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA.

⁷⁰⁸ Mukana saattoi olla kuuluisuuksia, kuten Manne Vuorinen, joka oli Suomen mestari. Riihonen, Markku. Tietoja Suomen urheilumuseolle 1987.

⁷⁰⁹ Riihonen, Markku. Päiväkirja vuodelta 1927–28. MRA; Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2001: Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1930; Haapamäen suojeluskunnan rekisteri SK 835.

4 Harrastukset palvelevat maanpuolustusta

Sodassa kaatuneen veljen muisto velvoitti Ilmari Vaissia osallistumaan jo varhain maanpuolustustyöhön. Suojeluskunnan koululaisjoukkue veti häntä voimakkaasti puoleensa.⁷¹⁰ Omien muistelmiensa mukaan, hän meni harjoituksiin ensimmäisen kerran 12-vuotiaana eli syksyllä 1922. Ritokangas mainitsee hänet eräänä nuorimmista joukkueen jäsenistä.⁷¹¹ Ritokangas tuli toiminnan piiriin syksyllä 1923.⁷¹² Oli kuin itsestään selvyys, että Ilmarikin liittyi suojeluskuntaan. Ilmari Vaissi näki suojeluskuntien tehtävät ja päämäärän laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaamisena ja maanpuolustuksellisenä⁷¹³ unohtamatta punaisen ja valkoisen vastakohtaa.⁷¹⁴ Suojeluskuntajärjestön olemassaolo oli seurausta kevään 1918 sisällissodasta.⁷¹⁵ Suhtautumien suojeluskuntalaitokseen poikkesi puolueiden ja järjestöjen keskuudessa suuresti. Tämä on ymmärrettävää, sillä suojeluskuntalaitoksen perustaminen liittyi vuoden 1918 tapahtumiin. Oleellinen kysymys keskustelussa oli, edustivatko suojeluskunnat luokkakaarteja – kuten vasemmisto katsoi – vai olivatko ne demokraattisen yhteiskunnan kaarteja, jotka tehtävänsä mukaisesti pyrkivät vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän takaamiseen.⁷¹⁶

Suojeluskunnan ideologinen ja poliittinen tehtävä ei ehkä käytännössä aina tullut esiin, sillä pääpaino oli yleisesti itse toiminnassa ja siinä omaehtoisessa aktiivisuudessa, johon paikkakunnan suojeluskunta antoi mahdollisuuden. Suojeluskuntien ja lottajärjestön avulla tapahtui merkittävää demokratisoitumista.⁷¹⁷ Suojeluskunnan harjoituksissa aatelineen suurtilallinen ryömi pienviljelijän rinnalla ja lottana apteekkarin rouva hämmensi hernerokkaa yhdessä karjakon kanssa. Pienviljelijää saatettiin toisin paikoin painostaa liittymään suojeluskuntaan ja suojeluskuntien välillä oli eroa, mikä tuli Kallion mukaan esiin esimerkiksi maalaisliiton osin kielteisessä suhtautumisessa: eräät puolueen jäsenet arvostelivat kaupungeissa toimivia suojeluskuntia aristokraattisuudesta ja liian oikeistolaisesta suhtautumisesta, kun taas maaseudulla suojeluskuntaliike oli demokraattisempaa ja toimi heidän mielestään terveellä tavalla yhteiskuntarauhan puolesta. Tässä arvostelussa on nähtävissä myös maalaisliiton yleinen kaupunkilaiskritiikki ja terveen maalaiselämän ihailu, joka oli ominaista nimenomaan 1920- ja 30-luvulla.⁷¹⁸

⁷¹⁰ Haastattelu: Ilmari Vaissi 4.8.1994.

⁷¹¹ Ritokangas 1957, 170.

⁷¹² Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset 1921–1922. 6b 1–3; Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA.

⁷¹³ Ks. Asetuskokoelma 347/22.12.1927 KA, Selén 2001, 280–289 ja Sinerma 1995, 170–172.

⁷¹⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

⁷¹⁵ Asetuskokoelma. Asetus suojeluskunnista 14.2.1919. KA; Hakkapeliitta 1930, n:o 30; Numminen 1986, 18; Ahti 1987, 278; Selén 201, 56.

⁷¹⁶ Kallio 1982, 18.

⁷¹⁷ Ks. Suojeluskuntain ylipäällikön päiväkäsky 41/23.12.1921. SKY. SA. Selén 2001, 112, 114.

⁷¹⁸ Kallio 1982, 18; Vrt. Vasara 1997, 692–693.

Ylivoimaisesti suurin osa suojeluskuntajärjestön koulutuksesta annettiin kylä-osastoittain, joukkueittain ja suojeluskunnittain järjestetyissä harjoituksissa. Harjoitusten määrä ja laatu riippuivat kouluttajien aktiivisuudesta ja komennuksista, välimatkoista ja jäsenten innokkuudesta ynnä muista seikoista. Haapamäellä tämä toiminta oli erittäin vilkasta ja tehokasta.⁷¹⁹ Suojeluskunnan harjoituksia oli Ilmari Vaissin mukaan joka sunnuntai, toverikunnanpöytäkirjojen kolme kertaa viikossa. Samoin ampumakoulutus oli hyvin tehokasta.⁷²⁰ Haapamäen nuorisoseuran sali oli suojeluskunnan ruokailupaikkana. Samoin sinne kokoonnuttiin, kun valmistuttiin sk-harjoituksiin, joita pidettiin kentällä ja maastossa.⁷²¹ Näiden harjoitusten lisäksi oli noin viikonmittaisia, piiriesikunnan suunnittelemlia ja järjestämiä, koko piiriä käsittäviä koulutuspäiviä. Ensimmäiset tällaiset leiripäivät järjestettiin 26. kesäkuuta – 5. heinäkuuta 1925 Keuruulla.⁷²² Kesäisin käytiin leiripäivillä, jotka pidettiin pääasiassa Saarijärven vanhoilla reservikasarmeilla. Näihin sotilasharjoituksiin kokoontui Keski-Suomen suojeluskuntapiiristä satoja miehiä.⁷²³

4.1 Urheilua suojeluskunnassa

Urheiluharrastus oli Keski-Suomen suojeluskuntapiirissä vilkasta. Kevättalvella 1920 Tampereen valloituksen vuosijuhlissa oli Jyväskylän piiri voittanut komppanioittain suoritettua raskaan marssikilpailun. Syksyllä voitti lyseolaisjoukkue järjestön pitkäpallomestaruuden ja piirien välisessä 3-ottelussa tultiin toiseksi. Monessa Keski-Suomen suojeluskunnassa järjestettiin yhteisiä hiihtoharjoituksia, ei siis tyydytty yksilölliseen harjoitukseen, samoin pidettiin säännöllisesti voimisteluharjoituksia kesän 1921 yhteisnäytökseen valmennuttaessa.⁷²⁴

Urheilu muodostikin vankan perustan suojeluskuntaharjoituksille. Keväällä 1919 oli palkattu suojeluskuntajärjestön yliesikuntaan erillinen liikuntakasvatusneuvoja. Myöhemmin asetettu komitea hahmotti järjestön koko liikuntakasvatusohjelman. Ylin liikuntaa ohjaava elin oli 1920 perustettu liikuntakasvatusosasto, vuodesta 1921 urheiluosasto. Sen ensimmäisenä päällikkönä toimi tunnettu urheilujohtaja, voimistelunopettaja Kustaa Emil Levälahti. Osastossa työskenteli myös kaksi urheilu-tarkastajaa. Ensimmäiseksi tarkastajaksi valittiin Hämeenlinnan suojeluskuntapäällikkönä toiminut Niilo Sigell (Hersalo) sekä mies Kajaanista Väinö Teivaala. Myös jatkossa tarkastajat olivat merkittävässä asemassa järjestönsä piirissä työskennelleitä suojeluskuntaupseereita. Heidän joukossaan olivat 1920-luvulla muun

⁷¹⁹ Rantanen 1986, 78; Vaissi 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk 835. SA.

⁷²⁰ Toverikunnan kok 25.1.1919. HYKA; Vaissi 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA; Ritokangas 1957, 170.

⁷²¹ Riihonen, Markku. Tietoja Suomen urheilumuseolle 1987.

⁷²² Rantanen 1986, 84.

⁷²³ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

⁷²⁴ Hersalo 1962, 474.

muassa Akseli Caselius (Kaskela), Ranne Roni, Yrjö Lumio ja Lauri Pihkala, urheilun monitoimivaikuttaja, josta vuonna 1931 tuli Levälähdän jälkeen yliesikunnan urheiluosaston päällikkö. Vuonna 1927 osasto siirrettiin suoraan yliesikunnan sotilaallisen johdon alaisuuteen, mikä oli yksi osoitus urheilun sotilaallisen merkityksen korostamisesta.⁷²⁵ Urheilutarkastajien lisäksi jokaisessa suojeluskuntapiirissä oli urheiluohjaaja, jotka usein olivat voimistelunopettajia tai seminaarin suorittaneita kansakoulunopettajia.⁷²⁶ Suojeluskuntajärjestön urheiluorganisaation alimpina, mutta itse asiassa tärkeimpinä portaina olivat – kuten muussakin sk-työssä – alueet, suojeluskunnat ja kyläosastot, joissa varsinainen mieskohtainen urheilukoulutus ja suurin osa kilpailutoiminnasta tapahtui. Perustason vastuu suojeluskuntaurheilussa oli aluepäälliköllä, joista jokaisen tuli olla perehtynyt tai ainakin innostunut urheilykysymyksiin. Jo vuoden 1920 alun mietteisään oli K. E. Levälahti edellyttänyt suojeluskuntien valitsevan jäsenistöstään erityisiä urheilun 'kasvatuspäälliköitä', jotka saisivat koulutuksensa piiritason kursseilla. Siviiliammarteiltaan nämä neuvojat olivat useimmiten joko kansakoulunopettajia tai oppikoulujen voimistelunopettajia.⁷²⁷

Suojeluskunnan urheiluvastaavat, muun muassa Lauri Pihkala, esiintyivät ponnekkaasti urheilun ja maanpuolustuksen tiiviin yhteyden puolesta. Lauri Pihkala, kaksikymmentäluvulla suomalaisen urheiluelämän vaikuttaja, esitti mielipiteitään niin Suojeluskuntajärjestön kuin muissakin lehdissä ja jopa radiossa, sekä kiersi maata eri urheilutilaisuuksissa. Hänen kantansa urheilun ja sodankäynnin samankaltaisuudesta tuli lukuisille aikalaisille tutuksi. Pihkala houkutteli sotilaita, niin suojeluskunnan kuin armeijankin miehiä, urheilemaan. Samalla hän pyrki saamaan siviilipuolen urheilijat asettamaan kykynsä maanpuolustuksen palvelukseen eli liittymään suojeluskuntiin ja jo niissä mukana olevat toimimaan aktiivisesti. Vasaran mukaan Pihkala teki vakaumuksen innoittamaa työtä suojeluskuntaurheilun ja sitä kautta koko suojeluskuntajärjestön voimistamiseksi.⁷²⁸

Mutta Pihkala ei ollut yksin korostaessaan urheilun ja sodankäynnin samantyyppisyyttä, myös N. V. Sigell puhui sotaisen toiminnan ja urheilun lukemattomista hyvin läheisistä yhtymäkohdista, joita olivat muun muassa luja voittamistahto kummankin kannustimena, vaarojen ja vaikeuksien tuoma tenho sekä ponnistuksen riemu ja kamppailu paremmuudesta. Myös valtion urheilulautakuntaa johtanut Arvo Vartia painotti Jyväskylässä vuonna 1924 Suomen Pariisin matkakassan kartuttamis-kampanjaan liittyvässä juhlassa, että urheilu kehittää sotilaalta vaadittavia ominaisuuksia. Sota on ”ankarampaa urheilua se vaatii ankarampaa ponnistelua, koettelee lujemmin ja kovakouraisemmin”.⁷²⁹

⁷²⁵ Vasara 1997, 155.

⁷²⁶ Vasara 1997, 157.

⁷²⁷ Vasara 1997, 164; Ilmanen 1982, 98. Vrt. Meinander 1994, 81–85, 160. Suomalaisista voimistelunopettajista tuli reservinupseereita ja yleensä he kuuluivat myös suojeluskuntiin. Meinander 1994, 164.

⁷²⁸ Vasara 1997, 134.

⁷²⁹ Vasara 1997, 135.

Suojeluskuntaurheilulla oli valtion tuki.⁷³⁰ Ensimmäisenä toimintavuonna urheiluosaston budjetti oli 400 000 markkaa eli Laineen mukaan kaksi kertaa se summa, jolla valtio tuki kaikkia vapaaehtoisia urheilujärjestöjä yhteensä. Suurimmillaan urheilubudjetti oli yli miljoona markkaa vuonna 1921. Tuolloin käynnistyikin tiivis koulutus, jonka puitteissa valmennettiin lähivuosina yli kahdeksansataa voimistelu- ja urheiluohjaajaa. Lisäksi aloitettiin parin sadan urheilukentän ja ampumaradan rakennustyöt.⁷³¹

Alusta alkaen urheilutoiminnalle asetettiin tavoitteeksi jäsenistön sotilaskunnan parantaminen; uusien jäsenten vetäminen sk-toiminnan piiriin ensin urheilemaan siten sotilaallisiin harjoituksiin sekä yhteenkuuluvuuden tunteen ja motivaation kasvattaminen ja ylläpitäminen. Urheilu toimisi myös virkistävänä vastapainona muille suojeluskuntaharjoituksille. Tavoitteiden toteuttamiseksi vakiintui pian suojeluskuntien urheiluohjelma, johon kuului hiihto, ampumahiihto, sk-viisiottelu, viesti-, joukkue- ja murtomaajuoksu, pitkäpallo, sitten pesäpallo, voimistelu ja suunnistaminen. Urheilussa korostettiin erityisesti joukkuetoiminnan merkitystä.⁷³²

Ilmari Vaissi muistelee, että hiihdolla oli suuri osuus harjoituksissa. Hiihto oli hänestä varsin rasittavaa: ”Suojeluskuntaharjoituksissa jouduttiin hiihtämään pitkiä matkoja täyspakkaus selässä.”⁷³³ Hiihto oli se urheilumuoto, jota alettiin eniten korostaa. Helmikuussa 1921 Pihkala tarkasteli hiihtoa Suomen Urheilulehdessä varsin perusteellisesti ja kytki lajin kehityksen siirtymiseen tasamailta ja jääradoilta metsiin murtomaille. Hän toivoi suomalaisten voivan voittaa vahvan hiihtokansan norjalaiset heidän omilla laduillaan Holmenkollenilla, jossa taito hiihtää murtomailla oli tosi tarpeeseen. Mutta norjalaisten voittaminen ja siten maamme hiihtokunnan puolustaminen ei suinkaan ollut Pihkalan tärkein peruste murtomaahiihdon puolesta. Kyseessä oli suomalaisten kyky käydä puolustamaan sen pitkää ja altista, mutta onneksi metsäistä itärajaa. Näissä olosuhteissa olikin välttämätöntä käydä hiihtämään pitkiä matkoja, hiihtämään metsissä ja murtomailla sekä laskemaan mäkiä.⁷³⁴ Keski-Suomessa nimenomaan Jyväskylän suojeluskuntapiiri teki voimakasta työtä murtomaahiihdon kehittämiseksi ja juurruttamiseksi urheilulajien joukkoon.⁷³⁵ Kylmälän mukaan hiihtoharrastus suojeluskunnissa alkoi heti sodan jälkeen, mutta merkittävä taitekohta oli keuruulaisen Anton Collinin voitto Holmenkollenilla. Collin oli myös ensimmäinen ulkomaalainen Holmenkollen -voittaja. Haapamäen suojeluskunnassa oman paikkakunnan menestyneet hiihtäjät innoittivat hiihtoharrastusta. Kuten Anton Collin niin myös Matti Raivio, moninkertainen

⁷³⁰ Hersalo 1962, 277.

⁷³¹ Laine 1992, 196.

⁷³² Kylmälä 1986, 135; Vrt. Laine 1992, 196; Vasara 1998, 141; Hersalo 1962, 277–278.

⁷³³ Haastattelu: Vaissi, Ilmari, 4.8.1994.

⁷³⁴ Vasara 1997, 122; Hersalo 1962, 286.

⁷³⁵ Kylmälä 1986, 169; Sinerma 1995, 268; Ritokangas 1957, 125, 126.

maailmanmestari, oli keuruulainen hiihtäjä.⁷³⁶ Haapamäen yhteiskoulussa arvostettiin Raiviota. Ritokangas oli Raivio mielessään maalannut taulun, jossa hiihtäjä on kipuamassa Tiirismaan rinnettä. Tämän taulun hän asetti hiihtokilpailujen palkinnoksi.⁷³⁷

Välineiden puute oli esteenä murtomaahiihdon leviämislle.⁷³⁸ Pitkälle 1920-luvulle asti oli käytössä pitkät tasamaasukset ”haapavetiset”. Vuonna 1923 yliesikunta ja Jyväskylän sk-piiri järjestivät järjestön ensimmäiset suksentekokurssit. Niiden tarkoitus oli kouluttaa koko maahan suksiseppiä, jotka pitäisivät pienempiä kursseja suojeluskunnissa tarkoituksenmukaisten sotilas- ja kilpamurtomaasuksien saamiseksi yleiseen käyttöön. Kurssilta sai todistuksen 36 keskisuomalaisista suksiseppää⁷³⁹ ja vuoteen 1925 mennessä hiihdettiin piirin jokaisessa suojeluskunnassa. Hiihtokilpailuja järjestettiin kaikilla tasoilla: suojeluskunnissa, alueilla, piirissä ja järjestössä. Matkana kilpailussa oli 20 kilometriä. Tärkeäksi tapahtumaksi osoittautui prosenttihiihto. Vaativimpia olivat maakuntaviestit. Niissä reitit kuljivat eri puolelta piiriä Jyväskylään. Viestimatka oli 60–100 kilometriä.

Yleisurheilu tuli suojeluskuntaurheilun piiriin, koska sillä oli vahvat perinteet siviiliurheiluna. Erityisesti maastajuoksun katsottiin hyödyttävän sotilaskoulutusta. Yleisurheiluohjelma vakiintui varsin pian. Siihen kuului murtomaajuoksu, 300 metrin juoksu, 4×100 metrin viesti sekä sk-viisiottelu, lajeina 100 ja 1500 metrin juoksut, korkeushyppy, kuulantöyhtö, keihäänheitto. Paikallisissa kilpailuissa moniottelun lajit vaihtelivat kiinnostuksen ja kenttäolosuhteiden mukaan. 5-ottelu kuului I luokan kuntoisuusmerkkivaatimuksiin ja oli selvästi suosituin kilpailulaji. Piirit saivat avustuksia urheilukenttien rakentamiseen. Näin Haapamäkin ryhtyi Ritokankaan johdolla puuhaamaan seudulle urheilukenttää.⁷⁴⁰

Pesäpallo otettiin Haapamäellä innostuneesti vastaan. Keskisuomalainen Tahko Pihkala, Kalle Ritokankaan kilpatovereita, oli eräs urheiluun innoittajia seudulla, joten pesäpallo sai seudulla lämpimän vastaanoton.⁷⁴¹ Perustan lajille loi pitkäpallo. Jyväskylän lyseosta Haapamäen yhteiskouluun tulleet pojat Ilmari Koskelin, Tauno Hartio ja Seppo Halonen olivat kuuluneet pitkäpallon Jyväskylän suojelus-

⁷³⁶ Matti Raivio oli 20 kilometrin murtomaahiihdon henkilökohtaisella matkalla 1920–1938 voitokkain hiihtäjä, hän oli maailmanmestari ja Salpausselkävoittaja. Kylmälän mukaan Pihlajaveden (kuului Keuruuseen) Matti Raivio voitti Jyväskylän sk-piirin piirinmestaruuden viisi kertaa, ampumahiihto uraan lukien voitti kahdeksan kertaa. Anton Collin ja Matti Raivio voittivat myös Koko suojeluskuntajärjetön mestaruuskilpailut Collin vuonna 1922 ja Raivio vuonna 1923. Raivio, Ritokankaan Ähtärin seuratoveri, oli luonut kuntonsa postinkantajana. 50 kilometrin hiihto postilaukkua kantaen ei ollut lasten leikkiä. Ritokangas 1957, 125,126; Kylmä 1986, 169. Manne Vuorinen oli myös keskisuomalainen, Karstulasta. Kylmä 1986, 169; Riipponen 1987.

⁷³⁷ Ritokangas 1957, 125,126.

⁷³⁸ Kärkkäinen 1992, 37–38.

⁷³⁹ Kylmä 1986, 138–137; Hersalo 1962, 474.

⁷⁴⁰ Kylmä 1986, 139–140.

⁷⁴¹ Riipponen, Markku. Tietoja urheilumuseolle 1987.

kunnan lyseolaisjoukkueeseen, joka oli voittanut järjestön pitkäpallomestaruuden vuonna 1920.⁷⁴² Ensimmäisen kerran pesäpalloa kokeiltiin Tahko Pihkalan kotikaupungissa Jyväskylässä vuonna 1920. Saman vuoden syksyllä Suojeluskunnan Yliesikunnan⁷⁴³ urheiluosasto ja neuvojat hylkäsivät lajin. Vasta vuoden 1921 kesäkuussa samat miehet hyväksyivät pesäpallon suojeluskuntalajiksi pelattuaan ensin yhden ottelun.⁷⁴⁴ Katsottiin, että pesäpallo on erityisen tärkeä laji fyysisen kunnon, päättäväisyyden, älyn, tahdonvoiman ja hermojen hallinnan kasvattajana. Keski-suomalainen Tahko Pihkala oli eräs urheilun innoittaja seudulla.⁷⁴⁵ Ilmari Vaissin veli, Jorma, kuului Haapamäen pesäpallojoukkueeseen.⁷⁴⁶ Lauri Pihkala oli yhdistänyt urheilun ja maanpuolustuksen jo vuosien 1915–1917 kirjoituksissaan ja toi vuonna 1920 kirjoittamassaan pesäpallon sääntökirjassa esiin pallopelin sotilaallisen merkityksen, mihin hän sai tuen myös armeijan korkeimmalta johdolta.⁷⁴⁷

4.3 Haapamäen suojeluskunnan koululaisjoukkueessa

Haapamäen poikaosasto oli Keski-Suomen piirissä Kylmälän mukaan mallitapaus: ”Poikien maanpuolustustyöllä oli Keski-Suomessa vahvat perinteet vapaussotaa edeltäneeltä ajalta. Haapamäellä oli yhteiskoulun oppilaiden keskuudessa voimakasta partiotoimintaa, joka syksyllä 1917 muuttui johtaja Jatkolan johdolla selväksi suojeluskuntatoiminnaksi.”⁷⁴⁸ Sodan aikana he osallistuivat tiedustelutoimintaan ja taisteluihin rintamalla.⁷⁴⁹

Haapamäellä poikien toiminta jatkui suojeluskunnan koululaisjoukkueena sodan jälkeen lähinnä urheilun merkeissä.⁷⁵⁰ Kun sodasta oli selvitty ja koulu jälleen sodan jälkeen syksyllä 1918 alkanut, jatkui maanpuolustustyö Haapamäen yhteiskoulussa avoimena Keuruun suojeluskunnan, Haapamäen kyläosaston koululaisjoukkueen puitteissa. Joukkueen toiminnan valvojana oli edelleen poikaosaston perustaja, koulun johtaja Tauno Jatkola ja joukkueen johtajana V luokan oppilas

⁷⁴² Kylmälä 1986, 131; Hersalo 1962, 474.

⁷⁴³ SkY

⁷⁴⁴ Kylmälä 1986, 140; Vrt. Laine 1992, 199.

⁷⁴⁵ Meinander 1992, 206–207.

⁷⁴⁶ Haastattelu: Lea Vaissi, s 1919. 22.7.1988. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1927–1939. Sk 826. SA. Riihonen, Markku. Tietoja urheilumuseolle 1987.

⁷⁴⁷ Vasara 1997, 119–121.

⁷⁴⁸ Kylmälä 1986, 170. Ks. luku Järjestyskaartit aktivoituvat.

⁷⁴⁹ Kylmälä 1986, 170; Maisteri Tauno Jatkolan kirje Haapamäen suojeluskunnalle. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk 835. SA. Muuallakin Keski-Suomessa oli tällaista poikatoimintaa. Muun muassa Saarijärvellä oli sortokauden aikana vuonna 1914 toiminut sissijärjestö, jonka herättämänä muutamia poikia lähti jääkäreiksi. Käytännössä poikien maanpuolustustyö jäi hajanaiseksi ja hetkittäiseksi kulloisestakin toiminnan vetäjästä riippuvaksi.

⁷⁵⁰ Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset 1919–1927. SA Sk 841. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus 1927. Sk 826. SA.; Kylmälä 1986, 170.

Pekka Jokipaltio.⁷⁵¹ Toiminta koulun suojeluskuntajoukkueessa oli innostunutta ja vilkasta. Harjoitukset olivat kolme kertaa viikossa ja lukukauden keskivaiheilla järjestettiin suuri iltama.⁷⁵² Ilmarin tullessa mukaan joukkueen johtajana vuonna 1923 toimi VII luokan oppilas Yrjö Soini ja ryhmänjohtajina VI luokan pojat Mauno Palmunen, Yrjö Ruoho ja Aaro Silén. Koppisen mukaan osastoa johti Keuruun aluepäälikkö Antti Sandberg.⁷⁵³ Joukkueen vahvuus oli tällöin 30 poikaa. Näihin aikoihin ei pidetty vielä kiinni myöhemmin tarkoin noudatetusta 17 vuoden ikärajusta. Tämä joukkue tapasi myös Riihoskylän pojista innokkaat harrastajat. Markku Riihonen on useassa otteessa muistellut suojeluskuntatoiminnassa saamaansa urheilu- ja sotilaskoulutusta. Nuorimpien joukossa tässä suojeluskuntajoukkueessa vuodelta 1924–25 olivat Ilmari Vaissi, Eino Häyrinen ja Veikko Koppinen. Heidän ikänsä oli 13–14 vaiheilla. Joukkueen pojista tuli Ilmarille läheisiä ystäviä. Suojeluskunnassa oli myös luokkatoveri, nuorisoseuran vahtimestarin poika Olavi Numminen.⁷⁵⁴

Kuva 6. Haapamäen yhteiskoulun sk-joukkue vuonna 1924–1925. Takarivi vasemmalta: joukkueenjohtaja Yrjö Soini. Keskirivi: ryhmänjohtaja Yrjö Ruoho, Unto Kangas, Veikko Jokipaltio, Esko Koppinen, Matti Järvinen. Eturivi: Toinen vasemmalta Olavi Numminen, viides vasemmalta Veikko Koppinen, kuudes vasemmalta Ilmari Vaissi, Mauno Palmunen. Haapamäen yhteiskoulun arkisto.

⁷⁵¹ Pekka Jokipaltio lähti sotilasuralle. Hän vastasi Helsingin puolustuksesta sodan aikana.

⁷⁵² Toverikunnan kok 25.1.1919. HYKA; Vaissi 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA. Tämän vahvistaa myös Ritokangas vuodesta 1923 eteenpäin. Ritokangas 1957, 170.

⁷⁵³ S-KSan 27.1.1983. Koppinen, Veikko. Haapamäen kouluko huono; Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset. Sk 841. SA.

⁷⁵⁴ Olihan koulun nuorin vapaussodan sankarivainajakin ainoastaan 15-vuotias.

Keuruun suojeluskunnan vuosikertomusten mukaan edustivat Keuruun pojat kunnialla kotiseutuansa muun muassa piirin ampumakilpailuissa. Vuonna 1921 voittivat Keuruun suojeluskunnan pojat piirin pitkäpallomestaruuden.⁷⁵⁵ Pojat menestyivät myös juoksulajeissa voittaen vuonna 1923 5 × 1000 metrin viestin. Tilaisuudessa oli puhujana Vaasan läänin maaherra Sarlin.⁷⁵⁶ Seuraavana kesänä suojeluskuntien välisissä murtomaajuoksukilpailuissa tuli myös voitto samoin lokakuussa Jyväskylän piirin mestaruuskilpailuissa.⁷⁵⁷

Kun koulun entinen oppilas Kalle A. Ritokangas tuli jälleen koulun toimintaan mukaan, tapasi hän sieltä voimakkaan suojeluskuntajoukkueen.⁷⁵⁸ Vaikka osastoa johti Antti Sandberg, antoi Ritokangas, eräänä maan parhaimmista ampujista neuvojaan. Kun Yrjö Soini vuonna 1925 ylioppilaana jätti koulun, tuli Kalle A. Ritokankaasta suojeluskuntajoukkueen johtaja. ”Niin tästä vuosien takaisesta mielipuuhaulustani tuli ensimmäinen niin sanottu vapaa harrastukseni Haapamäen yhteiskoulussa.”⁷⁵⁹ Vuonna 1927 erosi Haapamäen kyläosasto Keuruun suojeluskunnasta itsenäiseksi Haapamäen suojeluskunnaksi.⁷⁶⁰ Ilmari joutui mukaan varsin kurinalaiseen ja päämäärätietoiseen joukkoon. Koululaisjoukkue harjoitteli säännöllisesti. Se muodosti paikallispäällikölleen erinomaisen selkänöjan. Kun oli lähetettävä miehiä kesäisille leiripäiville, koululaisjoukkueesta oli aina lähtijöitä. Suurempiin yhteisharjoituksiin, katselmuksiin ja niin edelleen, saatiin aina edustusjoukko, koska koululaispojat muodostivat siitä kantaosan.⁷⁶¹ Aktiivisuus ei perustunut opettajan autoritaarisuuteen, vaan työ oli täysin vapaaehtoista. Harrastelu miellytti poikia sen usein melkoisesta rasittavuudesta huolimatta. Palveluksessa

⁷⁵⁵ Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset 1919–1927. Sk 841. SA. Kylmäla 1986, 131; Hersalo 1962, 474. Keuruun suojeluskunnan pöytäkirjoissa puhutaan yleisesti vain Keuruun pojista, Haapamäen poikaosastoa ei ole kirjattu erikseen. Todennäköisesti samat jyvaskyläläiset pojat Tauno Hartio, Ilmari Koskelin ja Seppo Halonen jotka olivat olleet edellisen vuoden voittajajoukkueessa Jyväskylässä, olivat nyt tuomassa voittoa Haapamäen suojeluskunnan poikaosastossa.

⁷⁵⁶ Viitasaaren seurakunnan rippikirjat; Keuruun suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1923. Sk 841. SA.

⁷⁵⁷ Keuruun suojeluskunnan vuosikertomukset 1919–1927. Sk 841. SA. Haapamäen kyläosaston erottua Keuruusta loppuvat Keuruun poikien voitot, sen sijaan menestys jatkuu Haapamäen suojeluskunnassa. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri Sk 2371. SA. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1927–1929. Sk 826. SA.

⁷⁵⁸ Joukkue sai juuri näihin aikoihin uudet m/22 suojeluskuntapuvut ja teki Ritokankaan mielestä hyvin reippaan vaikutuksen. Ritokangas 1957, 170.

⁷⁵⁹ Ritokangas 1957, 170–171.

⁷⁶⁰ Vuonna 1929 tuli Kalle A. Ritokankaasta sen paikallispäällikkö järjestön lakkauttamiseen asti. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokouspöytäkirjat 1929–1944. Sk 2371. SA; Ritokangas 1957, 171. Lotta-Svärd -järjestön paikallisosasto perustettiin Haapamäelle 1924. Puheenjohtajan toimi Iines Helminen. Järjestön asiakirjoista on säilynyt vain jäsenrekisteri 1920-luvulta. Lotta-Svärd -järjestön keskusjohtokunnan arkisto. C 68. SA. Toiminnasta saa kuvaa Haapamäen Suojeluskunnan vuosikertomuksista. Vihola 1986, 466; Minkkinen 1978.

⁷⁶¹ Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1927–1939. SK 826. SA. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri Sk 2371. SA.

ollessa pojat olivat sotilaallisen kurin alaisia, mutta ei sekään heitä karkottanut. ”Tuntui siltä, että alistuminen siihen oli heistä aivan luonnollinen asia. Mikä merkitys tällä oli poikien luonteenkasvatukselle, lienee selviö.”⁷⁶²

Koululaisjoukkueen toiminta noteerattiin myös koulun piirissä ja vuosikertomusten mukaan joukkueen koko pysyi 30:nä. Pojat, Ilmari mukaan lukien, ottivat osaa sekä suojeluskunnan järjestämiin ampuma-, hiihto- ja hiihtoammuntakilpailuihin. Suojeluskunnan vuosikertomuksen 1927 mukaan koululaisryhmä oli osallistunut piirisotilasmestaruuskilpailuihin vääpeli Heikki Vääriskosken johdolla.⁷⁶³ Muutamat koululaisjoukkueen pojat olivat usein käytettyjä suojeluskunnan edustajia joukkuekilpailuissa muun muassa hiihdon maakuntaviesteissä. Sellaisia, jotka joutuivat raskaisiinkin edustustehtäviin olivat muun muassa Haapamäen veljekset ja Vilho Palonen. Poikien nimistä taas huomaa, että kysymyksessä olivat samat pojat, jotka aikaisemmin mainittiin menestyneinä urheilijoina.⁷⁶⁴ Suojeluskunnan pojista tuli Ilmarille läheisiä ystäviä, joita hän kutsui myös Vaissiin.⁷⁶⁵ Keskikoulun viimeisen vuoden keväänä 17-vuotiaana Ilmari sai suojeluskunnasta luottamustehtävän. Hänet valittiin Haapamäen suojeluskunnan urheilulautakuntaan.⁷⁶⁶

Ilmari muistelee, että Ritokangas oli hyvä joukkueenjohtaja erityisesti siksi, että tämä oli ”vapaussoturi” ja tässä mielessä, erittäin innokas johtamaan suojeluskuntakoulutusta paikkakunnallamme.”⁷⁶⁷ Myös Koppinen pitää häntä parhaana mahdollisena poikien ohjaajana. Erityisesti Koppisen mielestä hänen innoittamaan isänmaan itsenäisyyden vaaliminen ymmärrettiin tärkeimmäksi aatteeksi.⁷⁶⁸ Haapamäen yhteiskoulussa ei ollut pätevää voimistelunopettajaa. Tullessaan kouluun matematiikan opettajaksi metsänhoitaja Ritokangas alkoi myös johtaa vapaaehtoisia urheiluharjoituksia. Meinanderin mukaan kuten muissa pohjoismaissa Suomessa voimistelunopettajat olivat useimmiten reservinupseereita ja kuuluivat suojeluskuntaan ja he sijoittivat suojeluskuntaharjoituksia opetusohjelmaansa.⁷⁶⁹ Pätevän voimistelunopettajan puuttuessa Ritokangas otti myös tämän tehtävän Haapamäen yhteiskoulussa. Haapamäellä nämä määreet sopivatkin parhaiten Kalle A. Ritokankaaseen. Suojeluskuntaharjoitukset tehtiin tosin kouluajan ulkopuolella. Rantalan mukaan kansalaissodan jälkeen Valkoisen Suomen perintö tuli ajoittain niin vahvasti esille, että opettajan oli helpointa myötäillä sitä. Opettajakunta tukeutui sotien välisenä aikana Valkoisen Suomen arvomaailmaan ja opettajat ottivat yhteiskunnallisen asemansa mukaisen poliittisen roolin. Usein paikkakunnan

⁷⁶² Ritokangas 1957, 171.

⁷⁶³ Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1927. SK 826. SA.

⁷⁶⁴ Haapamäen yhteiskoulun vuosikertomukset. 6b 1–3, Ha 1; Hb 1–2. HYA. JMA.; Haapamäen suojeluskunnan rekisteri Sk 835. SA; Ritokangas 1957, 171–172.

⁷⁶⁵ Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁷⁶⁶ Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokous 13.3.1927. SK 2371. SA.

⁷⁶⁷ Vaissi, Ilmari. 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

⁷⁶⁸ S-KSan 27.1.1983. Koppinen, Veikko. Haapamäen kouluko huono.

⁷⁶⁹ Meinander 1994, 164. Tyttöjen voimistelua opetti piirustuksenopettaja Selma Cajanus 1918–1923, 1925– ja lukiossa ranskanopettaja Hilja Ekberg 1925–1938. Ritokangas 1957, 281, 293.

poliittinen eliitti edellytti opettajan ottavan osaa muun muassa suojelukuntien tai Lotta Svärd -järjestön toimintaan. Niiden sekä muiden ei-sosialististen seurojen jäsenyys lankesi opettajalle kuin luonnostaan ja opettaja sitoutui niiden arvo-maailmaan.⁷⁷⁰ Ritokangas oli yhteiskoulun lehtori, vapaussoturi, reservin luutnantti ja suojeluskunnan paikallispäällikkö. Hän edusti Haapamäen harvalukuista eliittiä, hän ei ollut myötäilijä, vaan johtajahahmo.

Suojeluskuntalaisuutta pidettiin esillä Haapamäen yhteiskoulussa. Pohdittiin kysymystä: Miksi kuulun suojeluskuntaan? Kysymys oli esillä toverikunnan tilaisuuksissa ja Silmukoita-lehdessä. Tovereiden sankarikuolema nähtiin isänmaan vapauden kalliina hintana. ”Eikö jokaisen kunnan miehen ja nuorukaisen ole velvollisuus kunnioittaa näitä sankarivainajia, pitää heidän muistonsa pyhänä, heidän, jotka uhrasivat itsensä meidän puolestamme... Eikö jokaisen velvollisuus ole liittyä suojeluskuntaan... Tarttukoon jokainen kunnan nuorukainen kivääriin, pukekoon yllensä harmaan sarkaisen puvun ja näyttäköön, miten oikeus kaikkialla saa voiton.”⁷⁷¹ Suojeluskuntaan kuuluminen nähtiin jokaisen velvollisuutena. Koppisen mukaan Haapamäen ”oppilassuojeluskunta”, koko maassakin harvinainen osasto, ilmentää parhaiten koulussa vallinneen hengen laatua. Ihanteiden puolesta ryhdyttiin käytännön tekoihin. Veljensä sankarikuolemaa surevana Ilmarin oli tämänkaltaisen hengen ja ilmapiirin vallitessa helppo kuulua poikaosaston riveihin.

4.4 Pojista kunnan kansalaisiksi ja sotilaiksi

Johdettuun poikatoimintaan, kuten Haapamäellä, ryhdyttiin sitten koko maassa. Astuessaan suojeluskunnan koululaisjoukkueen riveihin Ilmari joutui mukaan suunniteltuun koulutukseen. Ohjelmallinen poikatoiminta rakentui sille keskustelulle, jota 1920-luvulla käytiin ja niille kokemuksille, joita jo oli poikaosastoissa. Ne näkemykset, joita suojeluskunnissa poikatyöstä esitettiin, olivat osa sitä keskustelua, mitä kasvatusoppineet kävivät poikien muokkaamisesta kunnan kansalaisiksi uudessa itsenäisessä Suomessa. Samaan aikaan suojeluskunnissa alettiin käydä keskustelua poikien asemasta.⁷⁷² Vuonna 1923 Lauri Pihkala kirjoitti nimenomaan urheiluun perustuvan poikatoiminnan mahdollisuuksista. Poikien vetäminen mukaan onnistuisi muun muassa perustamalla heille pesäpallojoukkueita, jotka pelaisivat pitäjässä toisiaan vastaan, minkä lisäksi heille voitaisiin järjestää muuta-kin urheilutoimintaa, muun muassa leiriharjoituksia. Pysyttelemällä näillä keinoin sarkatakkisten vanavedessä pojista tulisi Pihkalan mielestä myös jatkossa kelpo suojeluskuntalaisia.⁷⁷³

⁷⁷⁰ Rantala 2000, 313, 315.

⁷⁷¹ Toverikunnan konventti 21.12.1924. Silmukoita 21.12.1924, luki Esko Viljamaa. HYKA.

⁷⁷² Vasara 1997, 518, 522, 526–528.

⁷⁷³ Vasara 1998, 146.

Urheiluosaston päällikkö K. E. Levälahti korosti suojeluskuntatoiminnan aatteellista ja kasvatuksellista merkitystä kasvaville nuorille. Siinä seurataan poikia sinne, minne luonto heitä vetää sekä annetaan kasvatuksellisesti rakentavaa ja mielikuvitusta elävöittävää opetusta niissä toimintamuodoissa, jotka ovat ikäkaudelle luonnollisimmat. Hänen mukaansa suojeluskuntatoiminnan piirissä pojista tulisi isänmaallisia, fyysisesti vahvoja, rohkeita ja korkeamoraalisia miehiä, jotka aikaan myös selviäisivät oivallisesti sotilaina.⁷⁷⁴ Levälahti ja Pihkala lähtökohtanaan pitkin 1920-lukua esitetyt näkemykset poikatyön aatteellisista, kasvatuksellisista, moraalisisista, fyysisistä, urheilullisista ja sotilaallisista tavoitteista,⁷⁷⁵ laativat poikatyön ohjelman. Se käsitti omat erityisohjelmat voimistelulle ja muulle urheilulle samoin kuin yleensäkin käytännön poikatoiminnalle, joka oli suunnattu 12-16-vuotiaille nuorille. Voimistelussa pojat saivat suoritettavakseen yksityiskohtaiset suoritussarjat, ja poikaryhmien pyramideista tulikin sk-poikavoimistelun tavaramerkkejä miesten malliin. Haapamäen yhteiskoulun toverikunnan konventeissa esitettiin pyramideja.⁷⁷⁶ Käytännön poikatoiminnan piiriin otettiin urheilu, lisäksi luonnetta kasvattavia, isänmaanrakkautta synnyttäviä ja ylläpitäviä sekä maanpuolustustahtoa lujittavia aineita. Urheilulajeiksi otettiin hiihto, yhdistetty hiihto ja mäenlasku, pesäpallo, 3-ottelu lajeina 60 tai 100 metrin juoksu, pituus- tai korkeushyppy, keihäänheitto tai kuulantyöntö, 4 × 60 tai 4 × 100 metrin viestijuoksu. Lisäksi ohjelmassa oli retkeilyä, erilaisia maastoleikkejä ja muuta ulkoilua. Muun sk-urheilun tapaan myös poikaurheilussa pääpaino oli kilpailutoiminnalla, joka nivoutui saumattomasti miesten kilpailutoiminnan yhteyteen. Myös suunnistamisen alkeet tuli oppia.⁷⁷⁷ Oppitunteja pidettiin isänmaan historiasta ja maasto-opin alalta. Sotilaallisempia toimintamuotoja olivat pienoiskivääriampuminen ja voimistelun komentoharjoitukset. Pojat oli ensisijaisesti totutettava moitteettomaan käytökseen ja kuriin. Ennen kaikkea heitä pyrittiin kasvattamaan isänmaalliseen henkeen. Ohjelmaan kuului sen vuoksi historian opiskelua. Suurmiesten elämä-kerroilla pyrittiin oikeiden esikuvien antamiseen. Käytännön poikatoimintaa johti yli-esikunnan urheiluosasto.⁷⁷⁸

Huomattava sija käytännön poikatoiminnassa oli myös sotilastyypisellä koulutuksella. Kenttäpalveluksessa pojille tarjoutui mahdollisuus moninaiisiin tehtäviin, joihin he sotilainakin joutuisivat rintama-olosuhteissa. Niitä olivat kartan luku, oikeaan osaaminen maastossa kartan ja kompassin avulla sekä ilman niitä, tähytyspalvelus paikalla ja liikkeessä sekä kaikenlainen havainnointi, maaston selostaminen ja arvostelu sekä lähetti- että yhteystoiminta. Lisäksi kenttäpalvelukseen kuului etäisyyden arviointia, maastoutumista ja naamioitumista sekä yksinkertaisia pioneiritöitä kuten teltan pystyttämistä.⁷⁷⁹

⁷⁷⁴ Kylmä 1986, 172.

⁷⁷⁵ Ks. Asetuskokoelma 347/22.12.1927 KA; Selén 2001, 280–289 ja Sinerma 1995, 170–172.

⁷⁷⁶ Toverikunnan pöytäkirjat 1921–1927. HYKA; Vasara 1998, 146–147.

⁷⁷⁷ Vasara 1998, 147.

⁷⁷⁸ Kylmä 1986, 173–174.

⁷⁷⁹ Vasara 1997, 566.

Suojeluskuntasotilaan toimintaa ohjasi rintamataitojen ohella selkeä kristillisenmaallinen maailmankatsomus, joka haluttiin opettaa myös pojille alusta alkaen. Yhtenä tärkeänä osana tässä kasvatustyössä olivat laulut. Ohjelmassa olikin lauluosuudessa marsseja, virsiä, maakuntalauluja, koululauluja kuin myös perinteisiä kansanlauluja. Maamme-laulun, Porilaisten marssin ja Siniristilipun ohella mukana olivat Sotilaspoika, Kuullos Pyhä vala, Kaunis on kuolla, Oolannin sota, Jumala ompe linnamme, Oi kuningasten kuningas, Kytösavun aukeilla mailla on kansa, Eikä me olla veljeksiä ja arvon mekin ansaitsemme. Laulujen kautta välitettiin pojille suojeluskunnan arvomaailmaa: isänmaallisuutta, puolustustahtoa, aina kuolemaan asti kestäväää uskollisuutta esivaltaa ja isänmaata kohtaan. Lauluja laulettiin aina sopivissa kohdin niin kotikylän kuin pitäjän iltaharjoituksissa ja etenkin leiripäivillä, joista ajan myötä tuli huomattava osa suojeluskuntien poikatyöstä. Jo laulujen yhteydessä tapahtui kristillistä kasvatusta, mutta varsinaisesti sitä tapahtui leireillä iltahartauksissa. Kenttäpappien tai poikatyövastaavien johdolla perehdyttiin muun muassa psalmeihin ja evankeliumeihin. Suojeluskuntaelämään liittynyt uskonnollinen työ korostui juuri poikatoiminnan yhteydessä, koska kristinopin korostaminen toiminnan perustana oli sekin nimenomaan kasvatustyötä.⁷⁸⁰

Poikaosastojen perustaminen ei edistynyt kovin nopeasti. Jo perustettuja osastoja lopetti toimintansa. Jyväskylän suojeluskuntapiiriin ohjeiden mukaan jokaiseen suojeluskuntaan tuli nimittää poikatyönjohtaja. Paras johtaja pojille olisi vanhempi, kehittynyt poika. Poikia ei saisi kutsua kokoon enempää kuin kaksi kertaa viikossa. Näillä kerroilla olisi parasta pitää lyhyt oppitunti, joka sisältäisi isänmaanhistoria, maasto-oppia ja laulua, sekä käytännöllinen harjoitus sisältönään voimistelua, palloilua ja leikkiä. Ampumarajoituksista tuli pidättyä, sillä niiden vuoro tulee myöhemmin.⁷⁸¹

Haapamäen poikaosasto ilmeisesti toimi suojeluskunnan koululaisjoukkueen nimellä, koska Kylmälän mukaan Jyväskylän suojeluskuntapiiri piti poikaosaston perustamista niin tärkeänä, että se painosti Haapamäen suojeluskunnan paikallispäällikköä Kalle A. Ritokangasta perustamaan poikaosaston. Suojeluskunnan esikunta hyväksyi Ritokankaan toiminnan, mutta piiri halusi erillisen suojeluskunnan poikaosaston. Ritokangas perusteli menettelyään seuraavasti: ”En pitänyt siitä, että poikia käsiteltiin massana kiroilevan korpraalin johdolla.”⁷⁸² Ilmeisesti Ritokangas oppikoulun opettajana ei missään tapauksessa halunnut luovuttaa poikien komentovaltaa toisille henkilöille. Hänelle työ poikien kanssa oli ehdottomasti numero yksi. Hän halusi hoitaa sen ehdottomasti itse. Hän näki myös, että kasvavilla pojilla pitää olla kouluttaja, jonka he tuntevat entuudestaan ja johon he luottavat. Kylmälä toteaa: ”Ritokangas suhtautui liian pessimistisesti poikaosaston johtajiin, sillä esimerkiksi vuonna 1933 useimmat johtajat olivat kansakoulun-opetta-

⁷⁸⁰ Vasara 1997, 566–567.

⁷⁸¹ Haapamäen suojeluskunnan rekisteri 1931–1932. Sk 835. SA. Poikatyö yliesikunnan kirje N:o 5111.28.127.9.28. Sk 835. SA.

⁷⁸² Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1931–1933. Sk 826. SA; Ritokangas 1981, 26; Kylmälä 1986, 175.

jia, muut pääasiassa reserviupseereita ja sk-aliupseereita.” Kylmälän mukaan, kun Koskenpäähän 1930-luvun puolivälissä perustettiin poikaosasto, sen vetäjä Martti Niinimäki kävi Vierumäellä poikatyönjohtajakurssin, joka käsitti opetusta muodollisessa koulutuksessa, maasto-opissa ja retkeilyssä, yleisurheilussa, uinnissa, pesäpallossa, esitystaidossa, palontorjunnassa, ampumisessa.⁷⁸³ Täytyy muistaa, että Haapamäen suojeluskunnan poikaosasto oli ollut toiminnassa sodasta lähtien ja koko 1920-luvun, varmasti Ritokankaan näkemys oli paikallaan, mutta poika-toiminta kehittyi myös koko ajan. Opettajat toimivat usein aktiivisesti suojeluskuntajärjestössä. Ilmarille suojeluskunnasta muodostui vähitellen oppikoulun rinnalle jonkinlainen oheiskasvattaja. Suojeluskunnan harjoittamaa isänmaallista valistusta ja urheilutoimintaa pidettiin sopivana oppikoulukasvatuksen täydentäjänä. Rantalan mukaan opettajan suojeluskuntalaisuutta pidettiin ennen sotia poliittisen luotettavuuden merkinä.⁷⁸⁴

5 Työntekoa

5.1 1920-luvun nousukausi – määrätietoista työtä maatalouden nostamiseksi

Vuoden 1918 sodan elintarvikepula oli johtanut joissakin maamme osissa jopa nälkäkuolemiin saakka. Ilmari Vaissin mukaan nälkää nähtiin myös Riihoskylällä. Vaissin työmiehen Arvid Lampisen suuri perhe näki nälkää. He söivät pettua ja toivat sitä Vaissiinkin maistettavaksi.⁷⁸⁵ Aune Ekbergin mukaan myös Vaissista loppui leipä kevättalvella. Leipään piti sekoittaa kuorineen jauhettua kauraa, jota vatsa ei kestänyt. Sitä jouduttiin syömään, kunnes uusi sato saatiin. Aune Ekbergin mukaan Riihoseen oli saatu sato hieman aikaisemmin: ”Mummu toi siitä leivottua leipää tuliaisena Vaissiin. Ei ole koskaan niin hyvältä leipä maistunut kuin silloin”.⁷⁸⁶

Sota oli asiallisesti ottaen tyrehdyttänyt Suomen ulkomaankaupan. Kansainvälinen kauppa alkoi elpyä alkuvuodesta 1919, mutta sitä jouduttiin käymään puoli vuotta länsivaltain myöntämien lupien varassa. Sitä ennen kevättalvesta 1918 lähtien kauppaa oli yritetty käydä Saksan ja Itävalta-Unkarin kanssa, mutta niiden tappio sodassa lopetti hankkeet alkuunsa. Ratkaisevaksi avuksi Suomen ulkomaankaupalle tuli länsivaltain tulkinta 1919, jonka mukaan Suomi voitiin kaupankäynnissä rinnastaa puolueettomiin valtioihin.⁷⁸⁷ Välittömien esteiden poistuttua kaupankäynti elpyi varsin nopeasti. Teollisuudessa sotaa seurannut noususuhdanne oli kiihkeä. Sotaa edeltäneen tuotannon taso saavutettiin Suomen teollisuudessa 1922. Mutta samalla törmättiin myös sodanjälkeiseen toiseen piirteeseen, suhdanteiden

⁷⁸³ Kylmä 1986, 175.

⁷⁸⁴ Rantala 1997, 165–166; Kiuasmaa 1982, 299–300.

⁷⁸⁵ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁷⁸⁶ Haastattelu Ekberg Aune, s. Vaissi, s. 1907, 4.8.1994.

⁷⁸⁷ Ulkomaankaupan taso oli vain kymmenesosa vuoden 1913 ulkomaankaupasta. Apunen 1993, 297.

äkillisiin muutoksiin. Länsi-Euroopan markkinoiden häiriöt heijastuivat Suomeen jo 1922–1924, jolloin talouslama aiheutti vararikkoja ja lisäsi voimakkaasti työttömyyttä.⁷⁸⁸

Ensimmäisen maailmansodan synnyttämä taantuma näkyi muissakin maissa. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtajaksi oli tullut Peräisen isäntä, filosofian maisteri, agronomi Erkki Peräinen.⁷⁸⁹ Hänen vaikutuksensa ja hänen myötänsä myös lisääntyneen koulutuksen vaikutus alkoi nopeasti tuntua seuran toiminnassa. Erkki Peräinen arvioi tilannetta vuonna 1923:⁷⁹⁰

”Pula-aika on tuntunut miltei kaikkien maiden maataloudessa. Sveitsin kirjanpitoilojen keskimääräinen puhdas tuotto vuoden 1918 saavutuksista on laskenut 98 %, Tanskassa 93 %. Ruotsin kirjanpitoilat eivät kahtena viime vuonna ole tuottaneet lainkaan korkoa niihin sijoitetuille pääomille, vaan on lainojen korkoon täytynyt käyttää joka maanviljelijän omaa työansiota tai uusia lainavaroja... Myöskin Suomen maataloudessa on tuotteiden hintatason aleneminen ollut hyvin tuntuva.”

Tämä katastrofi pakotti arvioimaan uudelleen itsenäistyneen maan maatalouspolitiikkaa. Maamme maataloutta oli koetettu suunnata viljanviljelystä kohti karjataloutta.⁷⁹¹ Kriisistä selvittyä maatalouspolitiikalla alettiin pyrkiä karjatalousvaltaisesta tuotantosunnasta kohti omavaraisuutta tärkeimpien elintarvikkeiden osalta.⁷⁹² Omavaraisuuteen pyrittäessä eräs keskeinen keino oli tullipolitiikka. Tätähän oli voimakkaasti esittänyt jo 1887 Keuruulla pidetyssä maanviljelyskokouksessa keuruulainen maanviljelijä, myöhemmin valtiopäivämies Ernst Ivar Roini.⁷⁹³ Maatalouspolitiikan suunnanmuutos alueella oli täsmällisesti hänen mallinsa mukainen.⁷⁹⁴ Viljatulleja korotettiin pitkin 1920-lukua ja 1930-luvun lamakauden aikana, jolloin ulkomaisen viljan maailmanmarkkinahinta romahti. Tullipolitiikalla pyrittiin takaamaan viljanviljelyn kannattavuus ja turvamaan maan elintarvikkeiden saatavuus myös kriisien aikana. Tämä merkitsi maatalousväestölle hidasta siirtymistä elämäntavanomaisesta omavaraisesta tuotannosta kohti elinkeinoa, jossa kukin tila tuotti sille parhaiten sopivaa hyödykettä taloudellisuuden ehdoilla. Kukin tila lakkasi hitaasti olemasta omavarainen yksikkö, ja koko maan maatalous alkoi lähetä omavaraisuutta.⁷⁹⁵

⁷⁸⁸ Apunen 1993, 297.

⁷⁸⁹ Keuruun Väärisen suku 1974, 142–143.

⁷⁹⁰ Peräinen siteeraa maatalousministerin puhetta maatalousviikon 1923 avajaisissa. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1923. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁷⁹¹ Vihola 1991, 17–21; Sisä-Suomi 12.1.1926. Vaissi, Emil. Keuruun, Multian ja Pihlajaveden maanviljelijöille.

⁷⁹² Vihola 1986, 110; Vihola 1991, 13–20.

⁷⁹³ Talonpoikaissäädyn nuorsuomalainen edustaja Roini oli tehnyt muun muassa vuoden 1891 valtiopäivillä anomusehdotuksen kansakouluolojen kehittämistä maassamme. Vihola 1983, 359.

⁷⁹⁴ Vihola 1983, 402–403.

⁷⁹⁵ Vihola 1986, 110–112; Vihola 1991, 13–17.

Riihoskylä, jota pilkallisesti oli kutsuttu ”Räysänperäksi” tai ”Peräkyläksi” alkoi määrätietoisen ponnistelun tuloksena nostaa omaa maatalouttaan. Tässä merkittävä tuki erityisesti tiedon ja osaamisen välittäjänä oli maamiesseura.⁷⁹⁶ Maisteri Peräinen valoi vuonna 1923 kyläkunnalla uskoa paremmasta tulevaisuudesta.⁷⁹⁷

”Nykyinen aika on maanviljelijälle niin raskas, että tarvitaan kaikki ruumiillinen tarmo ja monin verroin entistä enemmän henkistä valveutumista ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta, jotta jaksamme pysyä pystyssä kovan ajan yli, jotta emme rupea painumaan alaspäin, vaan kohoamme yhäti, vaikka hitaastikin ylöspäin. Paikallamme emme koskaan voi pysyä. Maamiesseuralla on siinä aivan perustava merkitys.”

Sahateollisuudella oli sodan aiheuttaman jälleenrakennustarpeen vuoksi kysyntää kansainvälisillä markkinoilla, joten sodan aikana kertyneitä varastoja päästiin purkamaan. Suomen sahateollisuuden kannalta tilannetta paransi edelleen se, että sen vanha kilpailija Venäjä jäi pois markkinoilta. Sahateollisuuden menestystä korostivat vakaat hinnat sodanjälkeisen inflaation laannuttua 1920-luvun alussa. Sahateollisuuden menestys säteili laajalle maaseudulle lisääntyneinä puukauppoina ja alalla versoi runsaasti yritteliäisyyttä. Yksinkertaisten raamisahojen hankinta ja hoito ei vaatinut ylivoimaisia pääomia eikä teknisiä taitoja. Etenevä sähköistyminen tuki osaltaan kotimarkkinateollisuutta.⁷⁹⁸

Vääriskosken Sähkö Oy tuotti sähköä Riihoskylän ja Haapamäen tarpeisiin. Haapamäen maamiesseuran alueelle rakennettiin neljä ”radiovastaanottoasemaa”, joista Riihos- ja Moijaskylälle kaksi.⁷⁹⁹ Maisteri Peräisen mukaan radio oli vapauttanut sisämaan asukkaat aimo askeleen ajan ja paikan kahleista ja he olivat päässeet suuren maailman välittömään kosketukseen. Suurin hyöty hänen mukaansa oli radiosta siksi, että viljelijät saattoivat nyt kerran viikossa kuunnella suoraan Helsingistä maataloudellisia luentoja. Peräinen painottaakin, että viljelijöille oli selvinnyt tiedon ja taidon merkitys työskentelyn taloudelliseen tuotokseen nähden.⁸⁰⁰

Sähköistyminen edisti koneistumista. Koneistuminen alkoi vähitellen puimakoneiden, kotitarvemyllyjen ja sahojen muodossa vallata alaa.⁸⁰¹ Kun Suomi oli saavuttanut itsenäisyytensä, torpparien vapautuslaki annettu ja kun luotto-olot Haapamäellä oman osuuskassan ansiosta järjestetty, alkoi Markku Riihosen mukaan

⁷⁹⁶ Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2001.

⁷⁹⁷ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1923. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁷⁹⁸ Apunen 1993, 297.

⁷⁹⁹ Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944. S-KSan 31.1.1958/8. Riihon Iso-Moijasessa rakennettiin Keuruun pitäjän ensimmäinen radio; Toinen radio oli Riikosella. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus 1924. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸⁰⁰ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus 1924. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸⁰¹ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomukset. Haapamäen maamiesseuran arkisto. S-KSan 6.11.1959. Riihonen Markku. Kulunut puolivuosisataistaival on ollut Haapamäellä vilkkaan kehityksen aikaa. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtajan muistelmia maamiesseuran viisikymmenvuotistaipaleelta.

voimakas nousukausi, ei yksin Haapamäellä.⁸⁰² Haapamäen Maamiesseuralla oli oleellinen merkitys seudun kehitykseen. Riihosen mukaan yritteliäisyys ja omatoimisuus kasvoivat, hankittiin hyviä siitoseläimiä. Karjakonsulentti kävi taloissa useasti, retkeiltiin, uudistettiin ja ojitettiin metsiä, salaojitettiin peltoja. Väkilannoitteiden käyttö moninkertaistui, tuli hyviä satoja, puutavaralla alkoi olla kysyntää. Näin elintaso nousi ja ihmiset olivat tyytyväisiä.⁸⁰³

Tyytyväisyys ilmeni muun muassa maamiesseuran ja pienviljelijäyhdistyksen vireänä toimintana. Pienviljelijäyhdistyksen ilmat käytiin Heinosen mukaan aina katsomassa. Maamiesseuran kesäjuhlissa ja syysjuhlissa sai seurata monenlaisia kilpailuja, kuten kyntö-, ojankaivukilpailuja ja toisaalta Marttayhdistyksen järjestämiä käsityökilpailuja.⁸⁰⁴ Maamiesseura järjesti myös iltoja eri taloissa vuorotellen, joiden ohjelmassa oli esitelmää maatalouden alalta. Puhujina oli ulkopaikkakuntalaisia, valistuneita konsulentteja tai muita asiantuntijoita. Paljon oli myös kevyempää ohjelmaa, jota järjesti muun muassa maamiesseuran ja Marttayhdistyksen huvitoimikunta.⁸⁰⁵ Joskus ilmat pidettiin myös Haapamäen nuorisoseuran talossa. Kansakoululla järjestettiin paljon koko kylää kokoavia tilaisuuksia. Tämän lisäksi opettaja Silvo oli myös mukana maamiesseuran toiminnassa, jossa painotti muun muassa kotikasvatuksen merkitystä.⁸⁰⁶

5.2 Kurinalaisuutta oppimassa – arkipäivää Vaissin tilalla

Asuminen koulupaikkakunnalla vei Ilmarin pois kotitalta, mutta loma-ajat hän vietti kotona. Vanhemmat sisaret Aili ja Ilma, Irja avustuksella, huolehtivat pääasiassa kodin taloustöistä äidin sairastaessa. Kun tytöt lähtivät pois kotoa, taloudesta vastasi sisäkkö. Sisäkkönä oli muun muassa Elli Lomma, joka oli Maria Vaissin sisarentytär. Sisäkkö asui Vaississa pihapiirissä olevassa rakennuksessa. Koulujen loma-aikoina oli apua saatavissa enemmän. Silloin kotitöihin osallistuivat Ester ja Aune -sisaret ja Seeda-täti, Seida Vaissi, joka vapautui koulukodilta.⁸⁰⁷ Myös pojat Ilmari, Unto ja Jorma osallistuivat työnteekoon tilalla.

⁸⁰² Sama; KSML 29.1.1944. Riihoskylä on hyvin sähköistetty ja voi jakaa valoa ja voimaa pitkien matkojen päähän.

⁸⁰³ S-KSan 6.11.1959.

⁸⁰⁴ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Marttayhdistyksen nimi muuttui myöhemmin: Haapamäen maatalousnaiset. Heinonen, 1989, 60.

⁸⁰⁵ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Peräkylän marttayhdistyksen pöytäkirjat. Riihihahon tila.

⁸⁰⁶ Haapamäen maamiesseuran ptk. 27.12.1922. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Silvo oli toiminut muun muassa Kotikasvatuyhdistyksen matkapuhujana; Lampinen, Tauno, Julkaisemattomat muistelmat. Ilmapiiri kodeissa ei ollut ankara tai suvaitsematon, vaan nuorisolle sallittiin myös huvittelu. Kaikissa yhdistyksissä oli ”huvitoimikunnat”. Raekallio 1957, 199–206.

⁸⁰⁷ Väinölä 1978, 28; Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003. Emännöitsijänä oli lyhyen aikaa myös Naimi Riihonen.

Kuva 7. Ruisleivän leipomista. Oikealla Seida Vaissi. (IVA).

Peltoalan lisääntyessä Vaissi kehittyi lähinnä viljanviljelytilaksi, mutta myös karjanhoidolla oli pitkät perinteet.⁸⁰⁸ Paavali Vaissin rakennuttama kavinavetta oli osoittautunut epäkäytännölliseksi ja hankalaksi.⁸⁰⁹ Eemeli Vaissin teettämä navetan peruskorjaus loi paremmat edellytykset Vaissin karjataloudelle.⁸¹⁰ Navettaan tuli 24 lehmän lehmäpaikat ja karsinoita, pieni sikala ja hevostalli. Samalla rakennettiin sementtipohjat ja väliseinät, kun navetta oli aikaisemmin ollut vain yhtenäinen alue. Toinen navettaan tehty peruskorjaus lisäsi lehmäpaikkojen lukumäärän neljäänkymmeneen. Tämän lisäksi oli tilat nuorelle karjalle ja vasikoille.⁸¹¹

Ensimmäinen koulunkäynyt karjakko Rauha Korhonen tuli Vaissiin 1925, jolloin sitten tulivat myös karjanhoitoharjoittelijat. Karjanhoitoharjoittelijoita oli kolme ja heidän lisäksi karjakko, eli neljä henkilöä oli koko ajan työssä navetassa.⁸¹² Ilmari Vaissin mukaan hänen isänsä Eemeli Vaissi oli 'karjaihminen', tätä Ilmari Vaissi ei itse ollut.⁸¹³ Eemeli Vaissi aloitti kananhoidon jo vuonna 1928.⁸¹⁴

⁸⁰⁸ Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944.

⁸⁰⁹ 1896. Epäkäytännöllisyyttä osoittaa, että syksyllä navettaan tuotiin kuusen "hakoja", joita laitettiin alustaksi karjan alle. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸¹⁰ Peruskorjaus tehtiin Eemeli Vaissin tultua isännäksi 1910. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸¹¹ 1918. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸¹² Kankaanpää 1989, 153; Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁸¹³ Sisä-Suomi 12.1.1926. Vaissi, Emil. Keuruun, Multian ja Pihlajaveden maanviljelijöille.

⁸¹⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous; Maataloushallitus Aa 1. Harjoittelukoulut ja -tilat. Tietoja Tarvaalan maanviljelyspiirin maanviljelys- karjanhoito- ja harjoittelutiloista ja harjoittelunvalvonnasta. KA; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

Kuva 8. Karjanhoitoa Vaissin tilalla 1920-luvun lopulla. Käytävällä karjakonsulentti, lypsämässä karjako ja karjaharjoittelijat. (IVA).

1920-luvun nousukausi näkyi myös Vaississa. Eemeli Vaissi pyrki järjestelmällisesti parantamaan tilan tuotantoedellytyksiä. Vuosina 1924–1928 salaojitettiin kaikki Vaissin silloiset pellot, noin 50 hehtaaria ja ojitettiin metsämaat.⁸¹⁵ Työ edistyi Eemeli Vaissin johdolla järjestelmällisesti. Eemeli Vaissi pitää Vaissia pienenä harvinaisuutena Keski-Suomessa. ”Haapamäeltä tänne tultaessa on enimmäkseen hieka-peräistä harjumaata, mutta täällä kivetöntä peltoa.”⁸¹⁶ Joka vuosi salaojitettiin viisi hehtaaria peltoa siten, että työ oli ’kaikkineen’ valmis syksyllä rukiin kylvämiseen mennessä. Niinpä kesannolla ollut maa kylvettiin rukiille salaojitus töiden päätyttyä. Salaojitus työt jatkuivat sitten syksyllä suomaille siten, että niitä salaojitettiin suunnilleen yhtä paljon eli viisi hehtaaria. Tällä tavalla salaojitettiin Vaissin peltoa 10 hehtaaria vuodessa lapiolla kaivaen miestyövoimalla. Ojat kaivoi pääasiassa Vaissin työmies Ilmari Lindén. Kun peltoa oli silloin noin 50 hehtaaria ja hehtaaria kohti tuli noin 800 metriä ojaa, teki se yhteensä neljäkymmentä kilometriä käsinkaivettua ojaa. Ilmari Vaissin mukaan noin puolet tästä määrästä kaivoi

⁸¹⁵ Tässä suhteessa Ilmari Vaissi antaa isälleen varsin suuren arvon Vaissin tilanhoitajana. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸¹⁶ Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944. Vaissin pellot olivat keskisuomalaisittain harvinaisen kivettömiä ja suhteellisen kuivia, joten salaojittamiseen ja sitä seuranneeseen koneistamiseen oli hyvät edellytykset. Monessa muussa Keuruun ja Riihoskylän talossa pellot olivat hyvin kivisiä tai sitten hyvin märkiä suomaita, joiden salaojittaminen oli paljon hankalampaa, eivätkä neuvojat siihen kehottaneet. Riihonen 1984 a.

Kuva 9. Salaojittajat Vaissin pellolla. (IVK).

Ilmari Lindén. Hän oli ainoa mies, joka kaivoi jatkuvasti, mutta hänkin oli välillä heinätöissä.⁸¹⁷ Mutta pääasiassa hän oli salaojankaivaja. Mukana salaajien kaivamisessa olivat toiset kaksi Vaissin vakinaista työmiestä, Sylvester Ylämäki, joka oli ollut talossa jo vuodesta 1915, ja oli ollut mukana työssä Vääriskosken sähkölaitoksen rakentamisessa, kolmas mies Arvid Lampinen. Nämä miehet asuivat Vaissin maalla. Lindén asui Rämeikön torpassa, Sylvester Ylämäki⁸¹⁸ eli ”Vesteri” asui Raittilassa ja Arvid Lampinen asui Ylisenaholla. Nämä olivat sellaisia mökkejä, jotka aikoinaan olivat syntyneetkin pääasiassa työvoimaa varten. Ojankaivu oli paitsi kovaa työntekoa, raatamista, myös erittäin tarkkaa. Kaadot oli laskettu huolellisesti. Kysymys oli senteistä satojen metrien matkalla. Eemeli Vaissi oli koko ajan mukana työssä. Hän itse laski putket ojaan.⁸¹⁹ Työmäärä oli suuri.

Salaojankaivajille osattiin myös Vaississa antaa arvoa. Ilmari Vaissin mukaan he olivat ahkeria miehiä, jotka suuria perheitä elättäen tekivät työtä päivästä toiseen.⁸²⁰ Arvid Lampinen oli vielä terveydeltään heikko, joka siitä huolimatta teki sitkeästi työtä kesällä salaajia kaivaen ja talvet metsätöissä. Lapset olivat myös tilalla töissä sen ajan, mitä olivat kotona. Koska perheet olivat suuria, perheenäidit olivat kotona ja huolehtivat taloudesta. Lindenin lapsista Silja Linden oli Vaississa sisäkkönä jonkin aikaa. Lindenin pojat olivat metsätöissä.⁸²¹ Lapset lähtivät pian pois kotoa

⁸¹⁷ ”Ei se Peräisen Erkin muistomerkki salaojankaivajille ole turha”, toteaa Ilmari Vaissi. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3.1930-luvun maatalous. APA.

⁸¹⁸ Vesteri Ylämäki, kotoisin Multialta, oli Vaississa ainakin 30 vuotta. Riihonen, Markku 1984 a, Riihihahon tilan historiallisia vaiheita, s. 56.

⁸¹⁹ Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2001. HS 17.6.2001. Malmberg, Ilkka. Peltoon kätkeyty aarre.

⁸²⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸²¹ Haastattelu Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003; Haastattelu Enni Linden, Ilmari Lindenin tytär, s. 1925, 12.2.2003.

pääasiassa Helsinkiin ja menestyivät oikein hyvin. Tämä oli Ilmari Vaissin mukaan yksi osoitus siitä, että lapset olivat oppineet tekemään työtä ja että isän ja äidin perintö oli vahva.⁸²²

Talossa oli muutakin työvoimaa. Rengit asuivat talossa, pihapiirissä olevassa rakennuksessa. Pääosa oli tullut Multialta. He olivat talossa jonkin aikaa ja hävisivät sitten omille teilleen. Tehdastyön lisääntyessä maassa myös maatalouden palkkakustannukset nousivat. Viljelijä joutui miettimään, miten maatalous yleensä ollenkaan kannattaa palkkatyövoimalla. Työtä olisi ollut loputtomiin, mutta rahaa liikkui tiloilla hyvin vähän.⁸²³ Vaississa tämä kysymys ratkaistiin osittain siten, että työvoima vaihtui harjoittelutyövoimaksi. Kesäharjoittelijoita tuli Tarvaalan maa-mieskoulusta joka kesä kaksi tai kolme. Ilmari oli itsekin jo 'jonkinlainen työmies' heidän joukossaan. Myös muut sisarukset osallistuivat tilan töihin. Karjanhoito-harjoittelijat tulivat samoihin aikoihin. He osallistuivat aina heinättöihin. Siten Ilmarin neljä vanhempaa sisarta olivat kaikki ainakin heinättöissä. Varsinkin Ailisisar oli kova heinäntekijä. Työvoimana oli siten harjoittelijat, lapset ja muutama vieras mies.

Oppikouluaikana Ilmari teki pitkiä työpäiviä kaiket kesät tilan töissä. Työvoima oli kallista ja työ oli suurimmaksi osaksi sesonkiluonteista, jolloin päivänkin myöhästyminen saattoi aiheuttaa suuriakin tappioita. Toisaalta työtä jouduttiin tekemään säiden armoilla. Ainakin kesäaikana kaikella työllä muun muassa heinätyöllä oli kova kiire. Isä oli järjestänyt jo heinäkorjuun niin, että se oli todella tehokasta, eikä tässä suhteessa niillä lapsillakaan, jotka sinne joutuivat, ollut mitään "armoa". Ilmarille näytettiin selkeästi tehtävä, johon hän joutui. Oma paikka oli täytettävä siinä, missä toisetkin sen tekivät. Työn teko oli jännittävää. Iän mukana tehtävät vaikeutuivat.⁸²⁴

Paitsi, että Ilmarin kokemus ja työn tekemisen taito lisääntyivät näinä kesinä, sai hän lähipiirissään seurata esimerkkejä korkeasta suorituskyvystä ja työmoraalista. Vaissin työmies Sylvester Ylämäki,⁸²⁵ "Vesteri", oli monitaitoinen mies. Vesteri oli laitospäällikö, joka pystyi korjaamaan koneita, sahaamaan lautoja ja tekemään monenlaista muuta taitoa vaativaa.⁸²⁶ Lahdenmäen isäntä, Vaissin lähin naapuri, omasi monipuoliset kirvesmiehen taidot. Häneltä syntyi päärakennus, ulkorakennus tai heinälato, vähäisin piirustuksin. Veneenrakentamisessa, rekien teossa ja sepäntöissäkin hän osoitti suurta kätevyyttä. Hän osoitti, että rakennuksen pystyy tekemään alusta loppuun omin käsin.⁸²⁷ Vaikka Ilmari Vaissin kehityksen kannalta oli oma

⁸²² Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3.1930-luvun maatalous. APA.

⁸²³ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1941. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸²⁴ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁸²⁵ Sylvester Ylämäki oli ollut Vaississa töissä jo vuodesta 1915, muun muassa mukana Vääriskosken sähkölaitoksen rakentamisessa. Hän kaivoi myös salaojia.

⁸²⁶ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸²⁷ Heinonen, 1989, 59.

perhe ja kotiympäristö avainasemassa, ohjasi muu kyläkunta, sen ihmiset ja kyläkunnalla vaikuttanut ilmapiiri, myös kehitystä. Myös muiden talojen pojat ja tyttäret ja nuoret työntekijät saivat perusteellisen ammattikoulutuksen käytännöllisen elämän ja työn yhteydessä. Sosiaalinen valvonta piti huolta taitojen korkeasta tasosta.”⁸²⁸

⁸²⁸ Veikko Heinosen vanhemmat muuttivat kylälle Veikon varhaislapsuudessa. Veikko Heinonen tarkastelee kylää kasvatuksen kysymysten näkökulmasta. Heinonen 1989, 56.

V Valmistautumista elämäntehtävään (1928–1939)

1 Maatalousopinnot

1920-luvun lähestyessä loppuaan Ilmari Vaissi joutui ratkaisemaan kysymyksen uranvalinnasta. Haapamäen yhteiskoulun rehtori pyysi häntä jatkamaan lukiossa, samoin Ritokangas esitti useaan otteeseen saman toiveen. Toisaalta hänelle oli selvää, mikä oli isän tahto. Rehtorin esittäessä kysymyksenä Ilmarin elämäntehtävä oli jo selvä.⁸²⁹

Kun vapaussodassa kaatuneen Osmon jälkeen ikäasteikossa oli neljä tytärtä, syntyi kuin luonnostaan ajatus, että Ilmarista tulee Vaissin isäntä.⁸³⁰ Ilmarilla oli kaksi nuorempaa veljeä, mutta Vaissin suvussa oli yleensä ollut sellainen käytäntö, että talo menee yhdelle veljekselle ja toiset etsivät ammatin muualta. Tätä ei koskaan tuotu millään tavalla esille, niin että se olisi saattanut Ilmarin erikoisasemaan. Eemeli Vaissi oli isäntä. Osmosta piti tulla Vaissin seuraava isäntä. Häntä oli pienestä pitäen koulutettu tähän tehtävään. Vaissi oli sukutila ja aina periytynyt isältä pojalle. Tila tarvitsi jatkajan. Silvastin tutkimusten mukaan suurin osa viljelijöistä hyväksyy jatkuvuuden ideaalin.⁸³¹ Taataksaan tilan jatkuvuuden vanhempien täytyttyä sitoa yksi lapsista tilaan. Keinot ovat tavallisesti kulttuurisia ja moraalisia odotuksia tai toiveita potentiaalisen jatkajan toimia kohtaan. Lapsuus eletään kotona vanhempien työntekoa seuraten ja siihen aina voimien ja kykyjen mukaan osallistuen. Lapsen sosialisatiolle asetetut rajat asettuvat eri tavoin jatkajan roolia kanta-valle kuin muille perheen lapsille. Potentiaalisen jatkajan sosialisatio on tulkittavissa kapeammaksi, kuin sisarusten, joita nimenomaan valmistetaan löytämään tilan ulkopuolinen ammatti, koti ja elämä. Poikien suosiminen jatkajana on Silvastin mukaan niin vahva kulttuurinen malli, että tyttäret on yleensä kasvatettu jäämisen sijasta jättämään tila.⁸³² Ilmarin tuleva isännöisyys ei näkynyt missään muussa kuin ehkä siinä, että oli tarkemmin kuin toiset veljet osallistuttava tilan töihin ja kaikkiin töihin, niin että tuleva ammatti tuli kaikilta osin tutuksi.⁸³³ Ilmeisesti asia oli ratkennut keskikoulun kuluessa.

Silvastin tutkimuksen mukaan elämäntavan muotoutumisen näkökulmasta viljelijöiden tulkinta, jonka mukaan he ovat kasvaneet tai heidät on kasvatettu jatkajiksi, on erityisen kiinnostava osa jatkuvuuden ihanteen rakentumista. Se merkitsee, että he ovat omaksuneet viljelijän identiteetin, joka on ammatti-identiteetti tai ainakin

⁸²⁹ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA.

⁸³⁰ Kankaanpää 1989, 177–187; Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA; Silvasti 2001, 295

⁸³¹ Silvasti 2001, 289, 290. Vaissi, Ilmari. Puheita sukuviirien jakotilaisuuksissa maatalousnäyttelyissä 1970–1980.

⁸³² Berger & Luckman 1994, 149–152; Silvasti 2001, 289, 290.

⁸³³ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

sisältää ammatti-identiteetin jo primaarisosialisaation aikana. Tavallisesti ammatti-identiteetti syntyy sekundaarisosialisaatiossa opiskeluaikana ja myöhemmin vuorovaikutussuhteissa työpaikalla. Primaarisosialisaatiolle on ominaista kognitiivisen oppimisen lisäksi emotionaalinen lataus. Tämä selittää viljelijöiden usein syvästi tunneperäistä suhtautumista tilaan ja työhön.⁸³⁴ Ilmarin ammatti-identiteetti kehittyi primaarisosialisaation aikana. Ilmari oli seitsemänvuotias, kun hän menetti vanhemman veljensä. Kesikoulun päättyessä hän oli 17-vuotias.⁸³⁵

Eemeli Vaissi oli maatalousväestön koulutuksen kannalla. Hänen mielestään maatalousväestön ammattiopetukseen oli kiinnitettävä enemmän huomiota. ”Ei ole pelättävä sitä, että poika opiskellessaan vieraantuu kodistaan ja että tytär koulua käydessään vieraantuu kodissa suoritettavasta työstä.”⁸³⁶ Eemeli Vaissi painottaa ”... mitä voimaperäisemmäksi pyrimme maatalouden saamaan, mitä enemmän tie-de tarjoaa maataloudelle tuloksiaan käytäntöön sovellettavaksi, mitä enemmän rahaa maatalous joutuu käsittelemään, sitä enemmän vaaditaan sen ammatin harjoittajalta tietoa ja taitoa.”⁸³⁷ Eemeli Vaissin mielestä Ilmarin koulutuksessa ei tarvittu yliopistoa, mutta opistotasoinen koulutus oli tärkeä. Näin oli ajateltu jo Osmon kohdalla. Osmo oli ollut Kurkijoen maamiesopistossa vapaussotaan lähtiessään.⁸³⁸ Ilmari Vaissi oli ihannoinut veljensä, vapaussankarin, muistoa.⁸³⁹ Osmon maamiesopisto-laisena kirjoittamat muistiinpanot tuntuivat kunnioitettavan asiallisilta. Ihailua herätti myöskin kirja, jonka Osmo oli sitonut Tukholman olympialaistenaikaisista urheilulehdistä.⁸⁴⁰ Ilmari halusi Kurkijoen maamiesopistoon.

Minkälaista koulutusta tarvitsi maatilän isäntä? Aikaisemmat sukupolvet Vaissin tilalla ja muillakin Riihoskylän tiloilla olivat oppineet ammatinsaan isiltään kotitiloilla. Kasvaminen maatilalla ja osallistuminen kaikkiin tilalla tehtäviin töihin oli yleensä riittänyt maamiehen pohjakoulutukseksi.⁸⁴¹ Mutta riittikö se Ilmari Vaissin tapauksessa vuonna 1928. Talonpoikaissäestön keskuudessa näyttää olevan niin, että tilalle isännäksi jäävä yleensä on käynyt kansakoulun ja sen jälkeen joissakin

⁸³⁴ Silvasti 2001, 100.

⁸³⁵ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸³⁶ Väsähtäneet isäntämiehet syrjään. Talousneuvos Eemeli Vaissin avauspuhe maanviljelyseuran eilisessä kokouksessa. Sisä-Suomi 30.12.1944.

⁸³⁷ Sama.

⁸³⁸ Maamieskoulu oli monelle isännäksi aikovalle riittävä koulupohja noihin aikoihin, mutta Eemeli Vaissi ja Ilmari Vaissi olivat sitä mieltä, että opistotasoinen koulutus pitäisi saada. Ilmarin Unto-veli, s. 16.6.1912, k. 29.3.1944, yo 1930, agronomi 1940, toimi ennen talvisotaa maatalousministeriössä. Vaissi, Ilmari 1989. Jussi Köykan klaanin vaiheita. IVA. Kankaanpää 1989, 178.

⁸³⁹ Ks. myös Ritokangas 1957, 166.

⁸⁴⁰ Juuri näistä urheilulehdistä Ilmari oli ammentanut urheiluinnostusta niin, että kehittyi kyläkunnassa merkittäväksi 5-ottelijaksi. Vaissi, Ilmari 1989, Jussi Köykan klaanin vaiheita. IVA.

⁸⁴¹ Eemeli Vaissi oli käynyt Keuruun vastaperustettua kansakoulua.

tapauksissa maamieskoulun. Osuustoiminnan piirissä vaikuttaneista henkilöistä tilojaan viljelevät maanviljelijät ovat käyneet hyvin yleisesti kansakoulun, osuustoimintakurssin, kirjeellisen metsänhoito- ja maamieskoulukurssin, joskus myös keskikoulun ja tämän lisäksi maamieskoulun. Muut osuustoiminnan piirissä vaikuttaneet henkilöt, kuten kassojen johtajat, osuuskauppojen toimitusjohtajat, liikkeenhoitajat, esimiehet, pääkonttorien osastonhoitajat ovat useimmissa tapauksissa saaneet enemmän koulutusta. Usein koulutuksena mainitaan yhteiskoulu, joskus agronomi, maatalous- ja metsätieteiden tai valtiotieteiden maisteri, jopa varatuomari. Hankkijan tehtävissä palvelleilla oli monta kertaa agronomin tai maatalousmetsätieteiden maisterin koulutus, mutta he eivät viljelleet tilojaan. Talonpoikaisperheessä yksi lapsista oli jäänyt viljelemään tilaa, ja muut oli koulutettu parempiin ammatteihin. Hankkija järjesti myös itse koulutusta esimerkiksi maatalousta-varakauppakursseja ja Hankkijan liikkeenhoitajakurssin.⁸⁴²

Riihoskylällä ja Haapamäen seudulla vuosisadan vaihde muutti asennoitumista koulutukseen. Riihoskylällä Peräisen talon pojat olivat tiennäyttäjiä. He kävivät Jyväskylän lyseon, toinen valmistui hammaslääkäriksi ja isännäksi jäävä ensin filosofian maisteriksi ja sitten agronomiksi.⁸⁴³ Haapamäen koko veljessarja suoritti akateemisen loppututkimuksen, kahdesta tuli agronomeja, kahdesta metsänhoitajia. Yksi veljeksistä luki lääkäriksi. Myös isännäksi jäävä, Ilmari Vaissin ikätoveri, Martti Haapamäki, suoritti ensin ylioppilastutkimuksen ja luki sen jälkeen metsänhoitajaksi.⁸⁴⁴ Väärisen kaksoisveljeksistä Vilho kävi keskikoulun kokonaan ja Martti, joka aikoi isännäksi vain pari luokkaa.⁸⁴⁵ Eemeli Vaissin luottamustehtävät olivat hyvin paljon osuustoiminnan piirissä. Tehtävä Keski-Suomen maanviljelyseurassa⁸⁴⁶ edellytti liikkumista myös kotipitäjän ulkopuolella. Hän tapasi korkeamman koulutuksen saaneita ja ymmärsi, että myös maatalouden piirissä tarvitaan koulutusta. Tässä vertailussa keskikoulu ja opistotasoinen koulutus sijoittuvat keskitason yläpuolelle.

⁸⁴² Pellervo-seura 1960. Yhteistoiminnan väkeä.

⁸⁴³ Nyyssölä 1947, 157; Keuruun Väärisen suku I 1974, 141, 142,

⁸⁴⁴ Ritokangas 1957, 124. Ilmarin Aune-sisar valmistui voimistelunopettajaksi 1931 ja kansakoulun opettajaksi Jyväskylän kasvatusopillisesta korkeakoulusta 1939. Esteri-sisar valmistui käsityön opettajaksi ja Irja-sisar sairaanhoitajaksi 1945. Aili ja Ilma olivat maatilan emäntiä. Kankaanpää 1989, 177–188.

⁸⁴⁵ Keuruun Väärisen suku I 1974, 112–115.

⁸⁴⁶ Vuodesta 1911.

Kuva 10. Eemeli ja Maria Vaissin perhe vuonna 1930. Vasemmalta Jorma, Unto, Ilma ja Eero Einola, Irja, pikkuserkku Terttu, Esteri, Maria, Eemeli, Aili ja Lauri Anttila sekä lapset Leena ja Lasse edessä, Aune ja Ilmari takana. (IVA).

Opistoon vaadittiin keskikoulun käyneeltä kahden vuoden käytännönharjoittelu maatilalla. Isä, Eemeli Vaissi, ei tahtonut päästää Ilmaria työhön vieraalle tilalle. Erityisen painava tekijä oli se, että kotiin oli juuri ostettu traktori vuonna 1927 ja juuri keskikoulusta päässeestä Ilmarista koulutettu sen ajaja. Traktori oli harvinainen,⁸⁴⁷ sillä Keuruulla oli vuonna 1929⁸⁴⁸ vasta kaksi traktoria. Vihola mainitsee, että ensimmäiset traktorit hankittiin peltoalaltaan suurimmille ja maataloudeltaan selvästi edistyneemmille tiloille, 59 peltotehtaan Vaissiin ja 57 peltotehtaan Ollilaan.⁸⁴⁹ Juuri traktorin ja tilan töiden vuoksi tuntui Eemeli Vaissista vaikealta päästää poikaa vieraalle tilalle samanlaiseen työhön, mitä hän voi kotonakin oppia. Kotitalasta, Vaissista, oli myös tullut harjoittelutila ja heräsi ajatus yhdistää nämä kaksi asiaa. Ilmari Vaissille anottiin erivapautta suorittaa harjoittelu kotonaan. Tämä oikeus myönnettiin hänelle. Vanhemman veljen harjoittelupäiväkirjat olivat nyt suureksi avuksi, kun Ilmari kilpaili vieraiden harjoittelijapoikien kanssa kuukausi-raporttien teossa samoin kuin työsuorituksissakin. ”Työtaito ja -tieto kehittyi hyvin kotonakin, mutta työ vieraissa olosuhteissa jäi kokematta.”⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Ks. Heikkinen 1973, 60.

⁸⁴⁸ Pitäjänhistoriassa, Vihola 1986, 122, taulukossa mainittu tarkasteluvuosi.

⁸⁴⁹ Pohjoislahden Ollilaan ja Riihon Vaissiin. Vaissin 59 hehtaarin pellolla ajettiin Fordsonilla ja Ollilassa 57 hehtaarin pellolla kävi Deering. Vihola 1986, 122. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Haastattelu: Ilmari Vaissi 27.7.1993.

⁸⁵⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

1.1 Harjoittelu-aika herättää kirjallisuusharrastuksen

Maamiesopistoa varten suoritettu harjoittelujakso kotitalalla muodostui kuitenkin antoisaksi erityisesti eräässä toisessa suhteessa. Ilmari kertoo, että juuri tämä kahden vuoden harjoittelu-aika opetti hänet lukemaan, ei kovinkaan paljon tietokirjallisuutta, vaan kaunokirjallisuutta: suuria suomalaisia romaaneja ja maailmankirjallisuutta. Ilmarin vanhemmat sisaret olivat lähteneet kotoa, veljet kävivät oppikoulua asuen kouluasunnossa. Kotona oli vain pikku-sisar Irja. Ilmarilla ei ollut enää läksyjä, nyt aikaa jäi muunlaisen kirjallisuuden lukemiseen. Hyviä kirjoja oli saatavilla. Ilmari piti historiallisista romaaneista. Ne olivat sopivaa ajankulua hiljaisiin talvi-iltoihin.

Erikoisesti Ilmari Vaissi arvostaa setänsä Seth Vaissin,⁸⁵¹ Koivulan isännän, kirjallisuusharrastusta. Seth oli hankkinut itselleen pienoiskirjaston, joka käsitti pääasiassa seikkailukirjallisuutta ja historiallisia romaaneja. Hänen kanssaan Ilmari oli yhteistoiminnassa ja sai luettavakseen aina haluamansa kirjat, juuri häneltä muun muassa Aleksander Dumasin kirjat, joita hänellä oli toistakymmentä osaa. Ilmari ahmi niitä suurella innolla, joskus tahtoi nukkuminen jäädä vähiin. Harjoittelijoiden oli oltava työssä jo kello seitsemän aamulla. Harjoittelu-aikanaan Ilmari luki muun muassa Välskärin kertomukset, Monte Christon kreivi ja muut senkaltaiset historialliset romaanit, niin että hänen mieleensä iskostui jonkinlainen tyyliä, niin että myöhemmin maamiesopistossa hänen aineitaan luettiin esimerkiksi muille. Haittapuolena tässä Ilmari näki, että sitten varsinaiset tietokirjat tahtoivat olla 'puisevaa' luettavaa, kun niitä oli yritettävä pöntätä päähän. Myöhemminkin tämän-tapaiset kirjat ovat olleet hänen mielilukemistaan. "Todellinen tieto on minun täyty-nyt saada kuuntelemalla, lyhyehköistä selostuksista ja ammatti- ja päivälehdistä."⁸⁵²

1.2 Kurkijoen maamiesopistoon

Kun harjoittelu-aika päättyessä haku-aika maamiesopistoon vuonna 1929 tuli, keräsi Ilmari Vaissi kaikki mahdolliset suositukset hakemukseensa ja matkusti Keski-Suomesta pitkän matkan Kurkijoelle viemään paperinsa perille henkilökohtaisesti. Kymmenen vuotta oli kulunut vanhemman veljen sotaan päätyneestä koulunkäynnistä. Tämän muisti rehtori ja Ilmarin kouluunpääsy varmistui.⁸⁵³

Koulussa meni ensin kaikki hyvin. Opiskelu tuntui helpolta, kun takana oli hyvin suoritettut keskikouluopinnot. Suurin osa muista opiskelijoista oli kansakoulupohjalta aloittaneita. Tosin he olivat puolestaan käyneet maamieskoulun. Varsinkin matematiikassa, luonnontieteissä ja äidinkieliessä keskikoulupohja oli vahvempi. Kemiasta oli kaksi tenttiä, kirjallinen ja suullinen. Ennen kirjallista koetta

⁸⁵¹ Kankaanpää 1989, s.174. Seth (Seeti) Paavali-poika Vaissi s. 9.5.1980 k. Keuruu 21.1.1934. talokas Vaissin Koivula-nimisessä osassa. Lapseton, pls. Aliina Aapramintytär Saramäki.

⁸⁵² Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁵³ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Haastattelu: Ilmari Vaissi 7.7.1993.

aineen opettaja, tohtori Räsänen, ilmoitti, että jos tästä saa kymmenen, ei suulliseen tenttiin tarvitse tulla ollenkaan. Ilmari ja eräs hänen ystävänsä olivat nuorimmat oppilaat, mutta teräväpäisiä laskijoita. He valmistautuivat huolella tenttiin ja saivat molemmat kymmenen. Kun tuli kasviopin tentti, joka perustui kokonaan ulkolukuun pojat saivat reput.⁸⁵⁴

Toisen lukuvuoden kesälomaan vuonna 1930 sisältyi elokuun alussa alkava konekurssi,⁸⁵⁵ joka suoritettiin Tuusulassa ja oli jatkoa ensimmäisen lukuvuoden kurssille. Kurssi oli määrä suorittaa yhdessä Mustialan maamiesopiston kanssa. Kurkijoen maamiesopistolta oli pyydetty kannanottoja kurssin ohjelmasta ja ajankohdasta. Mustiala esitti, että kurssi sopisi heidän ohjelmaansa hyvin kesäretken yhteyteen. Heidän oli tarkoitus mennä Lounais-Suomen maanviljelysseuran 25-vuotisjuhlien yhteydessä pidettävään maatalousnäyttelyyn Turkuun 2. päivä elokuuta, ja tulla sieltä Järvenpään konekurssille 6–16. päivä elokuuta ja jatkaa sitten vielä keskenjäänyttä oman opiston erikoiskurssia. Kurkijoki tarjosi vähän aikaisempaa ajankohtaa. Kurssi oli elokuun alkupuolella. Järvenpään maatalousnormaalikoulun vastineen mukaan kurssi pidettiin yhteistyössä Valtion Konekoetuslaitoksen kanssa.⁸⁵⁶

Vaissin tilalla viljeltiin niin sanottua nurmiruista. Noin viisi hehtaaria nurmea kynnettiin, muokattiin ja lannoitettiin elokuun alussa ja kylvettiin rukiille. Traktori oli tässä työssä tärkeä väline samoin ajaja. Ilmari puhui kyllä isälleen konekurssista, mutta ei isä sitä noteerannut. Osasihan poika ajaa traktoria, eikä hän katsonut muuta kurssittamista enää tarvittavan. Rukiinkylvö oli Ilmarinkin mielestä kotitalalle tärkeä asia ja hän unohti kurssin. Vaissin kahdeksan hevosta oli traktorin oston yhteydessä vähennetty kolmeen ja koska Ilmari oli ainoa, joka osasi ajaa traktoria, oli hänen läsnäolonsa välttämätön. Opistot olivat kirjeenvaihdosta päätellen panostaneet kurssiin paljon,⁸⁵⁷ ja kurssi olisi varmasti ollut Ilmarillekin hyödyllinen. Ilmari ehkä vertasi kurssia edellisen kesän ensimmäiseen osaan, jota hän oli pitänyt itselleen melko hyödyttömänä. Ehkäpä Ilmari oli tottunut koneiden käsittelijä. Jo 17-vuotiaasta alkaen hän oli ajanut traktoria ja tottunut vaativien koneiden käsittelyyn omalla tilalla. Tämän vuoksi ensimmäisen vuoden konekurssia oli Ilmari pitänyt melko hyödyttömänä itselleen. Kun toisen vuoden konekurssin aika tuli, olivat Vaississa nurmikesannon kyntö ja ruismaan muokkaus juuri käsillä. Tästä syystä tuntui vaikealta lähteä kurssille, jonka anti etukäteen ajatellen tuntui vähäiseltä.

⁸⁵⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁵⁵ Maataloushallitus. Diaarikortisto Aa1, vuosilta 1930–1934. 161/ 377 1930. KA. Mustialan ja Kurkijoen maamiesopistojen johtajien kirjeet Maataloushallituksen opetusosastolle sekä Järvenpään normaalikoulun vastine.

⁸⁵⁶ Sama. Maataloushallitus. Diaarikortisto Aa 1, vuosilta 1930–1934. 161/377. 1930. KA. Mustialan ja Kurkijoen maamiesopistojen johtajien kirjeet Maataloushallituksen opetusosastolle.

⁸⁵⁷ Maataloushallitus. Diaarikortisto Aa1, vuosilta 1930–1934. 161/ 377 1930. MHA. KA. Mustialan ja Kurkijoen maamiesopistojen johtajien kirjeet Maataloushallituksen opetusosastolle sekä Järvenpään normaalikoulun vastine.

Syyskynnöt rukiinkylvöä varten piti hoitaa ja hän päätti olla menemättä maamiesopiston konekurssille.⁸⁵⁸

Opiston johtajat olivat kurssiin osallistumisesta toista mieltä, näin etenkin tohtori Räsänen. Kun sitten syyskuun alussa Ilmari oli lähdössä Kurkijoelle, tuli opistolta kirje, jossa ilmoitettiin, että ei enää tarvitse tulla jatkamaan opintoja, koska ne oli omavaltaisesti keskeytetty. Isä asettui tässä nyt poikansa puolelle ja kun asiasta keskusteltiin, tultiin siihen tulokseen, että koulua ei yritetä jatkaa. ”Kyllä täällä töitä riittää, eikä siinä todistuksia tarvita, olethan sinä ne kirjat jo lukenut, etköhän sinä niillä pärjää.”⁸⁵⁹ Puolustuspuheenvuoroja ja anomuksia opintojen jatkamiseksi ei Vaissista ryhdytty esittämään.⁸⁶⁰

Kuva 11. Nurmikesantoa muokataan rukiille. Kuvassa pitäjän ensimmäinen traktori, kyntämässä Ilmari Vaissi. (IVA).

⁸⁵⁸ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸⁵⁹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁶⁰ Vaissi, Ilmari 1989. Muistelmat ajasta Hankkijan hallintoneuvostossa. IVA. Vaissi, Ilmari 1989. Köykän klaanin vaiheita IVA; Vaissi, Ilmari. Muistelmat ajasta Hankkijan hallintoneuvostossa; Ks. Riihonen 1984 a. MRA.

2 Taistelu 1930-luvun lamaa vastaan kehittää taloudellista ajattelukykyä

2.1 Pula-aika koettelee viljelijöitä

Suomeen iski lama 1930. Tosin jo pari edeltävää vuotta olivat olleet sadon ja sahata-varan osalta heikohkoja. Yleinen hintatason pudotus koski myös maataloustuotteita ja kantohintoja. Maataloustuotteiden hinnat laskivat noin viidenneksen. Sahatukkien ja paperipuun kantohinnat laskivat puoleen ja jopa sen alle.⁸⁶¹ Se oli raskas isku erityisesti viljelijöille, jotka torppareiden itsenäistyttyä olivat ottaneet metsätulojen varaan lainaa rakentaakseen työväelle asuntoja ja tehneet investointeja, jotka säästäisivät työvoimaa. Lamasta kärsivät myös metsätöistä riippuvainen maaseudun köyhälistö.⁸⁶²

Maatilatalouden kokonaistuotos Keurusseudulla oli kokenut 1920-luvulla lievän taantuman, mutta kääntynyt vuosikymmenen puolivälissä selvään nousuun. Kun kokonaistuotos kirjanpitotiloilla peltotehtaan kohti oli 1920-luvun alussa ollut noin 2500 markkaa, kohosi se vuosien 1927–1928 vaiheille tultaessa lähes 20 prosenttia eli alkoi lähennellä 3000 markkaa. Vuosikymmenen loppupuolella alkanut maailmanlaajuinen lama, pula-aika, kohteli myös keuruulaisia maanviljelijöitä ankarasti. Keuruun kirjanpitotilojenkin kokonaistuotos peltotehtaan kohti laski lähes kolmanneksella ollen vuoden 1931 vaiheilla enää noin 2200 markkaa.⁸⁶³ Riihoskylän maanviljelijöiden kokemus tuotannon heikkenemisestä välittyy voimakkaana Haapamäen maamiesseuran vuosikertomuksista.⁸⁶⁴

Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1930 kuvastaa muutenkin epätoivoisia tunnelmia. Seura oli menettänyt vuoden kuluessa kaksi seuran toimintaan voimakkaina tukipilareina osallistunutta isäntää parhaassa iässään.⁸⁶⁵ Taloja saattoi saada puoli-ilmaiseksi. Mutta oli harvinaista, että ostaja löytyi. Ranta-

⁸⁶¹ Selén 1993, 234–235; Hentilä 2000, 151.

⁸⁶² Hentilä 2000, 151.

⁸⁶³ Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto, Luettelo kirjanpitotiloista Suomessa; Tutkimuksia Suomen maatalouden kannattavuudesta 1920–1935. Maataloushallituksen tiedonantoja. 1920- ja 1930-luvuilla Keuruun ja Pihlajaveden alueilla oli toistakymmentä kirjanpitotilaa, joiden tilastoista esitetyt luvut on laskettu. Alueen kirjanpitotilat tällä ajanjaksolla olivat Haapamäki, Ampiala, Pykälämäki, Kutinlahti, Korkatti, Korpi-Jukola, Ruokonen, Lintusyrjä, Kallio-Mannila, Tapiola, Paloranta, Metsämäki, Metsämaa, Uusi-Purola, Mäntylä, Haukilampi, Vaissi, Heinämäki ja Mäenpää. Kirjanpitotilat edustivat Keuruulla ja Pihlajavedellä hyvin monenlaisia tilatyppejä ja siksi ne antavat alueen maataloudesta luotettavan kuvan. Vihola 1986, 141. Yhteensä Suomessa oli 200 kirjanpitotilaa. Vaissi, Ilmari, Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁶⁴ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1930. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸⁶⁵ ”Aluksi haluamme tuoda julki ne raskaat iskut, jotka ovat seuraamme kuluneena vuonna kohdanneet, sillä tuonen ankara viikatemies on korjannut seuramme innokkaimmista ja toimeliaimmista isännistä kaksi... Molemmat kuuluivat monia vuosia johtokuntamme jäseniin... oli joku vuosi sitten seuramme esimiehenä, jolloin kyllä huomasimme, että

moijasen saha joutui lopettamaan toimintansa, sillä puutavara ei mennyt kaupaksi. Sahalla oli töissä Riihoskylän miehiä, muun muassa Tauno Lampinen, joka sahan lopetettua hakeutui ratatöihin.⁸⁶⁶

Pula-aika koetteli maatiloja muullakin tavalla. Maatilat olivat erinomaisia lainojen takuukohteita pankeille. Maanviljelijät joutuivat usein ystäviensä ja sukulaistensa lainojen takaajiksi. Kun sitten vekselit ja lainat lankesivat, maanviljelijät oli se joukko, joka nämä lainat maksoi. Puutavara ei mennyt missään muodossa ulkomaille kaupaksi, metsäteollisuus tyrehtyi, näin ei metsänmyynnistä saatu tuloja lainojen maksuun. Ja koska jo varsinaisia lamavuosia edeltäneet vuodet olivat olleet huonoja viljelijöille, muodostui pula-ajasta maataloudelle pitkäaikainen. Pankit vaativat velkoja maksettavaksi nopeasti. Vararikkojen huippu sattui vuoteen 1931 ja pakkohuutokauppojen huippu vuoteen 1933. Tuolloin vasaran alle joutui yli 3000 maatilaa. Vaikeudet alkoivat ensin etelän tiloilla, aluksi tiloja myytiin eniten Varsinais-Suomessa ja Karjalan kannaksella, mutta tilanne heikkeni kuitenkin nopeasti ja pian huutokaupat olivat tavallisia kaikkialla.⁸⁶⁷ Pakkohuutokaupattujen tilojen määrä 1928–1936 oli yli 15 000. Oy Maakiinteistöpankin osakepääomaa nostettiin, jotta se pystyisi ostamaan entistä enemmän konkurssiin joutuneita tiloja. Ostetut tilat oli tarkoitus ohjata olojen parannuttua taas entisille omistajilleen. Myös Keuruulla myytiin tiloja pakkohuutokaupalla. Esimerkiksi Keuruun Tiusalassa kaikki tilat myytiin saman päivän aikana. Markku Riihosen mukaan kahdeksan tilaa Tiusalasta myytiin pakkohuutokaupalla.⁸⁶⁸ Näin moni tila siirtyi pois suvun hallusta. Joskin vuosikymmenen loppupuolella syntynyt Maakiinteistöpankki sitten Ilmari Vaissin mukaan rahoitti tilansa menettäneitä viljelijöitä, niin että heistä parhaat, tehokkaimmat viljelijät, joilla oli myös suvun jatkaja, saivat tilansa takaisin ja pääsivät viljelemään isien heille jättämää tilaa.⁸⁶⁹

seuramme vaeltaa niin sanottua nousukauttaan, jota vastoin nyt meistä tuntuu kuin olisi laskukausi, joka ehkä johtunee monesta tekijästä. Molempia poismenneitä tulee Haapamäen maamiesseura kaipaamaan ja kiitollisena muistamaan heidän toimintaansa maamiesseuramme hyväksi.” Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus 1930. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Maisteri Erkki Peräinen kuoli 21.11.1930. Keuruun Väärisen suku 1974, 141. Rantamoijasen isäntä Lauri Rantamoijanen kuoli parhaassa iässään (6.5.1930). Myös Heinonen muistaa pula-ajan epätoivoisen tunnelman kyläkunnalla. Hänen isänsä oli hakeutunut Haapamäen – Porin rautatielle töihin, jota rakennettiin hätäaputyönä. Kun ajat olivat taloudellisesti epävarmat, alkoi ennen pitkää käydä selväksi, että nämä ratatyöt joudutaan mahdollisesti keskeyttämään. Suuret talotkin olivat vaikeuksissa ja konkurssin partaalla. ”Kahdessa talossa isäntä ampui itsensä.” Heinonen 1989, 29. Edellä maamiesseuran vuosikertomuksessa vuodelta 1930 esitettyjen henkilöiden lisäksi kuoli vielä kolmas isäntä 8.1.1932, Einari Vääriskoski, Moijasen isäntä. Keuruun Väärisen suku 1974, 148.

⁸⁶⁶ Heinonen 1989, 28–29; Lampinen, Tauno 1989. Julkaisemattomat muistelmat.

⁸⁶⁷ Selén 1993, 236.

⁸⁶⁸ Riihonen 1984 a. MRA.

⁸⁶⁹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. IVA.

Myös Vaississa oli tiukkaa. Paitsi, että pula-aikaa edelsi huonoja sato-vuosia ja maataloustuotteiden huomattavaa laskua, niin Eemeli Vaissikin oli joutunut mukaan talouselämän paineisiin siten, että oli hyväntahtoisuudessaan taannut sukulaisiaan, muun muassa vaimonsa sisarenpoikaa, Niilo Lommaa, joka oli ennen pula-ajan alkamista perustanut Tampereelle autokoritehtaan, jossa hän, tavallinen autokoritehtaan työmies, työtovereidensa kanssa, ryhtyi valmistamaan linja-autojen koreja.⁸⁷⁰ Kun pula-aika tuli, niin seuraus oli se, että tämä yritys sortui ja takaajat joutuivat maksamaan velat, ja Eemeli Vaissi toisena pääதாகajana joutui suuriin korvauksiin. Haapamäen Puuteollisuus Oy oli hyvin vaikeassa taloudellisessa tilanteessa. Myös tähän joutui Eemeli Vaissi toisena päätökijänä osallistumaan. Nämä vastuut yhdessä maatalouden huonon kannattavuuden kanssa johtivat siihen, että taloudellinen tilanne tilalla oli tiukka. Ilmari kuuli joskus isänsä mainitsevan kammottavan sanan – konkurssi. Eemeli Vaissin avaa päiväkirjan nyt ensimmäisen kerran poikansa kuoleman jälkeen ja pohtii tilannetta tammikuun 20. päivänä 1930⁸⁷¹:

”Koko viime vuoden on ollut erittäin kireä rahapula, niin että konkurssia ja vekseliprotestia on ollut tavattoman paljon, kun tähän mennessä ei ole ollenkaan voitu alkaa metsäajoja. Jos tällaista jatkuu kauankin, että puutavara jää metsiin, tulee siitä niin mahdoton rahapula, ettei sellaista Suomen kansa ole vielä kokenut. Sitä ei uskalla loppuun asti ajatella. Jos vielä käy niin, että tulee huono kesä, on hukka hyppysissä joka miehellä. Viimeisten vuosikymmenten kuluessa on kaikki elänyt yli varojen, joten on velkaannuttu tavattomasti. Kun sitten tulee näin poikkeuksellinen aika, ei vielä tiedä millä tavalla ja kuinka tästä selvitään.”

Tämä muistiinpano osoittaa, että 1930-luvun pula-aika oli henkisesti suuri rasitus. Usko tulevaisuuteen horjuu ja Eemeli Vaissi epäilee, mitä tulevaisuus tuo mukanaan. Elettiin vahvan pelon alla.

Myös Riihoskylän muissa taloissa koettiin pulavuodet raskaina.⁸⁷² Parissa Riihoskylän talossa oli rakennettu uudet päärakennukset 1927. ”Kummallakin oli suuret metsät, että pysyivät pönkillään.”⁸⁷³ Haapamäellä oli yritetty sahaustoimintaa isäntien yrityksenä, toimitusjohtajana yritti useampikin, mutta yritys teki konkurssin ja talot joutuivat aikamoisiin maksuihin. Pankit toimivat varsin mielivaltaisesti. Lainat sanottiin irti hyvin pienellä varoitusajalla. Tämä soti ankarasti viljelijöiden oikeuskäsitystä vastaan. Elettiin vahvan pelon alla. Kokemuksista viisastuttiin.⁸⁷⁴

⁸⁷⁰ Väinölä 1978, 28,29.

⁸⁷¹ Vaissi, Eemeli. Päiväkirjamuistiinpanoja. Vaissi Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸⁷² ”Eräs aikoinaan pitäjän rikkaimpiin lukeutunut talo joutui pääasiassa juomaveikkojen velkojen takausten kautta suuriin velkoihin. Joutui myymään 200 ha metsää G. A. Serlachiukselle.” Riihonen 1984 a. MRA.

⁸⁷³ Monet talot olivat sukulaissuhteissa toisiinsa. Ystäviä pyrittiin auttamaan. Paremmassa asemassa olevat tulivat pelastajiksi, ottivat pantiksi, joita sitten vähitellen vaikeuksissa olevat lunastivat takaisin. Riihonen 1984 a. MRA.

⁸⁷⁴ Riihonen 1984 a.

Tukala tilanne johti poliittiseenkin liikehdintään. Pulaliikehdinnän poliittista kirjoa osoittaa, että oikeistolaisten lisäksi asialla oli myös kommunisteja. Etelässä liikkeet syntyivät vaurailta viljelysalueilla, mutta pohjoisessa mukana oli myös paljon köyhiä pienviljelijöitä. Pulaliikkeitä syntyi Pohjois-Pohjanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Karjalaan kannaksella. Etelä-Suomessa liikkeisiin kuului vauraiden seutujen velkaantuneita viljelijöitä, jotka olivat olleet mukana myös lapuanliikkeessä. Pohjois-Suomessa pienviljelijöiden lisäksi oli mukana maatonta köyhälistöä.⁸⁷⁵ Pulamiehet vaativat valtiovalalta rahoitusvaikeuksissa olevien viljelijöiden asemaa helpottavia toimia, joista näkyvimpiä olisivat korkokannan laskeminen, maataloustuotteiden tullien korottaminen ja pakkohuutokauppojen estäminen. Valtiovalta suhtautui pidättyvästi näihin ehdotuksiin, eivätkä pulamiehet saaneet aikaan toivomaansa helpotusta rahoitusvaikeuksissa olevien viljelijöiden asemaan.⁸⁷⁶

Pulaliikehdintä ei ollut ainoastaan suomalainen ilmiö. Tyypillistä oli, että talonpoikaisto liikehti 1930-luvun alussa kaikissa sellaisissa maatalousmaissa, joissa maanomistusolot, luottosuhteet, tulliolut ja tuottajahinnat olivat epätyytyttävät ja joissa korkea korkokanta ja pankkien häikäilemättömyys ajoivat talonpoikia mieronlielle.⁸⁷⁷

2.2 Työnjohtajaksi

Pula-aika vaikutti myös Ilmarin Vaissin elämään. Taloudellisilla vaikeuksilla oli vaikutusta siihen, että opinnot keskeytyivät Kurkijoen maamiesopistossa. Pätevän työvoiman puuttuessa Ilmari joutui jättämään konekurssille menon. Ilmari jatkoi työtä Vaissin tilalla.⁸⁷⁸

Kotitalalle jääminen tiesi sitä, että Ilmari Vaissi sai yhä enemmän vastuuta tilan töistä ja joutui vähitellen harjoittelemaan muitakin isännän tehtäviä, omasta mielestään aivan käytännöllisestä syystä. Tilalla ei ollut autoa ja koska Ilmari liikkui polkupyörällä, lähetti Eemeli Vaissi hänet usein Haapamäelle hoitamaan asioita, niin myöskin pankkiasioita, maksamaan vekseleitä tai uudistamaan niitä.⁸⁷⁹

Työllisyystilanne koko maassa oli heikko. J. K. Paasikiven johtamalla valtion menojen supistamislautakunnalla oli selvä käsitys valtion osuudesta lamassa. Valtion tehtävät oli ulotettu yhä laajemmalle 'ottamatta huomioon siitä luonnollisesti johtuvaa tulosta: valtion menojen nopeaa kasvamista'. Resepti vaivoihin oli ankarra säästäminen ja menojen karsiminen. Palkkojen jyrkkä aleneminen oli yleinen ilmiö. Sen taustana oli yleinen hintatason lasku. Samaan aikaan palkkojen laskun kansa työllisyys heikkeni voimakkaasti. Alkuvuodesta 1932 työttömiä oli virallisten tietojen mukaan yli 90 000. Todellinen työttömien luku oli vielä suurempi.⁸⁸⁰

⁸⁷⁵ Hentilä 2000, 151.

⁸⁷⁶ Selén 1993, 235.

⁸⁷⁷ Lackman 1993, 236.

⁸⁷⁸ Vaissi Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. A

⁸⁷⁹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁸⁰ Selén 1993, 235–237.

Työllisyystilanteen helpottamiseksi valtiovalta alkoi järjestää työttömyystöitä. Tässä tarkoituksessa syntyivät sekä uudisraivauslainat että niin sanotut metsänparannuslainat, joita tarjottiin maanviljelijöille, jotta he kunnostaisivat metsiä, erikoisesti ojitamalla vesiperäisiä metsämaita.⁸⁸¹ Vaikka Eemeli Vaissi oli tuona aikana erittäin vaikeassa taloudellisessa asemassa, oli hänellä kuitenkin sisua ja uskoa ryhtyä käyttämään hyväksi näitä toimenpiteitä, niin että kesällä 1932 raivattiin Vaississa viisi hehtaaria uutta peltoa. Valtio maksoi työstä aiheutuneet palkkakustannukset ja tämä summa jäi talolle velkana kiinnityksiä vastaan. Eemeli Vaissi otti tällaisen lainan, siitä huolimatta, että entisiä lainojakin oli varsin runsaasti, koska hän katsoi, että tämä laina oli tilalle edullinen. Vaissin metsissä oli paljon ojitamisen tarpeessa olevia alueita, suomaita, joiden kasvu oli suhteellisen pieni. Eemeli Vaissi teetti metsänojitussuunnitelman, joka käsitti noin kymmenen kilometriä metsäojia näille vesiperäisille suomaille. Ojien kaivaminen tehtiin sitten hyvin nopeassa tahdissa 1930-luvun alussa. Moni työtön haapamäkeläinen oli kaivamassa Vaissin metsäojia. Työ oli parhaillaan käynnissä, kun Ilmari Vaissi vuonna 1931 pääsi sotaväestä ja joutui metsänojitustyömaalle työnjohtajaksi. ”Kävin mitaamassa ojia ja maksamassa miehille palkkoja.” Laatu arvoستeltaessa piti katsoa läpi sormien, koska olosuhteet, joissa ojia metsissä kaivettiin, olivat hyvin vaikeat.⁸⁸² Ei ollut helppoa toimia työnjohtajana näin vaativassa tehtävässä. Kokemus raskaista maatilantoista auttoi asiassa.

Sekä pellonraivauksella että metsäojien kaivamisella tuli olemaan hyvin ratkaiseva merkitys Vaissin tilan kehitykselle. Tämä viisi hehtaaria erittäin hyvää mutamaata Ylisenkorvessa oli sitten merkittävä lisäys talon tuloihin, kun sääolosuhteet 1930-luvulla paranivat ja sadot muodostuivat suuremmiksi.⁸⁸³ Juuri tältä uudismaalta saatiin erittäin suuria kaurasatoja entisiin verrattuna ja saatettiin lisätä viljanviljelystä, kun karjanrehua saatiin viiden hehtaarin uudismaalta.⁸⁸⁴ Ilmari oli myös työmaalla työnjohtajana.⁸⁸⁵

2.3 Tilanhoitajana – muutokset perhepiirissä johtavat ratkaisevaan uuteen tehtävään

1920-luvun loppu oli myös sääsuhteiltaan epäedullista aikaa. Pellot kasvoivat huonosti. Maamiesseuran toimintakertomuksessa vuodelta 1930 todetaan, että vuoden 1929 osittainen kato ”löi raskaasti juuri keuruulaisia viljelijöitä”.⁸⁸⁶ Näinä vaikei-

⁸⁸¹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁸² Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁸³ Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944; Haapamäen maamiesseuran vuosikertomukset vuosilta 1933–1939. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸⁸⁴ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomukset vuosilta 1933–1939. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁸⁸⁵ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁸⁸⁶ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1930. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

na vuosina, jolloin lannoitteisiinkaan ei ollut varaa, Vaissin pellot kasvoivat huonosti ja sadot tulivat pieniä, mikä laski maatalouden tuottoa huomattavasti.⁸⁸⁷ Tällaisena aikana, jolloin tilan taloudellinen asema oli hyvin vaikea johtuen myös niistä velkasitoumuksista, joita oli tehty, joutui Ilmari Vaissi vastuuseen tilan töistä ja 1930-luvun loppupuolella myös raha-asioista.

Edellytyksenä tilanteelle, jossa Ilmari sai jo näin nuorena talon asiat hoitaakseen olivat suuret muutokset perhepiirissä. Vaissin emäntä, Ilmari Vaissin äiti, Maria, oli sairastanut lähes koko 1920-luvun. Ilmarin sisaren Aunen mukaan talossa sairastettiin maassa raivonnutta Espanjantautia. Äiti oli hoitanut ensin kaikki muut talon sairastuneet ja saanut sen jälkeen itse niin vahvan tartunnan, että ei oikeastaan koskaan toipunut täysin ennalleen.⁸⁸⁸ Ilmari Vaissi muistaa, että äiti sairasti niin kovan influenssan tapaisen sairauden, että hän sen aikana laihtui 'melkein pä laihaaksi'. Hän parani kuitenkin sen verran, että hän pääsi liikkeelle. Mutta kun hän oli muun perheen mukana, oli hän yleensä hiljainen ja istui omassa tuolissaan eikä ottanut osaa keskusteluun niin kuin aina ennen. Terveenä ollessaan oli äiti ollut se, joka johti keskustelua ja seurustelua. Tähän aikaan Ilmarin vanhemmat sisaret olivat jo naimisissa ja Ilma-sisar oli sairastunut vakavasti astmaan ensimmäisen lapsensa syntymän jälkeen. Äidin henkisestä kapasiteetista ja vireydestä kertovat monet kirjeet, joita hän lähetti tyttärelleen, joka oli sairastunut astmaan ja tyttärenpojalle.⁸⁸⁹ Ilmari Vaissin mukaan: "on täysin ihmeellistä, että sellainen sairas ihminen, joka päälle päin näytti juuri henkisesti huonovointiselta, niin hänen kynästään on lähtenyt kirjeitä, jotka osoittavat aivan päinvastaista."⁸⁹⁰ Ennen sairastumistaan Maria Vaissi oli ollut varsin tomera. Hän oli kirjallisesti lahjakas, «erinomainen kirjoittaja». Ilmari katsookin, että sen, mitä hän osaa kirjoittaa, hän on perinyt äidiltään. Maria Vaissi kuoli 8.9.1933.⁸⁹¹ Eemeli Vaissi oli tällöin 61-vuotias. Eemeli Vaissi kirjoitti päiväkirjaansa 9. syyskuuta 1933.⁸⁹²

"Tänä päivänä kuoli vaimoni. Hän joutui sairastamaan yhdeksän vuotta hivuttavaa unitautia. Kuolema oli hänen kannaltaan kärsimysten lopettaminen. Uskon ja toivon, että hän sai armon Jumalan edessä. Minun elämäni kehitykseen oli vaimollani suuri merkitys. Innokkaana raittiusihmisenä hän vaikutti siihen, että minustakin tuli raitis ja aloin muutenkin kehittää itseäni henkisesti. Hän oli kaikissa suhteissa uskollis-

⁸⁸⁷ Luettelo kirjanpitolitoista Suomessa. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto; Tutkimuksia Suomen maatalouden kannattavuudesta 1920–1935. Maataloushallituksen tiedonantoja. MHA. KA.; Vihola 1986 s.145. Keuruun ja Pihlajaveden alueiden kirjanpitolitojen kokonaistuotos peltohehtaaria kohti laski vuosikymmenen vaihteeseen tultaessa.

⁸⁸⁸ Haastattelu: Ilmari Vaissi 27.7.1993.

⁸⁸⁹ Kirjeet Ilma Einolalle, s. Vaissi, ovat säilyneet Einolassa. Kopiot kirjeistä ovat Ilmari Vaissin arkistossa. IVA. Vaissi, Ilmari Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸⁹⁰ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸⁹¹ Kankaanpää 1989, 177.

⁸⁹² Vaissi, Eemeli, päiväkirjamerkintöjä. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

nen ja hyvä vaimo, joka teki kaikkensa yhteisen elämän ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Voipa olla niin, että minulla ei ole ollut ymmärrystä tarpeellisessa määrässä suojella häntä liikarasitukselta.”

Poikansa Osmo Vaissin kuoleman jälkeen Eemeli Vaissi oli lopettanut päiväkirjanpidon. Vasta pulavuodet olivat niin ankara koettelemus, että hän oli avannut päiväkirjansa. Vaimon kuolema oli myös varsin poikkeuksellinen tilanne. Päiväkirjamerkinnässään hän antaa lämpimän tunnustuksen vaimolleen ja toisaalta syyttää itseään siitä, ettei ollut osannut häntä riittävästi suojella liialliselta rasitukselta. Samoihin aikoihin äidin kuoleman kanssa taloon palkattiin emännöitsijäksi Eevi Aalto, joka oli tehtävässä koko kolmekymmentäluvun. Hän asui tilalla pihapiirissä sijaitsevassa rakennuksessa.⁸⁹³

Puolen vuoden kuluttua tästä lähimmässä perhepiirissä sattui toinenkin kuolemantapaus. Ilmarille hyvin läheinen Seth Vaissi kuoli 21.1.1934. Eemeli Vaissi meni uudelleen naimisiin 29.4.1934 ja muutti tällöin uuden vaimonsa kanssa Koivulaan,⁸⁹⁴ joka Seth Vaissin kuoleman jälkeen vapautui.⁸⁹⁵ Talon elämä muuttui. Sisaret ja veljet yksi toisensa jälkeen lähtivät kotoa. Aune opiskeli ensin Helsingin yliopiston voimistelulaitoksella valmistuen voimistelunopettajaksi 1931.⁸⁹⁶ Unto pääsi ylioppilaaksi 1930 ja suuntasi Helsingin yliopistoon, maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan. Myös Jorma lähti suorittamaan asevelvollisuutta käytyään VI luokkaa Haapamäen yhteiskoulussa. Haapamäen yhteiskoulua kävi vielä sisar Irja. Irja Helmisen mukaan Ilmari oli huolehtivainen veli, joka muun muassa opetti häntä laskemaan. Tilalle muutti Irja-sisaren ikäinen Tarmo Vaissi, joka kävi lukion Haapamäellä asuen Vaississa ja Haapamäen koulukodissa. Loma-aikoina kokoonnuttiin Vaissiin.⁸⁹⁷

⁸⁹³ Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003; Haastattelu: Enni Linden, s.1925, 12.2.2003.

⁸⁹⁴ Avioliitosta ei muodostunut toivotunlaista ja Eemeli Vaissi palasi takasin Vaissiin. Ero 21.1.1939, uusi avioliitto 11.8.1939. Kankaanpää 1989, 177.

⁸⁹⁵ Seth (Seeti) Paavalinpoika Vaissi s 5/2 1880 k Keuruu 21/1 1934. Talokas Vaissin Koivula-nimisessä osassa. Kankaanpää 1989, 174. ”...Seuramme johtokunnassa (21 v.)oli hän eniten käytetty mies, sitä paitsi puheenjohtajana, edustajana ja muut ansiokkaan ohjelman suoritukset olivat yhtenäen hänelle uskotut. Aina yhtä hyvällä mielellä, rauhallisella sopeutumisellaan ja järkevyydellään, millä hän aina esiintyi, kelpaa hän aina esimerkiksi meille, kelle hyvänsä...” Haapamäen maamiesseuran johtokunnan pöytäkirja 12.2.1934. Haapamäen maamiesseuran arkisto; Kankaanpää 1989, 177.

⁸⁹⁶ Aune Vaissi, vuodesta 1935 Ekberg, toimi Jyväskylän seminaarissa ja Kasvatusopillisessa Korkeakoulussa 1934–1935, tästä eteenpäin Jyväskylän tyttölukiassa. Hän opiskeli samalla ja valmistui kansakoulunopettajaksi 1939. Kankaanpää 1989, 182.

⁸⁹⁷ Tarmo Vaissi, Kankaanpää 1989, 199. Ylioppilas Haapamäen yhteiskoulu 1938. Haastattelu: Irja Helminen, s. Vaissi, s. 1918, 17.2.2003; Kankaanpää 1989, 177–187; Ilmari Vaissi Irja Vaissille 13.1.1940; Ilmari Vaissi Unto Vaissille 11.4.1942;

Kuva 12. Vaissin talo järveltä katsottuna 1930-luvulla. (IVA).

Ilmari Vaissi piti talossa tapahtuneita muutoksia oman kehityksensä kannalta erittäin tärkeinä: ”Vuodesta 1932 johdin kaikki maatilan työt ja hoidin myös rahaasiat isän keskittyessä luottamustehtäviinsä ja oman talonsa rakentamiseen.” Vuosikymmenen puolessa välissä nämä tehtävät vielä lisääntyivät.⁸⁹⁸ Luottamustehtävät veivät Eemeli Vaissin pois tämän tästä tilalta. Hän alkoi myös rakentaa omaa taloa Vaissin tilan läheisyyteen. Uuteen taloonsa Koivukalliolle hän muutti vuonna 1938.⁸⁹⁹

Sukutilan kysymyksessä ollen, on erittäin tärkeää, että tilalla on jatkaja.⁹⁰⁰ Jatkajan olemassaolo on tulevaisuudenuskoa ja suunnitelmia määrittävä tekijä.⁹⁰¹ Tilan ja omaisuuden siirtäminen seuraavalle sukupolvelle on kriittinen vaihe tilan jatkuvuudelle ja omaisuuden perheessä säilymiselle.⁹⁰² Voidakseen toteuttaa talonpoikaisen elämäntavan keskeisimmän mallin ja siirtää jo satoja vuosia suvussa ollen tilan seuraavalle sukupolvelle vanhemmat tarvitsevat jatkajan. Taatakseen tilan jatkumisen vanhemmilla on tarve sitoa jatkaja tilaan. Silvestin mukaan keinot voivat olla taloudellisia, mutta yleensä ne ovat kulttuurisia, joskus moraalisiakin velvolli-

⁸⁹⁸ Eemeli Vaissi oli muun muassa kunnanvaltuuston jäsen, Haapamäen Osuuskassan hallintoneuvoston pj. Hän oli OKO:n eli Osuuspankkien Keskusosakepankin ja Osuuspankkien keskusliiton hallintoneuvostojen jäsen; Kankaanpää 1989, 177. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁸⁹⁹ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA.

⁹⁰⁰ Ks. Salamon 1992, Segalen 1983, 13; Segalen 1987; Silvesti 1996; de Haan 1994, 173; Katila 2000.

⁹⁰¹ Ks. Fennell 1986; Hutson 1987; Silvesti 2001, 102; Silvesti 2002, 143.

⁹⁰² Ks. Fennell 1981; Hutson 1987.

suuksia ja odotuksia jatkajaa kohtaan.⁹⁰³ Toimiessaan tilalla työnjohtajana ja sitten tilanhoitajana Ilmari sai mahdollisuuden perehtyä käytännössä yhä paremmin niihin tehtäviin, joita maatilan johtaminen edellytti. Eemeli Vaissi muuttaessaan 1934 pois päätilalta Koivulaan sai vapautta omaan elämäänsä ja luottamustehtäviensä hoitamiseen. Ja kun myös talonrakennus vei aikaa, hän antoi 1930-luvun kuluessa poikansa yhä itsenäisemmin hoitaa Vaissin tilaa ja ottaa tilasta vastuuta.⁹⁰⁴ Ilmari taas tarttui tarmokkaasti tilanhoitajan tehtäväänsä.⁹⁰⁵

Ilmari Vaissi arvioi, että saadessaan tilanhoidon vastuulleen oli lähtökohta laman vuoksi varsin heikko.⁹⁰⁶ Mutta nuorella tilanhoitajalla oli onneakin mukanaan. Vuodesta 1933 lähtien sääolosuhteet muuttuivat paremmiksi vuosi vuodelta.⁹⁰⁷ Kun Ilmari samanaikaisesti ryhtyi opistosta saamiensa oppien mukaan voimaperäisesti lannoittamaan peltoja, alkoivat sadot parantua. Lannoituskustannukset hän sai kateuksi pankilta Vaissin tilan saaman lainan turvin. Kun hän osti ensimmäisen erän lannoitteita, se tapahtui velkarahan turvin. Hän osti täyden vaunulastillisen erilaisia lannoitteita ja ne kylvettiin Vaissin peltoon. Kun sääolot samanaikaisesti parantivat, merkitsi se suurempia satoja. Myös muilla Keuruun ja Pihlajaveden alueiden kirjanpitotilojen kokonaistuotos kohosi.⁹⁰⁸

Maassa harjoitettu talouspolitiikka auttoi myös nuorta tilanhoitajaa. Devalvointi oli tuntuva etu Suomen vientiteollisuudelle, jonka tärkein kohdemaana oli Englanti.⁹⁰⁹ Ilmari Vaissi pohtii: ”Kun maassa oli tehty 40 prosentin devalvaatio, niin hinnat nousivat hyvälle tasolle.” Niin, että kohonneella maatalouden tuotolla hän pystyi hoitamaan aikaisemmat, pula-aikana syntyneet velat kohtuulliselle tasolle. ”Vekselit maksoin pois sitä mukaa, kun ne lankesivat.”⁹¹⁰

1930-luvun loppua kohti ei Vaissin tilalla ollut mitään rahavaikeuksia, vaan vuosi vuodelta tilanne parani niin, että Ilmari pystyi yleensä tekemään sitä, mitä hän tilan suhteen halusi. Luotto- ja rahatilanne ei ollut esteenä. Eemeli Vaissin

⁹⁰³ Silvasti 2001, 107.

⁹⁰⁴ Kankaanpää 1989, 177, 185; Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994. APA. Ks. Silvasti 2001, 129, 191.

⁹⁰⁵ Vaissin tilanhoitajana 1932–40. Kankaanpää 1989, 1985.

⁹⁰⁶ Tässä Ilmari Vaissi sanoo, että hän sai tuolloin jo raha-asiat hoitaakseen, toisessa yhteydessä hän sanoo, että vuosikymmenen loppupuolella raha-asiat siirtyivät kokonaan hänelle. Varsinaisesti Vaissin tilan isännöyden Ilmari Vaissi sai talvisodan aikana vuonna 1940. Kankaanpää 1989, 185. Vaissi Ilmari. Haastattelunauhat. APA.

⁹⁰⁷ Haapamäen maamiesseuran toimintakertomukset 1933–1939. Haapamäen maamiesseuran arkisto; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁹⁰⁸ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Keuruun ja Pihlajaveden alueen kirjanpitotilojen kokonaistuotos peltohehtaaria kohti kohosi 1935–1940 välisenä aikana. Luettelo kirjanpitotiloista Suomessa; Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto. Tutkimuksia Suomen maatalouden kannattavuudesta. MHA. KA. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomukset vuosilta 1930–1939. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁹⁰⁹ Selén 1993, 235.

⁹¹⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Vaissi, Ilmari 1989. Vaissin tila 1829–1988 Teoksessa: Vaissin suku. Kankaanpää, 1989, 160

tekemät metsänojituslainat tulivat ajan mittaan myös edullisiksi. Kun Ilmari maksoi viimeisiä maksuja pois, tuntuivat ne hänestä jo varsin pieniltä.⁹¹¹

Ilmari Vaissi pyrki muuttamaan myös kotitilansa tuotantorakennetta siten että karjaa, jota oli ollut runsaasti, vähennettiin. Hän, päinvastoin kuin isänsä, ei pitänyt karjataloutta kovin kannattavana ja kirjanpidollisesti hänen mielestään sen kannattavuudesta oli vaikea saada täyttä kuvaa, vaikka Vaissi kirjanpitotilana tähän pyrki,⁹¹² vaan hän jatkuvasti vähensi karjaa, neljästäkymmenestä ensin kolmeen kymmeneen ja pian sen allekin.⁹¹³ Sen sijaan hän näki, että kasvattamalla sikoja päästään parempaan kannattavuuteen ja kannattavuus on paljon helpompi myös kirjanpidollisesti saada selville. Niinpä Vaissiin tuli sikoja ja sianporsaita.⁹¹⁴

Kuva 13. Heinäntekoa. Ilmari Vaissi toinen vasemmalta. (IVA).

⁹¹¹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁹¹² Luettelo kirjanpitotiloista Suomessa. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto. MHA. KA; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944.

⁹¹³ Maataloushallitus Aa1. Harjoittelukoulut ja -tilat. Tietoja Tarvaalan maanviljelyspiirin maanviljelys- ja karjanhoitoharjoittelutiloista ja harjoittelunvalvonnasta. MHA. KA. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁹¹⁴ Kananhoidon Eemeli Vaissi oli pannut alulle jo 1928. Kanoja oli Vaississa ollut aikaisemmin jo Ilmarin syntyessä. Haastattelunauha: 1. Syntymä ja kouluvuodet. APA. Maataloushallitus Aa1. Harjoittelukoulut ja -tilat. Tietoja Tarvaalan maanviljelyspiirin maanviljelys- ja karjanhoitoharjoittelutiloista ja harjoittelunvalvonnasta. Vuodelta 1936–1939. MHA. KA. Kanoja 184, lampaita 8, lehmiä 31, hevosia 3, sikoja 5, peltoa 71 ha.

Työtä oli tehostettava, jotta se saatiin tehdyksi entisillä kustannuksilla ja tilanpito olisi ollut kannattavaa. Vaissi erikoistui tuottamaan maataloustuotteita laajamittaisesti, keskittyen ja sovittaen tuotannon joustavasti kysynnän mukaan, markkinoita vastaamaan.⁹¹⁵ Vaississa kasvatettiin myös juurikasveja. Harvennus ja kitkeminen työllisti seudun koulunuorisoa. Myös Veikko Heinonen oli opettelemassa turnipsin harvennusta ja kitkemistä. Ilmari Vaissi oli itse opastamassa työntekoon. ”Ahkeroin palkan edestä.” Usein oli isäntä itse mukana työssä näyttämässä esimerkiksi, miten oli tehtävä ja reipas oli tahti.”⁹¹⁶

Ilmari Vaissi laajensi viljanviljelyalueita huomattavasti niin että varsinainen tulonlähde Vaissin tilalla vuosina 1935–1939 oli viljanmyynti. Kuvaan tuli mukaan myös uusi lajike – mallasohra, jota Ilmari Vaissi viljeli vuosina 1937–1939 huomattavalla alueella ja hän sai siitä erinomaisia satoja. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomusten mukaan viljasadot olivat hyviä: ”Kauraa ja ohraa viljeltiin oman paikkakunnan tarpeeksi ja menestyivät ne hyvin. Mallasohraa myytäväksi viljeltiin huo-mattavasti ja sekin menestyi hyvin.”⁹¹⁷ Vuotta 1937 pitää Ilmari Vaissi erinomaisena viljavuotena.

Viljan myymisessä ja markkinoimisessa hän päätyi sopimusviljelyyn. Hän oli tehnyt sopimuksen mallasohran kasvattamisesta ja myymisestä Vaasaan Lindemanin oluttehtaalle etukäteen tiettyyn hintaan. Tätä sopimusohraa, siis mallasohraa, niitettiin Vaississa itseluovuttavalla leikkuukoneella maahan sitomattomana ja ajettiin suoraan puimakoneelle seivästämättä. Kustannuksia säästy, koska yksi aikaa vievä työvaihe jäi pois. Vilja oli kuitenkin liian kosteata. Lindeman ilmoitti kuivaavansa sen Vaasassa, jos Ilmari Vaissi alentaa hintaa. Näin tehtiin. Kauppa oli Vaissin tilalle erittäin edullinen Mallasohran hinta oli korkeampi kuin kuivattujen viljojen ja vilja oli korjattu varsin edullisesti, sitomatta niitä lyhteille ja seivästämättä ja vieläpä säästän kuivauskustannukset.⁹¹⁸

2.4 Työ tehostuu

Lama-ajan paineessa oli tilan kohtalo vaakalaudalla. Tilanpito oli saatava kannattavaksi. Eräänä ratkaisuna tähän näki Ilmari Vaissi työn koneistamisen. Vaissin tilan koneistumiselle oli perustan luonut peltojen salaojittaminen. Vuonna 1927 ostettu traktori oli koneistamisen suhteen merkittävässä asemassa. Vaissin tilalla

⁹¹⁵ Maataloushallitus Aa1. Harjoittelukoulut ja -tilat. Tietoja Tarvaalan maanviljelyspiirin maanviljelys- ja karjanhoitoharjoittelutiloista ja harjoittelunvalvonnasta. Vuosilta 1936–1939. MHA. KA. Heinonen 1989, 57; Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.7.1995.

⁹¹⁶ Heinonen 1989, 57–58.

⁹¹⁷ Mallasohran hinta oli 2,70 mk/kg ryyniohnan 2,30 mk/kg. Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1939. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1937. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁹¹⁸ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA. Mallasohran hinta oli 2,70 mk/kg, kun esimerkiksi ryyniohnan hinta oli vain 2,30 mk/kg, ruis 2,40 mk/kg, kaura 2 mk/kg. Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1937. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

oltiin pitäjässä edelläkävijöitä traktorin käyttämisessä eikä sen käyttö alkuvaiheessa ollut ongelmatonta. Koko ajan tuli eteen pulmia, jotka piti ratkaista, ei voitu odottaa, että ratkaisu löytyisi jostakin muualta, puhumattakaan, että ne ratkeaisivat itsestään. Ilmari Vaissi näkee traktorin hankinnan ensimmäisenä merkittävänä askeleena tilan kannattavuuden parantamisessa, vaikka vaikeuksia oli varsinkin alkuvaiheissa sen käytössä.⁹¹⁹

Lukuun ottamatta aikaa maamiesopistossa ja sotaväessä Ilmari Vaissi kynti ja äesti Fordson-traktorilla.⁹²⁰ Kun traktorin hankinnan yhteydessä vähennettiin hevosia, säästettiin hevosten hoidon aiheuttama työ ja hevosten tarvitsema rehu. Säästynyt rehu käytettiin maidontuotantoon. Tämän katsottiin parantavan kannattavuutta.⁹²¹ Seuraava traktori ostettiin vuonna 1938.⁹²²

Kannattavuuden parantamisessa Ilmari Vaissi näki merkittävänä tekijänä työn tehostamisen. Koko ajan oli taisteltava kasvavia tuotantokustannuksia vastaan. Suuri huoli painoi velkojen maksamisesta. Työvoimakustannukset kohosivat jatkuvasti yleisen palkkakehityksen mukana. Vaissin tilalla palkkakustannukset kohosivat tämän lisäksi siksi, että viljelyalueiden kasvaessa tehtävän työn määrä lisääntyi samassa suhteessa. Traktorin hankintaa oli edeltänyt itseluovuttavan leikkuukoneen ostaminen ja salaojittamisen jälkeen tätä konetta käytettiin Vaississa tehokkaasti. Katsottiin, mihin suuntaan vilja oli mennyt eniten lakoon ja ajettiin vastalakoon,⁹²³ jolloin terä pystyi leikkaamaan korret hyvin tarkasti poikki, eikä lakaisuus huonontanut työn tulosta. Leveällä, salaojitetulla pellolla, voitiin siis ajaa melkein pä mistä suunnasta hyvänsä. Kone jätti jälkeensä kasoja, jotka olivat niin hyviä, että ne voitiin sitoa ja nostaa kuhilaille, niin kuin kautta aikojen oli ruispellolla tehty. Koneen tehoa hiukan huononsi se, että voitiin ajaa vain toisesta suunnasta ja toisesta suunnasta oli ajettava aina ”tyhjiltään” takaisin ja aloitettava uusi ”etu”. Näin päästiin kuitenkin sellaiseen tehoon, että päivässä pystyttiin korjaamaan viljaa noin kaksi hehtaaria, kun vauhtia pidettiin päällä kovasti. Ilmari Vaissin mukaan tämä vauhti oli jo sellaista, että hevoset saivat siinä melkein pä juosta takaisin aina uutta etua ottamaan ja sitojat saivat tänä aikana aina puhdistettua etunsa. Jokaiselle sitojalle oli pellosta jaettu määrätty metrimäärä, jonka he hoitivat. Isännällä oli myös oma etunsa, ja kun hän teki sen niin kuin toisetkin, ei työväki tarvinnut mitään komentoja, vaan asia sujui kivuttomasti ja tehokkaasti. Kaksi hehtaaria oli tavoite, johon aina pyrittiin, ja useimmiten siihen päästiin. Ruista oli aluksi noin viisi hehtaaria, se leikattiin parissa kolmessa päivässä ja myöhemmin, kun ruisala lisääntyi, se saatiin

⁹¹⁹ Vaissi, Ilmari. 1987, 60 vuoden takaa. IVK, JMA. ”Vaissin ensimmäinen traktori. ”Julkaisematon artikkeli. IVA.

⁹²⁰ Vaissi, Ilmari. 60 vuoden takaa. Julkaisemattomat muistelmat. IVK. JMA.

⁹²¹ Vaissi, Ilmari 1987. 60-vuoden takaa. IVK. JMA.

⁹²² Tämä Vaissin toinen traktori on virheellisesti esitelty Viholan pitäjänhistoriassa (1986 s.121) ensimmäisenä traktorina, joka sekin oli Vaissin, karhitsemassa talon pelloja Vaissin tilalla. 1920-luvulla. Kuvassa näkyy hinnapyörä, mitä ei vuoden 1927 mallissa ollut. Ajaja talon seppä Veikko Rajala. Vaissi, Ilmari, 60 vuoden takaa, muistelmia pitäjän ensimmäisestä traktorista. IVK. JMA.

⁹²³ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

kuitenkin leikattua ja kuhilaille noin viikon sisällä, mikä antoi vielä Ilmari Vaissin mukaan mahdollisuuden melko hyvään töiden järjestelyyn, niin että puinti ja muut työt vielä sujuivat hankauksitta. Työntekijöinä 1930-luvulla oli jo viisi maatalousharjoittelijaa. Heinosen mukaan Vaississa vallitsi työnteossa reilun pelin henki. Usein oli isäntä mukana työssä näyttämässä esimerkillään, miten työ oli tehtävä.⁹²⁴

Viljelysalojen kasvaessa jouduttiin Vaissiin tilalla miettimään yhä tehokkaampia viljankorjuumenetelmiä. Viljelysalat alkoivat 1930-luvulla Vaississa olla jo niin suuret, että viljat olisivat jääneet korjaamatta, elleivät korjuutyöt olisi sujuneet hyvin.⁹²⁵ Ongelma oli polttava varsinkin rukiin osalta, jossa korjuuaika on varsin lyhyt, koska jyvät varisevat nopeasti.⁹²⁶ Vaihe vaiheelta mietittiin, kuinka raskaista ja aikaa vievistä työvaiheista päästäisiin kevyempiin ja nopeampiin menetelmiin.⁹²⁷

Viljan kuivaamiseen käytettiin 1930-luvulla Eemeli Vaissin rakentamaa niin sanotulla tähkäkuivaajaa. Kuivaaja toimi kyllä hyvin, mutta sen heikkoutena oli juuri sen työläys: jyvät täytyi kantaa ensin parvelle ja kuivauksen jälkeen taas pois säilytyspaikkaan. Tämän Ilmari Vaissi rationalisoi niin, että kuivaaja rakennettiin puimalan viereen maatasen alapuolelle. Viljan nostaminen ylös ei ollut enää niin suuri ongelma kuin silloin, kun se täytyi rappusia pitkin kantaa riihen yläkertaan.⁹²⁸ Tällöin koneistaminen helpottui entisestään ja jo 1930-luvulla tehtiin niin, että viljaa ei tarvinnut paljon käsitellä käsin vaan, kun se kuivaajasta tuli, se meni suoraan lajitte-
lijaan ja lajiteltiin ja säkitettiin myyntikuntoon ja se meni yleensä suoraan tukkuportaaseen. Näillä järjestelyillä turvattiin viljan korjaaminen riittävän nopeasti.

Leikkuupuimurin⁹²⁹ hän näki käytössä vuonna 1939, Salon tilalla Kuorevedellä. Riihoskylältä, missä isännät olivat varsin valistuneita,⁹³⁰ lähti autolastillinen isäntiä tätä puimista katsomaan. He olivat kuulleet siellä puitavan viljaa koneella, joka leikkaa ja pui viljan yhtäaikaan. ”Pidimme tätä kovin suurena ihmeenä ja epäilimme tämän koneen mahdollisuuksia.”⁹³¹ Leikkuupuimurin maatalouden kal-
leimman ja monimutkaisimman yksittäisen koneen kallis hinta rajoitti paljon sen hankkimista, ja aluksi puimureita hankittiin vain kaikkein suurimmille tiloille.⁹³²

Vaissin työteho oli 1930-luvulla jo niin korkealla, että tämä todettiin myös Työte-
hoseurassa, jossa seurattiin kirjanpitotilojen työpäiväkirjoja ja tehtiin tutkimuksia

⁹²⁴ Heinonen 1989, 58.

⁹²⁵ Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944.

⁹²⁶ Korhonen, Bertta. Muisteloita 60 vuoden takaa. MRA.

⁹²⁷ Vihola 1986, 123; Riihonen 1984 a. MRA.

⁹²⁸ Sota-aikaan tultaessa Keuruulle oli rakennettu jo 95 viljankuivaajaa. Vihola 1986, 123.

⁹²⁹ Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Vihola 1986, 123.

⁹³⁰ Ks. Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1939. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

⁹³¹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA; Haastattelu: Vaissi, Ilmari 27.7.1993.

⁹³² Samoihin aikoihin kuin Vaissiin tai heti seuraavina vuosina hankittiin Riihoon toinenkin leikkuupuimuri, yhteiseksi Väärisen, Riihosen ja Peräisen tiloille. Haastattelu: Maila Riihonen 27.7.1993.

maataloustyön tehokkuudesta. Näissä tutkimuksissa 1930-luvulla Vaissin tila sai useita ensimmäisiä palkintoja. Martti Sipilän kirjanpitotilojen työteho- ja työmuistitilpanojen perusteella tehdyn väitöskirjan mukaan Vaississa tehtiin työt tehokkaasti, vertailukohteena olivat muut kirjanpitotilat, jotka olivat eturivin tiloja.⁹³³ Näitä kirjanpitotiloja oli Suomessa 200.⁹³⁴ Vaissin tila oli vuodesta 1937 mukana Sipilän väitöskirjatutkimuksessa. Tutkimusaineisto oli koottu siten, että noin 120 kirjanpitotilalle järjestettiin yksityiskohtainen työpäiväkirja eri töihin kuluvaan työajan merkitsemistä varten kahden vuoden ajaksi. Näistä tiloista karsiutui puolet pois varsinaisesta tutkimuksesta. Osa ei halunnut täyttää yksityiskohtaisia päiväkirjoja, osalla tiloista tapahtui muutoksia muun muassa olosuhteissa. Tutkimustiloiksi pyrittiin järjestämään kirjanpitotiloja mahdollisimman paljon. Kun niitä ei saatu riittävästi, otettiin mukaan muitakin tiloja. Vaissi läpäisi varsin tiukan seulan. Tutkimuksen kuluessa tiloilla käytäessä jäljennettiin tai piirrettiin viljelys- ja metsäkartat, maankäyttöryhmistä ja -lajeista, tutkimuksesta oli siis hyötyäkin Vaissin tilalle. Tutkimuksesta selviää muun muassa, että vuonna 1938 Vaississa salaojitettiin 8,5 hehtaarin suuruinen alue.⁹³⁵ Heinosen mukaan Vaississa kokeiltiin kaikenlaista uutta: suurkanala, kasvihuoneet, pellonraivaus, salaojitus, polttoturpeen nosto jne.⁹³⁶

3 Urheilu – jalojen aatteiden harjoitusta

Ilmari Vaissin urheiluharrastus jatkui oppikouluvuosien jälkeen. Kipinän urheilutoiminta eli loisto aikaansa juuri 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa. Aktiivisesti mukana olivat myös muut Haapamäen yhteiskoulua käyneet pojat muun muassa Veikko ja Tapio Silvo, jotka ylioppilaaksitulonsa jälkeen opiskelivat valtiotiedettä Helsingissä ja urheilivat kesällä ja muina loma-aikoina.⁹³⁷ Voimakkaan urheiluharrastuksen viriämisestä raittiusseura Kipinän suojissa oli se etu, että urheilusta muodostui yksi osa-alue suureen kokonaisuuteen. Hentilä pitää urheilun juurtumista osaksi maalaisyhteisön elämänmenoa pienoisenä ihmeenä. Kristillisten arvojen ja normien mukaan urheilua pidettiin syntinä tai vähintäänkin turhanaikaisena vouhotuksena. ”Fyysisen kunnan kohottaminen juoksentelemalla pitkin

⁹³³ Luettelo kirjanpitotiloista Suomessa. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto. MHA. KA; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous.

⁹³⁴ Luettelo kirjanpitotiloista Suomessa. Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen arkisto. MHA. KA Haastattelu: Vaissi, Ilmari 17.7.1993.

⁹³⁵ Sipilä 1946. Maatalouden työajan käyttö- ja työntutkimus, 45, 111, 125.

⁹³⁶ Heinonen 1989, 57.

⁹³⁷ Silvo, Terttu. Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA; Veikko ja Tapio Silvo Markku Riihoselle 17.3.1929 ja 10.11.1929; Riihonen, Markku. Päiväkirja vuodelta 1927–1928. MRA.

kankaista ei ole kuulunut suomalaisten esi-isien tapoihin”,⁹³⁸ sen sijaan voimia koeteltiin muilla tavoilla. Vanha talonpoikainen ruumiinkulttuuri, voimain koettaminen sekä leikki- ja pelikulttuuri, katosi viimeistään maailmansotien välisenä aikana ja suomalainen liikuntakulttuuri sai nykyaikaisen muotonsa ja rakenteensa ja erkani selkeästi työstä. Hentilän mielestä papit, opettajat ja muut kansanvalistajat onnistuivat tehtävässään: he kykenivät tekemään urheilusta hyväksytyn, ”hyvän elämänarvon” ja kohottamaan sen raittius- ja sivistysuskon rinnalle.⁹³⁹

Tähän tapaan kävi myös Riihoskylässä. Kipinä oli Ilmarin urheiluharrastukselle merkittävä sysäys ja tuki.⁹⁴⁰ Markku Riihonen pitää opettaja Silvoa oikeana nuorison kasvattajana, raittisuuden ja urheilun ystävänä. Kipinän urheilutoiminnassa näkyy erinomaisella tavalla, miten urheilu rakensi uutta kansakuntaa. Urheilu yhdistyi muihin korkeisiin arvoihin, isänmaahan, suomalaisen kulttuurin rakentamiseen ja kansansivistyksen kohottamiseen. Kipinä oli koko Riihoskylän seura, näin se myös yhdisti eri väestöryhmiä.⁹⁴¹

Pojista oli kasvamassa miehiä, ”urheilua emme jättäneet”.⁹⁴² Suhtautuminen urheiluun muuttui. Alettiin etsiä harjoittelulle perusteluja. Muun muassa Kipinän iltatilaisuudet kilpailujen jälkeen tarjosivat erinomaiset puitteet pohtia rauhassa ja eri puolilta urheilun sisältämiä arvoja ja merkitystä sekä urheilun soveltuvuutta ruumiillisen työn tekijälle. Silvohan vaati ohjelmaan useitakin puheita ja esitelmiä, joissa näitä pohdintoja esitettiin ja samalla huolehdittiin, että urheilu pysyi oikeilla linjoilla. Puheista ja niiden valmistelemisesta keskusteltiin jälkeinpäin.⁹⁴³ Ilmarin kohdalle tervehdyspuheen pitäminen tuli muun muassa laskiaisen hiihtokilpailujen jälkeen 1928. Kilpailuissa oli ollut 44 osanottajaa, ja myös laskiaisjuhlassa oli paljon yleisöä.

Kipinässä hiihto sopi kaikille, tytöille ja pojille, ei vain kilpaurheiluna, vaan kunto- ja virkistysliikuntana.⁹⁴⁴ Urheilu nähtiin vahvasti terveyden ja ruumiillisen hyvinvoinnin ehtona. Samalla katsottiin, että urheilu edesauttaa ”mielen ylennystä”, urheilulla oli myös henkisiä arvoja. Varsinkin hiihto nähtiin selvästi yhteydessä luontoon. Ilmarin mielestä kovankin urheilun merkitys näinä vuosina oli luoda hyvä ja monipuolinen peruskunto ja urheilutaito sekä terveelliset elämäntavat. Toi-

⁹³⁸ Kärkkäinen 1992, 155–163. Kisailusta urheiluksi. Teoksessa: Suomi uskoi urheiluun. Toimittanut Teijo Pyykönen; Haastattelu: Markku Riihonen 4.3.1984; Riihonen, Markku, 1987. Tietoja urheilumuseolle.

⁹³⁹ Hentilä 1992 a, 13. Jaloon uskomme urheiluun. Hentilä, Seppo. Teoksessa: Suomi uskoi urheiluun. Toimittanut Teijo Pyykönen.

⁹⁴⁰ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha 1. Syntynä ja kouluvuodet. APA.

⁹⁴¹ Riihonen, Markku. 1987. Tietoja urheilumuseolle.

⁹⁴² Riihonen, Markku. 1987. Tietoja urheilumuseolle.

⁹⁴³ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta.

⁹⁴⁴ Riihonen, Markku. Puhe pidetty raittiusseura Kipinän iltatilaisuudessa marraskuun 1. viikolla 1927. MRA. Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha 1. Syntynä ja kouluvuodet. APA; Frans Silvon haastattelu. Kylväjä 28.3. 1935/13; Silvo, Terttu. Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. APA.

saalta urheilun ja voimistelun avulla palauduttiin päivän töistä.⁹⁴⁵ Kaukana oltiin urheilusta, jossa kaikki, myös oma terveys, ollaan valmiita uhraamaan lopullisesti menestyksen, henkilökohtaisen voiton ja kansainvälisen maineen saavuttamiseksi. Eräs urheilun juurruttaja paikkakunnalla oli nimenomaan Kalle A. Ritokangas. Silloista urheilun merkitystä kuvaa hänen arvionsa omien urheilijapoikiensa menestymisestä jatkossa:⁹⁴⁶

”Ehkä tuli pantua pojat liiankin vaativiin tehtäviin joskus. Eivätpä näy terveyttään menettäneen, koska kaikki ovat vielä hyvissä hengissä ja teräkunnossa. Haapamäen veljeksistä yksi agronomina, kaksi metsänhoitajina ovat vielä kovia työmyyriä ja Heikki hoitaa paitsi omaansa myös koko Jyväskylän kaupungin terveyttä.”

Poikien oman urheiluharrastuksen lisääntyessä ja harjoittelun kovetessa tulivat pohdintoihin mukaan kysymykset urheilun vaarallisuudesta.⁹⁴⁷ Silloinen 5-ottelu, jota Ilmari eniten harrasti, takasi harrastajalleen monipuolisen kunnon ja tasapuolisesti elimistöä kehittävät harjoitusmenetelmät. Kipinä tahtoi nimenomaan korostaa kaikille sopivan urheilun merkitystä. Tavoitteet tuli silti asettaa riittävän korkealle. Hiihdosta on huomattu erittäin tärkeä seikka, joka tekee sen kaikenkuntoisille soveltuvaksi.⁹⁴⁸ Hiihdossa nähtiin, että työvaihe ja lepovaihe vuorottelivat. Tämä oli seikka, joka teki hiihdon soveltuvaksi suurille joukoille. Kipinän hiihtokilpailuissa oli tavoitteena, että mahdollisimman moni voisi osallistua tapahtumaan. Maaseudulla oli myös jatkuva huoli kasvavasta nuorisosta. Koska työkykyisin väestönosa hakeutui suurin joukoin pois maaseudulta, ei niinkään työn kuin vapaa-ajanviettomahdollisuuksien, erilaisten harrastusten ja runsaiden virkistäytymismahdollisuuksien vuoksi.⁹⁴⁹ Urheilu voisi olla eräs keino karkottaa ikävystymistä maaseudulla. Urheiluun toivottiin yhteiskunnan tukea ja harjoittelumahdollisuuksia. Urheilu oli merkityksellistä myös koko kansakunnalle. Urheilu oli myös väline elinvoimaisen ja tarmokkaan kansakunnan luomisessa. Keskisuomalaista hiihtojoukkuetta Raivio, Autio, Vainio, Collin, pidettiin vertaansa vailla olevana hiihtojoukkueena, jota ei muista hiihtokeskuksista löydy.⁹⁵⁰ Markku Riihosen mukaan urheilu kohotti myös kansallisuustunnetta ja yhdisti eri väestönosia toisiinsa.⁹⁵¹

⁹⁴⁵ Vaissi, Ilmari 1991. Haastattelunauha: 3. 1930-luvun maatalous. APA.

⁹⁴⁶ Ritokangas 1957, 124.

⁹⁴⁷ Riihonen, Markku. Tervehdyspuhe laskiaisen hiihtokilpailuissa vuonna 1936. MRA. Markku Riihonen tuli Riihiahon isännäksi vuonna 1936.

⁹⁴⁸ Sama; Haastattelu: Vaissi, Ilmari, 4.8.1994.

⁹⁴⁹ Haastattelu: Vaissi, Ilmari, 4.8.1994.

⁹⁵⁰ Riihonen, Markku. Tervehdyspuhe laskiaisen hiihtokilpailuissa vuonna 1936. MRA; Kylmälä 1986, 169.

⁹⁵¹ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Haapamäen työväen talolla 3.4.1938. Haapamäen urheilukenttä Oy:n koolle kutsumassa tilaisuudessa. MRA.

”Haapamäen urheilukenttähankkeen aloitteentekijöillä ja perustajilla⁹⁵² ... on ollut päämääränä kasvattaa paikkakunnallemme terveyttä, elämäniloa ja tarmoa uhkuva nuoriso. En kuitenkaan malta olla mainitsematta sitä ylitsevuotavaa riemua, sitä yhtenäistä kansallishenkeä, jota jäykkä Suomen kansa osoitti Suomen suurimpana hiihtourheilun päivänä, jolloin puhtaat siniristilippumme liehuivat kautta maan. Maaliin odotettiin 50 kilometrin voittajaa. Kun Kalle Jalkanen ilmestyi näkyviin, kansa hypähti pystyyn. Kädet kohosivat, kellä nyrkissä, kellä sormet hajallaan. Kun voittaja ilmestyi mäen harjalle, jätti se allekirjoittaneeseen ensikertalaisena vaikutelman, joka ei koskaan unohdu.”

Yhtenäinen kansallishenki ilmeni vahvana urheilukilpailujen katsomoissa. Puheessa korostuu, miten kunniakasta on kuulua kansaan, joka pienuudestaan huolimaatta herättää maailman mahtavien huomiota, joka pakottaa olympiastadionilla kymmentuhantiset katsojajoukot paljastamaan päänsä Maamme-laulun säveleille ja katsomaan kunnioituksella vaatimatonta siniristilippua sen hulmutessa voittajatangossa.

Urheilun yhtenäistämistä oli 1930-luvulla haettu aktiivisesti.⁹⁵³ Kun lapualaisvuosien kiihko 1930-luvun puolivälissä vähitellen laantui, SVUL:n johtoon nousi uusia voimia, joiden taktiikka oli toinen kuin äärioikeiston. Porvarillista keskustaa edustaneiden V. J. Niiniluodon, J. W. Rangellin ja Urho Kekkosen tavoitteena oli urheiluelämän eheyttäminen asteittain, sopimuksin ja neuvotteluin. Pyrkimyksenä ei ollut TUL:n nujertaminen eikä pakkoliittäminen ”raudalla ja verellä”, vaan työläisurheilun saaminen omalla elinvoimallaan palvelemaan koko valtakunnan liikuntakulttuuria.⁹⁵⁴ Maalaisliittolainen Urho Kekkonen oli noussut vaikutusvaltaiseen asemaan maan urheilupolitiikassa 1930-luvun alussa. Kekkosen mielestä ”kilpailu kansainvälisillä kentillä tiivistä urheilujoukosta yhtenäisen, suomalaisen mieleltään ja teoiltaan.” Jo Kajaanin Kipinän 20-vuotisjuhlassa joulukuussa 1930 Kekkonen suoraan väitti, että kansallinen eheytyminen oli saavutettavissa ensimmäisenä urheilun alalla. Merkkejä tästä oli olemassa: TUL:n urheilijat kantoivat Suomen lippua ulkomaisissa esittelytilaisuuksissa tunnustaen siten kansallista väriä: ”Jos urheilun kasainvälisillä foorumeilla tuomaa julkisuutta pidettiin kansalle tärkeänä, oli urheilua kalvava kahtiajako luotava umpeen.”⁹⁵⁵ Myös Hentilän tutkimusten mukaan urheilulla oli suomalaisessa yhteiskunnassa jo niin merkittävä ase-

⁹⁵² Ilmari Vaissi kuului tähän joukkoon sekä Haapamäen urheilijoiden perustajajäsenenä että suojeluskunnan esikunnan varajäsenenä ja urheilulautakunnan jäsenenä. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1927–1939. Sk 835. SA.

⁹⁵³ Urheilun eheyttäminen oli tullut esille jo SVUL:n organisaatiouudistuksen yhteydessä vuosina 1925–1927, jolloin pantiin vireille esitys SVUL:n muuttamiseksi erikoisliittojen keskusjärjestöksi. Urheilun eheyttäminen väistyi nyt sitten muutamaksi vuodeksi, sillä SVUL oli vielä liian heikko ajamaan asiaa päätökseen. Hentilä 1992, c 239.

⁹⁵⁴ Suhtautumisessa TUL:oon oli selvä ero oikeistoon verrattuna. Hentilä 1992 b, 244–248, 249.

⁹⁵⁵ Urho Kekkonen valittiin 1929 SVUL:n yleisurheilujaoston puheenjohtajaksi ja 1931 Suomen Urheiluliiton puheenjohtajaksi. Uino 1985, 254–298; Uino 1985, 299.

ma 1930-luvulla, että sen eheyttäminen oli myös poliittisesti merkittävä tavoite.⁹⁵⁶ Näistä tavoitteista oltiin tietoisia ja haluttiin asettua samoille linjoille.⁹⁵⁷

Hyvä kunto liitettiin maanpuolustusvalmiuteen, sitä osoitti muun muassa suojeluskunnan voimakas urheilutoiminta. Keuruun kirkonkylässä oli muistomerkki, joka teki asukkaisiin syvän vaikutuksen. Muistomerkin tarinaa kerrottiin sukupolvelta toiselle. Muistomerkissä luki: ”Tässä taistelivat Keuruun miehet Herpmanin poikien johdolla kotiseudun puolesta Isonvihan aikana 1714. Vaeltaja ole valmis, kuntoasi kerran kysytään.”⁹⁵⁸ Koppisen mukaan myös Haapamäen yhteiskoulun hengen ylläpitäjät Jatkola ja Ritokangas noudattivat Herpmanin poikien perinnettä. Isänmaan vapaus oli Ilmarille arvo, joka ohjasi hänen toimiaan vielä kouluajan jälkeen. Urheilu oli Ilmarille ”hyvien ja jalojen aatteiden” harjoitusta ja käytännöllistä toimintaa näiden aatteiden puolesta.⁹⁵⁹

4 Luottamustehtävissä – vaikutteita ja vaikuttajia

Kannustimena kiinnostukselleen yhteisten asioiden hoitamisesta oli Ilmarille ensisijaisesti veljen esimerkki.⁹⁶⁰ Osmo Vaissi oli osoittanut monenlaisia kykyjä kylän yhteisissä harrastuksissa.⁹⁶¹ Ilmari Vaissi piti häntä ja myös isäänsä ja iso-

⁹⁵⁶ Merkittävä oire urheilupoliittisen ilmapiirin lientymisessä oli sekin, että TUL:n valtionavulle asetettu ehto menetti merkityksensä. Taustalla oli sosialidemokraattien ja maalaisliiton suhteiden lähentyminen, joka johti 1937 punamultahallituksen nimittämiseen. Urheilusovun ja punamultayhteistyön syntymisen suhde oli kiinteä. Sen jälkeen kun keskustaporvariston urheilumiehet, mukaan lukien Kekkonen, olivat vakiinnuttaneet johtoasemansa SVUL:ssa, urheilupolitiikasta tuli ensimmäisiä sosialidemokraattien ja porvarillisen keskustan lähentymisen tasoja. Hentilän mielestä vuodesta 1918 porvariston iskusanana ollut ”kansamme eheyttäminen” ei toteutunut painostamalla työväenliikettä yhteistyöhön. Yhteistyö syntyi parlamentaaris-demokraattiselta pohjalta, järjestöjen itsenäisyyden tunnustamisesta. Hentilä 1992 b. 254–159; Uino 1985, 254–298.

⁹⁵⁷ Eheytyminen urheilussa saatiinkin aikaan jo ennen talvisotaa, kun huhtikuussa 1939 SVUL ja TUL antoivat Helsingin olympiakisojen hengessä julistuksensa. Hentilä 1992 b, 259.

⁹⁵⁸ Riihonen, Markku. Tietoja urheilumuseolle 1987; S-KSan 27.1.1983. Haastattelu: Terttu Silvo s.1918, 30.8.2001; Haastattelu: Tauno Lampinen, s. 1910, 27.7.1988. Kurvinen 1947, 436; Kankaanpää 1989, 178; Vaissi, Ilmari 1956. Haavoittuminen. Pellervo 1956, 2, 62–63.

⁹⁵⁹ Toverikunnan kok. 27.9.1911, 25.2.1927. HYKA.

⁹⁶⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta. APA.

⁹⁶¹ Vaissi, Ilmari. 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta. APA. Ks. Ritokangas 1957, 166–167 ja ks. myös Kankaanpää 1989, 177.

isäänsä⁹⁶² esikuvinaan ja hän haki aktiivisesti tilaisuuksia, jossa näitä kykyjä voisi harjoitella.⁹⁶³ Ilmari Vaissi sanoo useassa yhteydessä, että hän oli ”luonnostaan ujo ja hiljainen” ja aika ajoin kärsi kovastikin siitä, mutta veljen ja isän luomat perinteet velvoittivat häntä. Aktiivisella kylällä näitä tilaisuuksia alkoi tarjoutua.

4.1 Järjestökoulutusta

Ensimmäiset mahdollisuudet yhteiseen toimintaan tarjoutuivat Ilmari Vaissille raittiusseura Kipinässä. Viikoittaisiin kokoontumisiin seuran jäsenet laativat kukin vuorollaan alustuksen, jonka pohjalta keskusteltiin tärkeistä kysymyksistä.⁹⁶⁴ Ohjelmassa oli myös puheita ja kirjallisuusesityksiä. Paitsi järjestökoulutukseen⁹⁶⁵ osallistumisesta seuran urheilutoimintaan oli seurauksena, että Ilmari joutui harjoittelemaan näitä taitoja. Hän joutui omalla vuorollaan suorittamaan ohjelmaa Kipinän suurten kesäisten urheilukilpailujen ja talvisten hiihtokilpailujen palkintojenjakotilaisuuksissa. Hyviä harjoitustilaisuuksia yhteiselle toiminnalle ja ohjelmalle, jota kukin vuorollaan suoritti olivat myös kilpailujen päättäjäiset iltajuhlineen.⁹⁶⁶ Ensimmäinen esiintyminen oli Ilmarilla tervehdyspuheen pitäminen hiihtokilpailujen jälkeen illalla pidetyssä laskiaisjuhlassa, mikä oli kova paikka hiljaiselle ja ujolle nuorukaiselle. Tekstiä ei tahtonut syntyä, mutta sitten Ilmari Vaissi löysi kirjan Urheilun Pikkujättiläinen, jonka alkulehdillä oli hyvää tekstiä urheilujuhlan ja palkintojenjakotilaisuuden tervehdyspuheeseen. Niinpä hän jäljensi kirjasta muutamia kappaleita ja sovitti ne tervehdyspuheeksi Kipinän juhlaan. Kaikki meni hyvin, myöskin tervehdyspuhe täydestä, kunnes sitten kun juhla oli ohi, Veikko Silvo, joka oli huumorimies ja tarkka kaveri, huomautti hänelle: ”Hyvin olit jäljentänyt Pikkujättiläistä.” Tämä harmitti Ilmari Vaissia aika tavalla ja tapaus jäi hänelle niin mieleen, että hän päätti, ettei ”hän milloinkaan yritä jäljentää esityksiinsä, mitään toisten esittämää, vaan että hän pyrkii ne rakentamaan omalla tavallaan”. Puheen

⁹⁶² Kankaanpää 1989 s.177; Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1939 ja 1914–1961. Haapamäen maamiesseuran arkisto. Vaissi 1987 b. Vääriskosken Sähkö Oy 60 vuotta, 14–17; 22; 33–54. Ks. myös Kankaanpää 1989, 150, 170. Maanviljelysseuran johtokunnan jäsen ja sen puheenjohtaja; Myös isoisä Paavali Vaissi oli ”kulkenut maatalousym. rientojen etunenässä”. Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen kolmen sukupolven aikana. KSML 29.1.1944. Hän oli ollut yksi keuruulaisten valitsema valtiopäivämiesten valitsijamies. Kankaanpää 1989, 174; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta. APA.

⁹⁶³ Haastattelu: Markku Riihonen 4.3.1984; Korhonen Bertta 1969. Julkaisemattomat muistelmat.

⁹⁶⁴ Kukin opintokerholainen toimi vuorollaan puheenjohtajana, sihteerinä, eri toimintojen ohjaajana. Kerhossa toimitettiin myös lehteä, johon jäsenet vuorollaan kirjoittivat artikkeleita. Kylväjä 28.3.1935/13.

⁹⁶⁵ Kansak. vuosikertomukset. KKA; Kylväjä 28.3. 1935/13;

⁹⁶⁶ Kansak. vuosikertomukset. KKA; Kylväjä 28.3. 1935/13; Riihonen, Markku. Päiväkirja vuodelta 1927–28. MRA.

pitäminen Kipinän tilaisuuksissa oli hyvää puhekoulutusta.⁹⁶⁷ Omaperäinen ajattelukyky oli ollut jo hänen isälleen Eemeli Vaissille ominaista hänen toimissaan.⁹⁶⁸

Ilmari Vaissille Silvo oli Kipinän järjestökouluttaja, opettaja ja myös näkyvä hahmo, aktiivinen kyläläinen, jonka toimia hän seurasi. Silvo oli monien luottamustoimien hoitaja ei ainoastaan omassa kylässä vaan laajemmallakin alueella.⁹⁶⁹ Ilmari Vaissin mukaan hän on elämänsä varrella tavannut paljon ihmisiä, joilla on runsaasti elämäkokemusta ja monenlaista tietoa. Mutta, että hän on kovin vähän niistä voinut omaksua itselleen. Esimerkiksi Frans Silvosta hän löysi helposti pieniä rikkeitä;⁹⁷⁰ vaikka Frans Silvo oli hioutunut jo kolmekymmentäluvulle tultaessa hyvin paljon siitä 'kiihkomielisestä seminaarilaisesta', jollainen hän vielä oli ollut Ilmarin käydessä kansakoulua. Annikki Rajala toteaa Silvosta, että hän 1920- ja 30-luvuilla ikään kuin pehmeni, ehkä nuoret, joiden parissa hän työskenteli häntä hioivat.⁹⁷¹

Heinosen mukaan Silvon elämä vielä 1930-luvulla seiso i kolmen tukipilarin varassa. Hän oli sisäistänyt kolme perusarvoa syvän uskonnollisuuden, työväen aatteen ja raittiusaatteen. Kaikkia näitä hän ajoi lievällä kiihkomielisyydellä ja ehdottomalla peräänantamattomuudella. Hänet tunnettiin laajalti jonkinlaisena 'peräkylän profeettana'.⁹⁷² Silvo oli ehdoton pasifisti. Kun vapaussodan aikana harjoiteltiin sulkeisjärjestystä ja kivääriotteita, Silvo ei ollut suostunut ottamaan kivääriä käteensä, vaan teki kivääriotteet seipäällä, mikä herätti ympäristössä pilkkaa ja närkästystäkin. Ilmari Vaissin arvoasteikossa taas maanpuolustus oli hyvin korkealla sijalla. Koulussa Silvo saattoi rajoituksitta tähdentää uskonnollisuutta ja raittiuden merkitystä, mutta ei opettanut puoluepolitiikkaa.⁹⁷³ Koulutyön ulkopuolella hän Heinosen mukaan "julisti jokseenkin vahvalla uskonkiihkolla sosiaalidemokratiaa herättäen paheksumista porvarillisesti ajattelevissa kyläläisissä".⁹⁷⁴

Kylälaisten kokoajana hän teki merkittävää työtä. Koulun juhlien, raittiusjuhlien ja muun muassa joulujuhlan ohjelmaa harjoiteltiin viikkokausia. Juhla kokosi yhteen talolliset ja mökkiläiset⁹⁷⁵

⁹⁶⁷ Riihonen, Markku. Päiväkirja vuodelta 1927–1928. MRA. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta. APA; Vaissi, Ilmari 1989. Muistelmateoksen käsikirjoitus. Veikko Silvo asui samassa kouluasunnossa ja oli Ilmarin läheinen ystävä. Haastattelu: Irja Vaissi, s. 1918, 17.2.2003.

⁹⁶⁸ Vaissi 1987 b, 13–16.

⁹⁶⁹ Kurvinen 1947, 436. S-KSan 4.10.1979/111; Vaissi, Ilmari, Riihosen koulu vuosina 1904–1979. Keuruun kunnanvalt. kok. 1937–1946. KKA.

⁹⁷⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta; APA. S-KSan 4.10.1979/111, Vaissi, Ilmari. Riihosen koulu vuosina 1904–1979; Vaissi 1987, 159–162.

⁹⁷¹ Rajala, Annikki, Enoni Albin Helénin kertomaa. APA. Luovutettu tekijälle 21.5.1988.

⁹⁷² Vaikka Silvo sai usein koulupäivän aikana raivonpuuskia, tunnustaa Heinonen hänet silti erinomaiseksi pedagogiksi, joka vireästi seurasi aikaansa ja toi kouluun aina välittömästi saamansa uudet vaikutteet. Apuopettajina luottamustehtävien kasaantuessa hänellä oli omat poikansa, jotka herättivät vilpittöntä ihailua oppilaissa. Heinonen 1989, 83.

⁹⁷³ Heinosen kokemukset opettaja Silvosta ovat 1930-luvulta. Heinonen 1989, 83.

⁹⁷⁴ Heinonen kertoo Silvon omaperäisestä opetustavasta, jossa avustajina olivat valtiotiedettä opiskelevat pojat Veikko ja Tapio. Ks. Heinonen 1989, 83.

⁹⁷⁵ Heinonen 1989, 88–89.

”Juhlaan tulivat talolliset aina hevosilla. Koulun aidan vieressä oli juhlaaitana monia hevosia rouskuttelemassa kaurapussista syötävää tai hamuamassa heinäkasaa, joka oli levitetty niiden eteen. Juhla kokosi yhteen talolliset ja mökkiläiset ja lapsikin saattoi aistia todellisen hyvän mielen täyttävän tuon pienen luokkahuoneen, jossa juhlaa vietettiin.”

Poikkeuksetta koko kylän väki saapui koululle ja yhä uudestaan, vuosikymmenten ajan. Ilmari Vaissin mukaan, kun koululle kokoonnuttiin vapaa-aikana, tapahtui se aina samojen periaatteiden hengessä kuin varsinainen opetuskin. ”Uskonto⁹⁷⁶ oli numero yksi, joskin tasaantuneena alkuvuosien linjasta. Raittius oli numero kaksi ja siinä asiassa ei ollut mitään oikotietä. Siveellinen ryhti oli kolmantena, eikä siinäkään ollut mitään tinkimistä.”⁹⁷⁷ 20-luvulla tuli mukaan osuustoiminta ja 30-luvulla politiikka. Molemmat viimeksimainitut yhtä ehdottomina kuin ensin mainitutkin. Silvon ehdottomuus herätti vastustusta, mutta Ilmari Vaissin mukaan se vain lisäsi opettajan uskoa asiaansa. Voimakkaasti kehittyvässä maatalouspitäjässä oli paljon tehtäviä opettajankoulutuksen saaneelle henkilölle ja Silvo oli valmis tarttumaan niihin. Aluksi hän tuli mukaan osuustoimintaan ja oli osuuskauppojen hallitusten jäsenenä ja muutaman vuoden myös Haapamäen osuuskaupan johtokunnan jäsenenä.⁹⁷⁸

Ilmari arvosti Frans Silvon sitkeyttä niissä tehtävissä, jotka tämä otti hoitaakseen. Kun hänestä kaksikymmentäluvulla tuli Moijas- ja Riihoskylän osuuskassanhoitaja, konttori siirtyi koululle. 1930-luvulla hänellä oli myös vastaanottopäivät myös viikoittain Haapamäellä, Kolhossa ja Kolkissa. Silvolla oli kylliksi tarmoa kulkea nämä lähes peninkulman välimatkat pyörällä ja potkukelkalla säästä riippumatta, kellontarkasti kesällä ja talvella. Talvella teitä ei juuri aurattu, vaan Silvo ajoi polkupyörällä hevoson kaviouraa pitkin, jota toiset eivät edes uskaltaneet yrittää. ”Sitkeällä toiminnallaan hän loi perustan sille kehitykselle, joka tapahtui kun osuuskassa sijoitettiin Haapamäelle ja muuttui Haapamäen seudun osuuskassaksi. Silvo oli äärimmäisen kiintynyt työhönsä eikä hän ymmärtänyt Haapamäelle siirtymisen merkitystä, vaan valitettavasti jäi syrjään.”⁹⁷⁹ Tämä katkelma osoittaa, että kaikesta huolimatta Ilmari Vaissi arvosti opettajaansa hyvin paljon, nimenomaan hänen tarkkuuttaan ja ahkeruuttaan.

⁹⁷⁶ Frans Silvo oli suorittanut saarnatutkinnon. Riihonen, Markku, Puhe pidetty Riihosen kansakoulun 75-vuotisjuhlassa 2.10.1979. MRA; Kurvinen 1947, 436.

⁹⁷⁷ Oppilaat sisäistivät nämä Silvon elämänohjeet täydellisesti osaksi itseään. Tämä näkyi erikoisesti Markku Riihosen ilmaisemana pettymyksenä sodan jälkeen: «Kunpa meillä nyky- ja nousevalla polvella, jonka siveellistä ryhtiä, arvostelukykä ja uskoa tulevaisuuteen, sota ankarasti on kolhaissut... » Puhe on pidetty Haapamäen Maamiesseuran 40-vuotisjuhlassa 19.2.1950. Lainatussa kohdassa osoitetaan kiitokset seuran perustajille, «jotka harmaine hiuksineen, jäyhine, ryhdikkäine olemuksineen, joskin raskain askelin ja känsäisin kämmenin muistuttavat meille isän perinnöstä, työstä, uskollisuudesta työtä ja omaatuntoa kohtaan.» Sama.

⁹⁷⁸ Kurvinen 1947, 436; S-KSan 4.10.1979/111.

⁹⁷⁹ S-KSan 4.10.1979/11. Vaissi, Ilmari, Riihosen koulu vuosina 1904–1979. Rantala 1997, 27–28.

Kotikylän ulkopuolella Silvo toimi Keuruun opettajayhdistyksen puheenjohtajana ja seurakunnallisissa luottamustoimissa kirkkovaltuustossa ja kirkkoneuvostossa. 1930-luvulla tuli mukaan poliittinen toiminta työväenyhdistyksen johtokunnassa, Pienviljelijäosaston rahastonhoitajana, Pienviljelijäosastojen Keuruun keskusjärjestön puheenjohtajana. Lisäksi hän toimi kouluvaliokunnan ja kansakoululautakunnan puheenjohtajana. Voimakas poliittinen toiminta hyväksyttiin ajan mittaan kylällä kaikessa hiljaisuudessa. Kun hänet 1937 valittiin Keuruun kunnanvaltuustoon nähtiin, että asiasta saattaa olla hyötyä sekä kylälle, että koululle.⁹⁸⁰

Kaiken kaikkiaan työväenliikkeen suhde kouluun oli monimutkainen. Silvon tapa toimia pienessä maaseutukylässä ja myöhemmin laajemmin koko pitäjässä ei ollut koko maata ajatellen kaikkein tavanomaisimpia. Koululaitos ja työväenliike tarjosivat tämän vuosisadan alussa varsinkin maaseudulla uudenlaista, systemaattista maailmankuvaa. Rantalan mukaan työväenliikkeestä tuli kansakoulun ideologinen kilpailija, koska opettajat edustivat porvarillisia arvoja. Kansakouluissa opetettiin paljon uskontoa ja opettajien maailmankatsomus oli kristillinen, mikä etäännytti työväenliikettä koulusta. Työväenluokka vierasti koulua, koska opettajat edustivat oikeistolaista, kristillistä ja isänmaallista ajattelutapaa. Mutta työväenliikkeen johto katsoi koulutuksen olevan tärkeää. Se pyrki demokratisoimaan yhteiskuntaa vaatimalla kansakoulua kaikille yhteiseksi pohjakouluksi. Työväestö suhtautui aluksi epäroiden kouluun, koska lapsen kouluttaminen tiesi tulojen vähenemistä perheestä. Osalla työväestöä oli kova halu kouluttaa lapsiaan, mutta he vierastivat virallisen koululaitoksen arvoja.

Työväenhenkisiä opettajia oli Suomessa vähän. Tämä huomattiin Rantalan mukaan, kun heitä yritettiin löytää sellaisiin kuntiin, missä työväenliikkeellä oli valtuustossa enemmistö. SDP:n puoluetoimistolla oli vaikeuksia löytää sellaisia opettajia, joita se olisi suositellut. 1900-luvun alussa osa kansakoulunopettajista kuului sosiaalidemokraattiseen puolueeseen tai kannatti muuten työväenliikkeen vaatimuksia. Kansalaissodan jälkeen punaisten puolella olleita opettajia vangittiin ja he pakenivat Venäjälle. Suomen Kansakoulunopettajain Liiton keskushallitus vaati paikallisyhdistyksiään erottamaan punaisten puolella olevat jäsenensä, ja monella paikkakunnalla työväestöä lähellä olevat opettajat korvattiin suojeluskuntalaisilla. Kansalaissodan jälkeen opettajia pidettiin porvarillisen yhteiskunnan edustajina, ja monien vanhempien mielestä työväenluokan lapset eivät saaneet koulussa tasapuolista kohtelua. Sodan voittaneet taas yrittivät saada kansan yhte-näiseksi. Koulun tehtävänä oli kasvattaa hävinneen osapuolen lapsia yhteisiin arvoihin.⁹⁸¹

Rantalan mukaan opettajat olivat omaksuneet kansallisuusliikkeen ajatuksen kansakunnan yhtenäistämisestä ja valtion voimistamisesta. Opettajat samastivat itsensä kansakunnan rakentajiksi ja kavahtivat kansallista eheyttä rikkovia aatteita. Kansakoulunopettajien rooli valtion kansalaisten kasvattajana korostui itsenäisen

⁹⁸⁰ Kurvinen 1947, 436; S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi, Ilmari, Riihosen koulu vuosina 1904–1979. Keuruun kunnanvalt. kok. 1937–1946. KKA.

⁹⁸¹ Rantala 1997, 27–30.

Suomen rakennusvaiheessa. Opettajien piti olla uskollisia esivallalle, maineeltaan nuhteettomia, ahkeria ja hurskaita. Opettajavalikoinnilla varmistettiin tulevien opettajien sopivuus esikuviksi ja seminaarikasvatuksella vahvistettiin heidän kuuliaisuuttaan.⁹⁸² Kansakoulunopettajat olivat poliittisesti merkittäviä vaikuttajia, koska heillä oli mahdollisuus vaikuttaa koko nuorison maailmankatsomukseen. Itsenäisyyden ajan alkuvuosikymmeninä kasakoulunopettajien poliittinen asennoituminen oli Rantalan mukaan yhtenäinen: opettajat kannattivat oikeistopuolueita.⁹⁸³

Varsinkin maaseudulla kasakoulunopettaja oli kylän asukkaita kokoava hahmo. Näin myös Silvo kokosi raittiusyhdistys Kipinän suojiin koko kylän. Ilmari Vaissin mukaan opettaja Silvo ja Riihoskylä olivat sopiva yhdistelmä. Paremmin kuin missään muualla opettaja Silvo sai täällä tuntee elävänsä täysipainoista elämää ja Riihoskylä kehittyi myös Silvon ansiosta pitkin harppauksin.⁹⁸⁴ Rantalan mukaan sosiaalisesti kasakoulunopettaja oli yksin, koska hän ei kuulunut maaseudun säätyläisiin ja koska talonpojat ja tilattomat pitivät häntä virkamiehenä. Hän asettui siten harvalukuisen sivistyneistön joukkoon. Toisaalta Rantalan mukaan opettajat olivat perinteisesti olleet kyläyhteisön henkisiä johtajia. Kunnanvaltuustot, kunnalliset lautakunnat, kirkkovaltuustot, nuorisoseurat, naisyhdistykset, pankkien johtokunnat, osuustoimintaliike, urheiluseurat muiden muassa olivat harvoin toimineet ilman opettajaa – opettajilla oli ollut niin sanottua sosiaalista pääomaa.⁹⁸⁵ Näin varmasti oli myös Silvon kohdalla, mutta kyläkunnan henkiseksi johtajaksi häntä ei voi kutsua. Silti lukuisat luottamustehtävät antoivat hänelle sosiaalista pääomaa. Frans Silvon tapa tehdä työtä tarkasti ja uhrautuvasti hyvien asioiden puolesta vaivojaan säästämättä heikompa puolustaen herätti seudulla laajaa arvostusta. Sinä aikana taloudelliset vastakohtaisuudet näkyivät oppilaiden piirissä erittäin selvästi. Peräisen mukaan on ymmärrettävää, että opettaja asettui kannanotoillaan ja näkemyksillään lieventämään näitä eroja.⁹⁸⁶

Vaikka Ilmari Vaissille opettajasta ei muodostunut suurta ihannetta tai esikuvaa,⁹⁸⁷ hän silti arvosti monia opettajan piirteitä ja tapaa tehdä työtä eikä kiistä missään vaiheessa Silvon merkitystä kyläkunnalle. Silvo oli kotiutunut ja sopeutunut kyläkunnalle erinomaisesti ja vaikutti siltä, että hän viihtyi.⁹⁸⁸ Päinvastoin kuin useissa Länsi-Euroopan maissa, valtaosa puolueisiin kuuluneista kasakoulunopettajista sijoittui siis porvarillisiin puolueisiin.⁹⁸⁹ Opettajakunta Suomessa tukeutui sotien välisenä aikana Valkoisen Suomen arvomaailmaan.⁹⁹⁰ Suuri osa opettajista oli mukana suojeluskunnissa ja Lotta Svärd -järjestössä. Silvo ei kuulunut suoje-

⁹⁸² Mallikansalaisuudesta ja sen määrittelystä ks. Rinne 1986.

⁹⁸³ Halila IV 1950, 278; Rantala 2000, 313

⁹⁸⁴ S-KSan 4.10.1979/111. Vaissi, Ilmari, Riihosen koulu vuosina 1904–1979.

⁹⁸⁵ Rantala 2000, 317.

⁹⁸⁶ Haastattelu: Erkki Peräinen s. 1925, 4.7.1988.

⁹⁸⁷ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 5. Luottamustoiminta. APA.

⁹⁸⁸ Eräässä vaiheessa hän oli aikeissa lähteä koululta ja vaihtaa työpaikkaa, ilmeisesti kyläkunnan onneksi näin ei käynyt. Kansak. johtok pöytäk. vuodelta 1913. KKA.

⁹⁸⁹ Rantala, 1997, 29.

⁹⁹⁰ Rantala 2000, 315.

luskuntaan. Mutta Silvon pojista ainakin Tauno⁹⁹¹ ja Tapio Silvo kuuluivat, Tapio Silvo jopa Haapamäen suojeluskunnan urheilulautakuntaan.⁹⁹² Silvo palveli kansalaissodan aikana valkoisten puolella aseettomassa palveluksessa⁹⁹³ 1920-luvulla hän osallistui osuustoimintaan, mikä oli koko kylän hyväksymää toimintaa ja vasta 1930-luvulla avoimesti politiikkaan. Terttu Silvon mukaan muun muassa siksi, että hän sai kieltolakitaistelussa kannatusta vasemmistossa, niin hänen innokas poliittinen työnsä alkoi sillä suunnalla.⁹⁹⁴ Silvon innokkaasti tekemä raittiustyö sai Ilmarin hyväksynnän, koska kotona oltiin mukana raittiussliikkeessä.⁹⁹⁵ Kunnanvaltuuston jäsenyydestä katsottiin olevan hyötyä sekä koululle että kyläkunnalle.⁹⁹⁶

4.2 Maamiesseura ja osuustoiminta – vastuuta ja virikkeitä

Haapamäen maamiesseurassa, joka pääasiassa toimi Riihoskylän alueella, oli 1930-luvulla tilaa nuorille vastuunkantajille.⁹⁹⁷ Seuran jäsenet olivat oman kylän ja Haapamäen viljelijöitä, jotka olivat valistuneita talonpoikia ja halusivat seurata aikaansa. Maamiesseura oli maataloudellisen tiedon ja osaamisen jakaja, joka järjesti viljelijöille koulutustilaisuuksia. Maamiesseura oli myös erinomainen keskustelufoorumi, jonka piirissä vaihdettiin ajatuksia, seurattiin yleismaailmallisen tilanteen kehittymistä, taloudellisia suhdanteita ja pohdittiin niiden vaikutuksia omalla kylällä ja omalla tilalla. Seuran piirissä toimineita maanviljelijöitä, perustajista alkaen, pidettiin ar-

⁹⁹¹ s. 1914. Veikko s. 1909 ja Tapio s. 1910 eivät Terttu Silvon mukaan kuuluneet suojeluskuntaan. Haastattelu: Terttu Silvo s. 1918, 30.8.2001. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjojen mukaan Tapio Silvo oli valittu Haapamäen suojeluskunnan urheilulautakuntaan 27.1.1935 ja myös seuraavana vuonna. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat 1918–1944. Sk 835. SA. Tässä kohden Terttu Silvo muistaa väärin. Myös Ilmari Vaissin muistin mukaan Silvon pojat eivät kuuluneet suojeluskuntaan. Haastattelu: Ilmari Vaissi 28.8.2001.

⁹⁹² Haastattelu: Ilmari Vaissi 28.8.2001; Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat 1935–1936. Sk 835. SA.

⁹⁹³ Riihosen kansak. johtok. kok. 20.9.1917. KKA; Riihosen kansakoulun vuosikertomus vuodelta 1917–1918. KKA; Lampinen, Tauno. Julkaisemattomat muistelmat; Terttu Silvo tekijälle 10.10.1988. Sirkku Silvon mukaan Haapamäellä ja Terttu Silvon mukaan Keuruulla, ehkä molemmissa. Terttu Silvo tekijälle 2.7.1996. Palveluksestaan vapaussodassa hän sai muistomitalin, joka on Terttu Silvon hallussa. Sama. Haastattelu: Terttu Silvo s. 1918, 30.8.2001.

⁹⁹⁴ ”En muista, miksi isä sai tässä kieltolakitaistelussa ivaakin. Sen muistan että hän meni Haapamäelle kieltolain kaatamiskokoukseen ja siellä oli kai kovasti väitelty. Ja niin kävi kun tässä tiimellyksessä hänen raittiustyötään puolusti Työn Voima, alkoi vähitellen hänen poliittinen toimintansa sillä suunnalla.” Terttu Silvo tekijälle 2.7.1996.

⁹⁹⁵ Vaissi Eemeli. Päiväkirja 8.10.1904. Vaissi, Ilmari. Haastattelunauha 30.9.1994; Haapamäen nuorisoseuran kokouspöytäkirjat. Haapamäen nuorisoseuran arkisto; Vihola 1983, 405, 406; Rainio 1985, 7. Vaissi 1987, 151.

⁹⁹⁶ Kunnanvaltuuston kok. 1937–1946; Vihola 1986, 295–296; S-KSan 4.10.1979/111.

⁹⁹⁷ Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat 1927–1939.

vossa ja haluttiin kunnioittaa heidän tekemäänsä työtä. Seuran jäsenet olivat Ilmari Vaissille keskustelukumppaneita, vaikuttajia ja myöhemmin tukijoita, joiden mieliteiksiin hän turvallisesti saattoi peilata omia käsityksiään.⁹⁹⁸ Ilmari Vaissi otti osaa seuran toimintaan ensin jäsenenä sitten johtokunnan jäsenenä. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1933. Tehtävässä hän toimi vuoteen 1935. Vuodesta 1936 hän oli varapuheenjohtajana vuoteen 1939.⁹⁹⁹ Jo vuonna 1932 hänet oli lähetetty edustajaksi Keski-Suomen maanviljelysseuran kokoukseen Jyväskylään.¹⁰⁰⁰ Jälkeenpäin piti Ilmari Vaissi juuri näitä maatalouden perusyksiköitä maamiesseuroja, pienviljelijäyhdistyksiä ja -osastoja erittäin tärkeinä. Niiden tuli hänen mielestään nimenomaan keskittyä aatteelliseen työhön, jossa usko oman elinkeinon tulevaisuuteen säilytettäisiin vaikeuksista huolimatta.¹⁰⁰¹

Kuva 14. Haapamäen maamiesseuran edustajana Keski-Suomen maanviljelysseuran kokouksessa Jyväskylässä. Lampun vasemmalla puolella Ilmari Vaissi, hänen vieressään Markku Riihonen. (MRA)

⁹⁹⁸ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1956. Haapamäen maamiesseuran arkisto.; Riihonen, Markku. Puhe on pidetty Haapamäen maamiesseuran 40-vuotisjuhlassa 19.2.1950. MRA.

⁹⁹⁹ Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat vuosilta 1919–1939.

¹⁰⁰⁰ Haapamäen maamiesseuran vuosikertomus vuodelta 1932. Haapamäen maamiesseuran arkisto.

¹⁰⁰¹ Talousneuvos Ilmari Vaissi, Maatalouden arvostus saatava nousemaan Suomessa. U. S 14.11.1971; Vaissi, Ilmari. Puhe pidetty maatalousseuraviikon avajaisjuhlassa Joensuussa 14.11.1971. IVK. JMA.

Kyläkuntien maataloudellisten perusyksiköillä oli perustavaa laatua oleva merkitys. Hänen mielestään kylätason toiminta tulisi säilyä jäsenten välisenä yhdyssiteenä, uskon vahvistajana ja kontaktipisteenä, johon maaseudun parasta ajavat toiminta-yksiköt, tulivat ne miltä suunnalta tahansa, voisivat ottaa yhteyden tahtoessaan rehellisesti tukea maaseudun ihmisten elämää.¹⁰⁰²

Seuraava luottamustoimi oli osuustoiminnan piirissä, Haapamäen osuuskaupan johtokunnan jäsenenä vuodesta 1936.¹⁰⁰³ Ilmari Vaissi piti tätä erittäin kehittävänä toimintana sekä luottamusmiehenä että maanviljelijänä. Tässä tehtävässä hän joutui tekemisiin paljon taloudellisten asioiden ja kaupankäynnin kanssa.¹⁰⁰⁴

Vaissin harjoittelutilalle maatalousharjoittelijat tulivat Tarvaalan maatalousoppilaitoksesta. Tämä johti siihen, että Ilmari Vaissi valittiin Tarvaalan maatalousoppilaitoksen johtokuntaan vuonna 1937. Eemeli Vaissi oli jo tuolloin vetäytymässä tilan hoidosta. Eemeli Vaissi oli ollut Tarvaalan maatalousoppilaitoksen johtokunnan jäsenenä kauan ja hänen jäädessään syrjään, poika valittiin tilalle.¹⁰⁰⁵ Myös kunnalliseen luottamustoimeen Ilmari Vaissi valittiin ja hän toimi verolautakunnan jäsenenä.¹⁰⁰⁶

Moniin luottamustoimiin Ilmari Vaissi seurasi isäänsä. Isä ehdotti häntä ja hänet oltiin valmiita hyväksymään. Eemeli Vaissi oli laajalti tunnettu maatalousvaikuttaja Keski-Suomessa. Hän toimi pitkään Keski-Suomen maanviljelysseuran johtokunnassa ja 20 vuotta sen puheenjohtajana. Tässä tehtävässä hän sai Ilmari Vaissin mukaan suurimman osan maataloudellisesta tietämyksestään ja osaamisestaan.¹⁰⁰⁷ Eemeli Vaissin kohdalla oli niin kuin yleensä talonpoikien kohdalla, että omaa tilaansa viljelevä talonpoika on ”turpeeseen sidottu”. Vaatisi kokonaan viljelemisen lopettamista, jos haluaisi osallistua valtakunnallisesti yhteisten asioiden hoitamiseen. Tilan etu menee yhteisen edun edelle. Monessa yhteydessä Ilmari Vaissi antaa tunnustusta isälleen. Mutta isästään hän löysi helposti myös pikku rikkeitä.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰² Maatalousseuraviikon avausjuhlapuhe 9.11.1980. IVK. JMA.

¹⁰⁰³ Tehtävässä Ilmari Vaissi toimi aina vuoteen 1968 asti. Kankaanpää 1989, 185. Tarvaalan Maatalousoppilaitoksen johtok. jäsen 1937–.

¹⁰⁰⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta. APA.

¹⁰⁰⁵ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta. APA.; Kankaanpää 1989, 185.

¹⁰⁰⁶ 1930-luvulla. Keuruun kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1925–1939. KKA.

¹⁰⁰⁷ Keski-Suomen maanviljelysseuran johtok. jäsen 1911–, vpj. 1922– ja. Kankaanpää, 1989, 177; Haastattelu: Ilmari Vaissi 14.10.2000.

¹⁰⁰⁸ Sen sijaan hän tapaa luottamustehtävissään maataloudellisen vaikuttajan Viljami Kalliokosken. Kalliokoskessa oli monia piirteitä, joita hän ihaili. Hän piti erinomaisena Kalliokosken tapaa pitää puheita vapaasti, ilman papereita. Näin kuulijoiden mielenkiinto säilyi ja he pysyivät tiiviisti mukana asiassa. K. johti kokousta niin, että päätöksiä saatiin syntymään. Lisäksi hänellä oli aina vitsikkäitä kertomuksia varastossa, joilla hän piti kokouksen osanottajat virkeinä ja todellisessa asiassa riittävästi mukana. Viljami Kalliokosken arvostus osuustoiminnan ja maatalous-politiikan keskuudessa oli huomattava. Sitä osoittaa, että häntä näissä piireissä kutsuttiin lempinimellä – Sir Williams. Viljami Kalliokoski, s. 1894, maalaisliiton edustajana eduskuntaan 1922, apulaismaatalous-ministerinä 1936–1937. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta; Kalliokoski 2002; Aspfors 1997.

Miksi juuri Ilmari Vaissi valittiin näihin luottamustehtäviin? Hän toimi pularaajan tilanhoitajana Vaissin tilalla, joka oli peltopinta-alaltaan keskitasoa suurempi, mutta velkaantunut. Muutamassa vuodessa oli taloudellinen tilanne talossa saatu vakaalle pohjalle. Myös taloudellisen yleistilanne oli parantunut ja 1930-luvulla sääolosuhteet olivat selvästi muuttuneet maatalouden kannalta paremmiksi. Tilanteen paraneminen Vaissin tilalla toi hänelle myös hänen kipeästi tarvitsemansa itseluottamusta ja hän oli myös valmis ryhtymään erilaisiin tehtäviin.¹⁰⁰⁹

Saadessaan uusia luottamustehtäviä Ilmari Vaissi usein pelkäsi, miten hän kussakin tehtävässä selviäisi. Hän otti tehtävät rauhallisesti ja pyrki valmistautumaan kokouksiin huolellisesti. Asiat ja ehdotukset esitettiin sellaisessa muodossa, että olisi todennäköistä, että läsnäolijat ne hyväksyisivät ja ajatukset, joita haluttiin kehittää menisivät eteenpäin. ”Tämä ei luonnollisestikaan ollut vain minun etuni, vaan asiat valmisteltiin työntekijäportaani ja asianosaisten ja apulaisten johdolla niin, että niillä oli vankka perusta ja useimmiten asiaa vietiin tällä tavalla eteenpäin.” Ilmari Vaissin mukaan kun kokousväki johtokunnissa ja hallintoneuvostoissa näki, että asiat oli huolella valmisteltuja, ne useimmiten hyväksyttiin ja päästiin eteenpäin. Tämä hänen mukaansa lisäsi luottamusta siihen, että hänen johtamisensa kokouksissa päästiin tulokselliseen työhön ja häntä esitettiin valittavaksi edelleen.

Mikä oli politiikan osuus? Ilmari Vaissilla oli myös vastustajia. Hän oli maanviljelijöiden joukossa aniharvoja kokoomuslaisia. Maalaisliitolla oli vankka edustuksensa näissä tehtävissä.¹⁰¹⁰

Luottamustehtäviä hoitaessaan Ilmari Vaissi joutui esiintymään. Aluksi hän valmisteli jokaisen esiintymisensä huolellisesti, mutta myöhemmin hän joutui pitämään erilaisia puheita myös yllättäen. Ilmari kouluttautui määrätietoisesti esiintymiseen. Luottamustehtävissä hän alkoi tutustua erilaisiin maataloudessa tärkeisiin ihmisiin ja sai heiltä virikkeitä ajatuksilleen. Hän sai uutta tietoa tilanhoitoon, taloudellista ja maatalouden erityiskysymyksiin liittyvää. Useissa yhteyksissä Ilmari Vaissi painottaa, että erikoisen paljon hyötyä luottamustehtävistä oli hänen johtamansa Vaissin tilan hoidolle. Vaikka luottamustehtävät veivät hänet pois tilalta, auttoi kehittyvä talousajattelu ja uusi tieto häntä tilan asioiden hoidossa. Sukutilan kasvattina hän oli sisäistänyt ajatuksen, että kaikki, mitä tehdään, tehdään ajatellen jälkipolvia. Itse hän pitää luottamustoimintaansa varsin pienenä ja painottaa yhteistoimintaa ja monien ihmisten ja eri sektorien työpanosta.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁹ Vaissi, Ilmari 1989. Muistelmateoksen käsikirjoitus. IVA. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta. APA

¹⁰¹⁰ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta. APA. Ilmari Vaissin poliittinen kanta muodostui vuorovaikutuksessa talonpoikaisyhteisön eri ryhmien kanssa

¹⁰¹¹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 4. Luottamustoiminta. APA. ”Siitä on kuitenkin seuraavan polven hyvä jatkaa, varsinkin jos keskittää voimansa paremmin kuin mitä itse pystyin tekemään.” Sama. Tässä myös näkyy sukutilan jatkuvuuden ideaali. Ks. Silvasti 2000, 107.

5 Maanpuolustustyössä

5.1 Suojeluskuntatoiminta jatkuu

Suojeluskuntatoiminta jatkui poikavuosien¹⁰¹² jälkeen miesten riveissä. Ilmari Vaissi korostaa, että hänen sotilaskoulutuksensa oli jatkuvaa ja hän osallistui säännöllisesti harjoituksiin.¹⁰¹³ Varsinainen sotilaskoulutus jatkui ja sen rinnalla muun muassa maastoammunnat, monipuolista taistelijataitoa vaativa sotilasottelu ja varsinainen koulu- ja kenttäammunta.¹⁰¹⁴ Suojeluskunnan urheilutoiminta jatkui vilkkaana. Ilmari Vaissi osallistui hiihtokilpailuihin säännöllisesti hyvällä menestyksellä. Muun muassa prosenttihiihdossa hän oli usein ensimmäinen tai toinen kilpaillen kärkisijoista veljiensä Unton ja Jorman kanssa. Veljesten kolmoisvoitto ei ollut harvinaisuus.¹⁰¹⁵ Myös muut Ilmari Vaissin ystävät kotikylästä menestyivät, Markku Riihonen erityisesti sotilasottelijana voittaen suojeluskunnan mestaruuksia. Pesäpallojoukkue menestyi hyvin koko 1930 luvun pysyen piirin kolmen parhaan joukossa.¹⁰¹⁶ Myös leiripäivät olivat edelleen ohjelmassa.¹⁰¹⁷ Aktiivisesta harrastuksestaan Ilmari Vaissi sai useita merkkejä.¹⁰¹⁸

¹⁰¹² Haastattelunauhan 1993: 6. Talvisota, mukaan 12-vuotiaasta. APA, Ritokankaan mukaan 13–14-vuotiaasta. Ritokangas 1957, 170. Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰¹³ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰¹⁴ Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1927–1939. Sk 826. SA. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 2371. SA; Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk 835. SA. Ks. Ritokangas 1957, 170–179. Ritokangas 1957, 175; Raikkala 1964, 226–235.

¹⁰¹⁵ Muun muassa prosenttihiihdossa Vaissin veljekset saavuttivat kolmoisvoiton 12.2.1932. Hiihdeävenä oli 30 kilometrin matka. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk. 835. SA.

¹⁰¹⁶ Vuonna 1838 joukkue ”valtasi takaisin maalaissuojeluskuntien ensitilan ja toi kotiin maailmalla kolme vuotta harhailleen ’visamailan’” Ensimmäinen sija oli tullut myös 1935. Joukkue pelasi kesän kuluessa 15 peliä vieraita joukkueita vastaan. Sk.-alikk. Jorma Vaissin lisäksi joukkueessa pelasivat res. vänr. E. Myllykangas, U. Mattila, T. Järvinen, J. Kassila, V. Erkkola, P. Myllykangas, T. Koivuniemi, V. Järvinen ja J. Huhtamäki. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1938. Sk 826. SA

¹⁰¹⁷ Teoksessa Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1919–1944 on valokuva vuodelta 1934, jossa on nimeltä mainiten pääosa Ilmari Vaissin suojeluskuntalaisesta toveripiiristä. Mukana ovat Ilmari Vaissi, Oskari Heikinheimo, Reino ja Martti Järvinen. Muut valokuvassa ovat: Yrjö Nieminen, Esko Koppinen, Oskari Heikinheimo, Kalle Tiuhonen, V. Isojärvi, Jussi Nuottajärvi, Eino Jokela, Jaakko Kassila, Väinö Notko, Jouko Klemola, Jorma Vaissi, Urho Valjakka, Erkki Myllykangas, Mikko Sisto, Armas Haapamäki, Erkki Kättö, Veikko Järvenpää. Jyväskylän Suojeluskuntapiiri 1918–1944, 1986, 295.

¹⁰¹⁸ I luokan harrastusmerkki 6.12.1932; Harrastusmerkki, valioluokka 16.5.1936; SAL: n ampumamerkit: pienoiskivääri III luokka 13.5.1933; Tunnustusmerkki ja pienoiskivääri II luokka; SAL: n ampumamerkki pienoiskivääri II luokka. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset 1927–1939. Sk 826. SA.

Urheiluharjoitusten ja sotilasharjoitusten myötä Ilmari Vaissi joutui suojeluskunta-aatteen piiriin, jota Haapamäen suojeluskunnassa pidettiin esillä erilaisissa tilaisuuksissa. Haapamäellä tätä toimintaa vaikeutti oman talon puuttuminen. Tämän sijasta Haapamäen nuorisoseurantalolla vakuutti piirin valistusohjaaja suojeluskuntaväelle, että juuri puolustuslaitoksen tulee olla se perusta, jolle koko maan tulevaisuus rakentuu.¹⁰¹⁹ Valistusohjaaja vieraili suojeluskunnissa, mutta hänen tärkein tehtävänsä oli piirilehden toimittaminen. Keski-Suomen Suojeluskuntalainen oli saatavilla, siinä suositeltiin teoksia luettavaksi. Mitään järjestelmällisyyttä ei suositeltujen teosten aihepiireissä kuitenkaan ollut. Sk-järjestön muun valistustyön tavoitteena oli «kansalaiskunnan kohottaminen, luonteen kasvatus, tekoihin velvoittavan isänmaallisen mielen ja lujan puolustustahdon luominen sekä vanhojen kansallishyveiden arvoon nostaminen».¹⁰²⁰ Järjestön omistama kuvallinen lehti, Hakkapeliitta, ilmestyi viikoittain.¹⁰²¹ Piirin suojeluskuntien kymmen-vuotisjuhlien yhteydessä palattiin tavallista useammin järjestön syntyäikoihin. Suojeluskuntien vuosikertomusten mukaan kiteytettiin perinteet ja suojeluskunta-aate seuraavasti: ”Toivomme, että sama henki, joka kymmenen vuotta sitten toi miehet taistelemaan kansalaisen kaikkein kalleimman isänmaan, uskonnon ja kodin puolesta yhä elähdyttäisi suojeluskuntalaisia.”¹⁰²² Mutta Ilmari Vaissin ja hänen ystäviensä näkökulmasta suojeluskuntalaisuus ei ollut sitä totista ja kiihkeän paatoksellista toimintaa, jota Suojeluskuntain yliesikunnassa suunniteltiin ja Sk-lehdissä luki-joille esitettiin. Käytännössä suojeluskuntalaisuus oli monesti ennen muuta sosiaalista kanssakäymistä eli toimintatarmoisten nuorten miesten aktiivista yhdessäoloa harjoitusten, kilpailujen ja henkisten harrastusten merkeissä, iloinen asia, jolla tosin oli vakava, isänmaallisuuden mitaksi koettu aate taustanaan. Haapamäen suojeluskunta oli paljon yhteistä toimintaa myös Haapamäen Lotta-Svärd paikallisosaston kanssa. Lotat harjaantuivat maanpuolustustehtäviin, ennen muuta sairaanhoito-, ompelu- ja muonitustehtäviin suojeluskunnan harjoituksissa.¹⁰²³

5.2 Reservin vänrikiksi

Asevelvollisuutensa Ilmari Vaissi suoritti valkoisessa kaartissa Helsingissä. Sotaväki tuli ajankohtaiseksi joulukuussa 1930. Maamiesopiston vuoksi hän oli anonut lykkäystä. Kun koulu sitten 1930 syksyllä loppui, hän halusi heti päästä sotavä-

¹⁰¹⁹ Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 2371. SA; Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk 835. SA.

¹⁰²⁰ Rusanen 1986, 181.

¹⁰²¹ Hersalo 1962, 286–298; Rusanen 1986, 186–194.

¹⁰²² Rusanen 1986, 181.

¹⁰²³ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA; Riihonen Markku 1987. Tietoja urheilumuseolle. MRA. Ks. Vasara 1997, 696; Vihola 1986, 465,466; Minkkinen 1978. Haapamäen suojeluskunnan vuorikertomukset 1927–1939. Sk 826. SA.

keen. Tämä sen vuoksi, että hän olisi taas päässyt kesän koittaessa tilalle töihin, koska asepalvelusaika kesti tuolloin 15 kuukautta. Ilmari Vaissi oli ainoa alokas, joka tuolloin saapui ja joutui siten riviin jo kolme kuukautta palvelleiden tovereidensa kanssa. Valkoiseen kaartiin ei tullut muita alokkaita samaan aikaan. Suojeluskunnasta saaduissa papereissa näkyi, että hänellä oli monipuolinen suojeluskuntakoulutus takanaan. Siitä huolimatta, että hän oli tavallaan muita kolme kuukautta jäljessä koulutuksessa, hän ei siis ollut saanut ollenkaan alokaskoulutusta, sai hän komennuksen suoraan aliupseerikouluun. ”Siellä jouduin varsinaisen ikäluokan kanssa samoihin tehtäviin. Ensin tuntui vähän oudolta, kun siviilistä suoraan paiskattiin aliupseerikouluun ja komento paljon tiukempaa kuin alokkailla. Ensimmäiset päivät tässä koulutuksessa tuntuivat raskailta ja joskus huokasi helpotuksesta, kun pääsi illalla onnellisesti sänkyyn nukkumaan.”¹⁰²⁴ Pian kuitenkin hän tottui tähän ja kun Ilmarilla oli pohjana perusteellinen suojeluskuntakoulutus, hän sai vielä kuntoisuuslomaa kolme viikkoa muutaman viikon palvelusajan jälkeen. Niin asevelvollisuusaika lähti eteenpäin hyvin joustavissa merkeissä.

Aliupseerikoulusta Ilmari Vaissi sai hyvän todistuksen, kurssin toiseksi parhaan todistuksen. Tämä antoi hänelle uskoa siihen, että hän pääsisi reserviupseerikouluun, jonne hän oli koko ajan tähdännyt. Hän halusi tulla reservinupseeriksi. Kun koulu teki ehdotuksen reserviupseerikouluun lähtijöistä, oli Ilmari Vaissi tällä listalla ensimmäisenä. Rykmentissä adjutantti oli pyytännyt kirjuria järjestämään pyrkijät sivistystason mukaan paremmuusjärjestykseen. Näin tapahtui ja tässä kilpailussa Ilmari jäi niin kauaksi kärjestä, että hän ei päässyt reserviupseerikouluun. Yliopistosta oli tullut valkoiseen kaartiin paljon ylioppilaita ja jo loppututkinnon suorittaneita maistereita ja agronomeja, jotka tässä listassa menivät Ilmarin edelle, vaikka heidän sotilaskoulutuksensa ei ehkä monellakaan ollut samaa luokkaa kuin Ilmarilla. Tämä oli hänelle suuri pettymys. Vähitellen hän tottui kuitenkin asiaan. Ja koska hän oli aliupseerikoulun komentajan ja upseerien kanssa hyvissä väleissä, hänestä tehtiin koulutusaliupseeri aliupseerikouluun. Tässä tehtävässä hän toimi asepalvelusaikansa loppuun. Ilmarin palvelusaika, joka olisi normaalisti ollut 15 kuukautta, lyheni lopusta lähes kolme kuukautta. Tämä sen vuoksi, että Suomessa oli silloin pula-aika ja myös armeija säästi niin, että sotilaita päästettiin lomalle ennen palvelusajan päättymistä. Tällä tavalla säästettiin heidän ruoka- ja päivärahansa.¹⁰²⁵

Tämän kolmen kuukauden aikana, alkuvuodesta 1932, syttyi niin sanottu Mäntsälän kapina. Lauantai-iltana 27.2.1932 kiihtynyt miesjoukko keskeytti ammuskelemalla Mikko Erichin puhetilaisuuden Mäntsälän Ohkolan työväentalolla. Noin 400 miehen joukko kokoontui tämän jälkeen Mäntsälän suojeluskuntatalolle. Kun miehet saivat tietää, että maaherra Jalander oli määrännyt heidät kaikki vangittaviksi, päättivät he pysyä koolla. Suojeluskuntatalolla otti johdon käsiinsä Artturi Vuorimaa. Vuorimaan toimesta mielenosoitus käännettiin koko hallitusvaltaa vastaan. Pian

¹⁰²⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA; Vaissi, Ilmari 1993. Haastattelunauha: 6. Talvisota.

¹⁰²⁵ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

myös lapuanliike alkoi tukea mäntsäläläisiä ja muualta Suomesta alkoi saapua joukkoja Mäntsälään. Mielenosoitus uhkasi kääntyä ilmikapinaksi.¹⁰²⁶

Kapina ja sen kukistaminen aiheutti sen, että nämä kaartin lomaautetut sotamiehet kutsuttiin takaisin palvelukseen. Siten Ilmari Vaissi joutui aivan lähellä varsinaista vapauttamispäiväänsä takaisin palvelukseen, mikä kesti noin viikon: ”Olimme koko kaartin rykmentti jo lähdössä Mäntsälään kukistamaan kapinaa, marssimme täysissä varusteissa kaupungista ulos, kun sitten yhtäkkiä tuli käsky palata takaisin. Hallitus ja suojeluskuntain päällikkö Malmberg olivat saaneet Mäntsälän kapinan johtajat antautumaan, ja kapina siellä päättyi ilman verisiä taisteluja.”¹⁰²⁷ Apusen mukaan tasavallan presidentti Svinhufvud piti radiossa puheen 2.3.1932, jossa hän toisti jo edellisenä päivänä esittämänsä vaatimuksen palata lailliseen yhteiskuntajärjestykseen. Vanhan aktiivisen suojeluskuntalaisen puhe tehoi. Sillä oli ratkaiseva vaikutus. Eri puolella Suomea Mäntsälään lähtöä valmistelleet miehet luopuivat aikeistaan.¹⁰²⁸ Mäntsälässä ollut joukko jäi yksin eikä saanut muualta vahvistusta Ilmari Vaissin mukaan:¹⁰²⁹

”Taistelut olisi luonnollisesti ollut ikävä tapaus. Monen lomalta kutsutun eteläpohjalaisen asevelvollisen perheenjäseniä oli Mäntsälässä kapinallisten puolella ja pojilla olisi ollut varsin tukala tilanne, jos heidät olisi komennettu taistelemaan näitä isiään ja veljiään vastaan. Tässä mielessäkin oli kansalle ja meille erittäin onnellinen tapaus, että asia päättyi rauhanomaisesti. En ole koskaan unohtanut tätä LKP-määräystä, jonka silloin 1932 sain.”

Täytyy muistaa, että tämä lausunto Mäntsälän kapinasta on annettu jälkikäteen. Tunnelmat ovat kyseisenä ajankohtana voineet olla kiihkeätkin. On todettava, että ei Haapamäeltä, ei myöskään Keuruulta ollut suojeluskuntalaisia mukana, vaikka Jyväskylässä oli samaan aikaan niin sanottu Jyväskylän kapina. Jutikkalan mukaan lapuanliike sai pariksi päiväksi vallan Jyväskylässä, mutta suojeluskunnan johto ei yhtynyt siihen.¹⁰³⁰ Kun Ilmari Vaissi joutui asevelvollisena mukaan kukistamaan kapinaa, hän oli huojentunut asian saamasta rauhanomaisesta ratkaisusta.

Kun Ilmari Vaissi sitten virallisesti vapautui asevelvollisuudesta, tuli suojeluskuntajärjestössä myös esille upseerikoulutus. Kaikista suojeluskunnista komennettiin upseeriksi kelpollisia miehiä suojeluskuntaupseerikurssille. Ilmari Vaissi pääsi tähän joukkoon. Ja kun Ritokangas ilmoitti hänelle asiasta ja kysyi, haluaako hän lähteä, oli hän innokas vapaaehtoinen tähän koulutukseen, kun isänkin kanta oli myönteinen.¹⁰³¹ Rantasen mukaan ainoa varsinainen suojeluskuntaupseerikurssi Jyväskylän piirissä järjestettiin juuri vuonna 1932. Vuoden 1932 syksyllä kokelaat

¹⁰²⁶ Niinistö 1898, 96–97; Jutikkala 1999, 378.

¹⁰²⁷ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.; Ks. Sinerma 220–236.

¹⁰²⁸ Apunen 1991; 227; Ks. myös Rusanen 1986, 207–210; Jutikkala 1980, 171; Jutikkala 1999, 278.

¹⁰²⁹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰³⁰ Rusanen 1986, 207–210; Jutikkala 1980, 171.

¹⁰³¹ Vaissi, Ilmari 1993. Haastattelunauha: 6. Talvisota

sitten osallistuivat tutkintoon Suojeluskuntain päällystökoululla.¹⁰³² Viimein saman vuoden itsenäisyyspäivänä 1932 sk-upseerikokelas Ilmari Vaissi korotettiin Haapamäen suojeluskunnan itsenäisyyspäiväjuhlassa suojeluskuntaupseeriksi.¹⁰³³ Näin Ilmarista sittenkin tuli upseeri.¹⁰³⁴ Aluksi nämä sk-upseerit olivat Ilmari Vaissin mukaan vähän eri kastia kuin reserviupseerit. Mutta 1930-luvun puolivälissä suojeluskuntaupseerit kutsuttiin eri puolille Suomea lyhyelle, muutaman päivän kurssille, mikä johti siihen, että heidät nimitettiin reservin vänrikeiksi. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomuksen mukaan sk-upseeri Ilmari Vaissi korotettiin reservin vänrikiksi 1935. Tällä tavalla suojeluskuntaupseerit tulivat tasa-arvoisiksi upseereiksi reserviupseerikoulun käyneiden kanssa.¹⁰³⁵

5.3 Suojeluskunnan esikuntaan

Asevelvollisuuden suorittaneelle, keskikoulun käyneelle Ilmari Vaissille avautui paikka myös Haapamäen suojeluskunnan esikunnan jäsenenä. Hänet valittiin esikunnan varajäseneksi 29.1.1933. Suojeluskunta olikin hänelle yksi tärkeimpiä yhteistoimintakohteita 1920–1930-luvuilla. Suojeluskunnan esikunnan jäsenenä hän aluksi toimi varajäsenenä ja vuodesta 1936 varsinaisena jäsenenä.¹⁰³⁶ Tehtäviä suojeluskunnan esikunnassa hän pitää tärkeänä oman kehityksensä kannalta. Hän näki nyt toimintaa laajemmasta näkökulmasta ja joutui ottamaan vastuuta.¹⁰³⁷ Koska hän oli samalla urheilulautakunnan jäsen, joutui hän myös olemaan mukana Haapamäen suojeluskunnan aktiivisen urheilutoiminnan järjestelyissä. Oma urheilu jatkui näistä tehtävistä huolimatta.¹⁰³⁸

Suojeluskunnassa oli myös muuta toimintaa, joiden järjestelyjä ja joihin osallistumista tehtävä edellytti. Suojeluskunnassa vietettiin juhlia ja iltamia, joissa pidetyt puheet koskettelivat useimmiten isänmaata. Isänmaan historiaa käsittelevät esitelmät, luennot ja kirjoitukset olivat useimmiten piirin valistusohjaajan vastuulla, mutta niistä huolehti myös kouluttajavelvollinen päällystö. Näin myös Haapa-

¹⁰³² Rantanen 1986, 71–72.

¹⁰³³ Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1932. Sk 826. SA.

¹⁰³⁴ Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokouspöytäkirjat. Esikunnan kokous 29.1.1933. Sk 2371. SA. Suojeluskuntaupseeri Ilmari Vaissi valittiin suojeluskunnan esikuntaan varajäseneksi.

¹⁰³⁵ Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1935. Sk 826. SA; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰³⁶ Yhteiskoululainen Ilmari Vaissi valittiin Haapamäen suojeluskunnan urheilulautakuntaan. 13.3.1927. 29.1.1933 hänet valittiin suojeluskunnan esikuntaan varajäseneksi ja varsinaiseksi jäseneksi 17.5.1936. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 2371. SA. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat Sk 2371. SA; Haapamäen suojeluskunta, luutn. Ilmari Vaissi luutnantti Unto Vaissille 1.11.1942.

¹⁰³⁷ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰³⁸ Prosenttihiito, 5-ottelu, viesti ovat lajeja, joihin Ilmari veljineen osallistui. Haapamäen suojeluskunnan rekisteri vuosilta 1931–1935. Sk 835. SA.

mäellä.¹⁰³⁹ Koska oman talon puuttuessa jatkuvasti jouduttiin turvautumaan Haapamäen yhteiskouluun tai useimmiten nuorisoseurantaloon, suunniteltiin omaa suojeluskuntataloa. Tämä työllisti esikuntaa.¹⁰⁴⁰ Vaikka suojeluskunta ja Lotta-Svärd olivat asian henkisiä alkuunpanijoita, olivat jo väliaikaisen toimikunnan johdossa eturivin talousmiehet maanviljelijä Voitto Ilmonen, Haapamäen osuuspankinjohtaja Olavi Kaisti ja Haapamäen osuuskaupanjohtaja Eetu Romo. Varsinaisessa osakeyhtiön perustavassa kokouksessa on ensimmäisenä mainittu suojeluskunnan paikallis-päällikkö Kalle A. Ritokangas ja Lottien puheenjohtaja Iines Helminen. Talon rakentamista varten perustettiin osakeyhtiö Suoja Oy, jonka osakkaina oli suojeluskunnan lisäksi Haapamäen maamiesseura ja joukko yksityishenkilöitä. Ilmari Vaissin mukaan koko kyläkunta ja vankka maatalousympäristö oli asian takana. Oman talon, Suojan, valmistuttua 1939 aloitettiin myös elokuvien esittäminen, mikä oli tärkeä osa suojeluskuntien valistustoimintaa.¹⁰⁴¹

Kuva 15. Haapamäen suojeluskunnan paraati. Lipunkantaja Markku Riihonen, hänestä kolmas oikealle Ilmari Vaissi. Vasemmalla soittokunta. (MRA).

¹⁰³⁹ Suojeluskunnassa tilastoitiin harrastustunteja. Ilmari oli tilastojen valossa aktiivinen suojeluskuntalainen. Kun harrastustuntikeskiarvo oli vuonna 1938 56 tuntia, niin Ilmarilla harrastustunteja oli 106, Ritokankaalla 196. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 8371. SA.

¹⁰⁴⁰ Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.9.2001; Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 8371. SA.

¹⁰⁴¹ Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokouksien pöytäkirjat 1937–1939. Sk 2371. SA; Haapamäen maamiesseuran pöytäkirjat 1937–1939. Haapamäen maamiesseuran

Suojeluskunnan esikunnassa Ilmari Vaissi joutui läheisesti tekemisiin opettajansa Kalle A. Ritokankaan kanssa. Oppikouluvuosien urheiluharrastus Ritokankaan johdolla johti vastuunalaisempaan tehtävään, kun Ilmari Vaissi oli perustamassa hänen kanssaan Haapamäen urheiluseuraa Haapamäen Urheilijat r.y. Seura oli avainasemassa, kun Haapamäelle ryhdyttiin puuhaamaan urheilukenttää, joka sitten vihittiin käyttöönsä 1930.¹⁰⁴² Mukana olo Suojeluskunnan koululaisjoukkueessa johti urheilulautakunnan jäsenyyteen, jonka jäsen myös Ritokangas oli. Urheilulautakunnassa ja esikunnassa suhde oli erilainen. He olivat vertaisia, työtovereita.¹⁰⁴³ Ritokangas valittiin 1929 Haapamäen suojeluskunnan paikallispuolelliseksi. Ilmari seurasi ja arvioi esikunnan jäsenenä hänen ajattelutapojaan, työskentelyään ja päättöksiään.¹⁰⁴⁴

Saiko Ilmari Vaissi Ritokankaalta poliittisia vaikutteita? Järviön mukaan Ritokangas ei ollut missään elämänsä vaiheessa kiinnostunut politiikasta,¹⁰⁴⁵ vaikka tällaisia johtopäätöksiä on hänen mukaansa tehty, koska hän osallistui talonpoikaiss-

arkisto.; Vihola 1986, 462.; Heidän jälkeensä seuraa joukko Haapamäen ympäristön maanviljelijöitä Voitto Ilmosen ja Toivo Vääriskosken johdolla, rautatieläisten joukko Yrjö Niemisen jälkeen ja niin edelleen. Myös Ilmari Vaissi oli ”pienellä panoksella” mukana. Vaissi, Ilmari. Miten syntyi Haapamäen Suoja. S-KSan 24.7.1996. Lotta-Svärd Haapamäen paikallisosaston kokouspöytä-kirjat 1936–1939 ja vuositilastot 1937–1943. C 68. SA. Osia rakennuksesta otettiin käyttöön kevääseen 1939 mennessä. Kesäjuhlat, juhlatoimikunnassa Ilmari Vaissi ja Markku Riihonen esik.kok.12.5.1939. 29.8.1939 ostettiin elokuvakoneet. Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 2371. SA.

¹⁰⁴² Perustamisasiakirjan oli allekirjoittanut myös Voitto Haapamäki. Ritokangas 1957, 126.

¹⁰⁴³ Tehtäviä oli paljon. Muun muassa vuosina 1938 ja 1939 kumpanakin valtion varoilla järjestettiin 3-päiväiset upseerien ja aliupseerien talviharjoittelupäivät, alueen talvitaisteluharjoitukset; 3-päiväiset alokkaiden harjoituspäivät; osallistuttiin 8-päiväisiin sk-piiriin kesäleiripäiviin; Lottien ja sk:n varoilla järjestettiin viisi koko suojeluskunnan harjoituspäivää, 19 koko sk:n iltaharjoitusta, 5 peräkylän kyläosastoharjoitusta, neljä upseerien harjoitusta. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset vuosilta 1938 ja 1939. SK 826. SA.

¹⁰⁴⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA; Ritokangas 1957, 170–171; Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Muun muassa esikunnan kok. 13.3.1927; 29.1.28; 26.1.1930; 31.1.1932. Sk 2371. SA.

¹⁰⁴⁵ Järviön mukaan Vihola väittää Haapamäen yhteiskoulun historiateoksen jatko-osassa, että Ritokangas olisi niin sanottuina Lapuan vuosina pyrkinyt istuttamaan IKL:n henkeä oppilaisiin ja että AKS:n vaikutus olisi koulussa ollut huomattava. J. K. Järviö 1993. Legenda Kalle A. Ritokangas; Vihola 1982, 71–73. Sulkavan mukaan AKS:n vaikutus supistui Karjala-postimerkkien myyntiin ja edustajan valintaan Naisosaston kokoukseen. ”Muuta näistä ei mainita.” AKS: n vaikutuksesta vrt. Sulkava 2002, 38; Toverikunnan pöytäkirjat 1922–1926. HYKA. Ritokangas oli Järviön mukaan mukana talonpoikaismarssilla, jonka ”osallistujat olivat kaikista niin sanotuista porvarillisista puolueista, vaikka toisinajattelevia niissäkin oli, mutta siihen Kallen politiikka jäi, eikä hän koskaan ollut minkään puolueen jäsen.” J. K. Järviö. Legenda Kalle A. Ritokangas. Vihola nojaa päätelmänsä paikallislehdistöön ja Siltalan teokseen. Siltala, Juha 1985. Lapuan liike ja kyyditykset, 671–691.

marssiin 1930.¹⁰⁴⁶ Ritokangas ei hänen mukaansa ollut fanaatikko, vaan idealisti. Siksi hän uhrasi koko elämänsä ihanteidensa hyväksi: opettajana Haapamäen yhteiskoulussa, teinikunnan kuraattorina, urheilujohtajana, suojeluskunnan paikallispäällikkönä koko sen toiminnan ajan, partiojohtajana lippukunnan perustamisesta 1931 lähtien sekä lukemattomissa eri harrastuksissa.¹⁰⁴⁷

Ilmari Vaissin mukaan suojeluskunnalla oli koulussa huomattava merkitys, koska ”paikallispäällikkö oli yhteiskoulun lehtoreita”.¹⁰⁴⁸ Yhteiskunnalliset asiat kiinnostivat Ilmariä. Hän kuului monen Riihoskylän nuoren tavoin Sinimustiin.¹⁰⁴⁹ Vaikka Ritokangas oli mukana talonpoikaismarssilla, edusti hän Järviön mukaan maltillisista suuntia. Viholan mukaan talonpoikaismarssissa¹⁰⁵⁰ Keurusseutu laajasti käsitettynä muodosti kolmannen komppanian, jonka komppanian päällikkönä toimi Aarne Tuomisto ja varapäällikkönä oli Kalle A. Ritokangas.¹⁰⁵¹ Lapuanliike toimi epävirallisena organisaationa jo ennen sen virallistamista,¹⁰⁵² ja niin Keuruullekin perustettiin sen paikallisosasto jo tammikuun alussa vuonna 1931. Helmikuussa valittiin Lapuanliikkeen Keski-Suomen piiritoimikunta, johon Keuruulta tulivat valituksi varsinaiseksi jäseneksi opettaja Evert Heinänen ja varajäseneksi Kalle A. Ritokangas.¹⁰⁵³

Järviö on pohtinut Ritokangasta henkilönä ja kasvattajana yhdessä Haapamäen yhteiskoulun entisten oppilaiden Paavo Pekkasen ja Matti Kassilan kanssa sekä entisen opettajan Sampo Haahtelan¹⁰⁵⁴ kanssa. He olivat samaa mieltä Järviön kanssa Ritokankaan idealismista ja epäpoliittisuudesta. Ritokangas oli Haahtelan mukaan hänen läheisin opettajatoverinsa. ”Emme koskaan puhuneet politiikasta, enkä tiedä hänen kuuluneen mihinkään poliittiseen liittymään. Isänmaallinen hän oli niin

¹⁰⁴⁶ Viholan teoksen: Haapamäen yhteiskoulu 75-vuotias julkaiseminen 1982, herätti paikallislehdistössä vilkkaan kirjoittelun S-KSan 2.11.1982; 11.12.1982, 14., 18. ja 27.1.1983, jossa pohdittiin koulun henkeä ja myös Jatkolan ja Ritokankaan persoonaa. Järviön mukaan ”vain pieni vähemmistö jatkoi politiikassa.” J. K. Järviö. Legenda Kalle A. Ritokangas.

¹⁰⁴⁷ Sama.

¹⁰⁴⁸ Vaissi, Ilmari 1993. Haastattelunauha 6. Talvisota.

¹⁰⁴⁹ Uola 1982, 192–404; Vihola 1982, 71–73; Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.9.2001; Haastattelu Maila Riihonen 21.9.2001.

¹⁰⁵⁰ Ilmari Vaissi oli asevelvollisuutta suorittamassa talonpoikaismarssin aikana. Eemeli Vaissi oli mukana marssilla. Haastattelu: Ilmari Vaissi 17.7.1993.

¹⁰⁵¹ Vihola 1986, 496.

¹⁰⁵² Keuruu – Pihlajavesi – Multia 23.7.1930/30.

¹⁰⁵³ Keuruu – Pihlajavesi – Multia 9.1.1931/, 25.2.1931/8; Vihola 1986, 497.

¹⁰⁵⁴ Reservin vänrikki Haahtela toimi suojeluskunnan esikunnassa yhdessä Ilmari Vaissin kanssa. Haahtela on saanut Haapamäeltä vaikutteita romaaniinsa «Idealistit». Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk.2731. SA

kuin me muutkin, mutta ei mikään yltiö.” Isänmaallinen idealistisuus oli hänellä sisäänrakennettu luonteenpiirre.¹⁰⁵⁵

Ilmari Vaissin ja Ritokankaan suhde oli läheinen ja pitkäaikainen. Ritokangas saattoi edesauttaa siinä, että Ilmari pääsi mukaan perustamaan urheiluseuraa ja suojeluskunnan urheilulautakuntaan, ehkäpä esikuntaankin. Ritokangas oli huomannut Ilmarin edellytykset kyseisiin tehtäviin. Vaikka Ritokankaan oppilas Järviö ja hänen opettajakollegansa Haahtela torjuvat Ritokankaan poliittisuuden, oli Ritokangas kuitenkin siinä määrin palvasieluinen isänmaan ystävä, että hän oli mukana perustamassa Isänmaallisen Kansanliikkeen Haapamäen paikallisyhdistystä. Perustamisasiakirja on allekirjoitettu lokakuussa 1933. Keskeisiä teemoja IKL:n ohjelmassa olivat kommunismin vastaisuus, puoluevaltaisen demokratian vastustaminen ja maanpuolustustahdon korostaminen. Ohjelmassa oli myös silloisen vaikean tilanteen vuoksi kärsimään joutuneiden, erityisesti maatalviljelevän väestön toimeentulomahdollisuuksien parantaminen.¹⁰⁵⁶ Aluksi IKL:ssä liikuttiin samoilla linjoilla kuin lapuanliikekin oli ollut eikä Niinistön mukaan siitä tullut saksalaiskopiota.¹⁰⁵⁷ Haapamäen paikallisosasto perustettiin aikana, jolloin järjestö veti runsaasti väkeä. Järjestöjohtaja Susitaival oli aloittanut jäsenvärväyksen maaliskuun lopulla 1933, puoli vuotta järjestön perustamisen jälkeen. Vuoden lopussa jäseniä oli noin jo 30 000. Vuoden 1934 vuoden lopussa järjestössä oli jäseniä jo vajaat 67 000, joista kaksi kolmasosaa oli miehiä. Suurimmillaan IKL:llä lienee ollut noin 80 000 jäsentä 1930-luvun lopulla, joten se oli jäsenmäärältään kaikkia muita puolueita suurempi. IKL pyrki saamaan kannatusta kaikilta suomalaisilta: maanviljelijöiltä, työläisiltä, sivistyneistöltä. Käytännössä liikkeen vankin tuki tuli sivistyneistöltä, etenkin ylioppilailta ja virkamiehiltä. Niinistön mukaan IKL oli keskiluokkainen puolue.¹⁰⁵⁸

Haapamäen perustamisasiakirjan ovat allekirjoittaneet Ritokankaan lisäksi maanviljelijä Eemeli Haapamäki, rouva Seeda Kontio, rouva Impi Tiihonen, rouva Helvi Kolho, pankinjohtaja Martti Leppälä, maanviljelijän poika Eino Jokela, maan-

¹⁰⁵⁵ Järviö oli lukiossa vuosina 1930–1933. Hän muistaa Mäntsälän päiviltä helmi-maaliskuun vaihteesta 1932 kuinka eräät hänen luokkatovereistaan aikoivat lähteä lapualaisten hallussa pitämään Jyväskylään, kun tämä tuli Ritokankaan tietoon, hän esti poikien lähdön määräämällä heidät suojeluskuntapuvuissa vartioon Haapamäen asemalle. Itse hän kävi nimismies Sarkkilan kanssa Jyväskylässä kehottamassa lapualaisia lopettamaan ”vouhotuksensa”. Järviö J. K. 1993. *Legenda Kalle A. Ritokangas*.

¹⁰⁵⁶ Uola 1982, 60–64.

¹⁰⁵⁷ Hentilän mukaan ohjelmanjulistuksessaan IKL ilmoitti jatkavansa lapuanliikkeen taistelua vapaussodan saavutusten turvaamiseksi ja ääriivasemmiston lopulliseksi nujertamiseksi. IKL ei nimenomaisesti halunnut esiintyä puolueena, vaan puhtaana kansanliikkeenä, sillä ”puoluejuonittelu” oli turmellut isänmaallisuuden. IKL erosi edeltäjästään lapuanliikkeestä siinä, että kunnioitti laillisia menettelytapoja. Toisaalta IKL, toisin kuin edeltäjänsä, ajoi erittäin jyrkkää kieliohjelmaa. IKL vaati myös SDP:n lakkauttamista. Se koetti lähestyä työväestöä ja vastakohtien tasoittamista radikaalin sosiaalipoliittisen ohjelman avulla. Sosialidemokraatit puolestaan vaativat IKL:n kieltämistä, koska se esiintyi avoimesti laittoman lapuanliikkeen toiminnan jatkajana. Hentilä 2000, 159.

¹⁰⁵⁸ Niinistö 1998, 116; Ks. Apunen 1991, 242.

viljelijä Vilho Vääriskoski, maanviljelijän poika Paavo Jokela ja maanviljelijä Voitto Ilmonen. Paikallisosaston puheenjohtaja oli Voitto Ilmonen, varapuheenjohtaja Kalle A. Ritokangas ja sihteerinä toimi Martti Leppälä. Perustamisasiakirjan on allekirjoittanut myös maanviljelijän poika Ilmari Vaissi.¹⁰⁵⁹ Haapamäen paikallisyhdistyksen allekirjoittajissa oli vakavaraista viljelijöitä, suurten tilojen omistajia, pankinjohtaja ja sivistyneistön edustaja Kalle A. Ritokangas. Tähän joukkoon oli Ilmari Vaissin helppo kuulua. Ritokangas oli perustetun yhdistyksen varapuheenjohtaja.¹⁰⁶⁰ Voidaanko tässä nähdä opettajan vaikutusta? Kiihottiko Ritokangas oppilaitaan ja entisiä oppilaitaan, kuten Ilmarin tapauksessa oli kysymys, yltiösuuntaan? Ilmari oli jo 23-vuotias ja eri aloilla osoittanut itsenäistä ajattelukykyä. Todennäköisesti päätös lähteä mukaan oli hänen omansa, mutta asialle lienee eduksi, että Ritokangaskin oli mukana. Ilmari Vaissin mukaan Ritokangas oli mukana IKL:n toiminnassa, ei mikään keskeinen hahmo, mutta osallistui kuitenkin.¹⁰⁶¹ Haahtelan mielestä Ritokangas oli synnynnäinen pedagogi ja hänen suhteensa oppilaisiin olivat läheiset. Varmasti hän vaikutti heidän harrastuksiinsa ja kehitykseensä. Haahtelasta tuntuu mahdottomalta ajatus, että Ritokangas olisi ollut kiihottamassa tai johtamassa oppilaita mihinkään yltiösuuntaan:¹⁰⁶² ”Jos hän on ollut mukana marsissa, ja siinä jonkun osaston komppanianpäällikkönä, tämä selittyy aivan luonnollisesti sillä, että hänen toimintansa suojeluskunnan paikallispäällikkönä edellytti tätä.”¹⁰⁶³

Esikunnassa Ilmari Vaissi joutui seuraamaan taistelua Haapamäen poikaosastosta. Keväällä 1931 muutamien oppilaiden aloitteesta perustettiin kouluun partiolippukunta Siniveikot ja Ritokangasta pyydettiin lippukunnan johtajaksi. Hän suostui tähän tehtävään. Tästä alkaen Haapamäen suojeluskunnan poikaosasto¹⁰⁶⁴ oli sama

¹⁰⁵⁹ Ek Valpo. Ilmari Vaissin henkilökortti. KA.

¹⁰⁶⁰ Oikeusministeriö/ yhdistysrekisteritoimisto/ He 8. Lakkaudetut nro 24.009. Perustamisasiakirja on allekirjoitettu lokakuussa (päiväys puuttuu) 1933. KA. Ilmari Vaissin mukaan hän ajatteli poliittisesti samaan tapaan kuin isänsä. Haastattelu: Ilmari Vaissi 21.9.2001; Järviö 1985, 121.

¹⁰⁶¹ Haastattelut: Ilmari Vaissi 7.7.1997, 14.9.2001; 21.9.2001.

¹⁰⁶² Haahtela haluaa painottaa tässä sitä, ettei Ritokangas ollut kiihottamassa oppilaita mihinkään yltiösuuntaan ja tarkoittaa tässä todennäköisesti yhteenottoa Haapamäen yhteiskoulun oppilaiden ja työväenyhdistyksen välillä. Talvella 1932 yhteiskoulun oppilaat kävivät naulaamassa lautoja työväentalon oviin ja ikkunoihin. Tapa oli omaksuttu Lapualta, josta se levisi ympäri maata. Työväenyhdistyksen jäsenet tekivät tästä pilailun iltamiinsa. Tämä herätti närkästystä naulaajissa ja toukokuun 16 päivänä 1933, jolloin valkoiset juhlivat vuoden 1918 voitonparaatin vuosipäivää, he vetivät valtakunnan lipun työväentalon salkoon. Työväenyhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja soitti asiasta nimismies Sarkkilalle, jonka luvalla hän laski lipun salosta. Liputtajat hankkivat vielä toisen lipun kylältä ja nostivat sen salkoon, jossa se sai liehua lopun päivää. Rainio 1985, 121.

¹⁰⁶³ Järviö, J.K. 1993. Legenda Kalle A. Ritokangas.

¹⁰⁶⁴ Ritokangas 1957, 140; Jokipaltio 1957, 195–198; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

kuin lippukunta Siniveikot.¹⁰⁶⁵ Paikallispäällikkö Kalle A. Ritokangas lähettää syksyllä 1933 poikien henkilökortit Jyväskylän suojeluskunnan piiriesikunnalle, saatekirjelmässä hän toteaa tämän: ”Kun poikaosastomme on sama kuin partiojärjestö Haapamäen Siniveikot...” Samassa yhteydessä hän esittää, että ”muutamat pojista ovat siirtyneet suojeluskuntaan, mutta toimivat edelleen poikaosastossa vartionjohtajina.”¹⁰⁶⁶

Jyväskylän piiriesikunnassa oltiin toista mieltä ja toistuvasti Haapamäelle tuli kehoituksia perustaa suojeluskuntaan poikaosasto. Tässä kirjeenvaihdossa, jossa hän vertailee suojeluskunnan antamaa kasvatusta partiolaisen saamaan, tulee erinomaisella tavalla ilmi, mitä Ritokangas piti poikien kasvamisen kannalta tärkeänä ja mihin hän kasvatuksessaan ja toiminnassaan poikien parissa pyrki. Hän painottaa kirjeessään piiripäällikölle, että molemmat järjestöt eivät pienellä paikkakunnalla menesty, ja hän ei halua hajottaa partiopoikajärjestöä suojeluskunnan eduksi. Hän perustelee kantansa. Aluksi hän painottaa, että partiolaisia sitoo vala: ”Lupa-pan koettaa parhaan kykyni mukaan täyttää velvollisuuteni Jumalaa ja isänmaata kohtaan.” Partiolaista velvoittaa siis sisäisesti lupaus Jumalalle ja isänmaalle. Suojeluskuntapojalla ei tällaista kannustinta ole. Suojeluskuntalainen ei tee mitään lupausta. Ritokankaan mielestä suojeluskuntalainen ei ole oikeutettu mitään tämän kaltaista vaatimaan myöskään johtajaltaan, joka ”ehkä kirosanat höysteenään hänelle opettaa sotataidon aakkosia”. Partio liikkeen kansainvälisyyttä Ritokangas pitää myös hyvänä asiana ja näkee puutteena ettei sk-poikatyössä vielä ole vastaavaa. Ritokangas on jyrkästi sitä mieltä, että poikatyössä on luonteenkasvatus pääasia. Kyllä sotataidot opitaan ensimmäisenä vuonna suojeluskunnassa. Niin ovat hänenkin poikansa oppineet. Ritokangas mainitsee, että Haapamäen suojeluskunta on hyväksynyt lippukunnan poikaosastokseen ja hän toivoo, että piiriesikuntakin näin tekisi.¹⁰⁶⁷ Täytyy muistaa, että Ritokangas oli samalla Haapamäen suojeluskunnan paikallispäällikkö, jolle se, että hänen suojeluskunnassaan oli poikatyötä, oli tärkeää. Toisaalta hän oli ennen kaikkea pedagogi,¹⁰⁶⁸ joka selvästi näki, mikä pojille oli parasta. Hän halusi nimenomaan itse tehdä poikatyötä jopa niin, että hän tässä kirjeessään piiripäällikölle sanoo, että tämä poikatyö on hänelle muodostunut elämäntekemiseksi. Hänelle poikien parissa tehtävä työ oli kaikki kaikessa.¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁵ Haapamäen suojeluskunnan esik. kok. 31.1.1932. Sk 2371. SA. ”Kun viime kevättälvelä Haapamäelle perustettiin partiopoikajärjestö, jonka johtajaksi pojat pyysivät paikallispääll., päätti hän yhdistää sk-poikatoim. ja partio toim., koska niillä ei ole mitään oleellista eroa...” Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomus vuodelta 1931. SK 826. SA.

¹⁰⁶⁶ Kalle A. Ritokangas Jyväskylän piiriesikunnalle 30.11.1933. Rekisteri vuosilta 1933–1934. Sk 835. SA.

¹⁰⁶⁷ Rekisteri vuosilta 1935–1936. Kalle A. Ritokangas. Jyväskylän suojeluskuntapiiriin Herra Piiripäällikölle Helmikuussa 1935 (kuukaudenpäivä puuttuu). Sk 835. SA.

¹⁰⁶⁸ K.A. Ritokangas antoi sadoille, ehkä tuhansille oppilaille ne henkiset eväät, joita itse kukin on elämänsä aikana tarvinnut. Järviö J.K. 1993. Legenda Kalle A. Ritokangas.

¹⁰⁶⁹ Järviö J. K. 1993. Legenda Kalle A. Ritokangas. Jyväskylän suojeluskuntapiiriin Herra Piiripäällikölle. Sk 835. SA.

Hän painottaa vielä, että Siniveikkojen pojista on jokainen 17 vuoden ikään tultuaan liittynyt suojeluskuntaan, useimmat ovat jääneet partiotyöhön vielä tämän jälkeenkin.¹⁰⁷⁰ Järviö piti myönteisenä sitä, että kun suojeluskuntapiiri toistuvasti vaati Ritokangasta perustamaan Haapamäelle suojeluskunnan poikaosaston, hän ei sitä tehnyt. Ritokangas katsoi, että tämä kilpailisi pojista ja toiseksi partio opetti pojille paremmin liikkumista luonnossa kuin sk-poikaosasto. Lisäksi partiossa suoritettiin runsaasti ampuma-, kaasusuojaus-, urheilu- ynnä muita taitomerkkejä.¹⁰⁷¹

Ritokangas halusi myös olla esimerkkinä kasvaville pojille. Hän oli tupakoinut, mutta lippukunnan johtajan tehtävät vastaanotettuaan hän jonkin ajan kuluttua lopetti tupakoimisen. Silvon mukaan Ritokangas oli oppilailleen ei vain pidetty opettaja, vaan myös Haapamäen yhteiskoulun hengen täyttämä ystävä.¹⁰⁷²

Lippukunta perustettiin vuonna 1931, jolloin Ilmari oli jo jättänyt koulun. Täytyy muistaa kuitenkin, että Ritokangas johti sitä edeltävää suojeluskunnan koululaisjoukkuetta, johon Ilmarikin koko kouluaikinsa kuului, juuri valvoakseen, että poikia kasvatettiin oikein. Hänen mielestään luonteenkasvatus tuli asettaa ensimmäiselle sijalle, sen jälkeen tuli vasta muu suojeluskuntakoulutus. Suojeluskunta oli Ilmarille ei vähiten Ritokankaan ansiosta, merkittävä kasvattaja. Ritokankaan mukaan sellaista niin fyysistä kuin moraalista kasvatustekijää kuin sk-järjestö oli, ei kansakunta ole sen koommin voinut nuorisolle tarjota.¹⁰⁷³

”Se ei tähdännyt sotaan, vaan se tähtäsi siihen, että jos sota vyöryy kansakunnan kestäväksi, se ei kauhun lamaannuttamana kuole heti sydänhalvaukseen, vaan on ainakin sisäisesti valmistautunut kestäämään sen, mikä kestävä on.”¹⁰⁷⁴

Tässä tuli selvästi näkyviin, kuinka paljon hän arvosti suojeluskunnissa tehtävää kasvatustyötä. Hän piti sk-järjestöä korvaamattomana fyysisenä ja moraalisena kasvatustekijänä. Suojeluskunnissa tehtävä kasvatustyö ei tähdännyt sotaan, vaan tavoitteena oli valmentaa suojeluskuntalaista sodan varalle – sisäisesti kestäämään mahdollisesti päälle vyöryvä sota.

5.3.1 Suojeluskuntalaisuus näkyy kotikylässä

Esikunnan jäsenenä Ilmari Vaissi katsoi velvollisuudekseen pitää suojeluskunnan asiaa esillä myös kotikylässä. Heinosen¹⁰⁷⁵ mukaan suojeluskunta toi sotilaallisen toiminnan isänmaan asiaan yhdistettynä kotikylään.¹⁰⁷⁶ Vaikka pääosa harjoituk-

¹⁰⁷⁰ Rekisteri vuosilta 1935–1936. Kalle A. Ritokangas. Jyväskylän suojeluskuntapiiriin Herra Piiripäällikölle. Sk 835. SA.

¹⁰⁷¹ ”Kun suojeluskunnat 1944 lakkautettiin, Kalle omistautui kokonaan partiotyölle ja yleni siinä hyvinkin korkeisiin luottamustehtäviin.” Järviö J.K. 1993. Legenda Kalle A. Ritokangas.

¹⁰⁷² Silvo 1957, 224.

¹⁰⁷³ Ritokangas 1957, 179.

¹⁰⁷⁴ Sama.

¹⁰⁷⁵ s. 1925. Riihosen kansak. oppilasmatrikkeli. KKA; Pousi 1988, 26.

¹⁰⁷⁶ Heinonen 1989, 121.

sista tapahtui Haapamäellä, pidettiin kotikylässä, ”peräkylän kyläosastoharjoituksia”. Samalla rekrytoitui suojeluskunnan riveihin kotikylästä myös uusia, nuoria harrastajia. Monet kyläkunnan pojat, vaikka eivät kuuluneetkaan suojeluskuntaan kävivät katsomassa suojeluskunnan taistelu- ja ampumaharjoituksia.¹⁰⁷⁷ Innostus kasvoi, kun he saivat perehtyä kädestä pitäen aseisiin, harjoitella kivääriotteita ja jälkeenpäin yrittää toistaa niitä monia taitoja joita suojeluskunnassa harjoiteltiin.

Vaissin koulutilalta myös levitettiin sanaa suojeluskunnan harjoituksista. Joskus kesällä, ehkä 1937 lähetettiin sieltä tietoa, että kaikki pojat voivat osallistua suojeluskuntapoikaleirille seuraavalla viikolla Keuruun kirkonkylässä. Lahdenmäen Evert-isäntä – ”Lahen Vertti” oli tuolloin juuri käymässä Veikko Heinosen kotimökillä ja vastasi sanantuojaalle Kaarlo-poikaansa tarkoittaen: ”Olisi siellä Kassunkin mukava olla veten hengessä.”¹⁰⁷⁸ Sana levisi. Heinosen mökille ilmestyi pian myös Esko Rantamoijanen kertoen, että hän oli jo ilmoittautunut mukaan.¹⁰⁷⁹ Pojat olivat usein olleet katsomassa suojeluskunnan harjoituksia ja nyt oli mahdollisuus päästä mukaan, kun vain tulisi junalla kirkonkylään. Mikään ei ollut mieluisampaa. Pojat olivat iältään 12–14-vuotiaita.¹⁰⁸⁰ Poikaleirille, Keuruun Kansallispiiritille tuli 50 poikaa.¹⁰⁸¹

Leirin aikana tehtiin veneillä retki Keuruun vanhan pappilan maille, Keurusselän rannalla. Pöyhölän pappilassa oli meneillään kansainvälinen partiroleiri, ilmeisesti Ritokankaan seudulle puuhaama.¹⁰⁸² Täällä pojat tapasivat ensimmäisen kerran vierasmaalaisia: puolalaisia, englantilaisia ja saksalaisia poikia. Partiroleirillä sattui jotakin pientä kinaa poikien välillä. Ehkä tässä oli jo heijastumia kansainvälisestä politiikasta. Leiri sujui kuitenkin pääosin sopuisasti. Mukaan pääsi, kuka halusi, ketään ei pakotettu. Henki oli kuitenkin kokonaan toinen kuin Riihoskylän koulussa, jossa opettaja Frans Silvo, pasifisti, julisti: ”Ei nuoriso tarvitse kivääriä eikä viinapulloa.” Opetus ei mennyt Heinosen mukaan perille: ”Aavistelimme isänmaan olevan vaarassa ja olimme valmiit sitä puolustamaan.”¹⁰⁸³

Pojat olivat valmiit hyväksymään myös suojeluskunnan ideologian. Heinosen mukaan Suojeluskunnalla ja Lotta-Svärd -järjestöllä oli korkeat ihanteet ja esimerkiksi kelpaava moraalinen ryhti.¹⁰⁸⁴ Suojeluskuntaleirillä mukana olleisiin poikiin oli tehnyt erityisen vaikutuksen ei ainoastaan yhtenäiset partiopuvut ja suojelus-

¹⁰⁷⁷ Heinosen mukaan Ilmari Vaissin johdolla suojeluskuntalaiset marssivat myös kotikylän tiellä, kiväärit olalla. Komeana kaikui laulu ”Kytösavun aukeilla mailla on kansa, joka aina on vaalinut vapauttansa.” Heinonen 1989, 254. Ilmari Vaissilla itsellään ei ole tällaista mielikuvaa. Hän ei muista johtaneensa harjoituksia kotikylällä. Haastattelu: Ilmari Vaissi 27.7.1993. Sk: n vuosikertomusten mukaan kyläosastoharjoituksia pidettiin 5 kertaa vuodessa. Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset. Sk 826. SA.

¹⁰⁷⁸ Kalle Lehto, s. 1923. Riihosen kansak. oppilasmatrikkeli. KKA; Pousi 1988, 26

¹⁰⁷⁹ Esko Rantamoijanen, s. 1924. Riihosen kansak. oppilasmatrikkeli. KKA; Pousi 1988, 26.

¹⁰⁸⁰ Riihosen kansak. oppilasmatrikkeli. KKA; Pousi 1988, 26

¹⁰⁸¹ Vihola 1986, 464.

¹⁰⁸² Vihola 1983, 344–347.

¹⁰⁸³ Heinonen 1989, 94.

¹⁰⁸⁴ Heinonen 1989, 93–94.

kuntapuvut, vaan mukana oli muutakin kuin vain ulkonaiset merkit. Suojeluskunta-laisuuteen yhdistettiin velvollisuudentunto ja kuuliaisuus. ”Olimme omaksuneet aatteen sanomaa ja hyväksyneet sen tunteella”. Keuruun Vanhankirkon hautausmaalla oli vapaussodan sankaripatsas. Patsaassa oli kirjoitus: ’Tässä lepäämme kuuliaisina isänmaan laeille’. Heinosen mukaan nuo sanat jäivät velvoittavina syväle pojan sielun perustuksiin.¹⁰⁸⁵

5.4 Suojeluskuntalaisuus velvoittaa – ihanteista totta

Vaikka suojeluskuntalaisuus tarkoitti Ilmari Vaissille paitsi raskasta ja säännöllistä harjoittelua ja yhdessäoloa muiden samanhenkisten kanssa myös vastuullista asemaa esikunnan jäsenenä, oli se myös ennen kaikkea harjaantumista maanpuolustukseen ja vastuuntuntoa isänmaan vapaudesta ja turvallisuudesta.¹⁰⁸⁶ Isänmaan asia oli esillä kylässä.¹⁰⁸⁷ Isänmaasta ajateltiin syvällä tunteella.¹⁰⁸⁸

”Meidän nykyisen polven on suotu nähdä isänmaamme vapaana: Kahleet eivät enää sido Suomen leijonaa. ... Meidän vaalittavaksemme on uskottu vapaa isänmaa, itsenäinen Suomi. Meidän vaalittavaksemme on uskottu isiemme kallis perintö. Meidän säilytettäväksemme on annettu puhdas siniristilippu... Onko meillä voimaa, onko meillä rohkeutta, onko meillä tarpeeksi uhrautuvaa mieltä. Olemmeko isiemme lailla valmiita antamaan kaiken... Isänmaa, miten paljon sisältyykään siihen sanaan? Sen puolesta kannattaa antaa kaikki.”

Isänmaa ja sen vapaus ja itsenäisyys nähtiin niin vaativana ja velvoittavana asiana, että epäily herää omien voimien riittävydestä. Talonpoika liittää isänmaan rakkauden rakkauteen luontoon ja sen kauneuteen:¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁵ Heinonen 1989, 121.

¹⁰⁸⁶ Haapamäen suojeluskunnan esikunnan pöytäkirjat. Sk 2371. SA; Haapamäen suojeluskunnan rekisteri. Sk 835. SA; Vaissi, Ilmari 1993. Haastattelunauha: 6. Talvisota. APA; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹⁰⁸⁷ Vaissi, Eemeli. Puheita vuosilta 1928–1939. Eemeli, Vaissi. Puhe pidetty IKL:n paikallisosaston puhetilaisuudessa 1936. Puheessa vedotaan voimakkaasti kansan yhtenäisyyden puolesta: ... ”heidän (työväen) on vaikea tunnustaa isänmaata miksikään sellaiseksi hyväksi, jota heidän tulisi palvella. Tämä kakkeruus on murrettava pois, isänmaakäsitys on heille kirkastettava.” IVK. JMA.

¹⁰⁸⁸ Riihonen, Markku. Juhlapuhe Vappuna 1933, ilmeisesti Kipinän raittiusjuhlassa. MRA. Puhuja oli tuolloin 24-vuotias ja Suomi 15-vuotias.

¹⁰⁸⁹ Riihonen, Markku. Juhlapuhe Vappuna 1933. Puhe on pidetty raittiusseuran juhlassa, siis ilmeisesti Riihoskylän koululla. Opettaja Silvo pyysi useimmiten puhujat ja järjesti ohjelman. Silvo oli näihin aikoihin jo vahvasti työväenliikkeen luottamustehtävissä mukana. Raittiusjuhlassa oli yleensä koko kylän väki.

”... korkealla päämme yläpuolella kaartuva sinertävä taivas lumoavat katselijan. Pohjolan valoisat kesäyöt, jolloin järveltä noussut usvaharso hyväilee isänmaamme kauniita kasvoja, ovat satumaisen lumoavia. Silloin tuntee isänmaan ystävä oman pienuutensa ja rinnasta kohoaa heikko huokaus korkeimmalle. ’Oi Herra intoa anna ain’ maatamme rakastamaan... Suuri on se Jumalan lahja, joka on meille uskottu isänmaassamme. Jos me oikein ymmärrämme, mitä se merkitsee, tunnemme itsemme ja oman onnemme tomuhiukkasiksi isänmaan ja sen onnen rinnalla. Silloin olemme valmiit isänmaan rakkauden innoittaman yhtymään runoilijan sanoihin: Oi Suomi synnyinmaa! Suo helmahas sun poikasi onnellisna nukahtaa. ...”

Isänmaanrakkaus näyttäytyy nuorelle miehelle niin vaativana, että sille on annettava kaikki. Oma onnikin on vain tomuhiukkanen isänmaan onnen rinnalla. Toisaalta isänmaa nähdään ystävänä. Isänmaa nähdään Jumalan lahjana. Puheessa otetaan myös esille laulu, jossa ihanteena on spartalainen eetos, jonka mukaan tarvittaessa ollaan valmiit uhraamaan oma henki isänmaan puolesta. Tähän talonpojalle antaa voimaa luonnon kauneus ja vapaa isänmaa.¹⁰⁹⁰

Ei ainoastaan kansakoululla raittiusillanvietoissa, vaan myös muualla Riihoskylässä oli isänmaan asia esillä. Heinosen mukaan Vaississa hänen ulottuvilleen tuli tietoja suuremmista oloista ja suuremmista asioista kuin ne, jotka liikkuvat hänen kotimökkinsä vaiheilla. Vaissilaiset olivat vankasti isänmaan asialla.¹⁰⁹¹ ”Po liittisten aatteiden sanoma kaikui heidän puheissaan,¹⁰⁹² mutta mitään kiihkomielisyyttä siinä ei voinut havaita. Isänmaallisen kansanliikkeen sanomaa levitettiin vaalien alla, mutta vastapuolenkin vaalityötä kunnioitettiin. Muistan vielä, miten Jorma Vaissi antoi kanoottimatallaan meille poikasille painonastoja ja käski kiinnittää opettajamme Silvon levittämän SDP:n vaalimainoksen paremmin Siltasalmen sillan kaiteeseen, kun se oli irronnut.”¹⁰⁹³ Nuoreen Heinoseen teki ilmiselvästi vaikutuksen se, että ei kiihkomielisesti ajettu omaa asiaa, vaan kunnioitettiin vastapuolenkin tekemää vaalityötä. Ilmari oli tähän aikaan Vaissin tilanhoitajana, ilmeisesti veljellä Jormalla oli enemmän aikaa vaalijulisteiden kiinnittämiseen. Heinosen tekemät huomiot vaissilaisten politiikan maltillisesta ja kiihkottomasta laadusta koskivat kaikkia niin isää Eemeli Vaissia kuin poikia Ilmariä ja Jormaa. Isänmaan asialla oltiin vankasti.

Vaississa seurattiin tarkasti maailman tapahtumia. Kiristynvä maailmantilanne aiheutti huolestumista.¹⁰⁹⁴ Suojeluskuntatoiminta jatkui kylässä vilkkaana. Hyvin aktiivisesti siihen ottivat Ilmari Vaissi ja hänen Unto- ja Jorma-veljensä. Vapaaehtoinen, palkaton maanpuolustustyö yhdisti erilaisia ihmisiä yli yhteiskunnan erotte-

¹⁰⁹⁰ Riihonen, Markku. Juhlapuhe Vappuna 1933, ilmeisesti Kipinän raittiusjuhlassa. MRA.

¹⁰⁹¹ Vaissi, Eemeli. Puheita vuodesta 1926–1939. IVK. JMA; Eemeli, Vaissi. Puhe pidetty IKL:n paikallisosaston puhetilaisuudessa 1936. IVK. JMA.

¹⁰⁹² Vaissi, Eemeli. Puheita vuosilta 1926–1939. Eemeli, Vaissi. Puhe pidetty IKL:n paikallisosaston puhetilaisuudessa 1936. IVK. JMA.

¹⁰⁹³ Heinonen 1989, 57–58.

¹⁰⁹⁴ Manninen 1991, 11; Hentilä 2000, 170; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus.

levien rajojen. Paljon Riihoskylän talojen työväestöäkin liittyi suojeluskuntien riveihin. Vaissin työmiehiä liittyi Haapamäen suojeluskuntaan. Riihoselta kolme työmiestä kuului suojeluskuntaan.¹⁰⁹⁵ Eemeli Vaissi otti voimakkaasti kantaa eri väestönsien lähentämiseksi toisiinsa.¹⁰⁹⁶ Kansa haluttiin nähdä yksimielisenä myös, kun Markku Riihonen puhui Haapamäen työväentalolla:¹⁰⁹⁷ ”Tämä kansa tahtoo elää yksimielisenä ja vapaana. Se tahtoo kovinakin aikoina turvata omaan apuun eikä alistu suinkaan paraatimarssilla vieraan vallan käskettäväksi.” Veikko Heinosen sisar liittyi Lotta-Svärd-järjestykseen. Heinosen mukaan kansan yksimielisyys oli tuolloin saumaton: Rautasen Taavetin Viljo-poika, joka aikaisemmin oli ollut pikemminkin punakaartien kannalla, nähtiin suojeluskuntapuku päällä siinä kuin toisetkin. Ja Reino Lindén, jonka isänmaallisesta katsantokannasta ei oltu aavistettu mitään, totesi ’Jos minulla olisi markkakin rahaa, niin puolustuslaitokselle minä sen antaisin.’¹⁰⁹⁸

Näin suojeluskunnan maanpuolustuksellinen elementti korostui Riihoskylässä ja myös Ilmari Vaissin kohdalla. Suojeluskunta-aatteella ja nimenomaan sen maanpuolustuksellisella ulottuvuudella oli vastineensa englantia puhuvissa maissa. Ruotsilan mukaan Suomen keskusta-oikeisto kohtasi samat uhat kuin vastaavat oikeistot vanhoissa länsimaaisissa valtioissa, ennen muuta anglofonisessa maailmanpiirissä: uusi bolshevistinen järjestelmä ja aggressiivisuus uhkasivat sisältä ja ulkoa, parlamentarismi hyväksyttiin, mutta sen riittämättömyyttä korostettiin. Asevoimille ja valtiojohdolle alisteisuus oli luonnollinen osa ulkoista vihollista vastaan käytyä keskitettyä taistelua, mutta vapaaehtoisuusperiaate muistutti toisesta suojeluskuntien elementistä, porvarillisen kansanosan spontaanista tahdosta toimia sisäistä, vasemmistolaista valtapyrkimystä vastaan. Vapaaehtoisuuden ja asevoimille alisteisuuden ero oli Ruotsilan mukaan sama kuin poliittisen funktion ja maanpuolustuksellisen funktion ero. Hänen mukaansa nämä kaksi olivat tukeneet toisiaan sisällis- ja vapaussodan aikana, mutta niillä voidaan tulkita olleen eri päämäärät läpi liikkeen myöhemmän olemassaolon. Vain jälkimmäisellä, maanpuolustuksellisella ulottuvuudella oli Ruotsilan mukaan oli suoranaista vertauskohta suurimpaan osaan länsimaailmaa, sillä vain se ei ollut sitoutunut kansallismieliseen, Suomen menneisyydestä kumpuavaan venäläisvastaisuuteen, vaan laajempaan aatteelliseen konservatismiin.¹⁰⁹⁹ Hentilän mukaan työväestön asenteet poikkesivat kuitenkin selvästi siitä hurmahenkisestä ja paatokellisesta isänmaallisuudesta, jota porvaristo, suojeluskunnat ja SDP:n johtokin viljelivät. Työväestön isänmaallisuutta hallitsi arkipäivän realismi.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁵ ”Uusiksi jäseniksi hyväksyttiin työmiehet Svante Vähämaa ja Jalo Autio Vaissista.” Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokous 29.3.1934; S-KSan 5.5.1985. Riihonen, Markku. Professori Veikko Heinonen 60 vuotta

¹⁰⁹⁶ Eemeli, Vaissi. Puhe pidetty IKL:n paikallisosaston puhetilaisuudessa 1936. IVK. JMA.

¹⁰⁹⁷ Riihonen, Markku. Puhe pidetty Haapamäen työväentalolla 3.4.1938. MRA.

¹⁰⁹⁸ Heinonen 1989, 122. Heinonen Riihosen työmiehenä 1939 – S-KSan 5.5.1985.

¹⁰⁹⁹ Ruotsila 2000, 319–331.

¹¹⁰⁰ Hentilä 2000, 184.

Suomen armeijaa koulutettiin tehokkaasti kertausharjoituksissa. Ilmari Vaissikin oli mukana kertausharjoituksissa 1938 elokuussa. Upseereille kertausharjoitusaika oli kuukauden mittainen. Ilmari Vaissin mukaan elokuu, sadonkorjuuaika, oli ”maatilalla tietysti hankala ajankohta”, mutta hän lähti siitä huolimatta mielellään kertausharjoituksiin. Tämä kuukauden koulutus oli mielenkiintoinen. Siellä sekä miehet, että päällystö laitettiin liikekannallepanoa varten laadittuihin muodostelmiin. Sillä tavalla miehet saivat hyvin tehokkaan koulutuksen tulevaa sota-aikaa ja ylimääräisiä kertausharjoituksia varten.¹¹⁰¹

Runsaan vuoden kuluttua tästä 1939, heidät kutsuttiin ylimääräiseen kertausharjoitukseen maanpuolustuksen merkeissä. Kutsuminenhan ei ollut varsinainen liikekannallepano. Niin Ilmari Vaissikin tapasi saman joukkueen, jota hän oli kouluttanut Kankaanpäässä kertausharjoituksissa elokuussa 1938, näissä ylimääräisissä kertausharjoituksissa 1939, lokakuun 10. päivänä¹¹⁰² Lähtö tapahtui Riihosen koululta. Sinne kokoontui 15–20 Riihoskylän miestä, muun muassa Riihoselta lähti neljä miestä, Markku-isännän lisäksi kolme työmiestä, kolme heistä suojeluskuntapuvuissa.¹¹⁰³ Kuorma-autolla heidät siirrettiin Keuruulle, jossa yksiköt koottiin eri paikoissa ja kukin mies meni ylimääräisiin kertausharjoituksiin kutsulapuissa merkittyihin paikkoihin. Sotaan ei tuolloin vielä uskottu. Oletettiin, että kysymyksessä on vain tietynlainen huomautus Neuvostoliitolle, että suomalaiset ovat valmiita puolustamaan itsenäisyyttään. Kevytosasto 7, johon Ilmari Vaissi sodan aikaan kuului, koottiin Keuruulle yhden vuorokauden aikana. Miehet lastattiin junaan seuraavan päivän iltana.¹¹⁰⁴

”Juna suuntasi kohti Kannasta, oli melkein pimeää, kun lähdimme. Mieliala oli monella tavalla ristiriitainen, olimme menossa vakavalle isänmaan asialle, johon moni ja melkein kaikki miehet olivat saaneet määrätynlaisen koulutuksen. Siitä huolimatta tuntui uskomattomalle, että joudumme sotaan isänmaan puolesta. Viimeiseen asti toivoimme, että sotaa ei syttyisi.”

Vaikka on kysymys kertausharjoituksesta, on sodan uhka ilmeinen. Nuoresta pojasta alkaen Ilmari oli saanut maanpuolustuskoulutusta. Hän oli saanut upseerikoulutuksen. Hän oli johtaja. Joukkueen miehet olivat samassa junassa. Hän myöntää että mieliala oli monella tavalla ristiriitainen. Isänmaan asia oli tärkeä ja hän halusi täyttää velvollisuutensa, mutta ei sittenkään sotaa. Viimeiseen asti miehet toivoivat, että sotaa ei syttyisi. 12.10. juna oli Sakkolan asemalla Kannaksella. Siitä miehet jatkoivat marssien Tiituan koululle. Siellä heistä alettiin kouluttaa rintamamiehiä ja he alkoivat tutustua siihen maastoon, jota he joutuisivat sodan aikana puolustamaan.¹¹⁰⁵

¹¹⁰¹ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹¹⁰² Manninen 1991, 12; Hentilä 2000, 173.

¹¹⁰³ S-KSan 5.5.1985. Riihonen, Markku. Professori Veikko Heinonen 60 vuotta.

¹¹⁰⁴ Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

¹¹⁰⁵ Vaissi, Ilmari 1993. Haastattelunauha: 6. Talvisota. APA; Vaissi, Ilmari 1992. Haastattelunauha: 2. Maanpuolustus. APA.

VI Yhteenveto

Tämän tutkimuksen alussa asetettiin päätavoitteeksi selvittää, millainen on Ilmari Vaissin kasvamisen prosessi, suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä tarkastelemalla perhettä, vertaisryhmiä, koulua, työtä ja kulttuurista uskomusjärjestelmää sosialisatiion lähteinä.

Tutkimuksen teoreettisena lähtökohtana sosialisatioprosessin analysoinnissa käytettiin Jeffrey Arnettin teoriaa kapeasta ja avarasta sosialisatiosta tarkoitukseen kytkeä tutkittavan sosialisatioprosessi kulttuuriseen kontekstiinsa.

Ilmari Vaissi kasvoi talonpoikaisessa perheessä Vaissin sukutilalla. Sosialisatioprosessi alkoi perheessä. Perhe heijasti ja siirsi ympäröivän talonpoikaisen kulttuurin arvoja. Vanhemmat seurasivat niitä vaatimuksia, joita ympäröivä kulttuuri asetti vanhemmuudelle. Nämä vaatimukset he olivat oppineet jo omilta vanhemmiltaan. Vaissin perheen yhteydet omaan sukutaustaansa olivat kiinteät. Sosialisatiota Vaissin perheessä avarsi perheyhteisön monilukuisuus. Lapsia oli yhdeksän. Taloudessa asuivat Ilmarin varhaislapsuudessa vielä isovanhemmat ja Eemeli Vaissin sisar ja veli, joilta Ilmari sai kasvulleen virikkeitä. Kaiken kaikkiaan Vaissin talous muodosti monilukuisen yhteisön, jossa perheen kanssa läheisessä yhteydessä olivat perheet, jotka asuivat Vaissin omistamissa rakennuksissa ja kävivät työssä talossa sekä torpparit perheineen, lisäksi muu työväki. Perhe oli patriarkaalinen, jossa tilaa koskevilla asioilla ylintä päätäntävaltaa käytti isä.

Perhe kasvatti kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä vanhempien kunnioittamiseen, kovaan työntekoon ja yritteliäisyyteen. Äiti painotti kasvatuksessaan vaatimattomuutta ja erityisesti hän kasvatti raittiuteen. Tässä suhteessa kasvatusta oli rajoittavaa. Lapsille luotiin käsitys hyvästä elämästä, mikä oli oikein ja mikä väärin. Isä oli selkeä roolihahmo. Ilmari sai perheessä osakseen huolenpitoa ja lämpöä, mutta toisaalta hänelle asetettiin rajoituksia ja vaatimuksia. Hänen oli osallistuttava tilalla tehtävään työhön. Se uskomusjärjestelmä, joka Ilmaria ympäröi Vaissin tilalla ei ollut yksipuolisesti kristillisyyttä – isänmaallisuus – raittius, vaan sitä avarsi monilukuisen työväen esillä pitämät työväenliikkeen ajatukset.

Vanhemmat olivat mukana rakentamassa kansalaisyhteiskuntaa. He olivat muun muassa mukana raittiusliikkeessä ja nuorisoseuraliikkeessä. Eemeli Vaissi oli tunnettu maatalousvaikuttaja. Vaissin tila oli talonpoikaisyhteisön keskeinen jäsen. Koti tarjosi Ilmarille hyvät lähtökohdat ja mallit kasvamisessa yhteiskunnan jäseneksi. Perheessä Ilmari opetettiin tekemään työtä ja hänelle tarjottiin koulutus.

Ilmari Vaissin varhaislapsuutta leimasi vuoden 1918 sota. Ennen sotaa olivat olot Keuruulla demokratisoitumassa. Sota muutti tilannetta keuruulaisessa yhteiskunnassa jakaen väestön kahteen osaan, joiden oli vaikea ymmärtää toisiaan. Ilmari Vaissille kokemus sodasta muodostui voimakkaaksi. Joukkojen läpikulku tapahtui kotitilan läpi kulkevaa tietä pitkin. Vaissi oli koulutuskeskus, jossa hän näki sotilaiden kouluttautumista. Lähelle muodostunut Vilppulan rintama toi sodan äänet kotikylään. Hän menetti sodassa myös ihailemansa veljen. Tämä tapahtuma oli Ilmarin elämässä käännteentekevä. Ilmari Vaissi koki vapauskansalaissodan hinnalla ostetun itsenäisyyden voimakkaasti, ja se leimasi hänen toimiaan seuraavina vuosikymmeninä.

Ilmari Vaissi aloitti kansakoulun molemmin puolin sotaa. Pienten lasten koulu alkoi elokuussa 1917 ja ylempi kansakoulu syksyllä 1918. Talonpoikaisyhteisön

eri kerrostumat ajattelutapoineen olivat edustettuina kansakoulussa. Siveellisyys – uskonnollisuus – raittius yhdistyneenä ankaraan kuriin olivat opettaja Frans Silvon kasvatuksen ohjenuorat. Nämä arvot tuotiin esiin Ilmari Vaissin mielestä liiallisella paatoksella. Pasifismin aatteen sisäistänyt opettaja oli työväen aatteen edustaja. Vaikka kasvatusta kansakoulussa täyttää kapean sosialisointin piirteet, kansakoulu kokonaisuutena avasi Ilmari Vaissin näkemyksiä.

Oppikoulun myötä Ilmari Vaissi joutui muuttamaan pois kotoa Haapamäen asemakylään ja kouluasuntoon virkamiesperheeseen, 11-vuotiaana. Kokemuspiiri laajeni. Kotoa ja kotikylästä tutuksi tulleet ajattelutavat ja omaksumat arvot joutuivat puntariin. Hän pohti eri vaihtoehtoja ja joutui tekemään valintoja. Ilmari sai oppikoulussa asuintoverikseen Jyväskylän lyseon poikia, jotka toivat virikkeitä kaupunkilaisympäristöstä. Haapamäen yhteiskoulun oppilaat tulivat laajalta alueelta. Kaupungeissa kasvaneet nuoret toivat mukanaan harrastuksensa, jotka Haapamäen omassa nuorisossa kohtasivat otollisen kasvupinnan.

Sosialisointiin koulussa vaikuttaa merkittäväällä tavalla muut sosialisointin lähteet. Koulu on instituutio, jonkinlainen välimuoto ja vuorovaikutusmuoto pienyhteisön ja laajemman yhteiskunnan välillä. Koululla on yhtymäkohtia talouteen, politiikkaan, uskoon, perheeseen ja kasvatukseen. Koulun rakenteeseen ja eetokseen vaikuttivat niiden oppilaiden perheiden arvot, jotka kouluun pyrkivät sekä yhteisö ja kulttuurinen uskomusjärjestelmä. Haapamäen yhteiskoulussa kasvatusta tapahtui kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä. Henkeä ylläpiti erityisesti johtaja Tauno Jatkola. Hän myös vaali niitä arvoja – kristillistä mielenlaatua ja ihanteellisuutta, jotka hänen edeltäjänsä oli viitoittanut. Jatkolan jätettyä koulun siirtyi Kalle A. Ritokangas oppilaiden kaikenpuoliseksi esikuvaksi. Haapamäen yhteiskoulussa oivallettiin, että yhteiskunnan normien ja käyttäytymissääntöjen omaksuminen vaatii aikaa ja harjoitusta.

Harjaantumista yhteiskunnan jäseneksi tapahtui erityisesti toverikunnassa, jossa harjoiteltiin kokoustekniikkaa, opeteltiin pitämään puheita ja esitelmiä, keskusteltiin. Toverikunnassa tuettiin oppilaiden monipuolista esiintymistä ja itsensä ilmaisemista, kuten lausuntaa, näyttelemistä, laulua, soittamista ja kirjoittamista. Näin tuettiin oppilaiden persoonallisuuden ja itseluottamuksen kehittymistä. Toverikunta oli Ilmari Vaissille vertaisryhmä, jossa eri ikäiset ja eri sukupuolta olevat, mutta melko lailla samalla tavalla ajattelevat nuoret toimivat yhdessä. Haapamäen yhteiskoulussa vallitsivat Valkoisen Suomen arvot ja kuri oli koulussa ankara. Näiltä osin se täyttää kapean sosialisointin kulttuurin piirteet. Haapamäellä ei kuitenkaan vaadittu yhtenäistä kouluasua, kuten useimmissa kapean sosialisointin kulttuureissa on tapana. Avaran sosialisointin eräät tärkeimmistä piirteistä täyttyvät silloin, kun tuetaan oppilaiden itsenäisyyttä ja itseilmaisua. Haapamäellä oppilaat työskentelivät itsenäisesti, ilman opettajia harjoittellessaan suuria näytelmiä ja muita ohjelmia koulun konventteihin ja vastasivat itsenäisesti konventtien järjestelyistä.

Ilmari Vaissin lahjat viittasivat urheiluun, joka oli jo kansakoulusta tuttu harrastus. Urheilun myötä Ilmari Vaissi sai koulusta läheisiä ystäviä eri luokilta, viiteryhmän, jonka kanssa hän vietti vapaa-aikaa ja vaihtoi ajatuksia. Jyväskylän lyseon pojat olivat suunnannäyttäjiä ja keskeisiä henkilöitä urheilun ja voimistelun viriämisessä Haapamäen yhteiskoulussa. Urheiluharrastus siirtyi monimuotoisempaan myös kotikylälle, jossa Kipinän suojissa alkoivat säännölliset harjoitukset ja kilpailut.

Ilmari Vaissi koki vapaus-kansalaissodan hinnalla ostetun isänmaan voimakkaasti. Samalla tavoin ajattelevia ystäviä hän sai oppikoulusta ja omalta kylältä. Haapamäen yhteiskoulun isänmaallista henkeä ilmensi koulun oppilassuojeluskunta, Keuruun suojeluskunnan, Haapamäen kyläosaston koululaisjoukkue, joka sai Ilmari Vaissista aktiivisen harrastajan. Osastoa johtivat vanhemmat koulutoverit Keuruun suojeluskunnan aluepäällikön alaisuudessa. Vuodesta 1925 joukkueen johtajaksi tuli Kalle A. Ritokangas. Isänmaan vapauden puolesta haluttiin käytännön tekoihin ja tähän tarjosi suojeluskunta mahdollisuuden. Astuessaan koululaisjoukkueen riveihin, joutui Ilmari Vaissi mukaan suunnitellun kansalaiskasvatuksen piiriin, joka rakentui 1920-luvun pedagogiselle keskustelulle. Suojeluskunnasta muodostui Ilmari Vaissille tärkeä viiteryhmä, jossa hän harjaantui yhteiskunnan jäseneksi harjoitusten, kilpailujen, vapaa-ajan tilaisuuksien ja esimiestehtävien kautta. Suojeluskunta antoi vapaa-ajalle mielekkään sisällön, jota urheilu täydensi. Suojeluskunta oli Ilmarille tärkeä fyysinen ja moraalinen oheiskasvattaja.

Suojeluskunta täyttää selvimmin kapean sosialisatian tunnusmerkit: kurinalaisuus, yhteinen univormu, yhteinen uskomusjärjestelmä. Avaran sosialisatian piirteitä on, että Ilmari Vaissi joutui tekemisiin eri ikäisten poikien ja miesten kanssa ja myös vastakkaisen sukupuolen edustajien, lottien, kanssa.

Kokonaisuutena vertaisryhmällä oli Ilmari Vaissin sosialisatiossa huomattava osuus, koska hän asui poissa kotoa ja vietti paljon aikaa eri viiteryhmissä, sekä koulussa että kouluajan ulkopuolella. Vertaisryhmä Haapamäen yhteiskoulussa oli sosialisatiokulttuuriltaan kapeampi, koska ystävät kuuluivat etupäässä virkamies- ja talollisluokkaan ja ajattelivat yhteiskunnallisesti jokseenkin samalla tavalla. Vertaisryhmän sosiaalistavaa vaikutusta avarsi Kipinä, jonka toiminnassa oli Frans Silvon johdolla mukana koko kylän nuoriso ja näin oli edustettuina monipuolisesti eri yhteiskunnalliset näkemykset. Myös Kipinässä tuettiin esiintymistä ja itsensä ilmaisemista. Avaran sosialisatian tunnusmerkit täytyivät myös, kun ystäväpiirissä on eri-ikäisiä tyttöjä ja poikia.

Arnettin teorian mukaan nuoret seuraavat vertaisryhmän esimerkkiä melko pinnallisissa seikoissa, esimerkkinä harrastukset ja pukeutuminen. Vanhempiaan nuoret seuraavat suuremmissa ratkaisuisa, kuten poliittinen kanta, ammatin valinta ja uskonto. Ilmari Vaissi ei halunnut ylioppilaaksi, vaan hän halusi keskikoulun jälkeeseen maamiesopistoon. Eemeli Vaissille oli tärkeää, että sukutilalle saatiin jatkaja, hän kiinnitti Ilmari Vaissin opiston jälkeen tilalle työnjohtajaksi. Muutokset perhepiirissä edesauttoivat Ilmarin Vaissin pääsemistä tilanhoitajaksi. Eemeli Vaissin vetäydyttyä pois tilalta ja hoitaessa yhä lisääntyviä luottamustehtäviään teki Ilmari Vaissi muun muassa tilan tuotantorakenteen suhteen melko itsenäisiä ratkaisuja. Tässä suhteessa perheen sosialisatiokulttuuri oli avara. Ilmari Vaissin poliittinen kanta muodostui vuorovaikutuksessa talonpoikaisyhteisön eri ryhmien kanssa samantapaiseksi isän poliittisen kannan kanssa.

Talonpoikaisyhteisö sosialisatian lähteenä heijasti vanhaa suomalaista talonpoikauskulttuuria. Kylä muodosti pieniyhteisön, sosiaalisten suhteiden verkoston. Jokainen talo muodosti Vaissin tavoin laajan yhteisön. Vuorovaikutus kyläläisten kesken oli monitahoista. Eri tavoin ajattelevat ihmiset olivat tiiviisti tekemisissä toistensa kanssa. Taloissa arvostettiin pitkäaikaisia työntekijöitä ja työntekijät ja torpparit ottivat huomioon, mitä isäntäväki ajatteli. Torpparien ja talollisten välille muodostui

ystävyyssuhteita. Sota jakoi väestön kahteen osaan myös kotikylässä, jossa kansalaissodan jälkeinen yhteiskunnallinen murros näkyi voimakkaasti. Kylän torpat yksi toisensa jälkeen itsenäistyivät, samoin mäkituvat. Suhteet työväestöön olivat aina olleet hyvät. Maanviljelijät saivat itsenäistyneistä torppareista tuntuvan yhteiskunnallisen voimanlisän. Kunnallishallinto demokraattistui. Riihoskylän pienviljelijät organisoituvat kahteen eri pienviljelijäyhdistykseen, joista toinen on gebhardilainen toinen sosialidemokraattinen. Sähkövoimalaitoksen rakentaminen toi seudulle paljon työntekijöitä jopa Helsingistä saakka. Kouluun tuli paljon uusia oppilaita, joista monet jäivät pysyvästi kylän asukkaiksi.

Eri tavalla ajattelevat ihmiset tekivät yhteistyötä muun muassa kansakoulun johtokunnassa ja oppivat vähitellen tulemaan toimeen keskenään. Eri puolueet saivat kylässä jalansijaa. Vaalityötä tehtiin rinnakkain toinen toistaan kunnioittaen. Rinnakkain elivät myös suojeluskunta-aate ja pasifismi. Yhteisössä ei ollut yhtenäistä poliittista uskomusjärjestelmää, mikä olisi tyypillistä kapean sosialisointin kulttuurille.

Talonpoikaisyhteisön koheesio oli suuri. Ihmiset tunsivat toinen toisensa. Aikuiset valvoivat nuorten käyttäytymistä. Kristinuskon oli laajin yhteinen uskomusjärjestelmä. Kristinuskon perusteita painotettiin Ilmari Vaissin kotona. Koulussa niitä iskosti Frans Silvo, joka kokosi koko kylän kristillisiin tilaisuuksiin kansakoululle. Myös Haapamäen yhteiskoulussa kasvatus tapahtui kristillisessä hengessä. Arnettin teorian mukaan yhteinen kulttuurinen uskomusjärjestelmä voi olla yhteisön voimaa ja yhtenäisyyttä lisäävä tekijä, joka helpottaa nuorten sosiaalistamista tässä yhteisössä. Jos yhteisön aikuiset jakavat saman uskomusjärjestelmän, on todennäköistä, että nuoret myös omaksuvat sen. Nämä uskomusjärjestelmät sisältävät tyypillisesti standardit oikeasta ja väärästä, mikä on hyväksyttävää käytöstä ja mikä ei. Kapean sosialisointin kulttuureissa ollaan näistä asioista samaa mieltä. Avaran sosialisointin kulttuureissa näistä kysymyksistä ei ole konsensusta. Tässä suhteessa talonpoikaisyhteisö edusti kapean sosialisointin kulttuuria.

Ilmari Vaissin kasvuprosessin tarkastelussa ei voida yksiselitteisesti osoittaa, että sosialisointi olisi ollut joko avaraa tai kapeaa. Kaikissa häntä ympäröivissä sosiaalisuhteiden lähteissä oli piirteitä kummastakin kulttuurista. Näytti siltä, että Ilmari Vaissi kasvoi kulttuurissa, jossa vallitsi tietynlainen tasapaino ja jännite kapean ja avaran sosialisointin välillä. Toisaalta sosialisointi oli rajoittavaa ja edellytti tottelevaisuutta ja mukautumista ja kun kuriin oli mukauduttu ja opittu käyttäytymään sen edellyttämällä tavalla tuli esille salliva ja rohkaiseva sosialisointi, joka kannusti yksilöllisyyteen, omaperäisyyteen ja itsenäisyyteen.

Tutkimustehtävässä esitetty Arnettin kapean ja avaran sosialisointin teoria on tarjonnut yhden käyttökelpoisen välineen tarkastella Ilmari Vaissin kasvuprosessia perheen, vertaisryhmien, koulun/työn ja uskomusjärjestelmän kautta suomalaisessa talonpoikaisyhteisössä. Teorian avulla tutkittava henkilö on voitu nähdä laajasuhteisyyden viitekehyksessä. Tästä on ollut tutkimukselle etua, koska henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa tutkija helposti joutuu liian lähelle tutkittavaansa ja näkökulma kapeutuu. Mielestäni Arnettin teoria soveltui sosialisointiprosessin tarkasteluun myös historiallisissa kontekstissa. Aikaisemmat sovellutukset on tehty kvantitatiivisiin aineistoihin, mielestäni teoria soveltui käyttökelpoiseksi analyysin välineeksi myös henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa.

Lyhenteet

AKS	Akateeminen Karjala - Seura
AK	Aktiivinen komitea
Ek-Valpo	Valtiollinen poliisi I
HA	Historiallinen Aikakauskirja
HS	Helsingin Sanomat
HTk	Haapamäen yhteiskoulun toverikunta
IKL	Isänmaallinen kansanliike
JMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KKA	Keuruun kunnanarkisto
KkiA	Keuruun kirkonarkisto
KSML	Keskisuomalainen
LKP	Liikekannallepano
MHA	Maataloushallituksen arkisto
OKO	Osuuspankkien Keskusosakepankki
OKL	Osuuspankkien Keskusliitto
OTK	Keskusosuusliike OTK, vuoteen 1970 osuustukkukauppa
pj.	puheenjohtaja
ptk.	pöytäkirja
RUK	reserviupseerikoulu
SA	Sota-arkisto
SDP	Sosialidemokraattinen puolue
S-KSan	Suur-Keuruun Sanomat
Sk	Suojeluskunta
SKVR	Suomen kansan vanhat runot
SKY	Suojeluskunnan Yliesikunta
SOK	Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta
SOU	Suomen oppikoulujen urheiluliitto
SVUL	Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto
TA	Työväen arkisto
TMT	Työväen muistitietotoimikunta
TUL	Työväen Urheiluliitto
US	Uusi Suomi

Lähteet ja kirjallisuus

1. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

KANSALLISARKISTO, HELSINKI (KA)

Valtiollisen poliisin arkisto, Ek-Valpo

Henkilökortti

Kansio 518 Oikeusministeriö/ yhdistysrekisteritoimisto / He 8

Lakkautetut nro 24.009

Maataloushallituksen arkisto (MHA)

Maatalousopetusosasto:

Maatalousoppilaitokset

Harjoittelukoulut ja tilat

Diaarikortisto Aa 1 vuosilta 1930–1939. 161/377 1930

Kirjeenvaihtoa

SOTA-ARKISTO, HELSINKI (SA)

Sk 826 Haapamäen suojeluskunnan vuosikertomukset vuosilta 1928, 1931–1939

Sk 835 Haapamäen suojeluskunnan rekisteri

Sk 2371 Haapamäen suojeluskunnan esikunnan kokouksien pöytäkirjat vuosilta 1927–1944.

Lotta-Svärd Yhdistyksen keskusjohtokunnan arkisto C 68:

Lotta-Svärd Haapamäen paikallisosasto:

Johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1936–1944

Vuositilastot 1937–1943

Jäsenrekisteri 1922–1944

TYÖVÄEN ARKISTO, HELSINKI (TA)

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat

TMT 131: 252

TMT 171

Haapamäen, Keuruun ja Kolhon työväenyhdistysten jäsenluettelot

Sosialidemokraattisen puolueen tilastokomitean tilasto

Arvo Uskali Sosialidemokraatin toimitukselle 28.12.1918

JYVÄSKYLÄN MAAKUNTA-ARKISTO, JYVÄSKYLÄ (JMA)

Haapamäen yhteiskoulun arkisto (HYA)

Oppilasarvostelut Bd 2, De1

Päästötodistukset Dc 1–2

Johtokunnan ja kannatusyhdistyksen kokouksien pöytäkirjat

Koulutilastojäljennökset 1910–1932 Db1

Oppilasarvostelut Dd 1

Vuosikertomukset 6b 1–3; Ha 1; Hb 1–2
Vääriskosken Sähkö Oy:n johtokunnan kokouspöytäkirjat
Ilmari Vaissin kokoelma (IVK)
Keuruun seurakunnan rippikirjat
Keuruun pitäjän henkikirjat

KEURUUN KUNNANARKISTO, KEURUU (KKA)

Keuruun kansakoulujen johtokuntien ja opettajien kokousten pöytäkirjat vuosilta
1917–1921

Riihosen kansakoulun	johtokunnan pöytäkirjat	vuosilta 1903–1939
Riihosen kansakoulun	kalustoluettelot	vuosilta 1903–1939
Riihosen kansakoulun	oppilasmatrikkeli	
Riihosen kansakoulun	oppivelvollisten lasten	
Riihosen kansakoulun	luettelokirja	vuosilta 1903–1945
Riihosen kansakoulun	päiväkirjat	vuosilta 1903–1939
Riihosen kansakoulun	vuosikertomukset	vuosilta 1903–1939
Kunnan kassakirja		vuosilta 1897–1909
Kunnallislautakunnan pöytäkirjat		vuosilta 1898–1918
Kunnanvaltuuston pöytäkirjat		vuosilta 1909–1918
Kuntakokousten pöytäkirjat		vuosilta 1898–1918
Kunnanvaltuuston pöytäkirjat		vuosilta 1919–1946
Kunnan keskusvaalilautakunnan asiakirjat		

KEURUUN KIRKONARKISTO, KEURUU (KkiA)

Kuolleitten luettelot

HAAPAMÄEN YHTEISKOULUN ARKISTO, HAAPAMÄKI (HYKA)

Toverikunnan kokouspöytäkirjat 1911–1942

Toverikunnan lehti Silmukoita 1920–1928

HAAPAMÄEN MAAMIESSSEURAN ARKISTO, Keuruu, Riiho:

Haapamäen maamiesseuran kokouspöytäkirjat vuosilta 1925–1935

Haapamäen Peräkylän Marttayhdistyksen arkisto, Keuruu, Riiho

Haapamäen Peräkylän Marttayhdistyksen pöytäkirjat vuosilta 1919–1959

VIITASAAREN KIRKONARKISTO, VIITASAARI (VkiA)

YKSITYISARKISTOT

Ilmari Vaissin arkisto (IVA), Keuruu:

Ilmari Vaissi:

Käsikirjoitus 1989. Köykän klaanin vaiheita.

Käsikirjoitus 1987. 60 vuoden takaa.

Käsikirjoitus 1989. Muistelmateoksen käsikirjoitus ajasta Hankkijan hallinto-
neuvostossa.

Käsikirjoitus. Haavoittuminen.
Käsikirjoitus 1993. Kirjallisuusharrastus

Kirjeitä:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Vuokko Raekallio-Tepolle 21.1.1969.
Emil Vaissi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle Joulukuun 29 päivänä 1901.
Maria Vaissi Ilma Einolalle, s. Vaissi (kopiot)
Reservin vänrikki Ilmari Vaissi sairaanhoitajaoppilas Irja Vaissille 13.1.1940.
Luutnantti Ilmari Vaissi luutnantti Unto Vaissille 11.4.1942.
Haapamäen suojeluskunta / luutnantti Ilmari Vaissi luutnantti Unto Vaissille 1.11.1942

Puheita:

Puhe Keuruun kunnan itsenäisyyspäiväjuhlassa 6.12.1977.
Puheita maatalousnäyttelyissä 1970- ja 1980-luvuilla.

Markku Riihosen arkisto (MRA), Keuruu:

Finne, Jalmari, 1936. Sukututkimus. Teettänyt Markku Riihonen.
Käsikirjoitus. Korhonen, Bertta. Muisteloita viimeisen 60 vuoden takaa.
Julkaisemattomat muistelmat, lähetetty Markku Riihosen, kirjoittajan veljen 60-vuotispäiväksi 21.4.1969.
Kauppakirja 15.2.1916. Vääriskosken Sähkö Oy:n maa-alue.

Riihonen, Markku.

Käsikirjoitus 1984 a. Riihiahon tilan historian vaihteita alkaen vuodesta 1586.
Julkaisemattomat muistelmat. Julkaistu osia artikkelissa: Kuinka Riihoskylään saatiin koulu 1984, 32–36.
Käsikirjoitus 1984 b. Tiivistettyjä muistelmia tapahtumista Riihiahon (Riihosen) tilalla Keuruun pitäjän Keuruunkylässä. Tapahtumat perustuvat 21.4.1909 Riihosen tilalla syntyneen, nykyisin vanhan isännän muistelmiin. Merkitty ylös 20.7.1984. Julkaisemattomat muistelmat.
Käsikirjoitus 1987. Tietoja Suomen urheilumuseolle.
Käsikirjoitus. Rajala, Annikki 1994. Riihiaho-Kellomäki.

Puheita:

Raattiusseura Kipinän juhlassa 6.1.1930
Raattiusseura Kipinän iltatilaisuudessa, 1. vko 11. 1927
Tervehdyspuhe laskiaisien hiihtöjuhlissa 1936 Riihosen kansakoululla
Haapamäen työväentalolla 3.4.1938.
Lyydia Riihosen 75-vuotisjuhlissa. 23.2.1947.
Eemeli Vaissin 75-vuotisjuhlissa. 3.4.1947
Haapamäen Maamiesseuran 40-vuotisjuhlissa. 14.2.1950
Haapamäen Maamiesseuran puheenjohtajan tervehdys Myllykylän pienviljelijäyhdistyksen 30-vuotisjuhlissa 3.11.1957.
Haapamäen maamiesseuran 50-vuotisjuhlissa.
Riihosen koulun 75-vuotisjuhlissa 2.10.1979.

Kirjeitä:

Bertta Korhonen Markku Riihoselle. 27.2.1973.

Terttu Silvo Maila ja Markku Riihoselle. 4.3.1984.

Silvo, Veikko ja Tapio, Markku Riihoselle 17.3.1929 ja 10.11.1929.

Päiväkirja vuodelta 1927–28.

Airikki Pousin arkisto, Vantaa (APA):

Opettaja Terttu Silvon kirje tekijälle 10.10.1988.

Opettaja Terttu Silvon kirje tekijälle 2.7.1996.

Käsikirjoitukset:

Rajala, Annikki, Enoni Albin Helénin kertomaa. Luovutettu tekijälle 21.5.1988.

Silvo, Terttu, Muistoja Kipinän urheilukilpailuista. Lähetetty tekijälle 6.6.1988.

Ilmari Vaissin haastattelunauhut (1991–1994):

1. Syntymä- ja kouluvuodet, 1991.
2. Maanpuolustus, 1992.
3. 1930-luvun maatalous, 1992.
4. Luottamustoiminta, 1992.
5. Talvisota, 1993.
6. 30.9.1994

Tauno Lampisen arkisto, Keuruu:

Käsikirjoitus. Muistelmat. Luovutettu tekijän käyttöön 1989.

2. PAINETUT LÄHTEET

Hällfors, Lydia 1996. Äidin muistelmia. Toimittanut Helmi Krohn. Porvoo 1924. Näköispainos: Keurusselän Seura. Keuruu.

Heinonen, Veikko 1989. Työmiehestä professoriksi. Muistoja elämän mutkista ja mäkimailta. Jyväskylä.

Järviö, Jouko K. Legenda Kalle A. Ritokangas. Kirjoituksen laadinnassa ovat avustaneet Sampo Haahtela, Paavo Pekkanen, sekä Heljä ja Seppo Ritokangas. (Painovuotta ja painopaikkaa ei ole mainittu.)

Kahdeksasta hehtaarista kahdeksaankymmeneen viljeltyä kolmen sukupolven aikana. Talousneuvos Emil Vaissi kertoo lehdellemme muistelmiaan kotitilansa ja paikkakunnan maatalouden ym. kehittämisestä. Keskisuomalainen 29.1.1944.

Korhonen, Bertta 1979. Muistelen Riihosen koulun alkuaajan tapahtumia. Suur-Keuruun Sanomat. 1979.

Maaseudulla – Viron ”vapauttaja” työssään, murhannut yhdistyksen järjestysmiehen Keuruulla. Kansan Sana 7.5.1919.

Raekallio-Teppo, Vuokko 1957. Laula, kun sull’ iloinen nuoruus aukeaapi! Teoksessa 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Toimitaneen Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Keuruu. 196–206.

- Rajala, Annikki 1989. Miksi nimi Helén. Teoksessa Kankaanpää, Matti J. Vaissin suku. Pietari Tuomaanpojan jälkipolvet Keuruulta, Virroilta ja Mäntästä. Jyväskylä.
- Riihonen, Markku 1959. Kulunut puolivuosisataistaival on ollut Haapamäellä vilkkaan kehityksen aikaa. Haapamäen maamiesseuran puheenjohtajan maanviljelijä Markku Riihosen muistelmia maamiesseuran viisikymmenvuotistaipaleelta. Suur-Keuruun Sanomat 6.11.1959.
- Riihonen, Markku 1984. Kuinka Riihoskylään saatiin koulu. Keuruun Jouluku 1984. Keuruu.
- Riihonen, Markku 1985. Professori Veikko Heinonen 60 vuotta. Suur-Keuruun Sanomat 5.5.1985.
- Riihonen, Markku 1987. Vuoden -43 juhannuskisat rintamalla, Uhtuassa. Suur-Keuruun Sanomat 21.6.1987
- Sakari, Aimo 1979. Vapaaherra Eskil Heribert Palménin säilynyt kirjekokoelma, kulttuuri-lahja Keuruulle. Ylipainos Keuruun Joulusta 1975.
- Silvo, Terttu 1957. Muistoja Haapamäen yhteiskoulusta 1930-luvulta. Teoksessa 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Toimittaneet Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Keuruu, 222–225.
- Tihutöitä Keuruulla. Suojeluskuntalainen murhannut t. y:n järjestysmiehen vappujuhlassa. Sosialidemokraatti 4.5.1919.
- Torkki, Hannes 1957. Jumala siunatkoon meitä ja antakoon työmme hänelle kelvata. Teoksessa: 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Toimittaneet Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Keuruu, 244–247.
- Työteliäs lapsuus loi vahvan kunnon. Markku Riihonen 75 vuotta. Keski-suomalainen 21.4.1984
- Vaissi, Emil 1926. Keuruun, Multian ja Pihlajaveden maanviljelijöille. Sisä-Suomi 12.1.1926.
- Väsähtäneet isäntämiehet syrjään. Talousneuvos Emil Vaissi avauspuhe maanviljelysseuran ilisessä kokouksessa. Sisäsuomi 30.12.1944.

Ilmari Vaissin kirjoitukset:

- Vaissi, Ilmari 1956. Haavoittunut. Pellervo 1956, 2, 52–53.
- Vaissi, Ilmari 1971. Talousneuvos Ilmari Vaissi: Maatalouden arvostus saatava nousemaan Suomessa. Uusi Suomi 14.11.71.
- Vaissi, Ilmari 1979. Riihosen kansakoulu vuosina 1904–1979. Suur-Keuruun Sanomat 4.10.1979.
- Vaissi, Ilmari 1987a. Haapamäki 100 vuotta. Keuruu.
- Vaissi, Ilmari 1987b. Vääriskosken Sähkö Oy 60 vuotta. Keuruu.
- Vaissi, Ilmari 1989. Vaissin tila 1829–1988. Teoksessa Kankaanpää, Matti J. Vaissin suku. Pietari Tuomaanpojan jälkipolvet Keuruulta, Virroilta ja Mäntästä. Jyväskylä.

3. SANOMALEHDET - JA AIKAKAUSKIRJAT

- Gerontologia 1988.
- Hakkapeliitta 1930.
- Helsingin Sanomat 1994, 2001.
- Historiallinen Aikakauskirja 1986, 1987, 1990, 1993, 1995, 2000.
- Journal of American Folklore 1980.

Kanava 1985.
 Kansan Sana 1919.
 Kasvatus 1983.
 Keski-suomalainen 1944, 1954, 1959, 1984.
 Keuruu – Pihlajavesi – Multia 1930, 1931.
 Keuruun Joulu 1984.
 Kylväjä 1935.
 Pellervo 1956
 Psykologia 1983, 1984.
 Sisä-Suomi 1926, 1944.
 Sociology 1981.
 Sosialidemokraatti 1918, 1919.
 Sosiologia 1988.
 Suur-Keuruun Sanomat 1959, 1979, 1982, 1983, 1985, 1987.
 Tiedepolitiikka 1993.
 Uusi Suomi 1971.

4. KIRJALLISUUS

- Ahponen, Pirkkoliisa – Järvelä, Marja 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos. Porvoo.
- Ahti, Martti 1987. Tuntematon suojeluskuntalainen? Vapaaehtoisuus ja pakko suojeluskuntaliikkeen synnyssä 1917–1919. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Vaasa.
- Alapuro, Risto – Sulkunen, Irma 1987. Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Kerstin ja Henrik Stenius. Vaasa.
- Alapuro 1993, Risto Alapuro. 1993. Vallankumous. Historiallinen Aikakauskirja 1993, 3, 114–115.
- Alapuro, Risto 1994. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Porvoo.
- Alapuro, Risto 1997. Suomen älymystö Venäjän varjossa. Hämeenlinna.
- Alapuro, Risto 1998. Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin. Porvoo.
- Apunen, Osmo 1993. Rajamaasta tasavallaksi. Teoksessa Tarkka, Jukka – Polvinen, Tuomo – Soikkanen, Hannu. Itsenäisen Suomen historia. Osa I. Jyväskylä.
- Almås, Reidar – Karlsen, Kjetil H. – Thorland, Ingun 1995. Fra pliktsamfunn til mulighetstorg. Tre generasjoner kraver sin Ungdom. Rapport nummer 5/1995. Trondheim. Senter for bygdeforskning.
- Arnett, Jeffrey 1992 a. Reckless behavior in adolescence: Developmental perspective. *Developmental Review*, 12, 1–35.
- Arnett, Jeffrey 1992 b. Socialization and reckless behavior: Reply to Jessor. *Developmental Review*, 12, 40–57.
- Arnett, Jeffrey – Balle-Jensen, Lene 1993. Cultural bases of risk behavior: Danish adolescents. *Child Development*, 64, 1842–1859.
- Arnett, Jeffrey – Taber, S. 1994. Adolescence terminable and interminable: When does adolescence end. *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 517–537.
- Arnett, Jeffrey 1995. Broad and Narrow Socialization: The family in the Context of a Cultural Theory. *Journal of Marriage and the Family* 57 (3), 617–627.

- Arnett, Jeffrey 1995. Adolescents uses Media for Self-Sozialization. *Journal of Yoyth and Adolescence*. Vol 24, No 5, 1995.
- Arnett, Jeffrey 1997. Young people's conceptions of the transition to adulthood. *Youth & Society*, Sep 97, Vol 29, Issue 1, 3–21.
- Aspfors, Raimo 1997. Viljami Kalliokoski evankelisena ja alkiolaisena vaikuttajana. Suomen historiallinen yhdistys. Oulu.
- Ball, Stephen J. – Goodson, Ivor F. (Eds) 1985. *Teachers' lives and careers*. London.
- Baumrind, Diana 1993. The average exeptable environment is not enough. A response to Scarr. *Child Deveopment*, 64, 1299–1317.
- Berger, Peter L. – Berger, Brigitte 1976. *Sociology: a biographical approach*. New York.
- Bertraux, Daniel 1981. Introduction in Bertraux, Daniel (ed.). *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Sage Studies in international Sociology 23, 1–15.
- Bogdan, Robert – Taylor, Steven J. 1975. *Introduction to Qualitative Research Methods. A Phenomenological approach to the social sciences*. New York.
- Bronfenbrenner, Urie 1981. *Sosialisaatiotutkimus*. Toimittanut Kurt Lüscher. Espoo.
- Bruner, Jerome 1963. *The Process of Education*. A searching disussion of scool education opening new paths to learning and teaching. New York.
- Bruner, Jerome 1999. *The Culture of Education*. New York.
- Cinzburg, Carlo 1996. Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suomentanut Aulikki Vuola. Esipuhe Matti Peltonen. Tampere.
- Connell, Robert W. 1985. *Teachers' work in London*: Allen & Unwin.
- Denzin, Norman, K. 1986. Interpretating the lives of ordinary people. *Sartre. Life Stories* 2, 6–11.
- Elio, Keijo 1973. Otto Kaarle von Fieandt – suomalainen upseerikouluttaja. *Historiallisia tutkimuksia* 91. Forssa.
- Eriksson-Stjernberg, Ilse 1990. Naiseustekijöiden ja yhteiskunnallisen aseman yhteys työminäkuvaan 30–60-vuotiailla, ruotsinkielisillä naisilla. Helsingin yliopiston Kasvatustieteellinen laitos. *Tutkimuksia* 127.
- Eriksson-Stjernberg, Ilse 1992. *En adelsdams livsberättelse*. Helsingfors.
- Eskelinen, H. 1966. Itsenäisyytemme vuosikymmenet. *Suomen kuvalehti* 50 vuotta.
- Fennell, Rosemary 1981. Farm succession in the European Community. *Sosiologia Ruralis* 21 (1), 19–42.
- Gallen-Kallela, Akseli. 1924. *Kallela-kirja I*. Porvoo.
- Gottfredson, Michael, R. – Hirschi, Travis 1990. *A gereneral theory of crime*. Stanford.
- Haan, Henk de 1994. *In the Shadow of the Tree. Kinship, Property and Inheritance amon Farm Families*. Amsterdam.
- Haapamäen maatalousväestön yhteistoiminta esimerkillistä. Maamiesseuralla 50-vuotisjuhla eilen. *Keskisuomalainen* 21.12.1959.
- Haapamäen maamiesseura 50 vuotta. 20.12.1959. *Suur-Keuruun Sanomat* 6.11.1959.
- Haapala, Pertti. 1989. *Sosiaalihistoria*. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä.
- Haapala, Pertti 1990. *Sosiaalihistorian lupaus*. Teoksessa *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhla-julkaisu. Toimittaneet Ahtiainen et al. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja n:o 5. Juva.
- Haapala, Pertti. 1993. *Luokkasota*. Historiallinen Aikakauskirja 1993, 3, 105–110.
- Hakkapeliitta 1930. n:o 30.
- Hakaste, Saara 1992. Yhteiskasvatuksen kehitys Suomessa 1800-luvulla ja vastaavia kehityslinjoja naapurimaissa. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 133. Yliopistopaino: Helsinki.

- Halila, Aimo 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia II–III. Turku.
- Halila, Aimo 1980 a. Kansanopetus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Toimittaneet Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio.
- Halila, Aimo 1980 b. Vapaan kansalaistoiminnan alkuvaiheet. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Toimittaneet Päiviö Tommila, Aimo Reitala ja Veikko Kallio Porvoo.
- Heikkilä, Hannu 1984. Elämänhistoriallisen tutkimuksen lähtökohdista. Teoksessa Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Toimittaneet Marjatta Hietala, Päivi Setälä ja Matti Viikari. Helsinki.
- Heikkinen Antero 1988. Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. Juva.
- Heikkinen, Antero 1993. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.
- Heikkinen, Antero 1997. Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla. Helsinki.
- Heikkinen, Antero 2000. Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimuksia 794. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vammala.
- Hentilä, Seppo 1987a. Anti – Ursin. Marjatta Rahikainen: N. R. af Ursin, aatelismies Suomen työväenliikkeessä. Historiallisia tutkimuksia n:o 135. Suomen Historiallinen Seura. 1986. Helsinki. Akat. väitöskirja. Historiallinen Aikakauskirja 1987, 1, 32–34.
- Hentilä, Seppo 1987b. Urheilu, kansakunta ja luokat. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius, Vaasa.
- Hentilä, Seppo 1992 a. Jaloon uskomme urheiluun. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki, 12–18.
- Hentilä, Seppo 1992 b. Poliittista urheilua ja urheilupoliittikkaa. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki, 235–281.
- Hentilä, Seppo 1992 c. Urheilu järjestäytyy ja politisoituu. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki, 133–153.
- Hentilä, Seppo 2000. Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen. Teoksessa Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka. Suomen poliittinen historia. Juva.
- Hersalo, N. V. 1955. Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Muinaisitsenäisyydestä valtiolliseen riippumattomuuteen. Lahti.
- Hersalo, N. V. 1962. Suojeluskuntain historia II. Puolustuskelpoinen kansa. Hätävarasta välttämättömyys. Vaasa.
- Historia nyt 1990. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Toimittaneet Pekka Ahtiainen et al. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhlajulkaisu. Juva.
- Historia, sosiologia ja Suomi 1994. Toimittaneet Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg, Jukka Tervonen. Helsinki.
- Hokkanen, Kari 1986. Kyösti Kallio I 1873–1929. Juva.
- Hokkanen, Kari 1986. Kyösti Kallio II 1930–1940. Juva.
- Honko, Lauri 1980. Kansallisten juurien löytäminen. Teoksessa Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo. – Kallio Veikko. Suomen kulttuurihistoria. Osa 2. Autonomian aika.
- Huotelin, Hannu 1992. Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut. Esimerkkitapauksena ”Koulutuksen merkitystä etsimässä” -projektin menetelmälliset valinnat Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia N:o 46.
- Hutson, John 1987. Fathers and Sons: Family Farms, Family Business and the Farming Industry. Sociology 21 (2) 215–229.

- Häggman, Kai 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Diss. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki.
- Häggman, Kai 1996. Johdatus perhehistoriaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki.
- Häyrynen, Yrjö-Paavo 1984. Elämänkulun tutkimuksesta ja dialektisesta näkökulmasta. *Psykologia* 1984,4, 248–253.
- Ilmanen, Kalervo – Voutilainen, Touko 1982. Jumpasta tiedekunnaksi. Suomalainen voimistelunopettajakoulutus 100 vuotta 1882–1982. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja nro 84. Helsinki.
- Ilmanen, Kalervo 1982. Voimistelunopettajakoulutuksen kuusi ensimmäistä vuosikymmentä. Vuodet 1882-1942. Teoksessa Ilmanen, Kalervo – Voutilainen, Touko 1982. Jumpasta tiedekunnaksi. Suomalainen voimistelunopettajakoulutus 100 vuotta 1882–1982. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja nro 84. Helsinki.
- Ilmonen, Pentti 1957. Kalle A. Ritokangas. Teoksessa: 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Toimittaneet Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–
- Isosaari, Jussi 1964. Bruno Boxtrömin ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 10. Jyväskylä.
- Jessor, Richard 1992. Reply. Risk Behavior in Adolescence: A Psychosocial Framework for Understanding and Action. *Developmental Review* 12, 374–390.
- Johnsson, Mikael 1891. Om induktiv metod i undervisningen. Borgå.
- Joenniemi, Nikolai 1954. Haapamäen Riihon koulu toiminut viisikymmentä vuotta. *Keskisuomalainen* 20.8.1954.
- Jokipaltio, Pekka 1957. Kahtapuolin vapaussotaa. Teoksessa 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Toimittaneet Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Keuruu, s. 196–198.
- Jukonen, Hannes 1928. Keuruun kirja. Kerava
- Juppi, Joel – Aunesluoma, Juhana 1995. Valtiovalta ja liikunta 1920–1994. Teoksessa Liikuntaa kaikelle kansalle. Valtion ja kuntien liikuntahallinto 1919–1994. Toimittanut Juhana Aunesluoma. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 142. Tampere.
- Jussila, Martti 1981. Luokanopettajakoulutus opiskelijoiden kokemana. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja lähtökohdat. Oulun yliopiston kasvatustieteen tiedekunnan tutkimuksia 1.
- Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka. 2000. Suomen poliittinen historia 1809–1999. 3. uudistettu painos. Juva.
- Jussila, Osmo 2000. Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917. Teoksessa Jussila, Osmo – Hentilä, Seppo – Nevakivi, Jukka. Suomen poliittinen historia 1909–1999. 3. uudistettu painos. Juva.
- Jutikkala, Eino 1942. Suomen talonpojan historia. Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1980. Ensimmäinen tasavalta. Teoksessa Rasila, Viljo – Jutikkala, Eino – Kulha, Keijo K. Suomen poliittinen historia 1905–1975. Juva.
- Jutikkala, Eino 1958. Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 257. Turku.
- Jutikkala, Eino – Pirinen, Kauko 1999. Suomen historia. Asutuksen alusta Ahtisaareen. 5. uudistettu painos. Juva.
- Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. 1986. Toimittaneet Jussi Kylmälä ja Jari Rantanen. Saarijärvi.
- Jägerskiöld, Stig 1983. Mannerheim 1867–1951. Suomentanut Kalle Salo. Keuruu.

- Kalela, Jorma 2000. Historian tutkimus ja historia. Tampere.
- Kallio, Veikko 1982. Aate ja yhteiskunta. Teoksessa Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo – Kallio, Veikko. Suomen kulttuurihistoria. Porvoo.
- Kalliokoski, Matti 2002. Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. Helsinki.
- Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Vaasa.
- Kankaanpää, Matti, J. 1989. Vaissin suku. Pietari Tuomaanpojan jälkipolvet Keuruulta, Virroilta ja Mäntästä. Jyväskylä.
- Kares, Olavi 1950. Heränneen kansan vaellus. Osat I ja II. Porvoo.
- Kares, Olavi 1947. Heränneen kansan vaellus. Osat III–IV. Porvoo.
- Kares, Olavi 1952. Heränneen kansan vaellus. Osa V. Porvoo.
- Katila, Saija 2000. Moraalijärjestyksen rajaama tila: Maanviljelijä-yrittäjäperheiden selviytymisstrategiat. Helsinki school of economics and business administration. Acta universitatis oeconomiae Helsinkiensis A-174.
- Kemppinen, Lauri 2001. Sivistys on Suomen elinehto. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen kasvatusta-ajattelu ja koulutuspolitiikka vuosina 1850–1852. Turku.
- Keuruun Väärisen sukuyhdistys 1974. Keuruun Väärisen suku. Osa I. Keuruu.
- Keuruun Väärisen sukuyhdistys 1978, Keuruun Väärisen suku. Osa II. Keuruu.
- Kiuasmaa, Kyösti 1982. Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu.
- Klinge, Matti 1982. Historia ja perinnetieteet. Teoksessa Tommila, Päiviö. – Reitala, Aimo – Kallio, Veikko. Suomen kulttuurihistoria. Osa 3. Itsenäisyyden aika.
- Klinge, Matti 1980. Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. Teoksessa Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo. – Kallio Veikko. Suomen kulttuurihistoria. Osa 2. Autonomian aika.
- Kuikka, Martti T 1991. Johdatus kasvatuksen historian tutkimukseen. Keuruu.
- Kuikka, Martti T 1974. Nestor Järvinen – seminaaripedagogi. Tutkimus Suomen ensimmäisen seminaarin uskonnon lehtorin pedagogisesta toiminnasta. Helsingin yliopisto. Käytännöllisen teologian laitos. Uskontopedagogiikan julkaisuja A:12.
- Kulmala, Lauri 1981. Keurusseutu vapaussodassa. Keuruu.
- Kulmala, Lauri 1983. 50 vuotta Keuruun metsien hyväksi. Keuruun Metsänhoitoyhdistys 1933–1983.
- Kurvinen, Onni – Liikkanen, Santeri 1947. Rauman seminaari. Helsinki.
- Kylmä, Jussi 1986. Urheilutoiminta ja poikatyö. Teoksessa Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. Toimittaneet Jussi Kylmä ja Jari Rantanen. Saarijärvi.
- Kylä kirjaksi. 1999. Eväitä kylähistorian tekijälle Toimittaneet Jukka Partanen ja Pasi Tuunainen. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja. Jyväskylä.
- Kärkkäinen, Pekka 1992. Voimainkoetuksia ja kisailuja. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki.
- Lackman, Matti 1993. Pulaliikkeet. Teoksessa Tarkka, Jukka – Polvinen, Tuomo – Soikkanen, Hannu. Itsenäisen Suomen historia. Osa 2.
- Laine, Leena 1992. Ruumiinharjoituksen monet muodot. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki.
- Laine, Leena 1992. Urheilu valtaa mielet. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 131. Helsinki.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1984. Montaillou. Ranskalainen kylä. 1294–1324. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki 1984.

- Levi, Giovanni 1992. Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Suomennos: Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Helsinki.
- Liikuntaa kaikelle kansalle 1995. Valtion, läänien ja kuntien liikuntahallinto 1919–1994. Toimittanut Juhana Auneluoma. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 142. Tampere.
- Lämsä, Kalevi 2001. Jonas Lagus (1798–1857) kasvattajana ja opettajana – ”En siksi, että olisin opettajanne...” Oulu.
- Manninen, Ohto 1991. Suomi toisessa maailmansodassa. Teoksessa Tarkka, Jukka – Polvinen, Tuomo – Soikkanen, Hannu. Itsenäisen Suomen historia III. Jyväskylä.
- Manninen, Ohto 1993. Vapausota. Historiallinen Aikakauskirja 1993, 3, 116–119.
- Malmberg, Ilkka 2001. Peltoon kätetty aarre. Helsingin Sanomat 17.6.2001.
- Mauranen, Tapani 1987. Osuustoiminta – kansanliikettä aatteen ja rahan vuoksi. Teoksessa Kansa liikkeessä. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Vaasa.
- Meinander, Henrik. 1994. Towards Bourgeois Manhood. Boys’ Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940. Helsinki
- Meinander, Henrik 1992. Warpaille y-lös, kyykkyy a-las. Teoksessa Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia. Toimittanut Teijo Pyykönen. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisuja nro 131. Helsinki, 81–100.
- Minkkinen, Tellervo 1978. Lotta-Svärd-järjestön Jyväskylän piirin ja Sisä-Suomen piirin historia. Keski-Suomi 16. Jyväskylä
- Mitterauer, Michael – Sieder, Reinhard 1983. The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present. Translated by Karla Oosterveen and Manfred Hörzinger. Cornwall.
- Mylly, Juhani 1986. Juhani Suomen myrrysmies. Juhani Suomi: Urho Kekkonen 1936–1944. Myrrysmies. Keuruu. Historiallinen aikakauskirja 1886, 4, 306–307.
- Niinistö, L.J. 1998. Paavo Susitaival 1896–1993. Aktivismi elämänsänteenä. Diss. Bibliotheca Historica 29. Suomen Historiallinen Seura. Tampere.
- Norrena, Leevi 1993. Talonpoika, pohjalainen ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviselän työväenliikkeestä vuoteen 1939. Diss. Historiallisia Tutkimuksia 178. Suomen Historiallinen Seura. Tampere.
- Numminen, Marita 1986. Suojeluskuntatoiminnan alkuvaiheet Keski-Suomessa. Teoksessa Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. Toimittaneet Jussi Kylmälä ja Jari Rantanen. Saarijärvi.
- Nurmi, Veli 1988. Uno Cygnaeus, Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki.
- Nyyssölä, Heikki 1947. Keuruun Murtoimen suku. Vammala.
- Paavolainen, Jaakko 1967. Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa II. Valkoinen terrori. Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko 1986. Poliittisen elämäkertatutkimuksen ongelmia. Historiallinen Aikakauskirja 1986, 3, 201–207.
- Pellervo-seura 1960. Yhteistoiminnan väkeä. Helsinki.
- Peltonen, Matti 1990. Arkisen ja alhaisen historiasta. Historiallinen Aikakauskirja 1990,3, 230–236.
- Peltonen, Matti. 1992 Matala katse. Tampere.
- Peltonen, Matti. 1992. Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys. Historiallisia tutkimuksia 164. Diss. Suomen Historiallinen Seura. Vammala.
- Peltonen, Matti. 1999. Mikrohistoriasta. Tampere.
- Pietäjänen Jukka-Pekka 1986. Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko – 1881–1919. Diss. Espoo.

- Piha, Kalevi 1964. Suurperhe karjalaisessa työyhteisössä. Karjalainen suurperhe sosiaali-antropologian ja sosiaalipsykologian valossa. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja 6 B. Turku 1964.
- Pitkä, Jari 2002. Historian metodi. <http://www.personalinet.fi/koti.jk.pitkä/Mikrohistoria>.
- Plummer, Ken 1983. Documents of Life An introduction to the problems and literature of humanistic method. Contemporary social research series 7. London.
- Pousi, Airikki 1988. Keuruun Riihosen koulu vuosina 1903–1936. Tutkimus koulun syntyyn ja sijaintiin vaikuttaneista tekijöistä, koulun toiminnasta ja sen yhteyksistä ympäröivään kyläyhteisöön. Kasvatustieteen laudaturtutkielma Helsinki. Keuruun kaupunki. Keuruu.
- Pulma, Panu 1991. Den problematiska familjen. Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen arkisto 97. Vammala.
- Punamäki, Raija 1993. Ihminen historian subjektina: elämysten mahdollisuus. Tiedepoliitikka 1993, 1, 5–10.
- Rahikainen, Marjatta 1986. N. R. af Ursin, aatelismies Suomen työväenliikkeessä.. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia tutkimuksia n:o 135. Jyväskylä.
- Rahikainen, Marjatta 1987. Henkilöhistorian ongelmallisuus. Historiallinen Aikakauskirja 1987,1, 32–34.
- Raikkala, Hannes 1964. Suojeluskuntain historia III. Kamppaileva kansa. Määrätietoista rakennustyötä rauhanvuosina 1930–1939 sekä sotavuodet 1939–1944. Vaasa.
- Rainio, Jussi. 1972. Ihmisikä työväenliikettä Keuruulla. Keuruu.
- Rainio, Jussi. 1957. Kotiseutuni Keuruun kirja. Keuruu.
- Rainio, Jussi. 1985. Haapamäen työväenyhdistyksen vuosikymmenet. Keuruu.
- Raittiusyhdistys – kylän sivistyskeskus. Erään maaseutuyhdistyksemme 10-vuotinen taival. Kylväjä 28.3.1935/3
- Rantala, Jukka 1997. Sopimaton lasten kasvattajaksi. Opettajaan kohdistuneet poliittiset puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944–1948. Bibliotheca Historica 26. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Rantala, Jukka 2000. Opettajien arvokasvatuksen kritiikki. Historiallinen Aikakauskirja 2000, 4, 311–317.
- Rantanen, Jari 1986. Sotilaskoulutus. Teoksessa Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. Toimittaneet Jussi Kylmälä ja Jari Rantanen. Saarijärvi.
- Rasila, Viljo – Jutikkala, Eino – Kulha, Keijo K. 1980. Suomen poliittinen historia 1905–1975. Juva.
- Rasila, Viljo 1980. Suomen poliittisen historian vuodet 1905–1919. Teoksessa Rasila, Viljo – Jutikkala, Eino – Kulha, Keijo K. 1980. Suomen poliittinen historia 1905–1975. Juva.
- Rinne, Risto 1984. Suomen oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelman muutokset vuosina 1916–1970. Opetussuunnitelman intentioiden ja lähtökohtien teoreettis-historiallinen tarkastelu. Turku.
- Rinne, Risto 1986. Kansanopettaja mallikansalaisena: opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851–1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:108.
- Ritokangas, Kalle A – Järviö, Jouko K. (toim.)1957. 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Keuruu.
- Ritokangas, Kalle 1981. 50 vuotta partiotoimintaa Keuruulla. Keuruu.
- Roos, Jeja-Pekka. 1985. Elämäntapaa etsimässä. Rahkonen, K. (toim.), Helsinki.
- Roos, Jeja-Pekka. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2.
- Rusanen, Jari 1986. Aatteellis-poliittinen toiminta. Teoksessa Jyväskylän suojeluskuntapiiri 1918–1944. Toimittaneet Jussi Kylmälä ja Jari Rantanen. Saarijärvi.

- Ruotsila, Markku 2000. Suojeluskunta-aatteen vastineet englantia puhuvissa maissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2000, 4, 319–331.
- Räsänen, Matti 1991. Några synpunkter på den etnologiska familjeforskningen i Finland. Teoksessa: Pulma, Panu, *Den problematiska familjen*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallinen arkisto 97. Vammala.
- Ruutu, Martti 1980. Kulttuurikehityksen yleiset linjat. Teoksessa: Tommila, P. – Reitala, A. – Kallio V. *Suomen kulttuurihistoria*. Osa 2. Autonomian aika.
- Saarenheimo, Marja 1988. Elämäkertamethodi kokemuksellisuuden tutkimuksessa. *Gerontologia* 2, (4), s. 261–272.
- Saarikoski, Vesa. Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteen ja metodiikan ongelmia. Teoksessa Turun koulu. Juhani Paasivirran 70-vuotisjuhlakirja 12.3.1989. Turun yliopisto poliittinen historia julkaisuja C:26. Toim. Timo Soikkanen. Turku.
- Sainio, Matti A. 1953. Die Religion Herbarts. *Acta Academie Paedagogiae Jyväskyläensis*. XII. Jyväskylä.
- Sakari, Aimo 1969. Keuruun satavuotias kansakoulu. Pieksämäki.
- Salamon, Sonya 1992. *Prairie Patrimony. Family Farming & Community in the Midwest*. The University of North Carolina.
- Salminen, Jari, – Pietiäinen, Jukka-Pekka – Teperi, Jouko. 1995. *Yksityisoppikoulujen historia 1872–1977*. Helsinki.
- Salokannel, Akseli 1968. Elettyä elämää. Hämeenlinna.
- Santonen, Arvo 2001 a. Syvien rivien tasalta. Eura, Honkilahti ja Hinnerjoki 1917–1918. Saarijärvi.
- Santonen, Arvo 2001 b. Syvien rivien tasalta. Nyky-Euran eli entisen Euran, Honkilahden ja Hinnerjoen sosiaalinen ja poliittinen kehitys vuosisadan vaihteen suuresta murroksesta kansalaissodan lopputilityksiin. Osa 1, nide ½. Halikko.
- Santonen, Arvo 2001 c. Syvien rivien tasalta. Nyky-Euran eli entisen Euran, Honkilahden ja Hinnerjoen sosiaalinen ja poliittinen kehitys vuosisadan vaihteen suuresta murroksesta kansalaissodan lopputilityksiin. Osa 1, nide 2/2. Halikko.
- Selén, Kari 1991 Tasavalta hakee suuntaa. Teoksessa Tarkka, Jukka – Polvinen, Tuomo – Soikkanen, Hannu. *Itsenäisen Suomen historia*. Osa 2.
- Selén, Kari 2001. Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918-1944. Juva.
- Segalen, Martine 1983. *Love and Power in the peasant Family. Rural france in the Nineteenth Century*. Chigago.
- Sikes, Patricia, P. – Measor, Lynda – Woods, Peter. (Eds.) 1985 *Teacher careers: crises and continuities*. London.
- Sillanpää, L. A. 1969. Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri isostaviehasta 1860-luvulle. Vanhan Ruoveden historia II:2. Vammala.
- Siltala, Juha 1985. Lapuan Liike ja kyyditykset. 1930. Keuruu.
- Siltala, Juha 1999. Valkoisen äidin pojat. Keuruu.
- Silvasti, Tiina 1996. Viljelijöiden ajatukset ja tunteet maatalouden murroksessa 1995. Tutkimus viljelijöiden kokemista painetekijöistä ja käyttämistä selviytymismenettelmistä. Maatalousyrittäjien eläkelaitos.
- Silvasti, Tiina 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Sinerna, Martti 1995. Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu.
- Sipilä, Martti 1946. Maatalouden työajan käyttö- ja työntutkimus. Helsinki.
- Siren, Kirsi 1999. Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla. *Bibliotheca Historica* 38. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Snellman, Johan Vilhelm 1982. Teokset I. Jyväskylä.

- Soikkanen, Hannu 1987. Kuinka pitkälle on ymmärrettävä kohdettaan, onko häntä arvioitava – elämäkertatutkimuksen haasteita. *Historiallinen Aikakauskirja* 1987 4, 273–277.
- Soikkanen, Timo 1991. Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopolitiikan juurilla. Juva.
- Suhonen, Väinö 1957. Tauno Jatkola. Teoksessa: 50-vuotias Haapamäen yhteiskoulu. Toimittaneet Kalle A. Ritokangas ja Jouko K. Järviö. Muistojulkaisu koulun vaiheista 1907–1957. Keuruu, 266–271.
- Sulkava, Raija 2002. Elämää Haapamäen vanhassa yhteiskoulussa. Keuruu.
- Sulkunen Irma 1995. Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Helsinki 1995.
- Sulkunen Irma 1999. Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla. Tampere.
- Sulkunen 1995. Sulkunen Irma. Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Juva 1989.
- Sulkunen, Irma – Alapuro, Risto 1987. Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toimittaneet Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius. Vaasa.
- Suomi, Juhani 1986. Urho Kekkonen 1936–1944. Myrrysmies. Keuruu.
- Suuri maatilakirja. 1966. Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Kuopion läänit. Kuopio.
- Symes, David G. 1990. Bridging the Generations: Succession and Inheritance in a Changing World. *Sociologia Ruralis* 30 (3/4), 280–291.
- Syrjälä, Leena 1985. Elämäkerrat kasvatustieteen tutkimusaineistona. Teoksessa kohtaminen ja kasvu. Toimittanut Esko Kalaoja. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tutkimuksia 32.
- Syrjälä, Leena 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulu.
- Sysiharju, Anna-Liisa 1981. Elämänkulun kehitysnäkökulman merkityksestä kasvatustutkimukselle. Teoksessa *Ihmisen kasvu ja sosiaalistuminen*. Juhlakirja Annika Takalan merkkipäivänä Toimittanut S. Simo. Joensuun korkeakoulun julkaisuja. Sarja A 20, 13–20.
- Sysiharju, Anna-Liisa. 1983. Elämänkaarinäkökulma ihmisen ja kasvatuksen tutkimisessa. *Kasvatus* 14:2, 86–95.
- Tarkka, Jukka – Polvinen, Tuomo – Soikkanen, Hannu 1993. Suomi 75. Itsenäisen Suomen historia. Osat 1 ja 2. Jyväskylä.
- Thomas, William I. – Znaniecki, Florian 1974. The polish Peasant in Europe and America. New York. Alkuperäiset laitokset julkaistiin 1918–1912.
- Titon, Jeff Todd 1980. The life story. *Journal of American Folklore* 93, 276–293.
- Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo – Kallio, Veikko. 1982. Suomen kulttuurihistoria. Osat II ja III. Porvoo.
- Tommila, Päiviö 1994. Historiantutkimus arvostaa taas ihmistä. Kirjoitus on osa jäähyväisluentoa, jonka Suomen historian professori Päiviö Tommila piti Helsingin yliopistossa. Helsingin Sanomat 21.9.1994.
- Tähtinen, Juhani 1993. Askel menneisyyteen – näkökulmia kasvatuksen historialliseen tutkimukseen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:14. Turku.
- Zetterberg, Seppo 1986. Viisi laukausta senaatissa. Eugen Schaumanin elämä ja teko. Keuruu.
- Zetterberg, Seppo. 1987. Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo.
- Uino, Ari. 1985. Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936). Diss. Helsinki.
- Uino, Ari. 1985. Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. *Kanava* 13, 1985/ 7, 399–404.
- Uino Ari, 1986. Tannerin elämäkerta – esimerkki biografisen tutkimuksen ongelmista. *Historiallinen Aikakauskirja* 1986, 3, 242–243.

- Uino, Ari. 1990. Biografisen tutkimuksen ääriviivoja. Julkaisussa *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta*. Toimittaneet Ahtiainen et al. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja n:o 5, 304–315.
- Uola, Mikko 1982. Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944. Keuruu.
- Vakimo, Sinikka 1996. Vanhat naiset nuorena kylässä. Rasimäki muistoissa ja elämäntutkimuksessa. Teoksessa *Kyläläiset, kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä*. Joensuun yliopisto. Karajalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 114, 189–238.
- Valkeapää, Leena 2000. Kirkonkokouspöytäkirjat taidehistorian lähteenä. <http://www.rakannustaiteenseura.fi/taiteentutkija/2000-1/3valkeapaa>.
- Vasara, Erkki 1997. Valkoisen Suomen urheilijat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilun ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. Diss. *Bibliotheca Historica* 23. Suomen Historiallinen Seura. Vammala.
- Vasara, Erkki 1998. Suojeluskuntajärjestön valistus-, urheilun- ja poikatoiminta. Teoksessa *Raja railona. Näkökulmia suojeluskuntiin*. Toimittanut Risto Alapuro. Porvoo.
- Vihola, Teppo. 1982. Haapamäen oppikoulu 75-vuotias. Keuruu.
- Vihola, Teppo. 1983. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917. *Vanhan Ruoveden historia III:3/2*. Jyväskylä.
- Vihola, Teppo. 1986. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1918–1969. *Vanhan Ruoveden historia III: 3/2*. Jyväskylä.
- Vihola, Teppo 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Diss. Suomen Historiallinen Seura. *Historiallisia Tutkimuksia* 159. Jyväskylä.
- Vilkko, Anni 1988. Eletty elämä, kerrottu elämä, tarinoitunut elämä – omaelämäkerta ja yhteisymmärrys. *Sosiologia* 1988, 2, 81–90.
- Vilkko, Anni 1995. Minä luen – olen siis olemassa. Teoksessa *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Toimittaneet Elina Haavio-Mannila, Tommi Hoikkala ja Eeva Peltonen.
- Virrankoski, Pentti 1982. Talonpoikauskulttuuri. Teoksessa: *Tommila, Päiviö – Reitala, Aimo – Kallio Veikko. Suomen kulttuurihistoria. Osa 3. Itsenäisyyden aika*.
- Voipio, Aarni 1944. Mikael Soinisen elämä. Helsinki.
- Väinölä, Toivo 1978. Satakuntalainen Limmell-suku. Toinen korjattu ja lisätty painos. Turku 1978.
- Väisänen, Seppo 1993. Kansalaissota. Historiallinen aikakauskirja 1993, 3, 98–105.
- Vääriskosken Sähkö Oy 1920–1960. 1960. Jyväskylä.
- Ylikangas, Heikki. 1993a. Tie Tampereelle. Porvoo.
- Ylikangas, Heikki 1993 b. Sisällissota. Historiallinen Aikakauskirja 1993,3, 116–119.
- Warén, Axel 1893. Tutkimus taloudellisista oloista Kuortaneen kihlakunnassa. Helsinki.
- Warén, Axel 1898. Torpparioloista Suomessa. Helsinki.
- Warén, Axel 1890. Keuruun pitäjän historia. Pitäjän kertomuksia 5. Helsinki.
- Waris, Elina 1995. Perheen ja yhteisön jäljillä. Historiallinen Aikakauskirja 1995, 2, 125–131.
- Wilsman, Iwar 1906. Voimistelun käsikirja kansa- ja alkeiskouluja varten. Helsinki.
- Wilson, J. O. – Herrnstein, Richard, J. 1985. *Crime and human nature*. New York.
- Woods, Pieter 1984. Teacher, self and curriculum. In Ball, Stephen, J. – Goodson, Ivor, F. (Eds.) 1985. *Teachers lives and careers*. London.
- Wuolijoki, Eija-Leena – Jääskeläinen, Leena 1993. Kyykkyyntä ylös! 150 vuotta koululiikuntaa. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 136. Tampere.

5. PAINAMATTOMAT TUTKIMUKSET

- Kuukka, Ilona 1992. Vuoropuhelua aatteiden ja aikalaisten kanssa; Mikael Soinisen kasvatustieteellisen ajattelun jäsentyminen 1880–1891. Kasvatustieteen lisensiaattitutkielma. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan kirjasto.
- Pousi, Airikki 1996. Ilmari Vaissi – suomalainen talonpoika. Tutkimus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksesta suomalaisessa kyläyhteisössä. Kasvatustieteen lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan kirjasto.

6. HAASTATTELUT JA TIEDONANNOT

- Eloranta, Katri s. Riihonen, (s. 1903). 17.–22.7.1995, 24.12.1997.
- Ekberg, Aune, s. Vaissi, (s. 1907). 22.7.1988, 4.8.1994, 21.7.1995.
- Helminen, Irja, s. Vaissi, (s.1918). 17.2.2003.
- Lampinen, Tauno, (s. 1909). 27.7.1988.
- Linden, Enni, (s.1926), 12.2.2003.
- Peltomaa, Naimi, s. Riihonen, (s. 1900).15.7.1984.
- Peräinen, Erkki, (s. 1925). 4.7.1988.
- Riihonen, Markku, (s. 1909). 4.3.1984
- Riihonen, Maila, (s.1921). 27.7.1993, 21.9.2001.
- Vaissi, Lea, s. Domars, (s. 1919). 22.7.1984
- Vaissi, Ilmari, (s. 1910). 25.5.1988, 27.7.1993, 7.7.1993, 17.7.1993, 4.8.1994, 21.7.1995, 21.9.2001, 14.10.2001.